

శ్రీ హ క ర ది

హయగ్రీవ సహస్ర నామావళిః

వ్యాఖ్య సహితా

హయగ్రీవ సవరత్నమాలా, హయగ్రీవాష్టోత్తర - సహస్ర
నామావళి భ్యాంచ సంవళితా.

పండిత శ్రీ బెల్లంకొండ రామరాయకవిప్రసిద్ధి విరచితా

కొవ్వూరునివాసులు శ్రీ పెద్దిరాజు సీతారామయ్యగారి పుత్రులు
శ్రీ వేంకటకోటిశ్వర రావుగారి
ద్రవ్యసాహాయ్యమున ముద్రింపబడినది.

గ్రంథసంపాదకుడు

కవితా వేంకట సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి

నరసరావుపేట.

పీఠిక

అష్టైశ్వర్య వేదాంత ప్రతిష్ఠాపనాచార్యులు హయవదన పరబ్రహ్మోపాసనా సమాసాదిత తత్త్వనిరూఢులు నిఖిలశాస్త్రనిష్ఠాతులు నపరశక్కులు నగు సుండిత శ్రీ బెల్లంకొండ రామరాయకవిష్ణులు 19 20 శతాబ్దములందుదయాస్తమయముల జరిపి యుభయ శతాబ్దములను పవిత్రమొనరించిరి. ఇచ్చుహనీయుడు క్రీ.శ. 1875 సం॥డిసెంబరు 28 న జన్మించి 1914సం॥ ఆగ్ష్ట బరు 27 న బ్రహ్మీభూతులైనటుల జీవితచరిత్రవలన తెలియదగును. నేడు నీవించియున్న తదస్త్రేవాసి బంధుమిత్ర జానపదులు వర్ణించు కీర్తివైపండిన జీవిత విశేషములనుబట్టి వీరు కారణజన్ములగు సిద్ధ పురుషుల నివృత్తి మగుచున్నది.

వీరి యుపాస్యదేవత శ్రీహయగ్రీవమూర్తి. “జ్ఞానానందమయం దేవం నిర్మలస్ఫటికాకృతిం, ఆధారం సర్వవిద్యానాం హయగ్రీవముపాస్మహే” యని యాబాలవృద్ధులు పతింపబడు ధ్యానశ్లోకమువలన శ్రీ హయవదనుడు నిఖిలవిద్యలకాధారమనియు జ్ఞానప్రదాతయనియు విదితవరము. ఈకవీశ్వరునకు హయారనునిపైగల ప్రేమాతిశయము వర్ణనాశీతము. ఆప్రేమప్రవాహము నవరత్నములు - పంచవింశతి - శతకము - మున్నగుభక్తిమయ వాసీ కూప తటాకాదులను బూరించి అం దిముడక తుద కీ సహస్రనామమయ మహాంబుధిరూపమున వెల్లిగిరిసినది. ఈగ్రంథమున సహస్రనామ-నవరత్నాస్తోత్రగ శతనామ స్తోత్రములును విడిగ నామావళులును ముద్రింపబడినవి. తక్కినవి గ్రంథాంతరరూపము ధరించును. ఈగ్రంథమస్తికమహాశయులకు కల్ప వృక్షము. ఉత్తమ సాహిత్యముగూడ నిందిమిడియున్నది. హ కా రా ది గ సహస్రనామము రచించుట సామాన్యముకాదు. స్వయంకృత వ్యాఖ్యాన మూలమున బెక్కు వ్యాకరణవిశేషములు, భృవివిశేషములు, పురాణగాధలు గోచరించుటయ కాక పెక్కుస్థలములందు చర్చిత చర్మణత్వ భ్రమనివారక దళ సార్థక్యములుగూడ గ్రహింపదగియున్నవి. మరియు సుత్తగోత్రర

నామానుభావపహేతుకల్పనము - పూర్వార్థపర సామంజస్య నిరూపణము కృపి శ్వరుని ప్రతిభావిశేషమును భక్త్యతిశయమును జాటుచున్నవి. ఇయ్యది తదుపాసకైక సాధ్యమని నానిశ్చయము. ఈమహామహుడు తానాచరించిన హయగ్రీవచంద్రతానుస్థానసద్భతిని సయితము వ్రాసియుంచి జిజ్ఞాసులకు మ హోపకారమొనర్చిన యుచారమూర్తి. వీరచనలన్నియు నాద్యస్తములందు హయగ్రీవస్మృతి-సమర్పణములు గలవై యేతద్గ్రంథజాతము వాఙ్మయ రూ పుడైన హయగ్రీవుడేయని పాఠకులకు స్ఫురింపజేసెడి. తానునిమిత్తమాత్రుడ ననియు హయవదనుడే గ్రన్థరచయితయనియు “భాంద్యజసన్తోత్ర గామ కష్టహృత్పద్మాంతిర్నో ధాయగ్రీవో రామముఖేన సత్కృతిమిమాం జేవాంతముక్తావనీం కృత్వాఽఽత్మీయగళే నిధాయ” యను స్లోక మూలమున వేదాంతముక్తావళియందు కవి వెల్లిడించెను.

ఇన్ముహాత్ముని యుపాస్యదేవతాస్తుతిరూపమగు నీ యుత్తమగ్రంథ మునుప్రకటించుటకుద్రవ్యసహాయ్యమొనర్చిన శ్రీపెద్దిరాజు వెంకటశోభేశ్వర గానగారి యదృష్టము వణ్ణనాతీతము. వారిపూర్వభవ పుణ్యపుంజ మిట్టి సద్యయమున కవకాశము కలిగించెననుట నిశ్చయము.

శ్రీకవితా వేంకట సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారి యేతద్గ్రంథ ముద్రాపణ ప్రయత్నములో నీగ్రంథము మొట్టమొదటిదైనను నైవేచ్ఛ యొద్దియోకాని యితిపూర్తియగుటకు రెండుసంవత్సరములుపట్టినది. ఈలోపల నైదారుగ్రంథ ములు పూర్తియై వెలువడినవి. దీనింజూడ శ్రీహయగ్రీవమూర్తి తాను నిలున బడి కొన్నిగ్రంథములను పూర్తిచేయించి యిక పరవాలేదని తోచినపిమ్మట నిద్దానిని ముగించెనాయని తోచుచున్నది. సజ్జనసాహాయ్యమున త్వ గ లో నీయుద్యమము సంపూర్ణముగాంచునని యాశించుచున్నాను.

నరసరావు పేట.

19-5-1953

ఇట్లు,

ధర్మపురి శేషగిరిశర్మ

కతిపయనిబద్ధాస్థికర్త

శ్రీ హయగ్రీవ హకారాది సహస్రనామావళి

మూలం వ్యాఖ్యానతే.

హరిః ఓమ్.

శ్లో॥ హయగ్రీవో హయాధ్యక్షో హయవాహసమర్చితః॥
హయమేధసమాభిఖ్యో హయేంద్రియముఖో హయీ॥ ౧

హయస్యేవ గ్రీవా కంఠో యస్య స హయగ్రీవః, సహస్రనామభ్యేష్ట
స్యమాసస్య నాయకస్య హయగ్రీవస్య అసాధారణనామనిర్దేశో గ్రంథాదౌ
మంగళకరః. వస్తునిర్దేశో వాఽపి తన్మృఖమిత్యాలంకారికపచనాత్. నను
భూమా సర్వాత్మనా హయా ఏవ సంతి. యది దివ్యోఽయం హయగ్రీవ
ఇత్యుచ్యేత తస్మి దివ్యోఽశ్వస్సముద్రజాతోఽస్తి తమేవోపాధ్యమత అహ-
హయాభ్యక్ష ఇతి. హయానామభ్యక్షః ప్రభుః ఉత్తమ ఇత్యర్థః. ఉచ్చైః
శ్రవణ ఇతి యావత్. యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జితమేన వేతి
గీతావచనాదుచ్చైశ్రవణ ఉత్తమాశ్వత్వేన విమత్సమితి భావః. నస్యేవ
మింద్రం విహాయ తద్వాహసస్య విమరూపత్వేన సేవా నోక్తేత్యత ఆహ-
నాయవాహసమర్చిత ఇతి. హయ ఉచ్చైశ్రవణ వాహో వాహనం యస్య
స హయవాహ ఇంద్రః. తేన సమృద్ధునోవాక్కాయై రర్చితః పూజితః
తస్మాదుచ్చైశ్రవణ వా ఇంద్రో వా న హయగ్రీవేన తుల్య ఇతి
భావః. తత్ర హేతుమాహ-హయమేధసమాభిఖ్య ఇతి. హయమేధేన సమా

అభిఖ్యా నామాని యస్య సః హయగ్రీవస్య నామోచ్ఛారణే సకృత్ కృతే
 సతి అశ్వమేధయాః కృత ఏవ. ఇంద్రాదీనాం నామోచ్ఛారణే తు న
 ప్రథేతి భావః. తత్ర హేతుమాహ - హయేంద్రియముఖ ఇతి. హయా
 ఇవేంద్రియాణి ముఖం ద్వారో యస్యసః. ఆత్మేత్వర్థః. ఆత్మాహి ఇంద్రియ
 ద్వారా విషయాననుభవతి. ఏకో దేవస్సర్వభూతేషు గూఢస్సగ్వవ్యాపీ
 సర్వభూతాంతరాత్మేతి శృతే. ఇంద్రాదయస్తు నాత్మానః వాగాదీంద్రియా
 ధిహితార ఏవేతి భావః, ఏతేన హయగ్రీవస్య హయగ్రీవత్వ మిదమేవ
 తాత్పర్యమ్. స్వరూపవిశేషస్తు భక్తానుగ్రహాయ దర్శిత ఏవ లీల
 యేతి వ్యక్తమ్, నను ఆత్మాత్వాద్దయగ్రీవస్య శ్రేష్ఠత్వమస్తు నామ. ఐరా
 వతోచ్చైశ్శ్రవణకల్పతర్వాద్యద్భుత వస్తుపూర్ణైశ్చర్యత్వాదింద్రశ్రేష్ఠ సేవితవ్య
 ఏవేత్యత అహమానితి. హయా అస్య సన్నితి తదస్యాస్యస్మిన్నితి
 మతుబరే ఇని. హయపదముపలక్షణం, గజరథాదీనాం మహైశ్వర్యశాలీ
 నిగః. సర్వమస్యైశ్వర్యమాత్మగామితి లోకే తావత్స్థిద్ధమ్, లోకో హి
 మమాయమశ్వః మమాయం గజ ఇతి మనుతే. న తు దేహస్యాయమితి.
 ఏవం సి తే సర్వాత్మనో హయగ్రీవస్య సర్వభూతైశ్వర్యశాలిత్వం స్వతస్సిద్ధ
 మేవేతి భావః. యద్వానిత్యలక్ష్యకత్వాదయం శాశ్వతైశ్వర్యః. ఇంద్రా
 దయస్తు న తథా. దుర్వాసశ్శ్యాపాదిభిర్మధ్యమధ్యే విశ్వర్యభ్రంశాత్, ఇద
 మేవ ద్యోతయితుమినిరీదేశః. నిత్యయోగే మతుబాదివిధానాత్, “భూమ
 నింద్రాపశంసాసు నిత్యయోగేతిశాయనే సంసరేస్తేవివక్షాయాం భవన్తి
 మతుబాదయా ఇతి వచనమ్. (ఇతి షట్ నామాని) ౧.

శ్లో॥ హయమేధాయుతానాప్యో హయగో హయమానవః |

హయారివాహవిజయో హయవాహనసోదరః.

౨

నను-ఇంద్రస్య శతముఖలబ్ధైశ్వర్యత్వాద స్తేవ శ్రేష్ఠత్వమత అహ-హయ
 మేధాయుతానాప్య ఇతి. హయమేధానామయుతైర్దశ సహస్రైరప్యనాప్యః

ప్రాప్తమశక్యం. “బ్రహ్మవిదాపాప్నోతి పరంనాన్యం జంభాఽద్వితీయనా”
యేత్యాదిశ్లోకభ్యం హయగ్రీవతస్త్వవిశేష హయగ్రీవస్యం ప్రతిపద్యతే న తు
కృతాయతాశ్వమేధ ఇతి కృత్వా శతాశ్వమేధప్రాప్యస్యాయితాశ్వమేధా
ప్రాప్యస్య చ మహుఃస్త్వస్థిరమితిభావః. ఆ త్రోషకోపి కృష్ణస్య సకృత్ప్రణామో
ఽశాశ్వమేధస్య ఫలేన తుల్యః. శతాశ్వమేధే పునరేతి జన్మ కృష్ణప్రణామో
న పునస్థవాయేతి పాండువగీతానుసంక్షేపా. దశాశ్వమేధస్య ఫలేన
తుల్య ఇతి కామః. న తుల్య ఇత్యర్థః. ఉత్తరార్ధానందిరాష్ట్రసుగుణ్యాత్.
నస్వేషమ్-ఇంద్రాదుర్తమస్సాన్యన్నామ, దేవోత్తమత్వాదింద్రోఽపివిష్ణురూప
స్సాన్యదేవేత్యత ఆహ-హయగ ఇతి. హయముచ్చైశ్చైవం గచ్ఛతీతి తీర్థోక్తః
ఇంద్ర ఇతి యావత్. ఇంద్రస్య విష్ణురూపత్వమురుద్రమేవేతి భావః. నస్వ
యం దేవః గ్రీవాయాం హయరూపధర ఇత్యుక్తమనశ్చిహ్నంశే కింరూప
ఇత్యితి ఆహ-హయమానవ ఇతి. మధ్యనుపదిలోపనమానః. నను-అస్యనర
రూపత్వే హయరూపత్వే నరహయరూపత్వే వా శరీరస్య పరిణామస్వా
భావాన్మృత్యుస్సాన్య దేవాస్మాకమివ కిన్నరాదీనామి-వేత్త్యత ఆహ-హయా
రివాహవిషయఇతి. హయానామదిః కానరః వాహో వాహనం యస్య స
యమ ఇత్యర్థః. తస్య విజయో యస్య స తీర్థోక్తః మృత్యుం జితవానిత్యర్థః.
నను యద్యయమింద్రాదుర్తమస్సాన్యత్తరి ఇంద్రస్య స్వనేదక్య గతుక
స్సాన్యత్. నైషం శ్రూయతే, ఇంద్రో హి ఉపేంద్రేణ రక్షిత ఇత్యాశ్చబ్ద
స ఉపేంద్రోఽయమేవేత్యాహ-హయవాహనసోదర ఇతి. ఇంద్రస్యానుజః
ఉపేంద్ర ఇతి యావత్. హయగ్రీవస్యావతారాస్తరమిదమితి భావః. [అత్రి
పంచ నామాని.] ౨.

శ్లో॥ హయమేధో హయత్రాతా హయో హయనదాయకః।

హయశీర్ష గణోద్ధితో హయవేదముఖో హయః.

3

నను ఇంద్రస్య శతమఖికృతత్వాదిన్ద్రోహేతుర్మఖ ఏన ఇంద్రాదుర్త మో
సత్త్వయ మిత్త్యత ఆహ-హయమేధ ఇతి. తస్య యాగోత్తమత్వేన విష్ణురూప

త్వాదితి భావః. నను హయమేధ్యస్య క్షిప్త్యే హయమేధో యపిధన
స్య హయమేధ్యోఽశ్వో యేన గతీలిస్స పురఃసః పృథుచక్రసర్వపుత్రాదర
స్మాదుత వహ్నిర్వాదిత్యత ఆహ-హయతా తేతి, స హయో త్తతోఽపి హయగ్రీవస్య
యావ సేష. సర్వత్రాపి రక్షణస్య విష్ణుకృత్య త్వేన అన్యకృత్వస్యాభాస
మాప్రత్యాత్, ప్రసంగం చేదం భాగవతే. స న్వేనం హయమేధ్యోఽశ్వ
ఉత్తమహ్నిర్వాదిత్యద్యాగ న్యేత్యత ఆహ-హయ ఇతి. సోఽశ్వోఽపి
హయగ్రీవయావ సేవ్యధ్య. స న్వేనమ్ యాగాశ్వస్య సర్వేంద్రియేభ్యోఽపి
సాదేంద్రియమేవోత్తమమితి తదింద్రియస్య విష్ణుత్వం స్యానిత్యత ఆహ-మేన
మితి. హయనదాయకః గమనప్రదః హయగతావిధితోర్భావే బ్యుత్,
పాశేంద్రియాధిపతా హి విష్ణుః, న తు పాశేంద్రియమ్, అధిష్టయాదధిపా
రాహ్యత్వమ్. స న్వేనం హయగ్రీవస్య హయనాహతో హయమేధ్యాహో
స్వేపి హయగ్రీవేభ్యః నాన్యుత్తమత్వమిత్యత ఆహ-హయశీరగజోద్భి ఇతి.
కిన్నరగజైర్భృశం గీయమానః. తత్ర హేతుమాహ హయవేదముఖ ఇతి.
హయా ఇవ వేదాః ముఖం ద్వారభూతా యస్య స తస్మాక్త్య. ముఖే అగ్రే
యస్య స ఇతి చ, రథికం హయా ఇవ వేదా భగవంతం వహన్తి తస్య
కాస్త్రయోనిత్వాదితి భావః, కిన్నరాస్తు స వేదవేద్యాః. వేదత్వ సత్వే
రహమేన వేద్య ఇతి గీతావచనాత్. న చ హయగ్రీవస్య కిన్నరోర్భావే
మృత్యుజ్ఞాత్వం హేతురుక్త ఏవేతివాచ్యమ్. ఆవశ్యయం తేనాం దేవగణ
విశేషత్వేన మృత్యుభావార్హస్య హేతోరసమర్థత్వాదితి. నను కుతిస్తస్య వేద
వేద్యత్వమతే ఆహ-హయ ఇతి. హయతి గచ్ఛతి జానాతీతి హయః సర్వజ్ఞ
ఇత్యర్థః. యే గత్యర్థాస్తే జ్ఞానార్థా ఇతి న్యాయాద్యధాతోజ్ఞానార్థ
కత్వమ్. ఇన్ద్రాదయస్తు స సర్వజ్ఞా ఇతి భావః. [అత్ర సప్త నామాని] 3.

శ్లో॥ హయస్థో హయమేధాదియాగయ జనిధిర్హయః |
హయాద్యుదయహృద్యజ్ఞో హయకాంతానలోబృణః॥ ౪

స న్వయం హయగ్రీవః కేవలం విష్ణుపతారః అశ్వత్థస్తు త్రిమూర్తి
రూపః, మూలతో బ్రహ్మరూపాయ మధ్యతో విష్ణురూపితే, అగ్రత శ్చ

హాపాయ పృథ్వీరాజాయ తే నమః ఇతి నమనాదితి స ఏవ సేవ్యః. స
 తత్ర సర్వజ్ఞత్వం నాస్తితి వాచ్యమే, మా యావచ్చిన్నచైతన్యాన్నిరేచ్ఛ
 తత్త్వస్య సర్వవ్యాపిత్యాత్, ఏవం స త్యక్తిగోఢాన్యత్థానకరాంతేరవా
 నామితి విద్యావ్యాపనవాచ్ఛేత్యాః త్కాయామాహ హయస్థ ఇతి.
 హయః హయరూపోఽగ్నిః తిష్ఠత్యస్మిన్నితి హయస్థః అర్హత్యతయః ఆర్హస్థ
 స్సర్వవృక్షాణా మితి గీతావచనాద్ధయగ్రీవభూతేరేవాహ్వయతయన్న తద
 పృథగిత్యర్థః. హయగ్రీవస్తు సాక్షాద్విష్ణురేవ న ను లిద్విభూతిరితి తి త్యక్త్.
 నను ద్విజానాం యాగయజ్ఞకరణస్య విహితత్వాత్తదనుసానమేవోచితం
 న ను హయగ్రీవసేవేత్యత ఆహహాయమేధాదియాగయజ్ఞనిధిరితి. హయమేధా
 ఆది యేషాం గోమేధాదీనాం తే హయమేధాదయః తేషాం యాగానాం
 యజ్ఞానాం చ నిధిః నిత్యేనభూతా నాన్యే యాగాః సర్వే యజ్ఞాన్య
 హయగ్రీవ ఏవ సన్నితి కృత్వా ఏతస్యకరిణే సర్వయాగయజ్ఞకరణం నివహేనేతి
 భావః. “సత్రే మహాన భగవాన్ సామశ్చ సైవోనాన్య యజ్ఞాన్య
 ప సనీయపరః. ధనోమయో మఖమయోఽఖిలభేదరాక్షా వానో బహువు
 రురతిష్ఠిన్వసతోఽస్యనస్త” ఇతి భాగవతే ప్రమాపచనాత్, సహోమ
 సోమత్వేన యాగయజ్ఞయోర్భేదః. భాగవత్శ్లోకే మఖమయ ఇతి ప్రాచీ
 ర్యాకే మయత్. మఖనిధిరిత్యర్థః. నను హయమేధాదీనాం భగవతి నిత్యే
 తిత్వకూనాం కుత్ర సితిరత ఆహహాయాతి. హయః ఆస్మిన్న స్థితి హయీ.
 తదస్త్యస్మిన్నిత్యరే మత్స్వర్థే అత ఇనిః. హయకుదముపలక్షణం గవాజాదీ
 నామ్. నను ఉక్తార్థే కిం ప్రమాణమత ఆహహాయాద్యుదయహృద్యజ్ఞ ఇతి.
 హయాదీనామదయ ఉత్పత్తిర్యస్మాత్సత్త్వం హయాద్యుదయహృద్యజ్ఞ మనో
 యజ్ఞః యస్య స తథోక్తః. అనుచుదిశ్య బ్రహ్మాదయో మానసయజ్ఞం కృత
 వస్తే. తత్ర హయాదయో జాతా ఇన్ద్రియ. “తస్మాదత్వా అహాయ” సేతి
 శ్లోకే. యద్యత్ర హయాదయో నానక్, తస్మి అస్మాన్నైవ జాయేరక్
 నీజే నూత్నరూపేణ వర్తమానస్యైవాబ్జురస్యాదిర్బాహదితి భావః. నను
 తత్రైవ శ్లోకా “అబద్ధుక్ పురుషం పశుమితి శ్రూయతే, తచ్ఛ హయగ్రీవ
 స్యైవ మనోయజ్ఞపశుత్వేన పశువదీనస్యాస్య సేవా వృథేత్యత ఆహ
 హయకాంతానలోల్పణః హయస్య కాంతా స్త్రీ బదబా, తస్యా అనః.

హయకాంతానః బాడబాగ్నిః, స ఇవోల్బణః భీషణః పురుషేతరసస్త్వ
భావాత్తదానీం పురుషాయనైరేవ యజసంభారా బ్రహ్మాదిభిః కల్పితాః,
న తావతాన్యైః దైన్యప్రసక్తిః, దుస్సహతేజోనిధిత్వాదితిభావః. [అత్ర పఞ్చ
పదాని]. ౪.

శ్లో॥ హరిణాజ్కప్రసన్నాస్యో హరిణాజ్కస్తరస్థితః

హరిణీహృద్యవామోర్హర్షరిణాధిపమధ్యమః

౫.

నను బడబాగ్నిః పద్మర్విరీక్షతేజస్కలేష్వ అతికృష్ణోఽయమసేవ్య
ఏవ స్థాదత ఆహ హరిణాజ్కప్రసన్నాస్య ఇతి. హరిణో మృగోంకశ్చిన్నాం
యస్య స హరిణాంకశ్చంద్రః స ఇవ ప్రసన్నమాస్యం యస్య స తథోక్తః.
చన్ద్రయం దేవః కుత్ర స్థిత ఇత్యత ఆహ హరిణాజ్కస్తరస్థిత ఇతి. చన్ద్ర
పథ్యస్థితః పద్మేభారితచంద్రః మణిగతమితి బ్రహ్మాణ్డపురాణే బ్రహ్మాస్త్రాత్.
కిన్ద్రయం రామకృష్ణాదిసర్వలక్ష్మీసహితః, ఉత వరాహనరసింహాదిసత్కేవలః
ఇత్యత ఆహ - హరిణీహృద్యవామోరుః. హరిణీ లక్ష్మీః హరిణీ తు హరేః స
స్థీతి వచనాత్. తయా హృద్యః త్రియః వామ ఊర్ధ్వస్య సః - వా
గూజ్కారూఢ లక్ష్మీక ఇత్యర్థః. లక్ష్మీకేప్రత్యాయం ప్రపత్తస్య ఇతి
భావః. ను హయవదనత్వాద్విరూపమముం లక్ష్మీః కుత ఆశ్రితేత్యత ఆహ -
హరిణాధిపమధ్యమ ఇతి. హరిణాధిపస్సింహః తస్యేవ మధ్యమో మధ్యభాగో
యస్య సః తథోక్తః. సింహమధ్యత్వాదయమతిసుందర ఏతేత్యర్థః. [అత్ర
చత్వారి పదాని] ౫.

శ్లో॥ హరిణాజ్కో హరిన్నాథో హరిద్వాప్యసీ హరిశ్మయః

హరిద్గజకరాభోర్హర్ష రిద్గజమహాబలః

౬.

నను 'సోమోఽస్మాకం బ్రాహ్మణానాం రాజేతి శృతేశ్చంద్ర ఏవ
సేవ్య ఇత్యత ఆహ - హరిణాజ్క ఇతి. 'నక్షత్రాణామహం శాశీతి గీతా

పరనాచ్చంద్రోఽపి భగవద్విభూతిరేవేతి భావః. నను ప్రథమం పిబతే
పహ్నిరిత్యాదికాస్తాద్విస్త్య కలాపాయినోఽగ్న్యాయో దిక్పాలాస్సేవ్యా
ఏవేత్యత ఆహ - హరిన్నాథ ఇతి. హరితాం దిశాం నాథః ప్రభుః సర్వా
సామపి దిశాం అయ మేక ఏవ ప్రభుః, ఇహోగ్న్యదయస్తు ఆపాచక్రధం
ఏవ. ఏకనిష్ఠస్యైవరత్వస్య అప్తసుతేషు స్థిత్యసంభవాత్ ఇతి భావః.
సస్వేక ఏవాయం హరిస్సర్వా అపి హరితః కథం పాలయతీత్యత ఆహ - హరి
ద్వాప్రీతి. సర్వాఅపి దిశో వ్యాప్య స్థిత ఇత్యర్థః. సర్వవ్యాప్తీ శ్చ తే.
సస్వేపం వ్యాపకాదీశ్వరా ద్వాప్యస్థానం వృథక్త్వం సిద్ధం, స చేదం యు
జ్యతే, భగవత్సర్వాత్మకత్వాద్యత్యత ఆహ - హరిత్యయ ఇతి. దిశోఽపి
భగవానేవేత్యర్థః. స సర్వనామా స సర్వరూప ఇతి భాగవతాత్. అథ
భజనీయే భగవతి ప్రీత్యుత్థానాయ సౌస్థ్యసత్త్వప్రాధవాసికం కథయతి.
హరిదజకరాధోయ హరిదజ విరావతి శ్వేతత్వాత్తస్య గ్రహణం, రస్య కరస్య
శుండాయా ఆభేద ఆభా యయోస్తా ఊర్వా యస్య స తథోక్త. హరిదః
మహాబల అధికసత్త్వం. సర్వభూభారభరణ తీమత్వాద్ధర్మజగ్రహణం. [అత్రి
పట్టుదాని] ౬.

శ్లో॥ హరిదంతావిశ్రాంతీర్తి, ర్హరిశతప్రభః

హరిస్మేరవరక్షోమో హరిభాస్కురలోచనః.

౭.

హరిదంతేషు దిగంతేషు అత్యంతం విశ్రాంతా వ్యాప్తా కీర్తిర్యస్య స హరి
పంతావిశ్రాంతీర్తి, హరితాం సూర్యాణాం శతస్యప్రభప్రభాతేషో య
స్యసజ్వరిశతప్రభః అనంతసూర్యసన్నిభఇత్యర్థః హరిస్మేరవరక్షోమో హరిశ్చంద్రో
స్య స్మేరోవికాస శ్చంద్రికేతియావత్. స ఇవ వరంశ్రేష్ఠం క్షేమం దుఃఖాలం
తద్వరం క్షేమమితి వా యస్య స తథోక్త. హరిభాస్కురలోచనః చంద్రిసూర్య
సేత్రః [అత్రి చత్వారి పదాని] ౭.

శ్లో॥ హరిదశ్వాన్తరాశస్థో హరిదశ్వప్రభామయః

హరిదశ్వజ్వలచ్చక్రో హరిదశ్వసమీశితః.

౮.

నను శ్లోకేయస్స దానవిత్తమండలమధ్యస్థం నారాయణస్సరసిజానన
 సన్నివిష్టుః ఇతి నానానే స్థితే చంద్రమండలగతహయచందనధ్యానమితీదం కిమి
 త్యత ఆహ - హరిదశ్వసంతరాశ్చ ఇతి. సూర్యమండలమధ్యస్థో నారాయణో
 హయగ్రీవ ఏవ భిన్న ఇత్యర్థః. నను 'న గాయత్ర్యాః పరో మంత్ర' ఇతి
 గాయత్ర్యాస్స మంత్రో త్రమ త్వేన తత్త్వివితృర్వరేణ్యం భర్త' ఇతి సూర్య
 తేజసః తస్మై ప్రవిషయత్వేన చ సూర్య తేజ ఏవ ద్యేయమిత్యత ఆహ - హం
 దశ్వప్రభావయ ఇతి. హరిదశ్వే యా ప్రభా విద్యతే సా భగవత ఏవ.
 'యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాసయతే' అఖిలం, యచ్చంద్రమసి యచ్ఛాగ్నౌ
 శతేజో విధి సూరకమితి గీతావచనాత్. మయదత్ర ప్రాచుర్యార్థే విహి
 తః. సూర్య తేజః ప్రచుర ఇత్యర్థః. యద్వా - స్వాధే మయత్. సూర్యగతం
 తేజో భగవానేన జానమాత్మని భా సూర్య ఇతి వచనాత్. ప్రభాఽస్మితశః
 సూర్యయోగితి గీతోయాశ్చ. కించ సూర్యస్యాప్యయమేవ ద్యేయః మంగ
 హానురనివాదకార్థమిత్యాహ - హరిదశ్వజ్వలచ్చక్ర ఇతి. హరిదశ్వ ఇవ
 జ్వలచ్చక్రం చుదర్చనం యస్య సః రథోక్తః చక్రాయథోఽయం సర్వరా
 త్మసపినానతిమ ఇతి భావః నను సోప్త్యైస్త్రింశైర్రాబ్ధైస్తాజ్ఞాస్సూర్య ఏవ
 నిత్యం హ్మాయత ఇత్యర్థ ఆహ - హరిదశ్వసమీడిత ఇతి. సూర్యేణ స్త్రీంశః,
 త్రయీమయో హి సూర్యః, త్రియీ చ భగవత్స్తుతికర్తృత్వే ప్రథితమేవేతి
 భావః. [అత్ర చత్వారి నామాని] ౮.

శ్లో॥ హరిదశ్వసుతశ్రీధో హరిదశ్వసుతార్దనః

హరిదశ్వసుతానాథో హరిదశ్వకృతప్రభః.

౯.

నను సూర్యమండలే స్థితస్యాస్య సేవయా సూర్యపైవ స కోఽప్య
 ర్థః. కింపునరస్మాకమిత్యత ఆహ - హరిదశ్వసుతశ్రీధః సుగ్రీవరాజ్యసంప
 త్త్వప్ర శ్రీరామావతార ఇతి భావః, కిమయం న్యాయాన్యాయవిచారణ
 శూన్యః పక్షపాతీ నేత్యర్థ ఆహ - హరిదశ్వసుతార్దనః కరనాశక్తః
 అరునకయోర్నరనారాయణావతారత్వేన విష్ణుత్వాత్కర్తృనాశసమపి విష్ణు
 కృతమేవేతి భావః. అపదమర్థమాహ - హరిదశ్వసుతానాథ ఇతి. కాంబి

అతిశయకృష్ణావతార ఇతి భావః. స్వర్గం సూర్యే నాన్విత్యాతికి యావే త
 క్షుత్రం జగ్రాహ కృష్ణ ఇతి భావః. సుసేతా స్వేదాద్విప్రయోగ సద్విధ్యం
 సుగ్రీవస్వీకారః. మన్మథోద్రేకమునాన్తం కాలం కృత్వేతి కృత్వా సూ-
 ర్యాన్తం ప్రవృత్తిర్వాస్త్యేవేతి ఆహ - హరించ కృతప్రభ ఇతి. కృతా-
 ప్రభా యేన స కృతప్రభః, హరించ కృత కృతప్రభః హరించ కృతప్రభః,
 సూర్యస్య తేజఃప్రద ఇత్యర్థః. తస్య భాగ స్వమిదం విభాతితి శ్మశే.
 [అత్ర చత్వారి పదాని] ॥౯॥

శ్లో॥ హరిర్హరిముఖశ్రీదో హరిమానవవిగ్రహః।

హరిసత్త్వో హరిప్రాణో హరితాత్మా హరిప్రియః. ౧౦

సను బ్రాహ్మణానాం వైశ్య సేవాపిషు అగ్నేరుహ్యత్వేన విహీ-
 తత్వాన్ని ఏవ సేవ్య ఇతి ఆహ-హరితి. మహాగ్నిర్దేవానాం బ్రాహ్మణో-
 మనుష్యాణామితి శృత్యా సర్వదేవో ర్ముః పాపకః క్షుద్రభూతిరేవ, సనూ-
 నాం పాపకాన్చాస్మితి గీతావచనాత్. సను అగ్నేర్విష్ణుత్వే అగ్నిముఖా-
 హి దేవా అగ్నేరధికా ఏవ స్యుః, అగ్నేర్విష్ణుహాకత్వేన దేవభృత్య-
 త్వాత్. తదేవం, విష్ణోర్భూత్వనశ్చ స్యాదిత్యత ఆహ - హరిముఖశ్రీద
 ఇతి. హరిగ్నిర్ముఖం యేషాం తే హరిముఖా దేవాః అగ్నిముఖావై దేవా-
 ఇతి శ్మశే. అగ్నో హుతస్త్రిప హవియో దేవైర్వహ్యమాణత్వాచ్చ-
 తేషాం శ్రీదః సంపత్ప్రదః, ఇంద్రజయినో రాక్షసా హత్యేతి భావః, సను
 రాక్షసాస్తతో సరసింహ ఏవేత్యాహ-హరిమ సవ్యగ్రహః. హరిమానవో సిం-
 హనకౌ విగ్రహే యస్య స సరసింహ ఇత్యర్థః. తస్మాప్యే భగవదనతారత్వా-
 దితి భావః. రాక్షసహనోపయోగిబలాత్ సుమహా-హరిస త్వదితి. హరే-
 రివసత్త్వం యస్య సః సింహబలః. సను ప్రాణపకాదేన సర్వేషాం బలసత్త్వం,
 స చ ప్రాణో వాయురేవేతి కృత్వా వాయురేవోపాస్య ఇత్యత ఆహ-హరి
 ప్రాణ ఇతి. హరేః వాయోః ప్రాణః ప్రాణనకర్తా. జగత్ప్రాణస్యాపి
 వాయోగయం ప్రాణభూతఇత్యర్థః. ఈశ్వరశక్తిం విసా ప్రాణస్యాపి ప్రాణ-
 నశక్తిః కుచస్సాగ్రిదితి భావః. సన్వేదం ప్రాణాచ్చక్తిర్యథా భిన్నా తద్వ-

హాతునసంహారకాదీశ్వరాత్సంహారోపి భిన్న ఏవేశ్వర ఆహ - హాఃజాత్యేతి. హాగృహం యమాదిహం యదగ్రణం సి తదీశ్వరతత్త్వమేవేశ్వర్యం. ఈశ్వర స్తేతిస్తు ఈశ్వరాన్న పృథక్. జీవానాం శక్తయస్తు ఈశ్వరసంబంధస్య ఏవేతి జీవేశ్వరః పృథగ్భూతా ఏవేతి భావః. నను ఈశ్వరప్రధానవ్యూహాం వాసుదేవసంకర్షణబ్రహ్మనిరుద్ధానామృద్యే సంహారాధికారస్సంకర్షణస్యేవేతి కృత్వా సంహారైః క్రియం కిం సంకర్షణ ఇత్యాశంకాయామాహ పరిప్రేయః ౪౩, సంకర్షణస్య ప్రియో వాసుదేవ ఇత్యర్థః. తస్మైచ పరమాత్మ న్యాత్. [అతి సత్త పదాని] ౧౦.

శ్లో॥ హరిశ్వరో హరిధరో హరిశాయీ హరికృధః

హరిబాహుర్హరిద్యేషీ హరిగ్రాహీ హరిక్షయః॥ ౧౧.

వ్యూహాంతరమాహ - హరిశ్వర ఇతి. సర్వేంద్రుః శేషఇతి యావత్. సంకర్షణ ఇతి ఫలితమ్. “అసీనమూర్త్యం భగవంతమాద్యం సంకర్షణం దేవ ముకుంఠసత్త్వం, వివిత్సవసత్త్వమతః చరన్సమచారపూర్వా మునయోఽస్య పృచ్ఛక్” ఇతి భాగవతే శేషస్య సంకర్షణపదేన గ్రహణాత్. సమిత్సే కికారేఽప్యయః, కర్షణి హరతి జగదితి సంకర్షణ ఇతి వ్యుత్పత్తిః. అతః సంకర్షణాత్మకస్య వాసుదేవస్యేతి తదర్థః. “అనంతశ్చస్మిన్ గానామితి శుభనాచ్చేషస్య భగవద్విభూతిత్వమ్. సన్నేవం శేషవాసుక్యాదిభూషణస్కం ఏవ సేవ్య ఇత్యం ఆహ - హరిధరఇతి. మాలామంత్రే హయగ్రీవస్య కర్కోటకాదిధారణప్రసిద్ధేః. నను వాసుదేవస్య పరమాత్మత్వం; సంకర్షణస్య తద్విభూతిత్వమిత్యత్ర తోపేతుః? కృచిదపి వ్యూహాంశే విశేషా భావాదిత్యత ఆహ - హరిశాయీ శేషశాయీ పురుషదపకృష్టం హి శయనమితి భావః. సన్నేవం హయగ్రీవస్యైవేశ్వరత్వే నృషిసిరిసంహారాణాం తత్కార్యత్వేన సంకర్షణస్య లయకర్తృత్వం కథమిత్యత ఆహ - హరికృధః; హరేశ్వరస్య కృపాక్రొధః యస్మాత్స తథోక్తః. సంకర్షణం ప్రకోపయత్వా తేన జగత్సంహరయతీతిశ్వరప్రేరణాసత్వాదీశ్వరస్య లయకర్తృత్వమిరుద్ధమితి భావః. ఇదమేవ సుఖమాహ - హరిబాహురితి. హరిర్బాహుః యస్య సః తథోక్త

అర్చ్యః. సంకర్షణోఽస్య బాహుసానియ ఇర్చ్యః. అప్యసంహతే భుక్తి
 బాహురాజస్యహాయస్తద్వదిన్యోస్య సంకర్షణో జగత్సంహరణతి. అత్ర హరి
 యస్యర్వాషణ పీఠాబాసాహో యస్య స వ్యోమ ప్రతియతే. నను సంకర్షణ
 హస్యోవాప్య ఏవన తీర్థ్యోః ఇర్చ్యత్ర తో హేతురత ఆహ - హరిశ్చేషే
 యదేత్యేషస్య ద్వేషే హస్తా మహాప్రళయే సంకర్షణాదివ్యూహాత్రియస్యాపి
 నానుపేవేలయాత్. నను చేతనాచేతనోపమైనాయ వాసుదేవస్యంకః సం
 క్షిప్తవాతేర్వత్ర తో దృష్టాంత ఇర్చ్యత ఆహ - హరిగాగ్రహారిం ప్రకటితా
 గ్వానుకినర్పం గృహతీతి హరిగ్రాహీ. నముద్రమథనాదమితి భావః. ఆజ్ఞా
 పతాక ఇతి జేయషే. దేహానుసముద్రాద్యుపమ్యనాయ వాసుకిం సహస్ర
 భుజో భగవాన్ యథా స్వీచకాగ్ నద్యదిర్భక్తిః. నను వాయుకచి చర
 నాత్మా సంకర్షణస్తు నేర్చ్యత్ర కిం మానవత ఆహ - హరిశ్చేషే సూక్ష్మ కుంభ
 వివ్యాఖ్యస్సర్వః క్షయో నవానో యస్య స తథోక్తః. ఆమృతస్సహజేణ
 కత్తపక్రమాన ఇర్చ్యః. యద్వా - హరిర్నిగీరాతికయోక్త్యా సుషున్నా
 వివ్యాఖ్యస్సర్వదీర్ఘత్వాత్, సజ్జయ ఇతి. సుషున్నానియవ్యాధీశ్చో
 ద్యోతి భావః. సంకర్షణస్తు నైశ్చ, తస్మానాత్మత్వాదిభావః. (అత్ర అష్ట
 కామాని.) ౧౦.

శ్లో॥ హరిర్హరిగుణో హర్తా హరిస్థానం హరివ్యయః।

హరిపుత్రృపరవ్రీతి-ర్హరిపుత్రృజయప్రదః॥ ౧౨

నను సర్వమిదం జగ ద్యేషప్రాణీతి స ఏవేర్చ్యః, యం చేతితానమను
 పుత్రయ ఉచ్చరంతీతి భాగవతాత్. తాదృశశ్చ వాయురేవ. “జగ
 త్రాణస్సమీరణాఇతి కోశా - పత్ర ఆహ - హరితి. వాయుర్భగవద్విభూతి
 కేత్యేర్చ్యః. “పపనః పపనామస్మితి గీతావచనాదితిభావః. నను వాయో
 ర్విష్ణురూపత్వే వాయుకాణస్య స్పర్శస్య కింకూపత్వమత ఆహ-హరిగుణ
 ఇతి. వాయోర్గుణస్సర్వః రసోఽహమపుకాం తేయేత్యాదీనాముపలక్షణ త్వేన
 వాయోస్పర్శస్యాపి భగవద్విభూతిత్వమితి భావః. నను గుణాదుణిశ్చ
 గుణగ్రాహీ శ్రేష్ఠ ఇతి కృత్వా వాయోస్సర్వాచ్చ తద్గ్రాహీ పురుష

ఏకః సంకల్పః ఆహ - హతేతి. శబ్దాదిగుణాకా తస్య చ్యుతరేషు నిష్క్వా
భగవానేవ గృహ్యంతి. జీవస్య తత్రాభిమానోఽజానః లసితి ఏవేతి భావః. నను
వాయోనిపి హాయుకారణం గగనముత్తమమ్! పరిసరపక్షిం హృదయమా
రుణయోదహోమితి దహారాకాశస్యోపాసనం చ ప్రసిద్ధమతే ఆహ-హరిస్తాననితి.
నాయోరాకాశే సంచారాత్ వాయోస్థానమాకాశ ఏవేత్యర్థః. ఆత్మ
కార్యత్వాదాకాశస్య భగవద్రూపత్వమవిరుద్ధమేవేతి భావః, నను కిం తదు
పాస్య? ము ఆహ-హరివ్యయ ఇతి. హరిశబ్దోత్తర త్కణాయా గగనం ప్రతి
పాదయతి. ప్రకగణితో హరేః వాయుకారణస్యాకాశస్య యో లయో
యస్మిన్ సతథోక్తః. సర్వమపి కార్యజాతం స్వకారణే లీయమానమపి పరి
మకారణే శుభ్యతే ఏవ తస్య ముఖ్యలయ ఇతి భావః. ఆత్మన ఆకాశస్సం
భూతోభిర్గుణైః, కార్యస్య కారణే లయాచ్ఛ. ఆకాశలయస్తానమాత్మా
హయగ్రీవ ఏవ సేవ్యః. న త్వాకాశ ఇతి భావః. నన్విదమా త్మతత్త్వం
కథం జాయతే ఇత్యుత్ర ఆహ - హంపుత్రపగప్రీతీతి. హరిపత్రే హనుమతి
పరాప్రీతీ ర్యస్య సతథోక్తః. శ్రీరామావతారే హనుమతి ప్రీత్యైతిశయా
ద్దామస్వయమేవ స్వతత్త్వం హనుమతే కథయామాసేతి భావః. తదుప
నేశస్య ఫలమాహ - హంపుత్రపగప్రద ఇతి. జయస్సంసారాదినభీభవః,
మోక్షస్య జయ ఇతి నా. హనుమతే జయం ఏవ వానిత్యర్థః [అత్ర
సప్తపదాని]. ౧౨

శ్లో॥ హరిమండలసంత్రాతా హరిస్తానసమాకృతిః

హరిసంతర్పితప్రాణో హరిజీవనకృద్రసః.

౧౩

నను హనుమజ్యప్రదో వాయురేవ, సూర్యుడింబగ్రహణమయే తద
నుభవాదిత్యుత ఆహ - హరిమండలసంత్రాతేతి. వాయుమండలరక్షకః. ఇతి
గర్భే ఇంద్రేణ భిద్యమానం వాయుమండలం దితివ్రతసముపబృంహితం భగ
వత్తేజ ఏవ రరక్షేతి ప్రసిద్ధః. యస్వయమేవ పరాభూతిః స కథమస్యస్య
జయప్రదస్యైతిభావః. హరిస్తానసమాకృతి. హరిస్తానం గగనం తత్సమా
ఆకృతిర్యస్య సః తథోక్తః. యథా మహాకాశఏవ ఘటోదరాదినర్వగంద్రా

శ్రీశ్రీవ్యాఖ్య వస్త్రతే తద్విద్యుగవాసవి సర్వత్ర వ్యాఖ్య వస్త్రత ఇతి కృత్వా
నామూర్వ్యః ప్రవేశః లంకనీయ ఇతి భావః. నను అస్మాకం ప్రాణేంద్రియరేచితాయ వాయునేహ ఆవశ్యకీత్యత ఆహ-హరిదంబరేచితప్రాణ
ఇతి. హరిణా వాయునా సమ్యక్ పరిపితః శృప్తిం ప్రాపితః. ప్రాణ
ఇంద్రియవిశేషః యస్య స తథోక్తః అస్మదంబరాత్మా భగవానేవ గంధం
గృహీత్వా మోదతే న తు వయమిత్థార్థః. నను తహిణ ఈశ్వరస్యాపి వాయు
స్వేచ్ఛః, కిం పునరస్మాకమిత్వత ఆహ-హరిజీవనకృదన ఇతి. హరిః ప్రాణ
వాయోః జీవనకృత్ ప్రాణనకారీ రసః అపాంగుణః స భగవానేవ. ప్రాణేచ్ఛః
పీతానామపాం ప్రాణాహరత్వమన్నానాం మనోగామిత్వం చ శృత్రిప్రసిదం.
రసాస్వాదాభావే ప్రాణస్య శరీరాన్నిర్గమచ్ఛస్థిత్వం. తస్మాత్ భగవా
న్స్వయమేవ రసరూపేణ ప్రాణం జీవయిత్వా తేనోచ్ఛ్వాసాత్మరేన
స్వయం గంధం గృహీతీతి కృత్వా, ఈశ్వరస్య రాజో భృత్యకుల్బువీవా
యం వాయురీతి భావః, అసోఽహమపు కాంతేయేతి గీతావచనాదీశ్వ
రస్య రసరూపత్వమితి జ్ఞేయమ్. [అత్ర చత్వారి పదాని సన్తి] ||౧౩||

శ్లో॥ హరిర్హరిగదండాత్మా హరిదండ్రో హరిప్రభుః |

హరిపుత్రమహాబంధుర్హరిలోకామృతార్భకః॥ ౧౪

నను లోకే కాసకల్పమీశ్వరస్యాసాధారణోధగ్మః. తథా చ యమస్య
దండధరత్వం బహుధా క్రూయతే. అతో యమ ఏవేశ్వర ఇత్యత ఆహ-
హరిరీతి, 'యమస్సంయమతామహామితి గీతావచనాద్యమో భగవద్విభూతి
రేవేతి భావః. నను యమాదపి తదీయా శిక్షా క్రేస్తా ప్రధానత్వాదత
ఆహ-హరిగదండాత్మేతి. హరిం యమం గచ్ఛతీతి హరిగః స చాసౌ దండః
తద్రూపః యమగతశిక్షాపి భగవద్విభూతిభూతైవ చండో దమయ
తామస్తీతి గీతావచనాత్. నను యమో యేనేదం శిక్షయతి స ఉత్తమ
ఏవేత్యత ఆహ-హరిదండ్రి ఇతి. యమస్య కాలదండోపి భగవద్రూప ఏవ. నను
ఈశ్వరస్య విభూతిర్యమః, యమస్య విభూతిరీశ్వరో నేత్యత్ర కిం నియా
మకః? మత ఆహ-హరిప్రభురీతి, యమస్యాపి కాసకః. అజామిలోపాఖ్యానే

ప్రభుత్వమిదమ్. నను కిమనలంబ్య భగవానయం సర్వం శాస్తీత్యత్ర ఆహ-హరి
పుత్త్రమహాబంధురితి. ధర్మరాజస్యాద్భుతబంధుః. బంధవో హి సంపన్న
మనువర్తంతే, విపన్నం తు త్యజంతి. ఆయం తు న తథేత్యద్భుతత్వం
జ్ఞేయమ్. “యత్ర ధర్మస్తత్ర కృష్ణ” ఇతి నచనాద్ధర్మమవలంబ్య భగవాన్
ధర్మరాజం రరత్. అధర్మాశ్రయం తు దుర్యోధనం శిశిక్షేతి భావః. నను
హరిప్రభురిత్యుక్తం, యమశాసనం కిం కదాచిదప్యసేన నివారితమిత్త్యేచ్ఛ ఆహ-
హరిలోకాహృతార్భక ఇతి. హరిలోకాద్యమపురాదాహృతః ఆసీత్ః అర్భకః
శిశుః యేన సః. కృష్ణో హి గురుపుత్రం యమలోకాత్పునరాసీతవానితి
భాగవతమ్. న హి యమశాసనతిరస్కారం వినా యమలోకాత్తస్యాన
యనం సంభవతీతి భావః. [అత్ర పట్టదాని.] ||౧౪||

శ్లో॥ హర్విర్హరిపదభ్రష్టగంగాకీలితశఙ్కరః|

హరో హరశిరశ్చంద్రికాతూళితాంఘ్రికః||

౧౫

నను త్వదుక్తా గగననదృశత్వాపయో గుణా మానావంతే, న తు
హయగ్రీవే ఇత్యేత్ర ఆహ-హరిరితి విష్ణుః హంత్యాశితానాం దుఃఖమితి హరిః,
వారతి ప్రశయే సర్వమితి వా. విష్ణురేవాయం స-సోభయోచ్ఛేదః. యాప
భేదేఽపి అంతఃకరణాద్యభేదాత్. నను విష్ణురేవ హయగ్రీవ ఇత్యస్తు
నామ, విష్ణురేవేశ్వర ఇతి నిర్ధారణం తు న భవతి, మృత్యుంజయస్య శివస్య
ఈశ్వరస్య సత్త్వాదిత్యత్ర ఆహ-హరిపదభ్రష్టగంగాకీలితశంకరః, హరి
పదాత్ విష్ణుపదాత్ గగనాదితి యావత్, వియద్విష్ణుపదం వాత్విత్వ
మరాత్. భ్రష్టయా సలితయా త్రివిక్రమచరణసంరంభాదితి భావః. గంగయా
కీలితః వ్యాప్తః సంయోజితఇతి వా శంకరః యేన స తథోక్తః. ప్రణామసమయ
ఇతిభావః. త్రివిక్రమస్య విష్ణోశ్చరణం సత్యలోకాదికమభివ్యాప్య బ్రహ్మాండోపరి
కటాహం భిత్వా తతోమందాకినీం భ్రంశయామాస సా చ తదానీం తత్పాద
ప్రణతేశివశిరసి లగ్నీత్యర్థః. అసే యచ్ఛా చ నిస్సృతసరిత్రవరోదతేన తీరేన
మూర్ధ్ని విధృతేన శివశ్శివోఽభూదితి భాగవతం స్మరితమ్. విష్ణుపాదోదక
ధారీ శివ ఈశ్వరో నైవ, కింతు తద్భుత్య ఏవేతి భావః. నను విష్ణుశివ

యోర్మునాధికభావనాగోజ్జానవిలసిత ఏషః. అహం బ్రహ్మ చ విన్నప
జగతః కారణం పరిమితి విష్ణువచనాదేవ శివస్యాపిర్వరత్నాచగమాదిత్యత
ఆహూత ఇతి. శంకరోఽపి విభుశ్శూతీశేవ యద్రాజాం శంకరశ్చ
స్త్రితి గీతావచనాదితి భావః. తద్వికీం స కెవన్నేష్య? ఇత్యత ఆహూత
శిశ్చంద్రచంద్రికాక్షాశితాంఘ్రిక ఇతి. హరస్య కిసి సర్వమానస్య చంద్రస్య
చంద్రికయా పయోధారాభూతయేతి భావః. ఊళితో అంఘ్రి యస్య
స తథోక్తః. యశీవస్యాపి సంతప్యస్య ఏష శేష్యః. స చ హరస్యమాప
త్సస్యాక్తస్య వ్యాఘాత ఇతి వాచ్యమ్. విభూతీనాం శివాదీనాం విభూతి
మతో విష్ణోశ్చ స్వామిభృత్యభావసత్త్వాదితి. ఉక్తం హి శివేనైవ అవ్యా
కృతం భాగవతోధ వైషమః పదం యథాహం విబుధాః కలాత్యయే ఇతి.
లింగభంగే సతి శివాచయో వయం యచ్ఛదం ప్రపత్స్యమహే తచ్ఛదం పిషు
భక్తోఽధునైవ యాతీతి నిదగః. తస్మాదపునరావర్తపదప్రదాయిన హయగ్రీవ
శేవైవ నృణాం సాధ్యయనీతి భావః. ||౧౦౫||

శ్లో॥ హరత్రాతా హరసఖో హరపుత్రోత్తమాభిభూః |

హరకార్యకవిధ్వంసీ హరమూర్తిపితామహః || ౧౬

ఇదమేవ శివాద్విషోః పారమ్యం స్థాపయతి. హరత్రాతేత్యాని
శ్లోకే, నను సముద్రమథనే విషే జాతే సతి తిం పాతుం బ్రహ్మస్త్వావయో
నాశకః, శివ ఏవ పపా, అతశ్శివ ఏవోత్కృష్ట ఇత్యత ఆహూతత్రా
తేతి. హరస్య రక్షకః విపభక్షణశస్మానురకరనిక్షేపణాదిభ్యో హరం రక్షి
తవానిత్యర్థః. త్రాతే హేతుమాహ హరసఖ ఇతి. హరస్య సఖా సఖ్య
స్తానిముచితమితి భావః. నను కర్ణచిత్పురాణాంతరే కుమారేణ విమరిత
ఇతి ప్రతీయత ఇత్యత ఆహూతపుత్రోత్తమాభిభూః హరస్య పుత్రోత్తమః
కుమారః తమభిభవతీతి తథోక్తః. పరశురామావతార ఇతి భావః. “యః
పృష్ఠం దదతోపి పణ్పుఖజయే శత్రోర్ముఖం దృష్టవానితి మురారివచనాత్.
తత్పురాణాంతరం తు తామసత్వాద్రాహ్యమితి జ్ఞేయమ్. నను హరపుత్రః పరా
జితో భవతు నామ, హరస్తు సేత్యత ఆహూతకార్యకవిధ్వంసీ శివకోదంప

భండనం. శివకరసింహనం యస్మాన్మహాకాసోపిచాపశ్చిర్రామకరసింహనం నాశకదితి కృత్వా శివాద్విష్ణురేవ బలీయానితి భావం, నను పరశురామస్య విద్యోక్త్యన శిష్యత్వాచ్చిన్న ఏవోత్తమ ఇత్యత ఆహ - హరణ్యూర్తిపితామహాఇతి. జీవస్యా జత్యాన్మూర్త్యగ్రహణమ్. హరశరీరస్య. పగమకారణం విష్ణునాభికమలా ద్భస్మా బాతస్తత్తస్మ దుద్ర ఇతి భాగవతప్రసిద్ధం. న చ పురాణోంతరే హరా రేన బ్రహ్మాదీనాం ప్రసూతిః ప్రతీయత ఇతి వాచ్యమ్. రాజస్తే తానదన్యాని పురాణాని సతాంగణే, యావన్నస్యత్యే సాక్షాచ్ఛ్రీమదాగ్భవతంపలమితి వచనేన భాగవతవచనాత్పురాణాంతరస్య తుచ్ఛత్వాత్. [అత్ర పంచ పదాని.] ||౧౬||

శ్లో|| హరజిహ్వగ్రసచ్చారి హరగోత్రసమున్నతః|

హరధైర్యాదిదంభోర్హరహృద్వనసామజః||

౧౭

నను శ్రీరామేణ రామేశ్వరే రామలింగస్య స్థాపితత్వాదర్శితత్వాచ్చ శివ ఏవోత్తమ ఇత్యత ఆహ-హరజిహ్వగ్రసంచారీతి. శివస్య జిహ్వగ్రే సం చారితీతి లిప్యంతి. హరేణ సదా జప్యమానరామనామక స్త్యేత్వర్థం. రామస్య శీలామానుషగ్రహత్వాల్లోకవిడంబనాయ రామలింగస్థాపనముచిత మేవ. శివస్య తు రామమంత్రజప ఈశ్వరత్వవిహితకర్థ ఏవేతి భావః. నను మేయగన్యా శివోఽత్యున్నతత్వాదు ర్తను ఇత్యత ఆహ-హరగోత్రసమున్నతఇతి కైలాసనదత్యున్నతః. శివస్తు కైలాసనిలయ ఏవేతి భావః. అద్రగోత్ర గిరిగ్రావేత్యమరః. నను విష్ణుర్మోహినీరూపీ సక శివస్య ప్రియావదానచారేతి శివ ఏవాద్రప్తపాయమ ఇత్యత ఆహ-హరధైర్యాదిదంభోర్హరితి. హరస్య ధైర్యమేవాద్రీ తస్య దంభోభిః కులిశః తన్నివారక ఇత్యర్థః. విష్ణో కృత్రిమమేవ మోహినీవేషం దృష్ట్వా శివః తుభితవానిత్యధీరశ్శివ ఇతి భావః, అనేన మోహినీవేషధారణమేవ న తు తచ్చిహ్నధారణమితి కృత్వా శివ ప్రియాత్వవచనమవేకకృతమేవేతి సిద్ధమ్. నను విష్ణునా శివశ్శిష్యత ఇతి ప్రతీయత ఇత్యత ఆహ-హరహృద్వనసామజఇతి. హరస్య హృదయాపే ననే సామజో గజః, గజో వన ఇవ హరహృద్వయం విహరతీత్యర్థః. “శ్రీరామ రామ

రామేతి రమే రామే మగోరమే" అతి శివేనైవోక్తత్వాత్. [అత్ర చత్వారి
సకాని] ||౧౭||

శ్లో|| హరతూణీరనిలయో హరబాహో హరప్రియః|

హరనేత్రస్య స్తతేజా హరశ్శ్రోత్రధవత్రగః|| ||౧౮||

నను విరజా యమునాదిషు కృతః హరో విషుః, రుద్రస్తు సర్వామపి
గంగాం సతీశ్వేన బభారేతి కృత్వా రుద్ర వివోక్తేషు ఇత్యేత ఆహ - హర
తూణీరనిలయ ఇతి. శివస్య తూణీరభూతే సముద్రే నివాసో యస్య సః
గంగాధరాత్సముద్రనిలయ ఉత్తమ ఇత్యర్థః. యద్యా నను సముద్రకాయినో
విష్ణోస్సముద్రతూణీరశ్చిప్రకేష ఇత్యర్థ ఆహ - హరతూణీరనిలయఇతి. హరస్య
తూణీరస్య సాగరస్య చ నిలయః నివాసభూమిః విరాట్పురుషే తస్మిన్
విరాగరయోస్థి సుతత్వాత్. సర్వాత్మనోంతికకణం నిలితమితి కుక్షిస్సముద్రా
ఇతి చ భాగవతాత్. సముద్రమేవ శివో దధార, విష్ణుస్తు సముద్రం, తద్ధి
ర్వారం శివం చేతి కృత్వా విష్ణురేవోత్తమ ఇతి భావః. నను త్రిపురాసుర సం
హారే రుద్రో విష్ణుం బాణీచకారేత్యర్థ ఆహ - హరబాహ ఇతి. హరస్య
బాణభూతః, యథా బాహో ధానుష్కస్య, తద్వచ్చిపస్య విష్ణురీత్యర్థః. స్వతః
స్థి త్రిపురజయే శివస్యాసమర్థత్వాదితి భావః. నను బాణశబ్దస్యాపచారికత్వం
చరితం త్వయా, నైతిద్యుక్తం "బాణీభూతపురాణపూరుషధృతిశ్రత్యాశయా
ధారిత" ఇతి మురారివచనాదితి చేన్మైవమ్. అతిశయోక్తిత్వాత్తద్వచనస్య.
న హి పురుషస్సాక్షాద్బాణీధీకతుమర్హతి స్వప్నేపీతి జ్ఞేయమ్. నను కుతో
యం శివస్తేన సాహాయ్యకమాచచారేత్యర్థ ఆహ - హరప్రియ ఇతి.
యతోయం హరస్య ప్రియస్తత ఇత్యర్థః. నను ఫలనేతోస్మీలనమాత్రేణ
శివస్సర్వం జగదహతి; విష్ణుస్తు నైవమిత్యర్థ ఆహ - హరనేత్రస్య స్తతేజా
ఇతి. హరస్య నేత్రే న్యస్తం ప్రళయనిర్వాహాయ సాపితం తేజో యస్య
సత్రణోక్తః. యది శివనేత్రస్య స్వాభావకతేజోవర్త్యం తర్హి భృగుచరణ
నేత్రాగ్రతస్య పరాభూతిశ్చిదీయాదితి భావః. యథా భారతసంగ్రామే
శ్రీకృష్ణేన అరుణే తద్గాండీవే చ స్వతేజో నిహితం ద్వదదితి జ్ఞేయమ్. నను

ప్రళయే సంక్షయమాణం విష్ణుం శివో పటస్పృశ్య భూయ గరత్కేత్యత్ర ఆహ -
హరస్యగ్రోధపత్రగ ఇతి. హరి ఏవ స్యగ్రోధః తస్య పత్రం గచ్ఛతి ప్రాప్నోతి
తీతి తథోక్తః, మార్కండేయస్య స్వమాయావైభవం దర్శయితుం శ్రీవిష్ణుః
శివం పటేకృత్య తత్పత్రే శిశుర్భూత్వా మాయాప్రళయసముద్రమధ్యే శయితి
వాక్. సచాయం వాస్తవః ప్రళయః మార్కండేయోత్పత్తిప్రప్రతిప్రళ
యస్యైవానాగమాత్. యద్యయం విష్ణుర్భూత్ ఏవ స్వాత్మహిం వటకాఖా
మాలంబ్య తరుణస్సన్నేవ వరేత, శిశుత్వం పత్రశయనంచేత్తదం తు లీలాం
వినా నోపపద్యత ఇతి జ్ఞేయమ్. ప్రసిద్ధం చేదం భాగవతే. [అత్రి పంచ
నామాని] ౧౮.

శ్లో॥ హరసాత్కృతశూలేంద్రో హరపాపసమాపనః

హరనేత్రహంతానజ్ఞో హరజాయాసహాదరః

॥౧౯॥

సను విష్ణుర్నిత్యం సహస్రకమైక్యసంస్కయన్ సన్ కదాచిన్విష్ణుః
భక్తిపరీక్షారం శివేన ఏకస్మిన్ కమలే అుభ్యై కృతే సతి విష్ణుస్సృ
నేత్రకమలేన తమానర్చ్య తతస్తుష్కృవో విష్ణువే చక్రం ద్రిగ్నాసృత్యై
ఆహ - హరసాత్కృతశూలేంద్ర ఇతి. హరిసాత్కృతః హరియ ద్భక్తి
భక్త్యర్థః. శూలేంద్రః ఉత్తమశూలాయుధః యేన స తథోక్తః. విష్ణుం శివ
స్యైవకపుష్పసహస్రేణ ప్రత్యహముచ్చయన్ సన్ కదాచిన్దేకం చంపకమ
పశ్యతా స్వనాసాం భిత్వా విష్ణుమపూజయత్. తతశ్చ తుప్తా విష్ణుశ్శివాయ
త్రిశూలం దత్తవానతి ప్రసిద్ధిరేతి భావః. పూర్వోక్తం తస్మాత్త్యం, విష్ణోర్భక్తి
సిద్ధశంఖచక్రత్వాత్. సను నరసింహో హిరణ్యకశిపుం హత్వా తదనురక్తం
పీత్వా పాపీభూయ పునరైవమంతం గంస్తుమక్షమౌభూత్. తదా శివశ్చ
రభీభూయ నృసింహం. హత్వా పవిత్రచకారేత్త్యత్ర ఆహ - హరపాపసమా
పన ఇతి. హరస్య పాపస్య బ్రహ్మశిరశ్చేదనజన్యస్య సమాపనః సమాప్తి
కరః. బ్రహ్మశిరఃకపాలే కరే లగ్నే సతి తస్మైచనాయ స్వయ మక్షమస్సన్
శివః విష్ణుం శరణం గత్వా తత్కృపాప్రేరితలక్ష్మీద్రుతభిక్షావైభవవశా
త్పూతోభూత్. సేవ బ్రహ్మహత్యా త్రౌపదిదూపేణావిగ్నాయ అష్ట

హాకారాదిహయగ్రీవసహస్రనామావళిన్యాఖ్య భావః. హాకారకర్తృకస్మసియా హాకారం
 యః, అప్రామాణికమేషః. “నైవైద్విదారయామాన స్మసియావృత్తం” మూషేషః
 చరాహపురాణాత్. కిం చ హిరణ్యకశిపుహననదన్య బ్రహ్మహత్యాగ్రస్తం
 స్మసింహం మోచయతుం శరభస్యాశ్చర్యకర్తే ననసింహహననదన్య బ్రహ్మ
 హత్యాగ్రస్తం కిం చ హాకార్యోచయతుమన ఆపశ్యకస్సాన్యత్. శస్యాశ్చర్యస్య
 ఇత్యనవసాదోమః. నను కివో విషుపుత్రమనంగం చదాహత్యైత ఆహ - హా
 నేగ్రహతానంగ ఇతి. హాకారేతే అగ్నికంఠతుల్యే హుతః ఆనంగ.
 కామో యేన స రథోక్తః. కామదహనం విషుకృతమేషః, కింను తుత్ర నిమిత్త
 మత్రమ్, భారితసంగ్రాహే ఆరు నవదతి భావః. నను స్వపుత్రేచిగే సతి
 స్మయం కిమిత్తుదాశితవా సతి ఆహ - హరిహాయానహోచర ఇతి. హాకార
 యోయా. హర్షత్యాః సహోచరః శత్రుభ్య ఇత్యుచి. భగవీశభక్త్యోయా
 శత్రుర్భూహననం స కృతిమితి భావః. అత్ర శాస్త్రయా - శక్త్యోర్భక్తి, తు
 నిగ్రహవశాదండత్రయంబూతమ్. ఏకస్మిన్నంచే విషుహస్యత్యో. శస్యస్మిన్
 కలత్కేత్యి, అపి స్మిన్ వాణీప్రమృడోబాతావీత్ మయాప్తి. అపి హాకార
 చహోదగత్వం విష్ణోర్మత్యమేషః. న తు గౌరమితి భావః. [అత్ర చత్యాః
 నామని] ౧౯.

శ్లో॥ హరపాపండదూరస్థా హరపాపండఖండనః

హరద్వేషవిహీనాత్మ భక్తప్రాప్యో హరప్రభుః ॥౨౦॥

నను కింపాపండా నైవదాద్రియస్త ఇత్యుత ఆహ - హరపాపండ
 నూరిస్త ఇతి. యత ఇదం తే నాద్రియంతే తత ఏవ తేషాం భగవత్ప్రాప్తి
 స్పృహవీతీత్యర్థః. విష్ణుదూషకాః కివైకభక్తాః కేచబాహ్యులింగధారిత్యనహ
 పండా ఇత్యుచ్యంతే. నను తేషాం విష్ణుపదప్రాప్తిర్యాయభూన్నామ, కింపపి
 ప్రాప్తిస్సాదితి స కాపి తుతి రిత్యుత ఆహ - హరపాపండఖండనః హరపా
 పండా౯ యమలోకం ప్రాపయ్య యమభక్తైస్తాక్ అవశః ఖండయతీత్యు
 చి. స్వాజ్ఞారూపవేదవిరుద్ధాచరణాదితి భావః. నను హరపాపండవద్విష్ణు
 పాపండా అపి స్వ్యః, విష్ణుభక్తానామపి కిందూషణ చక్రాంతి ధారణాద

పేదపియగూచార సత్త్వాదిత్యత ఆహూతా ద్వేషవిహీనాత్మభక్తిప్రాప్త్య ఇతి-
 హారవ్యూహః పీఠాః ఆశ్రయః స్వస్థ భక్తిః ప్రాప్తుం గతిః పథోక్తః. యే
 విష్ణుభక్తాః సే శివం స చూషయంతి. శివస్య విష్ణుభక్తగ్రంథే త్వేన విష్ణు
 విభూతిః త్వేన విష్ణుపాత్రత్వేన విష్ణుసఖత్వేన చ విష్ణుభక్తరసి పూజనీయ
 త్వాత్. త్వస్మిన్త్యభ్యుపరిచారకభృత్యభృత్యభృత్యస్య భృత్య ఇతి మాం
 స్మగ్ లోకనాగధో కులశేఖరాచార్యోక్త విభయా భగవత్సేవావత్ భాగవత
 సేవాయా అపి విధేయత్వాత్. యే తు చక్రాంకధారణశ్చ సం చూషయంతి,
 తేన విష్ణుభక్తాః కింతు మాషండా ఏవేతి భావః. తేషామపి యమలోక
 చార్మపీడన ఫలమితి జ్ఞేయమ్. నను ఈశ్వరశ్చర్మ ఈశానశ్చంకరశ్చంద్రశ్చ
 ఇత్యుపాదేన శివ్య ఈశ్వరత్వవచనాత్ కథం విహరీశ్వరత్వమత ఆహూత
 ప్రభురితి. భాగవతత్వాదస్మాకం శివ ఈశ్వరః, తస్య తు విష్ణురిశ్వరః.
 “మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయం తు మహేశ్వరమితి శ్రు తౌ
 విష్ణువాచ కథయా మహేశ్వరశబ్దప్రయోగాత్. ఈశ్వరాణామపి రుద్రా
 నీనామీశ్వరో మహేశ్వర ఇతి తదగ్ధః. [అప్ర చత్వారిని నామాని] ॥౧౦॥

శ్లో॥ హారాత్మా హరహృద్ధర్మగణపో హర దై వతమ్ |
 హారాత్మాభేదద్వగ్ సద్దీర్ఘాయుష్యో హరాభిభూః ॥ ౧౧ ॥

నను విహః పాదమ్యం, శివస్య తీతో హ్రస్వం చ ప్రతిపాదయంతో
 విష్ణుభక్తా ఆపి పేదపియగూచర. స్మార్తైః “శివస్య హృదయం విష్ణుర్విరోధ్య
 హృదయం శివః, యథా శివమయో విష్ణురేసం విష్ణుమయశ్శివః. యథాం
 తదం స పశ్యామి తథా మే స్వస్తిరాయుషీతి స్మర్యమాణత్వాదాహ.
 హారాత్మేతి స్మృతాశివం విచార్యమ్. తథాహి హృదయం నామ హృత్పంచ
 రీకం ఉత మనః. అథవా తత్త్వమ్? నాద్యః, ప్రతిశరీరహృత్క్రమలీనాం
 భిన్నత్వాత్. న ద్వితీయః, మనసామపి భిన్నత్వాత్. అన్యథా పృథ
 క్పృథగగ్నానహరిలోపస్యాత్. అతఃపరిశేషాన్తత్త్వం సిద్ధ్యతి, తత్త్వం నామ
 కాలత్రయాభాగ్యం పారమార్థికం స్వరూపం, తత్త్వం నారాయణః
 పరః ఇతి. తత్త్వశబ్దస్య బ్రహ్మవాచకత్వాత్ తితిశ్చ స్వం భిన్నీకం

ప్రహృతి సర్వస్యాపి సర్వతత్త్వం బ్రహ్మైవేతి శ్రూయమాణే శివవిష్ణుశక్తి
త్వమపి బ్రహ్మ మతో న స్యాత్ ? ఇతి శంకా. హరతి సర్వమితి హరిః స
మాత్మా ఆత్మా తత్త్వం యస్య సః హరాత్మా విష్ణోః పారివార్ధకం హరిః
బ్రహ్మైవేత్యర్థః. హరహృత్ హరిస్య శివస్య హృత్ తత్త్వం హరహృత్.
శివస్య పారమార్థికం యావం విష్ణురేవ. విశ్వం వేషేషి వ్యాప్నోత్తీతి విష్ణు
రితి పరమాత్మవాచకత్వాద్విష్ణుర్భిన్నః పూర్వోక్తకర్తృయా విష్ణోర్బ్రహ్మ
త్వాత్. స్మృతౌ తు శివో మంగళరూపః సరహత్మైతి జ్ఞేయమ్. శివస్య
శిర్ష్యం పరమాత్మా, విష్ణోశ్చ తత్త్వం పరమాత్మా. యథావిష్ణుర్బ్రహ్మ
మయః తథా శివోపి బ్రహ్మమయః ఇతి స్మృత్యర్థః. సర్వేషామభియోక్త్యై
మయత్యే సమాసే సతి అన్యతరస్య పారమ్యవాచోపపదాదపి
చేన్నైవమ్. సర్వస్యాపిజగతో బ్రహ్మమయత్వేన ఈర్ష్యదవిభాగస్యావ్య
ప్రామాణికత్వాపత్తేః. ఆరేదం త త్త్వమ్. ముమాతసస్సర్వమపి బ్రహ్మైతి
స తోపి విభేదః. వ్యవహరతస్తు సర్వేషామస్త్యేవ భేదః. అన్యథా వ్యవహర
లోపప్రసంగాదితి. నను విష్ణుభృత్యజయవిజయావతారభూత పారణ్యాపి
రావణాదీక శివో రరక్షేత్త్యైత ఆహ హర్తృగణప ఇతి. హరుః శివస్య
గణం ప్రమథగణం పాతీతి తథోక్తః. శాపధ్రువే హి విష్ణుభక్తా విష్ణు
నైవ శక్తితావతి న తచ్చివస్య పారమ్యహేతుః. ప్రత్యుత్తర శివప్రమథగణం
విష్ణురేవ రక్షితవానితి విష్ణురేవ పరమ ఇతి భావః. నను గోదావరీతి
రావో విష్ణుశ్శివలింగం బహుశః ప్రతిష్ఠాప్య పూజితవానతి పురాణమ్ సీ
త్య ఆహ - హరదైవతమితి. హరస్యేష్టదైవతమ్. “శివం మహాగ్నాగణం
స్మరణమితి వచనాత్. శివలింగస్థాపనం తు శివతాత్కారమేవేతి జ్ఞేయమ్.
వస్తుత్వం లింగం న శివః, కింతు చూర్ణిప్రయాతీరస్వరూపమేవ. నను
వ్యంధస్సరూపాదితిజ్ఞేయమ్. నను “యథాంతరం న వశ్యామి తథా మే స్వస్తి
రాయుః”పీతి స్మృతేః కా గతిరత ఆహ - హరాత్మా భేదద్వగ తద్విరాయుస్య
ఇతి. హరస్య పరమాత్మనః, ఆత్మనః విష్ణోశ్చ, అభేదం వశ్యంతి యే
తే హరాత్మా భేదదృశః. విష్ణుర్నామ న జీవవిశేషః, కింతు పరమాత్మైవ.
“యో మామేదమసంఘోజానాతి పురుషోత్తమ” మితి గీతావచనాత్. ఇతి
యే దృఢనిశ్చయాః తే ఇత్యర్థః. స్మృతౌ చ అంతరం విష్ణుపరమాత్మ
నోర్భేదమిత్యర్థః. న చ విష్ణుశివయోరుపక్రమాదయమగ్ధోనుచిత ఇతి వాచ్యమ్.

సత్త్వదయోరపి బ్రహ్మవాచకత్వస్య పర్యుత్థావధిః. యద్య - పాఠస్య
 శివస్య అత్యున్నో విష్ణోర్చ అభేదం యే పర్యంతి రి ఇత్యుక్తిః, బ్రహ్మవిద
 ఇతి యదత్. అథవా-పాఠస్య శివస్యాత్మకతః. పరమార్థస్య అభేదదృశ
 ఇతి. భగవంతమివ భగవంస్సత్త్వం భాగవదునుపి యే చరమార్థస్య పర్యంతి
 త ఇత్యుక్తిః. తేభ్యః పత్రం పత్రం కాంతం చరమపదే ఆయుఃక్షయా
 భావాదితి భావః. ఆయుష్యం యేన న రిభోక్తిః. అపునరాప రివిష్ణు
 పదం తేభ్య దిశత్యుక్తిః. దీగం శతసంపన్నం చరమిరమితి తు నాగ్నిః.
 తనావస్య ఏతత్తుచ్చుఖప్రదానాయోగాత్, సనుశ్చయం బ్రహ్మాత్మకతయా
 యే పర్యంతి తేభ్య విష్ణుః పరమపదం సిగతు నామ. ఏవే తు శివం
 బ్రహ్మాత్మకతయా పర్యంతి తేభ్యపి విష్ణురేవ దిశత్యుక్తియుః, కిం తు శివ
 ఏవత్యత ఆహ - హరాభిభూః హరం శివమభిభూతి శివస్య గోతి బాణా
 నుగయుధాదిష్వితి హరాభిభూః. అయం భావః - తద్వైవానాపరాజిత
 స్వేయం పూరితి క్రూయమాణత్వాత్పరమపదస్య స్వామి అపరాజితి ఏవ
 భవతి, న పరాజితః. అతః పరమపదం దాతుం శివో న క్షమత ఇతి.
 నను శివస్య కైలాసస్వామిత్యాత్మం దిశతీతి వాచ్యమ్. బ్రహ్మజ్ఞానస్య అపు
 నరాప రిమప్రాపకత్వేన పునరావృత్తిపదస్య కైలాసస్య బ్రహ్మజ్ఞానఫలత్వా
 సంభవాత్. వస్తులస్తు శివభక్తానాం కైలాసమపి విష్ణు రేవ దిశతీ, న తు
 శివః. “ యో యో యాం యాం తనుం భక్త్య శ్రద్ధాయగర్చితుమీహతే
 తస్య తస్యాచలాం భక్తిం తామేవ విదధామ్యహమితి గీతావచనాత్.
 నర్వస్యాపి జగతః విహ్యశ్శరీరత్వాద్యాం యాం తనుమిహ్యుక్తమితి జ్ఞేయమ్.
 [అత్ర షట్ నామాని] ||౨౦||

శ్లో|| హరిత్పాలభుజవ్రాతో హరిఃశాబ్దహృదంబుజః|

హరిస్తానాక్షికమలో హరిభుగైద్యనాసికః||

-౨-౨

నను చంద్రచూడో వ్యోమకేశో దిగంబరశ్చ శివః శాస్త్రభాధరశా
 త్రైశనాత్పీతాంబరాచ్చ విహ్యతమ ఇత్యుత్ అహ-హరిత్వాతేతి. హరి
 త్పాలా దిక్పాలా ఇంద్రాదయ ఈశానాంతః అహ. భుజవ్రాతో భుజ

ముదయో యస్య స తథోక్తః. శివస్యాపి క్షేపభుజాంతఃపాతిత్వం సిద్ధమ్. ద్విభుజాచ్ఛివాచ్ఛహుభుజః తత్రాపి లోకహుభుజస్య క్షేపరేష మహానితి భావః. హరికాంకశ్చంద్ర ఏరహృదంబుజం మనఃకమలం యస్య స హరికాంకహృదంబుజః, శివస్య చూడాయాం బహిరేష చంద్రలేఖ వాస్తి. విషోస్తు హృత్పుండరీకాంతరేష పూరచంద్రో న్నతే. అతో విష్ణురేష పరమ ఇతి భావః. అపి న హరిసానాక్షికమలః హరిసానం గగన మేవ ఆక్షికమలం కమలతుల్యం నేత్రగోళకం యస్య స తథోక్తః. శివస్య శిరసి కేశయాషేణ వ్యోమాస్తి, విషోస్తు ఆక్షిదేశపరిమితమేవ సర్వమపి గగనమితి శివాద్విష్ణురేష మహానితి భావః. హరిం చంద్రం భుజంత ఇతి హరిభుజో దేవాః, లేషాం చైవ్యో నానత్యో తావేవ నాసికే యస్య సః హరిభుగ్వద్భూతానికః. శివస్య నైవమితి భావః. అత్ర ఇంద్రాదురూపా హంస ఆహు రుద్రా కర్తా దిశశ్శోత్రముముష్య శబ్దః. నానత్యద్భూతా పు మస్య నాన ఇతి, వ్యోరక్షిణీ చతురభూల్పరంతర ఇతి య భాగవతమను సంధేయమ్. [అత్ర చత్వారి పదాని] ||౨౭||

శ్లో|| హరిత్కర్ణో హరిదేశకాలవస్తవపరిచ్ఛిదః|

హరిదేశాదిరహితో హరినామాదిమశృతిః||

౨౮

అపి చ హరిత్కర్ణః హరితో దిశ ఏవ కర్తా యస్య స తథోక్తః. శివస్య దిశోంబరభూతా విషోస్తు కగమాత్రదేశపరిమితో ఏవేతి విష్ణుశృంగానితి భావః. ఏవం సంక్షేపతతో భగవతో విరాడ్రూపముక్త్యా విస్తరతో వస్త మశక్యత్వాత్సర్వం సంగృహ్య ఏకపదేన వక్తి - హరిదేశకాలవస్తవపరిచ్ఛిద ఇతి. హరిత్ దిక్ దేశః కాలః భూతాది, వస్తు భుటాది, తై పరిచ్ఛిదా పరిచ్ఛేదో యస్య నాస్తి స తథోక్తః. సర్వదిగ్వాప్యపిత్యా న్నాస్యదిక్పరిచ్ఛేదః. యద్యస్తు ప్రాచ్యామస్తి ప్రతీచ్యాం తు న, తస్య హి దిక్పరిచ్ఛేదః. తథా సర్వదేశగతత్వాన్నాస్య దేశపరిచ్ఛేదః, కాలత్రయో వ్యవస్థితత్వాన్నాస్య కాలకల్పోపి పరిచ్ఛేదః. సర్వవస్తుమయత్వాన్నాస్య వస్తుపరిచ్ఛేదః. భుటాదేః పటాదిపరిచ్ఛేదో భవతి, తద్భిన్నత్వాత్

మది సర్వాణి వస్తుని విష్ణురూపాశ్లేప తస్మాద్విష్ణోః కస్మాద్విష్ణునః యే
 త్చేదస్సాన్యన్న తస్మాదపేక్ష్యం. సర్వం విష్ణుమయం బగదతి స్వతః
 త్వస్యస్వోష్టాత్మకత్వమితి భావః. ఏతేన కైలాసకదేశనిలయాద్విష్ణుః
 పుత్రాన్నినాద్విష్ణోః పరమత్వం సిద్ధమ్. ఏవం శివాద్విష్ణోః పారమ్యం
 త్విష్ణోత్వ నిగద్య అథ తత్త్వమహైశ్వర్యామానామ్న - హరిదేశాదిరహిత ఇతి.
 సరమాత్మని దిగ్దేశకాలాదయాన సంతి, “నేహ నానాస్తీ కించ” నేతి శ్మశ్నే
 తి భావః. నను పరమాత్మనో వేదవేద్యత్వాత్ “వేదాక్షిరాణి యావన్ని
 పతతాని ద్విజోత్తమైః, తావన్ని హరినామాని కీర్తితాని స సంశయాః”
 ఇతి వచనాత్, “స్వాధ్యాయోద్యోతస్య” ఇతి శాస్త్రాచ్చ వేదః పత్య
 శాం కిమేతన్నామప్రపచనేనేత్యత ఆహ - హరినామాదిమశ్మత్తి - హరి
 రితి నామ హరినామ ఆదిమా ప్రథమా శ్మత్తిః యస్య స తథోక్తిః. యదీయం
 హరినామ శ్మతేరాజా పత్యతే స ఇత్యర్థః “హరిః ఓ”మితి చృత్యుపక్ర
 మాదితి భావః. అనేన హరినామప్రపచనమ్ వేదాధ్యయనాదపి పరమేష
 వేదాక్షిరాణాం భగవత్ప్రతిపాదకత్వాదేవ హరినామతేల్యం తద్ద్యచనే
 విహితమ్. న తావతా వేదాక్షిరపతనమేన కార్యమ్, న తు హరినామా
 పతనమితి విధీయతే, అపి చ హరినామకీర్తనే యత్ఫలం స్యాత్తత్ఫలం వేద
 పతనే స్యాదితి హరినామామేవోపమానత్వేనాధిక్యం సిద్ధ్యతి. ఉక్తం
 చ “సకృదుచ్చరితం యేన హరి రిత్యక్షరద్వయం, బద్ధః పరికరస్తేన
 మోక్షాయ గమనం ప్రతి” ఇతి. తస్మాద్విష్ణువాచకం హరిపదం పథమశ్మత్తి
 శేవేతి భావః. [అత్ర చత్వారి పదాని] ॥౨౩॥

శ్లో॥ హరిణాంజుప్రియసఖో హరిణాంజుతనూభవః |

హరిణాంజుర్ద్రీనుషమో హరిణాంజుకలానఖః ||

౨౩

నను “కామోకారీ నృన్యరకారీ” ఇతి శ్మతేః, “సోకామయత బహు
 స్యాం ప్రజాయేయేతి శ్మతే” కామదర్శనాచ్చ కామ ఏవ జగజ్జన్మహేతు
 గీశ్వర ఇత్యత్ర ఆహ - హరిణాంకప్రియసఖ ఇతి. మన్యుభఇత్యర్థః. “ప్రజన
 శ్చాస్మి కందర్ప” ఇతి గీతావచనాత్కామో భగవద్విభవావతారవేతి

భావః. నను గుణానుకూల్యాభావేన శ్రీరామస్వామి వనవాసలాభాత్, బుధస్య బ్యతిక్యానేన గ్రహకోత్తమత్వప్రతిపాదనాన్య బుధస్సేష్య ఇత్యత ఆహ - హరిణాంకతనూభవ ఇతి. బుధగ్రహస్య విష్ణుదేవతకత్వాత్ బుధో విష్ణుభూతిరేవేతి భావః. శ్రీరామస్య బుధకృతివనవాసస్తు రామదధాన్య బుధ్యుచగత ఏన, న తు పార్వత్యానతి జేయమ్. నను సా సింహద్విప శోయం నరహయోఒతః కథం నేష్య ఇన్ద్రో ఆహ - హరిణాంకార్ద్రగ్రసుషమ ఇతి, హరిణాంకకలానఖ ఇతి. హరిణాంక ఇన్ద్రగ్రసుషమః శీతప్రభః “సుధానన్దచీచ్ఛిస్త్యతిశ్చైవదాత్రిశశ్చ” ఇతి బ్రహ్మసహాత్, హరిణాం కస్య కలా ఇవ నఖా యస్య స తథోక్తిః సృసింహస్తు సింహనఖః, కాలాం చక్షుర్దూరణశ్చేతి భావః. [అత్ర చత్వారి నామాని] ॥౨౪॥

శ్లో॥ హరిద్రామయరామాజ్జచిత్రితో హరిణాస్తకః॥

హయ్యంగవీనమృదులో హరిణోపలవిష్టరః॥ ౨౫

అపి చ హరిద్రామయేన హరిద్రావత్ప్రతేనేత్యర్థః సునక సరత్వా సతి భావః. రామాయా లక్ష్మ్య అంగేన చిత్రితః సంజాతచిత్రన్యః. స్వయం శ్వేతః పితా. యా లక్ష్మ్యస్సంగేన చిత్రిత ఇత్యర్థః. అనేన స్త్రీయా నేతితోఒయమిస్మాకం సులభ ఏవేతి సిద్ధమ్. నశ్వేపం యది సులభత్వా దేవాయం హరించేన నందిత ఇత్యైతి ఆహ - హరిణాంతక ఇతి. హరిణస్య మాయామృగస్యాంతితో నాశకః. ఛరేనాశ్వేతద్విప్రియకారిణామృ హదనిష్టం స్యాదితి భావః. నశ్వేపం హరిణాంతకః కిమయం వ్యాధప త్కృతినః? నేత్యాహ - హయ్యంగవీనమృదులఇతి. హ్యో గోవోహో ద్భవం ననసీతం హయ్యంగవీనమిశ్యుచ్యతే తదివ మృదులః మృదుస్య భావః. ధ్యానోపయోగితయా తస్య విష్టరమాహ - హరిణోపలవిష్టర ఇతి. హరిణాశ్వేతాః ఉపలా మూయో వజ్రమణయ ఇత్యర్థః. తేహం విష్టర మాసనం యస్య స తథోక్తిః. అనర్ఘవజ్రాసనాసీన ఇత్యర్థః. [అత్ర చత్వారి పదాని] ॥౨౫॥

శ్లో॥ హరిణాశ్మస్తంభసభామంటపస్థో హన్తపుణః |

హరిణీనయనాంభోజపతిశ్చేతిబంభరః ||

-౯౬

నను చంద్రమండలే పుత్రాయం సిత ఇత్యుత ఆహ - హరిణీతి. హరిణా
శ్మస్తంభసభామంటపస్థః హరిణాశ్మేష్టాః ఆశ్మానో మణయః తేనాం
స్తంభా యత్ర. తస్మిన్ సభామంటపే శీపతీతి ర్భోక్తిః చంద్రమండలే
పత్రస్తంభసభామంటపే చత్రాస సేస్థిత ఇతి సర్వతమ్. నానైవలమయమూర్త్య
త్వాదేవ సేవ్యః, కిం తు బ్రహ్మణ్యత్వాదపితృత ఆహ - హన్తపుణ ఇతి.
నిపుణ ఏన నైపుణః స్వాధీంద్ర, హే బ్రహ్మణి నైపుణః హన్తపుణః
బ్రహ్మణ్య ఇత్యర్థః. “బ్రహ్మణ్యో దేవకీపుత్రో బ్రహ్మణ్యో మధుసూదనః”
ఇతి మధుసూదనస్య హయగ్రీవస్య బ్రహ్మణ్యత్వస్మరణాత్. నను యశ్చింత
దరం వస్తు తద్భదయే లగతి సత్త్వస్యదిత్యుత ఆహ - హరిణీతి. హరిణ్యా
లక్ష్మ్యో నయనాంభోజే సేత్రిరూపే కమలే పతిరగ శ్వేతి బంభరః భృంగః.
యథా బంభరోంభోజే మందగ్రహణాయ పతతి తద్భదయం లక్ష్మీనేత్ర
ఇత్యర్థః. లక్ష్మీనయనయోరప్యతిహృత్య ఇతి కింపునరస్త్వన్నయనయోరగ్నిర్హ
పత్తిర్లభ్యతే. లక్ష్మీనయనయోగ్భాద్య ఇతి వక్తవ్యే, నయనే పతితి ఇతి
వచనాల్లోక్తిః పర్యాయోక్తిం వా. శ్వేతి ఇత్యగ్రేన హయగ్రీవభేద
రస్యాపూర్వత్వం సిద్ధమ్. శ్వేతానాం భ్రమరాణామభావాత్. లక్ష్మీ
నయనే కమలత్వమగ్రోవ్య హయగ్రీవే భ్రమరత్వగ్రోవేణ లక్ష్మీనయన
సౌందర్యసారగ్రాహీ భగవానయమేవేతి స్యజ్యతే. [అత్ర త్రిణి
పదాని] ||౯౬||

శ్లో॥ హరిసంహననో హస్తప్రమాణోరా హరాగ్రజః |

హరిస్ఫురద్రత్న కూటో హరితారాసముద్యవః ||

-౯౭

ఉక్తమేవ లక్ష్మీనయనహరిత్వం కించిత్ స్ఫుటయతి - హరిసంహనన
ఇతి. హరేస్సంహనేష్వ సహననం శరీరం యస్య స తథోక్తః, సింహసం

హానో యువేతి ప్రసిద్ధేః. సింహసంహసనం యథా ఆతివ్యభం తుం దామిహిం
 చ తిద్వపస్యాపీత్యన్యః. కించ హస్తప్రమాణోరాః హస్తప్రమాణముహో
 నక్షిః యస్య స తిథోక్తః వికలవత్ ఇత్యన్యః. నను “యత్నాదపకుంజ
 పరాగపవిత్రదేహో యోగర్థమాపురుభయాం యదుక్తాహయాన్యా” ఇతి
 నిహికాముషీక్రసర్వఫలప్రదాయినీ దత్తాత్రేయసేవేతి కృత్యాన్యః. ఏవ
 సేవ్య ఇత్యత ఆహ - హరాగ్రజ ఇతి. హాస్య దూర్భాగః, కార్య
 కారణశబ్ద ఉపచారాత్. అగ్రజః భ్రాతా బ్రహ్మణ్యమహావ్యరాస్త్ర
 యోజిత్రేర్భార్యయాం చంద్రదత్తదూర్భాసోనామభిరాతా ఇతి దత్తా
 త్రేయస్య హరాగ్రజత్వమ్. సోఽపి హయగ్రీవస్త్వేవావతార ఇతి భావః
 నను సవితృమండలమగ్నవర్తినో నారాయణస్య కీరీటిత్వం సత్వగ్రతే, తద్వ
 చ్చంద్రమండలమగ్నస్థాస్యాస్య కీరీటుమస్తివేత్యత ఆహ - హరిస్సుందర్నికూట
 ఇతి. హరిస్సుందర్య ఇవ స్ఫురద్రత్నకూటం నవతృఖచితం కీరీటం యస్య
 స తథోక్తః సూర్యస్య చిత్రభానుత్వాన్నవత్నచుడినవేత్య, నను పునర్వ
 సుగోహిణ్యాదితారాసు క్రిరామకృష్ణాదీనామవిర్భావస్సత్యతే తేహం
 సర్వజనప్రసిద్ధత్వాత్. హయగ్రీవస్తు అప్రసిద్ధ ఏవ. తదవతారతారాయా అను
 క్తత్వాత్పాపీత్యత ఆహ - హరితారాసముద్భవ ఇతి. హరితారా కిం
 నక్షత్రం వెషవసంజకం శ్రవణమితియావత్. తస్యాం సముద్భవ అపి
 రాభవో యస్య స తథోక్తః. “క్రావణ్యాం శ్రవణే దేవోజాతో హయ
 శిరా హరిరితి వచనాదితి భావః. [అత్ర పశ్చ పదాని] ॥౨౭॥

శ్లో॥ హర్షులో హరిదీశేశో హవ్యకవ్యవివర్ధనః।

హర్షులాశయదూరస్థో హరిమా హరిమాకరః॥

౨౮

నను యస్యయం పూర్ణకామోఽన్యేషాం కామాన్ స పూర్ణయే
 నిత్యత ఆహ - హయల ఇతి కామి “హయలో మృగకామినో”రితి కోశాత్.
 పూర్ణకామ ఇత్యర్థః. యద్వా - నను యస్యకామో దేవస్సోఽస్మాక్
 గతీయేత్ న తు నిష్కామో బ్రహ్మనిష్టో హయగ్రీవ ఇత్యత ఆహ - హయల
 ఇతి. వస్తుతో నిష్కామోష్యయం లిక్ష్మీక్రాన్తుభాదిధారణాత్సకామ ఇవ

23 హాకారాదిహయగ్రీవసహస్రనామావళివ్యాఖ్యా

సత్యభాష్యార్థః. సను బ్రహ్మగ్రంథాన్ని రాదిచ్చే చ్చియమిచ్చే దుశాశనా
 దత్తాదికాస్తాదీన్నా న్వియో దికాల్లానేవ్యాసుకామైర్యుత ఆహ-హార
 సేన ఇతి. దికాల్లాకానామపి అయమేన నేవ్య ఇత్యర్థః. సను పూర్వ
 చ్చియా నా దికాల్లాః కుతోఽయం నేనంత ఇత్యుత ఆహ-చ్యుతకచ్యుతేన
 దిఇతి. హ్యం దేవానామ్యం కవ్యం పితౄణామ్యం తయోర్వి
 కేషేనా చ్చనః అభ్యేచ్ఛద్ధికః భగవదుగ్రహేణ స్మృత్యాదినా భూచా
 భక్త్యా యాం తదోష్యేచ్ఛగో దేవాన్ పితౄన్ చ చురాదీన్త్రా
 నాదిభిన్నై ర్వియంతీర్థ్యః. రిస్మాద్దికాల్లా న పూర్వకామా ఇతి భూచా
 స్మృత్యుసేనం సకామాగ్రమేన. వస్తుతస్తు నిష్కామజనసులభ ఏవ భగవాని
 త్యాహ - హ్యులూకయమాన్ ఇతి. హ్యులూకయం మనో యేషం శే
 హ్యులూకయాన్సకామచిత్తానేషం దూగ్ధః 'కర్మణ్యేవాగ్రకారస్తే మా
 భలేషు కదాచునేతి భగవతా స్వయమేన ఫలత్యాగస్యోపదిష్టశ్చాత్.
 "బ్రహ్మగ్రంథం బ్రహ్మ హోర్బ్రహ్మగ్నం బ్రహ్మణా హుతం, బ్రహ్మైవ
 తేన గంధవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధి"నేతి వచనాచ్చ. సను నిష్కామనాం
 సకామానాం వా స్వాద్యుష్టానుగుణం ఫలమనుభవకాల ఏవ భవతి.
 దాతారశ్చ తత్ఫలం తద్దానకాల ఏవ దదతే. సోనంతోంతకరః కాలో
 నాదిరాదికృదవ్యయ"ఇతి వచనాచ్చ కాల ఏవేశ్వర ఇత్యుత ఆహ-హరిమేతి.
 హరిచా కాలః హృభృగ్భు ఇతి బౌతాదిక ఇమనుచ్. హరితీతి హరి
 మేతి వ్యుత్పత్తిః. 'కాలః కలయతామహ'మితి గీతావచనాత్కాలోపి భగ
 వద్విభూతిరేన. న చ నిత్యకాలస్య పరమాత్మత్వప్రసిద్ధేః స ఏవ పర
 మాత్మా న తు విభూతిరితి వాచ్యమ్, అద్య శ్వ ఇత్యాదీన్యగహరబలకలోన్వి
 హి కాలః. స చ న్యవహరః పరమాత్మతో నాస్త్యేవేతి న కాలస్య పరమ
 త్వత్వమ్. యది చ తద్వ్యవహరకల్ప్యః కాలో జన్య ఏవ న నిత్య ఇత్యు
 త్యేత, తర్హి తదవ్యవస్థ నిత్యస్య కాలస్యాభావాత్కామీం సీయతామ్. అభ
 వరమాత్మన ఏవ కాల ఇతి నామాంతరమిద్యుచ్చేత, తర్హి న కోఽపి విహ
 ద్య. సను కాలస్య భగవద్విభూతిత్వేపి యదా కాలోఽనుగుణస్తదా
 సంపత్స్యాత్. యదాఽననుగుణస్తదా విపత్స్యాత్. న హి భగవా
 నపి కాలమతిక్రమ్య చేష్టతే. ఈశ్వరేణైవ కాలస్యానతిక్రమణీయత్వకల్ప
 నాత్. తస్మాద్దైహికసఖార్థం భగవత్సేవా తావద్వ్యర్థా ఇత్యుత ఆహ-

హరిమాకర ఇతి. హారేరింద్రస్య మాకరః సంసర్షదః వామనావతాచే
ఇతి భావః. ఇదమత్ర తత్త్వమ్; నిమిత్తమాత్రమేవ కాలః, న తు సాక్షా
త్కర్తృకారకాదిషు తస్య ప్రవేశః. తతిః పురుషేణ భగవత్సేవాదిరూపే
ప్రయత్నే కృతే సతి అనురూపకాలే స ప్రయత్నః ఫలతి, అకృతే తు
నైవ ఫలతి. తత్ర దృష్టాంత ఇంద్ర వన. ఇంద్రోహి బలినా రాక్ష్యే ఆప
హృతే సతి భగవంతం స్వజననీద్వారా శరణమేత్త్య ఫలకాలే వామనసహ
యాత్పునస్స్వరాజ్యం ప్రాప్, న తు దైవసహాయం వినేతి. [అత్ర పట్టు
దాని సన్తి]

శ్లో॥ హార్యావాసో హరపూర్ణో హర్షో హర్షప్రదస్మృతిః।

హాతాకృష్టార్యదృగ్విత్ హరణీభూతకౌస్తుభః ॥ ౨౯

నను వామనస్య ఇంద్రస్య చ ఏకోదరత్వేన ఇంద్రాయ వామనో
రాజ్యం సంపాద్య దత్తౌ. వయం తు సంబంధశూన్యాః, అతోస్మాకం
హయగ్రీవసంపదం నైవ దద్యావత ఆహ - హార్యావాస ఇతి. పశ్యేమి
ధనికగృహేషు ఆవాసా నివాసో యస్య స తథోక్తః. "హార్యాద్విధినినాం
వాస" ఇత్యమరః. హయగ్రీవభక్తానాం ధనికత్వాదితి భావః. "తస్య
పుత్రాభివృద్ధి - ర్భవేత్తస్యవాంచా - లభంతేభిలా" ఇతి హయగ్రీవదండకా
దితి జ్ఞేయమ్. నను సంకుప్తహృదయో దేవసేవ్యః న తు కృద్ధః, హయ
గ్రీవస్తు మధుకైటభాదిహాననార్థమువతీర్ణ త్యాత్కర్తృత్వవేత్త్యత ఆహ - హర
పూర్ణ ఇతి. నిత్యసంతుప్త ఇత్తిగ్రః. మధుకైటభాదిహాననకాలే ఆరోపిత
క్రోధత్వేపి పశ్యాత్సంతుప్తత్వాదితి భావః. నను హయగ్రీవో యేన హరేణ
పూర్ణస్య హరోస్మాకమపి ప్రాప్యత్వాత్సేవ్య ఇత్యత ఆహ - హర ఇతి.
"బలం బలవతామస్మి తేజస్తేజస్వినామహామిత్యాదివచనానాముపలక్షికత్వేన
హృష్టానాం హర్షస్య చ భగవద్విభూతిత్వాదితి భావః. నను స హృష్టసాన్య
న్నామ, కిమస్మాకం తేనేత్యత ఆహ - హర్షప్రదస్మృతితి. హర్షప్రదా
స్మర్తృలాజామితి భావః. స్మృతిః యస్య స తథోక్తః. యస్య స్మరణమేవ

హయగ్రీవం రేస్య ధ్యానం కింపునతి భావః. అత్ర స్థూచారం ప్రమా
నయతి - హతాకృష్టానంద్యఖ్యాత్ ఇతి. హతాత్ స్వప్రేరణాం వినైవే
ప్రార్థనః, ఆకృష్టం ఆర్యాణాం ప్రహ్లాదనాదిపరాధరాదీనాం సతాం
వ్యగ్రహణం విత్తం యేన స లభ్యేత్ ఇతి. భావనామయమర్పణమయం వా
భగవంతు నిర్వృణోతి ప్రత్యా ఆర్యాస్సేనంతే, తత్సత్త్వరణస్యైవ హయగ్రీవత్వేన
విద్యుస్య అత్యంతం హయగ్రీవత్వాదితి భావః. కిం చ కిమేతదార్యాచా
రణ, సాక్షాదీవరత్వం కాస్తుభాదిరూపేణ మూర్తీ భూయ భగవతి లగ్న
మిత్యాహ - హరణీభూతకాస్తుభ ఇతి. హరణం కివాహీ వధూవరయోః
కన్యాపిత్రా దేయం ధనమ్. హరణీభూతః కాస్తుభః యస్య స తథోక్తః
యస్త్రైః పివాహకాలే జుగ్వానా కాస్తుభో దత్తస్య ఇత్యర్థః. [అత్ర పట్టు
చాని] ॥౬౬॥

శ్లో॥ హరేణగన్ధాంబుసిక్తసాలగ్రామశిలామయః॥

హకారవాచ్యో హకరో హరిచందనచర్చితః॥

30

సను ఆర్యాణాం భావనామయమయగ్రీవసాక్షాత్కారోస్తు నామ,
దివ్యక్షేత్రేషు హయగ్రీవార్చనగ్రహభావాదసామాన్యం కాగతీరిత్యేత ఆహ -
హరేణ్యితి. హరేణుగంధాంబునా తక్కిల పరిమళయంతైన జలేన
సిక్తాయా సామగ్రామశిలా తస్మయః తద్రూపఃహయగ్రీవసాలగ్రామశిలా
సానగంధాదిభిర్భక్త్యా నిత్యమర్చ్యతాం, తేన స క్రియతే, సాలగ్రామస్య
భగవదర్పణభూతత్వాత్ ఇతి భావః. ఏతానతా పరవ్యాహవిభవాంత
ర్యామ్యర్చాత్మకపంచాయతనపూజా లభిషితా. సను యజ్ఞానాం జపయ
జ్ఞోఽస్మితి జపయజ్ఞస్య త్రేషత్వేన హయగ్రీవజపసావద్యోధ్యః, స చ
క్షేత్రం న దృశ్యతే. ప్రణవజప స్వేన శ్రుతిస్థిత్యాత్. అపి చ ప్రణవో
జపలఘవకరః ఏకాక్షరత్వాత్. హయగ్రీవపదం తు గౌరవకరం చతురక్షర
త్వాదిత్యేత ఆహ - హకారవాచ్య ఇతి. హశ్వంకరే హరా హంసరణరో
మాంచవాజిషు గర్వేప్రచేత, సీతి కోశాత్ హకారో హయగ్రీవవాచకః

స చాయం శ్రుత్యసిద్ధిః, ఆధర్వణే హయగ్రీవమంత్రాశాం సత్త్వానితి
భావః. జపార్చాదిఫలవాహ - హకర ఇతి సంఖికరః హంక్షేషమస్త్రమఖి
యోరితి కోశాత్. భావనామయే విగ్రహే గంధపుష్పధూపాదు హ -
హరిచందనచర్చిత ఇతి. హరిద్వర్ణం చందనం హరిచందనం తేన చర్చితం శిష్టః
లక్ష్మ్యేతిభావః. [చత్వారి నామాని] ||30||

శ్లో॥ హరిచందనపుష్పాస్తో హవితాంబుజలోచనః;

హవితశ్వేతపద్మస్తో హవితాబ్జనిభాననః॥

30

హరిచందనస్య దేవపుష్పస్య పుష్పైరాక్షుః ప్రాక్షుః దేవేంద్రాన్తై
రితి భావః. మనసి విగ్రహధారణానం తం వినిష్ఠి సవత్రియేణ. హవి
తాంబుజే వికసితకమలే ఇవ లోచనే యస్య సః పుండరీకాక్ష ఇత్యుక్తః
హవితశ్వేతపద్మస్య హవితే శ్వేతపద్మే తిష్ఠతీతి తథోక్తః. హజాననే శ్వేత
పద్మం నిధాయ తత్రోపకప్త ఇత్యుక్తః. హవితాబ్జనిభం పుష్పాంభోజకన్య
మాననం యస్య స తథోక్తః. [చత్వారి పదాని] ||31||

శ్లో॥ హలపద్మతికాస్తే శో హలకోతక్షిస్తపతనః;

హలజీవనసన్తాతా హలీ హలధరప్రియః॥

31

సమ “సహస్రనామస్తల్యం రామనామ వరానన” ఇతి పఠనా
ద్రామనామైవ జప్తవ్యం, అపదామపహర్తారం దాతారం సర్వసంపదాం
లోకాభిరామం శ్రీరామం భూయో భూయో నమమ్యహమితి పఠనాదాప
దపగతిసంపదాగత్యర్థం రామ ఏవ సంతవ్య ఇత్యుక్తి ఆహులపద్మతికాస్తే ఇతి
హలపద్మతి స్తీతా “స్తీతా లాంగలపద్మతి రిత్యుచయః. తస్మాం జాతా కన్యాపి
ఉపచారాత్సీతేత్యుచ్యతే. ప్రకృతే శు హలపద్మతౌ జాతా కాంతా హల
పద్మతికాంతా స్తీతాదేవీ, తస్యః ఈశః భర్తా శ్రీరామ ఇతి యావత్ రామో
నామ సత్వస్మాదన్యః కింత్యస్యైవ రూపాంతరమితి భావః. యద్వా -

నను విద్యానం హి హాయగ్రీవస్యోపాసనం విద్యాను, చ అధ్యాత్మవిద్యా గతీయసీ అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానామితి గీతావచనాత్. సా చ విద్యా నీతయా హనుమతే ఉపదెప్తేతి విద్యాప్రదాయినీ స్తీతైవ సేవ్యేత్యత ఆహ-
 వాలసంతికాంతేన ఇతి. యేన చోదితా నీతా హనుమదుపదెప్తీ జాతా స చోదిక శ్రీరామస్సహస్రయగ్రీవ సేవ, తస్మాత్పరమపురుషసుగ్రహం
 వినా లక్ష్మ్యో ఆపి న విద్యాదానాధికారి ఇతి భావః. నను పరమేశ్వ
 ర్యాస్సీతానివాసభూతాం నేటికాం హలేన య ఉన్నీతవాక్, సమహా
 సత్త్వస్వేంద్రస్యాదిత్యత ఆహ-హలతోక్షీప్తపత్తన ఇతి. హలమేవహల
 కం, తేన ఉత్క్షీప్తం పత్తనం హస్తినాపురం యేన స తథోక్తః. దుర్యో
 ధనే కోపాదితి భావః. లీలామనుజీభూయపర్తిమా నాయాస్సీతాయా
 ఉన్నయనం హలాగ్రేణ నాద్భుతం, కిం తు సర్వమపి పత్తనం హలాగ్రే
 జోతోక్షీప్తవాన్ బలరామ ఇతీదమద్భుతమిత్యర్థః. నను కిమయం హలజీవనః?
 నేత్యాహ - హలజీవసంత్రాతేతి కృషీవలానాం రక్షకః, బలరామస్య
 పశుపాలకత్వాధికారే ప్రజానాం సౌఖ్యసంభవాదితి భావః. యద్వా-
 ప్పుష్టిప్రదానాదనా భగవతః కృషీవలరక్షకత్వమితి భావః. నస్వేనం బల
 రామ ఏన సేవ్య ఇత్యత ఆహ - హలీతి స బలరామో హయగ్రీవస్య
 విభూతిరేవేతి భావః. అపతార ఇతి కేచిత్, యద్వా - నను భగవాన్
 బలరామయావేణ హలజీవసంత్రాతేత్యత కించిహ్నమిత్యత ఆహ - హలీతి.
 హలస్వజ ఇత్యర్థః. మచ్చిహ్న భూతహలజీవనా యే తానహం రక్షా
 మీతి కరే హలం ధృతవానయం హయగ్రీవో బలరామవతార ఇతి భావః.
 నను “ మత్స్యః కూరోమి వరాహశ్చ నరసింహశ్చ వామనః రామో రామశ్చ
 రామశ్చ శౌంధః కలికిరేవ” చేతి వచనాద్రామస్య హయగ్రీవావతారత్వే
 కృష్ణః క? ఇత్యత ఆహ - హలధగప్రియః కృష్ణస్సాక్షాద్భగవానేవే
 త్యర్థః. “యో మామేదమసంఘాథో జానాతి పురుషోత్తమ”మితి గీతాసు
 స్వేనైవోక్తత్వాత్, హలధరస్య ప్రియ ఇతి పక్షీనమానః తేన బలరామ
 స్వాపి భగవతి కృష్ణే ప్రీత్యతిశయ ఇతి సిద్ధమ్॥ [అత్త్రీ పశ్చ నామాని] 3౨

శ్లో॥ హలభ్యజనుభద్రాక్షపార్శ్వహలిధనావనః।

హల్లకాలబృత్రోత్రో హల్యాహల్యాక్కురోదయః॥

నను “జగన్నాథః కథా యుగో” ఇతి కలియుగే జగన్నాథస్య కేవల త్యమిత్యత ఆహ - హల్వ్యజనుభద్రాక్షపార్శ్వ ఇతి. హల్వ్యజేన సుభద్రాయా చ ఆప్తా నేపితౌ హక్ష్వాస్య యస్య స తథోక్తః. హయగ్రీవ ఏన కలియుగే జగన్నాథస్వామిరూపేణ వృత్తే. న తూభయోః పార్శ్వకృత్యే. జగన్నాథస్వామినో నిర్ధారతారత్వావేతి భావః. నను కృష్ణే వరసుపదం గతేనతి తత్కశేబం హి జగన్నాథ ఇత్యుచ్యతే, తస్య కథం బాహు తారత్వం? యేన జగన్నాథోపి హయగ్రీవ ఏవేత్యుచ్యతే, ఇన్ద్రిత ఆహ - హలిధనావన ఇతి. హలినో బురామస్య ధనం ప్రవర్త్యవ్యం హలి ధనం శ్రీకృష్ణకశేబం తదివతి ప్రవర్తతీతి లభ్యోక్తః, భగవాన్ పున స్తత్కశేబం ప్రవర్తగ్నిర్దు ఇతి వ్యవహిత ఇత్యోక్తిః. నను హరిచంద్ర పుష్పస్తాయ భగవతే కిం పుష్పమస్మాభిరర్చ్యం ష్యాత్? న కిమపీత్యత ఆహ - హల్లకాలంకృత్రోత్ర ఇతి. భగవత్సర్వసమత్వాదేనైవైర్వికేష హరిచందనేషు అస్మాభ్యోర్వికేషు హల్లకమల్లాదిషు చ సమైవ ప్రతిపత్తితి భావః. “పుల్లహల్లకవతంశోల్లసద్గుణాగమగవిగపేషిత”మితి శ్రీకృష్ణకథా మృతే. నను ఈశ్వరో నామ కశ్చిన్నాస్తేవ అస్రత్యక్షత్వాత్, అత ఆహ-హల్యాహల్యాంశుగోదయ ఇతి. హల్వం కృష్ణం క్షేత్రం అహల్వం తద్భిన్న దేశాది, తయోః అంశరాజామదయో యస్మాత్సితథోక్తః క్షిప్యం మరాదికం సకర్మకం కార్యత్వాత్సవదిత్యనుమానేన ఈశ్వరసిద్ధితి భావః. తార్కికమమేతత్. [అత్ర చత్వారి నామాని॥ 53॥

శ్లో॥ హవిర్హవిష్యం హవనం హవిర్ముగ్ధవిరాశ్రయః।

హవిష్యాశీ హవిర్ధేను ర్ధవనావళిపాలకః॥

34

నను “కర్మ బ్రహ్మోద్భవం విద్ధి బ్రహ్మక్షరసముద్భవం తస్మాత్సర్వ గతం బ్రహ్మ నిర్మలం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితం, ఏవం ప్రవర్తితం చక్రం నాను

సత్తయతీగాయః అహాయుర్విద్రయా రామో మోక్షం పాప స జీవతీతి
 గీతాచరణాత్ యజ్ఞాదికం కర్తవ్యమ్, ఓహిరత్వాత్. స హ, హయ
 గ్రీవనా ఆహిరత్వాదిత్వాంకాయాం యజ్ఞ - తత్సంకర - తత్క
 త్త - తత్ఫల తమద్యేక్యానాం సద్వేషామపి హయగ్రీవాచపుష్కన్ధత్వాన్తయ
 గ్రీవనేనయా స్వమపి క్రియమేవ స్వానిత్యాహ-హిరతి శ్లోకద్వయేన
 హవిః పుష్కరాదికమ్, హవిస్యం యజ్ఞశిష్టాన్నమ్, హవనం హవిరాదిపరికర
 సంహార్యో యజ్ఞః, హవిర్భుక్ అహవనీయాగ్నిః, హవిరాశ్రయః హవి
 రున్దేశ్యదేవతా, హవిష్వాగో యజమాన్యః, హవిర్ధనుః హవిగాయనీ గౌః
 హవినాపరిచాలకః యజనముహూర్తకృత్ హవిరతియావత్. “స మో నమనే
 బుభుమంత్రదేవతాద్రవ్యాహి కర్తృకతేజోక్రియాన్మనోబలి భాగవతాత్.”
 [అత్రి అష్ట నామాని] ||20||

శ్లో|| హవనేన్ద్రసమర్హస్త్వాన్తపాత్రం హవనపూరుషః|

హసన్ముఖో హవిర్ధానీపయోధారాయితేక్షణః|| 21||

హవనేన్ద్రపూః ఉత్తమయజ్ఞస్య పశుః శాగాత్వాదిః ఇంద్రపక్షేన
 భగవదస్సామిద్ధ్యా క్రియమణయజ్ఞాంతి సూర్యతే. రస్యైవో మోక్షాత్.
 హవ్యపాత్రం సృక్స్పృహాని, హవనపూరుషః యజ్ఞపూరుషః. పేదం హవి
 రాదిరూపో హయగ్రీవ ఇత్యుక్త్వా అభి ఫలప్రదానం సాక్షాన్సృష్టైవైవే
 త్యాహ పదద్వయేన. హసన్ముఖః స్మేరాననః క్రియాకాశలనన్యానందాచితి
 భావః. హవిర్ధానీ కామగేనుః చిశ్వాః పయోధారాఇవాచరితాని ఈత.
 తాని అ పాంగం యస్య సః హవిర్ధానీపయోధారాయితేక్షణః యజ
 మానేషు ఋత్విగాదిషు చ కృపాపాంగాన్నికిరీతీర్ష్యంత. కామగేను పయో
 ధారాయథా అభిలషితార్థప్రదాయినీ స్వచ్ఛా చ తద్వస్థగమప పాంగ
 సరణిరీతి ఉపమా తాత్పర్యమ్. [అత్రి పంచ నామాని] ||21||

శ్లో|| హతో హతకరగ్రాహ్యో హతయోగోపదేశకః|

హతయోగధలీభూతో హతయోగకరప్రియః|| 22||

సను “ఉపవిశ్యాసనే యుంజ్యాన్యోగమాత్మనీకుంధయే” ఇతి గీతావచనాత్ప్రాణనిరోధాత్మకో యోగోఽనుజ్ఞేయ ఇత్యాశంకాయాం యోగ - చిత్పరికర తత్ ఫలాదికం సర్వమపి క్రిహయగ్రీవమయమేవేత్యాహ - ద్వాన్భ్యామ్. హః మనఃప్రాణనిరోధాత్మకో యోగః షోడశః. హఃకారః గ్రాహ్యః గృహీతుం శక్యః అత్యేత్యం. హఃయోగోపదేశకః పశంశయే. హఃయోగఫలం బ్రహ్మనిర్వాణం, తద్వదాచరణం హఃయోగఫలభూతం. చస్తతో హఃయోగస్య కేవలస్య బ్రహ్మ స ఫలమితి చ్చిహ్నా నూచ్యతే. హఃయోగకరాణాం ప్రియః ప్రీత్యాపుష్కః కుంభానీనంతామృతే హః ఇత్యేకః, [అత్ర పంచ పదాని] || 32 ||

శ్లో॥ హఃయోగాశ్రయీభూతో హఃయోగసమాపనః॥

హఃయోగై కనిరతదురాపౌ హఃదూషకః॥

32

హఃయోగస్యాశ్రయః సమమృతకరా యోగీ వా శుద్ధ్యాత్మో హఃయోగాశ్రయీభూతః. సమమృతత్వకో యోగిరూపశ్శేష్యుః. చ్చిహ్నా పరమాత్మనః కర్తృద్యాత్మకత్వం మయికమేవేతి నూచ్యతే. హఃయోగ సమాపనః హఃయోగస్య సమాప్తిజనకః. అదృష్టాదిరీతి యాసత్. పస్తు తస్తు భగవదనుగ్రహం వినా తేషామపి యోగసమాప్తిరైవ స్వాంతి కృత్వా హఃయోగసమాపనో భగవానేవ. తదదృష్టమనిమిత్తమ కమేవేతి జేయమ్. ఏవం యోగ - తత్పరికరాదికం హయగ్రీవాత్మకమేవేత్యుక్త్యా అథ తద్వోగాధయగ్రీవసేవాయాః ప్రాశస్త్యం బోధయితుం తద్వోగస్య నైశ్యం దర్శయితి హఃయోగై కనిరతదురాప ఇతి. కేవలహఃయోగిభిరప్రాశస్త్యం. జ్ఞానం వినా భగవత్ప్రాప్త్యభివాదితి భావః. సన్నేహం భవతా గీతాచార్యణ కిమితి యోగ ఉపదిష్ట ఇత్యత అహ - హఃదూషక ఇతి. భగవాన్ హఃయోగం నోపదిదేశ కింతు జ్ఞానయోగమేవ. ప్రాణనిరోధాదికస్తు తస్యైవాదౌ సాధనాధముక్తమితి కృత్వా భగవతః కృష్ణస్య హఃదూషకత్వమేవేతి భావః. యద్వా - నాన్యః పుథా విద్యతేఽయ

నాదేః ప్రత్యక్షైః జానేతరమరాణాం దూషితత్వాద్భగవతో హం దూష
కర్షమితి క్షేయమ్. [చత్వారి పదాని] ||౨౭||

శ్లో॥ హస్తినాథో హస్తిపాలో హస్తికుంభాభజానుకః

హస్తివక్త్రీనుతో హస్తిగమనో హస్తిమాకరః॥ ౩౮

నను య ఇహం సర్వాం భువం విభర్తి స విరావత స్సేవ్య ఇత్యుత
ఆహ - హస్తి నాథ ఇతి. “విరావతం గజేంద్రాణామితి గీతావచనాత్స
పి భగవద్విభూతిరేవేత్యర్థః. నను బ్రహ్మాండదుపరి పరమవ్యోమ్ని
సమూహస్య భగవత ఉపాసనమిదమరణ్యుదితమేవేత్యుత ఆహ - హస్తి
పాల ఇతి. గజేంద్రరూపకః. సర్వజ్ఞ స్సర్వవ్యాపీ చ భగవాన్ న దూర్ఘా
కింతు సన్నిహిత ఏవ. కథమస్యభా గజేంద్రేణ ప్రార్థిత స్తమ్మకరాచరత్వయా
దితి భావః. ఆపి చ పరమసయాభరయం స్వసారూప్యం గజేంద్రాయ
చత్వారిత్యానూప్యం చ స్వయం క్వచిద్భుతవానిత్యాహ హస్తికుంభాభ
జానుక ఇతి. భగవజ్జానుయగం గజేంద్రకుంభయుగళసమాపమిత్యర్థః.
ప్రాథోక్తిరియమ్. పస్తుతిస్తు స్తుత ఏవ గజకుంభతుల్యత్వం తయారస్తీతి
క్షేయమ్. నను సర్వేష్యప్యారంభేషు వినాయకస్య ప్రభవపూజ్యత్వాల్ల
క్షోపార్జవీవివాహదావపి విష్ణుదిభిస్తస్య పూజితత్వాచ్చ వినాయక స్సేవ్య
ఇత్యుత ఆహ - హస్తివక్త్రీనుతో ఇతి. వినాయకేనాపి స్తుత ఇత్యర్థః.
భగవదనుగ్రహం వినా వినాయకస్య నిర్విఘ్న భూరిభోజనపారణానసంభ
వాదితి భావః. “విష్వక్సేనమహం పంచే వినాయకశతాధిపామితి వచనా
దితి క్షేయమ్. విష్వక్సేనో విష్ణుః. తద్భుత్య ఇతి కేచిత్. నను వినా
యకః కిమిద్యముమర్చితవానత ఆహ - హస్తిగమన ఇతి. హస్తిగమన ఇవ
గమనం యస్య స తథోక్తః వినాయకో హస్తివక్త్రీనుతో న తు హస్తి
గమనః. అతః స్వస్య హస్తిగమనకాశలప్రదానార్థం హస్తిగమనం భగవంతం
నినుతవానితి భావః. హస్యవచనమిదమ్ పస్తుతిస్తు వీరభద్రోత్పాటితపురు
షశిరస్కల్పేన హస్తిశిరసం ధృత్వా ఉదరంభరిన్సన్ నిర్లజ్జతయా జీవన్
వినాయకః క్వ? భగవాన్ హయగ్రీవః క్వేతి భావః. హస్తిగమన

ఇత్యేన స తేషం భగవతో హ స్తికుంభజానుత్వ - హ స్తికరోరుత్థాని
 స్రయక్తుం స్వరూపసాంధ్యం, కింతు గతిసాందర్యమస్యస్తీతి సిద్ధిమ్.
 నను వినాయకో యాదృశస్తాదృశో వా భవతు. “అనేకదంతం భక్తానా
 మేకదంత ముపాస్మహుః” ఇతి వచనాత్ భక్తానామనేకైశ్వర్యప్ర
 ద్యోత ఆహ - హస్తిచూకర ఇతి. హస్తినాం మా లక్ష్మీస్సంపదిత్యర్థః.
 సమృద్ధిరితి యానాత్ - హస్తిమా. తస్యాః కరః కర్తా దాతేతి యానాత్.
 గజాంతైశ్వర్యప్రదో భగవానయమేష, న తు వినాయకాదిః. తేషాం స్వత
 వ నిత్యైశ్వర్యేషాం పరమామైశ్వర్యప్రదానే కా వారతే భావః. [అన్త
 పట్టదాని] ||2౩||

శ్లో॥ హస్తివక్త్రైకదంతోత్థముక్తాభరణభూషితః।

హస్తిజిహ్వస్తిఘటికావిశ్రాంతిదరదవ్యయః॥

3౯

నను సముద్రమథనే లక్ష్మ్యస్సముద్రాదావిర్భూతాయాః విఘ్న
 గామిన్యాస్సత్యా ల్లవహణానం వినాయకో విఘ్ననా సహ యుద్ధాన్
 తం జితవానిత్యుత ఆహ - హస్తితి. హస్తివక్త్రస్య వినాయకస్య ఏకస్మాద్దం
 తాత్ భగవతోత్పాటితాదితి భావః. అత ఏన వినాయకస్యైకదంతత్వమితి
 జ్ఞేయమ్. ఉత్థానాం జాతానాం ముక్తానామాభరణైర్భూషితః తథోక్తః.
 గజదంతానాం ముక్తాప్రభవత్వప్రసిద్ధేః. “కరేంద్రజీముతపరాహశం” ఖేతి
 వచనాత్ ఏకస్మిక్ దంతే ఉత్పాటితే సతి పునరస్యస్యోత్పాటనభీత్యా
 వినాయకస్య పశుయితత్వాదేకదంతత్వేవత్వమితి జ్ఞేయమ్. నవ్యయం
 హస్తివక్త్రపేష జితవాక్, నతు సర్వాత్మనా హస్తినమతో నాతీవ
 బలిష్ఠ ఇత్యుత ఆహ - హస్తిజిహ్వ. శ్రీకృష్ణావతారే కవలయాపీడగజ
 విజయార్థే. నను ధోమానాం తేషాం జయో న శ్లాఘాపేతురిత్యుత
 ఆహ - హస్తిచూకావిశ్రాంతిదరదవ్యయ ఇతి. హస్తిఘటైవహస్తిఘటికా
 గన్ధశోభి ద్దశబ్బుందమిర్వ్యక్తః. తస్యాః విశ్రాంతిదం రదవ్యయం యస్య స
 తథోక్తః, పరాహేణ దంష్ట్రాగే భువో విధృతత్వాదితి భావః. అ నేన

సర్వభూభర్తా భగవానయపేవ సేవ్య ఇతి వక్తస్యమ్. [అత్రి శ్రీణి పదాని] ||౩౯||

శ్లో|| హస్తపుస్తగదాశంఖచక్రో హస్తపయోరుహః

హస్తదత్తాభయోదారో హస్తపద్మాండజధ్వజః||

౪౦

నను ధ్యానధారణార్థం భగవతోఽసాధారణచిహ్నాని సక్తవ్యాసీ త్యుత ఆహ - హస్తేతి. హస్తేషు పుస్తగదాశంఖచక్రాణి యస్య స తథోక్తః. హస్తాః పయోరుహౌ ఇవ యస్య స హస్తపయోరుహః. హస్తేన దత్తః అథ యోదారః మహానభయః యస్య స హస్తదత్తాభయోదారః. ఏకం దక్షిణ హస్తమభ్యుపసార్య భక్తాభయప్రదోఽహమితి జాపయన్నభయం సదాతీ త్యర్థః. హస్తేషు పద్మాని అండజాః మత్స్యాన్ ధ్వజాః శేతవశ్చ చిహ్నా భూతా ఇతి భావః యస్య స తథోక్తః. పద్మమత్స్యాదిరేఖానాం పురు షోత్తమచిహ్నత్వాదితి భావః. [అత్రి చత్వారి పదాని] ||౪౦||

శ్లో|| హస్తపద్మాతపత్రశ్రీసేవితో హస్తకంకణః|

హస్తసంస్పర్శవిభవపండితీకృతబాలిశః||

౪౧

అపి చ హస్తేపద్మాతపత్రం కమలరూపం ఛత్రం యస్యాస్తయా శ్రియా దేవ్యా సేవితః. లక్ష్మీరస్య పద్మాతపత్రం విభ్రీత్యర్థః. అనేన భగవతస్సమ్రాడుత్తమత్వం వ్యజ్యతే. నను సేవకరక్షాదీక్షాం యో గృత వాక్ స సేవ్య ఇత్యుత ఆహ - హస్తకంకణ ఇతి. హస్తే కంకణం భక్తరక్షా దీక్షాకంకణం యస్య స తథోక్తః. నను విద్యార్థం మేధాదక్షిణామూర్తి రుపాస్య ఇత్యుత ఆహ - హస్తసంస్పర్శవిభవపండితీకృతబాలిశః. హస్తసం స్పర్శవిభవేన పండితీకృతః బాలిశః బాలః గృవ ఇతి భావః యస్య స తథోక్తః. భగవతోస్య కరస్పర్శమాత్రాదేవ ద్రువః పండితో జాత ఇతి విద్యార్థమయమేవోపాస్య ఇతి భావః. [శ్రీణి పదాని] ||౪౧||

శ్లో॥ హస్తకీలితచిన్మద్రో హస్తపద్మాసవామృతః
హస్తస్తనసమాసంగక్షుభితశ్రీచలేక్షుణః॥ ౪౨

అపరం చిహ్నం హస్తాహస్తకీలితచిన్మద్రో ఇతి. హస్తకీలితా శ్చితా చిన్మద్రా జ్ఞానముద్రా యేన స తథోక్తః. హస్తానాం హస్తానోపదేశకాగ్రమితి భావః. హయగ్రీవసేవాయా అసాధారణం ఫలమహ - హస్తపద్మాసవామృత ఇతి. హస్తే పద్మకులేభ్య ఆసవతుభ్యుచిన్మతం మోక్షో యస్య స తథోక్తః. మోక్షో యస్య కరితలామలకాయో ఇన్ద్రోః ముక్తిప్రసాద యమేక ఏవ సత్త్విన్యో బ్రహ్మపుద్రాచయః. “హస్తామిచ్ఛేదనానా” నితి వచనాదితి భావః. నను యస్స్వయం ముక్తిస్సేన్యైవైవ ముక్తిం దాతుం క్షమతే హయగ్రీవస్తు స ముక్తః, శ్రత్వేతి యో ఏవ లక్ష్మీవరవశ త్యాదితి శంకాయామాహవాస్తేతి. హస్తస్తనసమాసంగతే హయగ్రీవనామకః లక్ష్మీవామపచయోస్సంబంధాదేతోః క్షుభితాయాః కామగ్రాహ్యాగ్నియో దేవ్యాశ్చలాని సాక్షాత్తాని యస్మిన్ స తథోక్తః. లక్ష్మీదేవీ భగవత్పుత్రంత్రా న తు భగవాన్. లక్ష్మీప్రార్థనాబలాత్తాం శీలయా స్వీకర కార “సుమంగళః కశ్చన కాంక్షతే హి మామితభాగవతానితి భావః. [అత్ర ప్రీణి నామాని] ॥౪౩॥

శ్లో॥ హతశశ్రత్పర్వతస్వాఘో హతకాలో హతవ్యయః॥
హతచ్యుతిర్హతభవో హతావద్యశుభోదయః॥ ౪౩

నను నిత్యమపి రాక్షసైరుపద్రుతోఽయం భగవానశేవ్య ఇత్యేత ఆహ - హతశశ్రుతిరితి, హతాశ్చుతివో రాక్షసాః కాలనాశో మాలినుమాల్లిప్రభృతయః యేన స తథోక్తః. యద్వా - నిత్యం శత్రుభిరుపద్రుతానామస్మాకం హయగ్రీవోపాసనం కథమిత్థిత ఆహ - హతశశ్రుతిరితి. హతాః భక్తానాం శత్రవో యేన స తథోక్తః. “భీయం దధానా హృదయేషు శత్రవః పరా జితాసో అపనిలయంతా”మితి శ్రుతేరితి భావః. నను పాపీయసామస్మాకం.

స్య తాదృశ్యం స త్యక్త ఆహ - హతస్సాక్షి ఇతి, హతం నాశితం
 స్వేషం శక్తినామమం పాపం యేన స తథోక్తః. అస్మత్పాపానాం
 హయగ్రీవ - రతనం తాదృశ్యం హానితి భావః. నను కాలవశాత్ పాపం,
 క్షాంతకం తద్భూతకాలసంక్రమిత ఆహ - హతకాల ఇతి. హతః
 కాలః శక్తానాం శాస్త్రావళిక్రమానయ్య తదద్భుతసిద్ధి ఇతి భావః. యేన
 స తథోక్తః. ఐహిక మధురంభవేషయ ఏవ శుభాశుభకాలవిచారః. న తా
 భిగవద్భుత ఇతి భావః. యద్వాసను యథా వసుం కాలవశేన ఉత్పత్తి
 బృహిలయాదకం భజామస్తా హయగ్రీవోపీతి కిం తత్సేవయేత్యతి ఆహ -
 నూతకాలః కాలశక్తయ ఇత్యర్థః. రామకృష్ణాద్యవతారగ్రహణత్యాగాదికం
 స్వేచ్ఛదైవేతి భావః. నన్నస్య హతకాలశ్చోకిం నిదర్శనమత ఆహ -
 హతశ్చయ ఇతి. అస్యయ ఇత్యర్థః. క్యయో హి కాలస్యం. స హయ
 గ్రీవే నాస్తి కాలక్రయావళిత్వాదితి భావః. అస్యయత్వే హేతుమహా-
 హతశ్చ్యుతిః. ఆద్యుతి ఇత్యర్థః. యస్య స్వరూపాత్ప్రమ్యుతిరజ్ఞానవశేన
 భవతి స జాయతేమియతే చ, సత్వయమితి భావః. అతఏవ హతభవత్రజః.
 నను వస్తుతో జీవా అస్యజా ఏవం మతసేషం జన్మాదికం కుతోఽస్య
 నేచ్ఛిస్తేచ్ఛేషానాహ - హతాద్యశుభోదయ ఇతి! నిరవప్యకల్యాణసమృద్ధిః.
 జీవాస్తు ప్రకృతినంగమాపితాః. అతఏవ స్వరూపాత్ ప్రకృతాః. అతఏవ వస్తు
 తోఽజా అపి జాయంతే మియంతే చ కాలవశాదితి భావః. [అత్ర సప్త
 పదాని] ||౪౪||

శ్లో॥ హతదుష్టారిషడ్వర్గో హతమధ్వాదిదానవః!

హతాన్యతేజోవిభవో హతాజ్ఞానో హతేతరః॥

౪౪

నను కుతోఽస్య నిరవప్యత్వమత ఆహ - హతదుష్టారిషడ్వర్గ ఇతి. హతః
 దుష్టః అరిషడ్వర్గః కామక్రోధలోభమోహమదమత్సరాదినామకం శత్రుష.
 ట్కం యేన స తథోక్తః. జీవాస్తు కామవరతంత్రా ఇతి. భావః. నను
 అంగశ్చతూనేవ జితవాసయం న బహిశ్చత్రునిత్యత్ ఆహ - హతమధ్వాది
 దానవ ఇతి హతాః మధ్వాదయః మన్సుషముఖాః దానవా యేన స తథో

౧౬. ఆదిసజ్జన కైటభాదీనాంగహూష. యద్వాసను మధుసూదనో భగవానేన ఏవంబధో స తు హయగ్రీవ ఇత్యైత ఆహ - హతమధ్వాదిదానవ ఇతి. శ్రీమహావిష్ణోష్ట్రమసూదన ఇతి నామ హయగ్రీవానతానంపాదితమేవేతి భావః. సు తు ద్రాక్షసుగానేవాయం జితవాక్, స తు తేజస్విరన్సూర్యానినిత్యత ఆహ - హతాస్య తేజోవిభవ ఇతి. హతః అన్యేహం సూర్యాపీనాం తేజోవిభవో యేన స తథోక్తః. స తస్య పుత్రమన్సగ్రో భాతీత్యాదిశ్రుతేతి భావః. సను భగవత ఇదం మాహర్మ్యం కుత ఇత్యైత ఆహ - హతాజ్ఞాన ఇతి. హతమజ్ఞానం ప్రకృతిః యేన స తథోక్తః ప్రకృత్యుపసంత్రిత ఇత్యర్థః. జీవాస్తు ప్రకృతిపరకా ఇతి భావః. అతఏవహ - తేతి. నిరస్తాన్యపద్యాః అద్వితీయత్వాప్రబుత్వాతో న తత్ర స స్వంతః భావమితి భావః. [పంచ పదాని] ||౪౪||

లో॥ హతహంతృగుణాతీతో హతమాయామహాబలః|

హర్షయిత్ను - ర్హతుమాప్త హర్షకృష్ణత్వవర్ధనః॥ ౪౫

సను అద్వితీయత్వే తస్య సతి హతమధ్వాదిదానవ ఇత్యుక్తం కథం సంగచ్ఛతే? హంతృహతహానతీపుట్యాన్వితైవిత్యైత ఆహ - హతహంతృగుణాతీత ఇతి. హతః హంతా తియోరుణో ధర్మః. హంతృహంతవ్య భావః. తమతీతః అతిక్రాంతః తద్రహిత ఇత్యర్థః. “నాయం హంతి న హన్యత” ఇతి శ్రుతేః మధ్వాదిదాననం తు వ్యావహారికమేవ న పారమార్థికమితి భావః. సను జీవోష్యద్వితీయ బ్రహ్మైవేత్యైత ఆహ - హతమాయామహాబల ఇతి. హతం నాశితం మాయాయా మహత్ బలం సామర్థ్యం మోహనాత్మకం యేన స తథోక్తః. సర్వజీవమోహనకరీ మాయా భగవతి కుంతితప్రజ్ఞేత్యర్థః. వస్తుతో బ్రహ్మభూతా అపి జీవా మాయాపారతంత్ర్యాత్సింసరంతి. ఈశ్వరస్తు న తథేతి భావః. సను ఈశ్వరోయం స్వాధీనం మాయామస్మాసు ప్రేయశ్వా అస్మాక్ ఫేవయతీత్యైత ఆహ - హన్యత్తురితి. హన్యజన్యభావః. మాయానిహ జీవానాం కుంతి కాశికం

42 హాకారాదిహయగ్రీవసహస్రనామావళివ్యాఖ్యా

నిర్మాయ తదనుగుణభోగప్రదానేన జీవానానందయశ్యేవేష్ట్యః. యద్వా
ప్రకృతో నిలీయస్థితానస్తత్సాయాక జీవానుజీయతుమేన భగవాన్మాయా
స్సద్విం విధాయ తదనుగుణజానాచికం చ తేభ్యో దత్త్వా తానానందయతీ
త్యైష్ట్యః. నను - మనుష్యభరేరేమిడిం భగవత్సేవోపయోగ్యైవ, తథాపి సర్వదా
రోగపీడితా పయం కిం కుక్మ ఇత్యత ఆహ - హత్నుహత్తైతి. రోగహా
“సాలగ్రామశిలావారిపాపహరివిశేషతః. ఆజన్మకృతపాపానాం ప్రాయశ్చిత్తం
దినే దినే అకాలమృత్యుహరిణం సర్వవ్యాధినినారణమితి స్మరణాదితి
భావః. భగవత్సేవా రోగస్యాపి నివారణకర్యేవేతి రోగిణామపితత్
ప్రవృత్తిరావశ్యకీతి జేయమ్. నను య ఏవ బంధకస్య ఏవ మోచక ఇతి
న్యాయాత్ య ఏవ రోగకృత్ స ఏవ రోగహర్తా భవతీత్యత ఆహ -
హత్నుకృదితి. నచైవం భగవతో దుష్టస్యైవ వాచ్యమ్. జీవాద్విప్రద్వారా
భగవత్ప్రవృత్తే. యద్వా - ప్రాణీనాం రోగప్రదం యత్ప్రాచీనం కర్మాస్తి
తదపి భగవద్రూపమేవేష్ట్యః. నను యో రోగప్రసర్థకస్య ప్రార్థ్యః, స్వవ్యా
పారసంకోచారమిత్యత ఆహ - హత్నుచ్యత ఇతి. అపభ్యాశనాదౌ కామజ
ననద్వారా భగవానేన రోగప్రదరకోపీతి భావః. యద్వా - హత్ను
పగనః కూశ్రాంతాదిపదాగ్ని సోఽపి భగవద్రూప ఏవ. “విష్టభ్యాహ
మీడం కృత్స్నమేకాంశేన స్థితో జగ్గదితి గీతాపచనేన సర్వస్యాపి భగ
వద్రూపకత్వాదితి భావః. [పట నామాని] ॥౪౫॥

శ్లో॥ హత్నుర్హత్నుహతత్రతా హత్నుభూర్హత్నువర్జితః।

హనుద్వయమహాద్భిరో హనుమాన్హనుమద్రథః॥ ౪౬

నను దర్శితన్యాయేన రోగోపి భగవద్రూప ఏవేష్ట్యాశంకాయామంగీకృత్యాహ
సాత్నురితి. రోగిణి రోగస్య ప్రధానత్వాదపి భగవద్విభూతిత్వమితి జేయమ్.
నను రోగిణా రోగనివారణార్థం భిషగేవసేవ్యః, న తు సాలగ్రామశిలా
వారీత్యాశంకాయామాహ హత్నుహత్రతాతేతి. రోగిణాం రక్షకః భిషక్
మం త్వం భిషజాం శ్రుణోమితి భగవానేవోత్తమో భిషగవశ్యం సేవ్య

ఇతి భావః. నను యస్మాదపరాధానాన్యో యో హగో జాతస్తస్య తస్య
 సస్మిన్నేవ యో న్యాయః. కావ్యే కాణే అయత్. అస్మి నేవో
 హగోభేదత్యత ఆహ - హతుభూతి. హతుః సోనో భవత్యస్తాతి
 హతుభూతి. “యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే” ఇతి శ్రుతే.
 రోగాణామపి భగవానేవోపాదానం న త్వస్య ఇతి భావః. నస్యేవం
 హగోప్రభవత్వేన స్వయంగోగీ భగవానయం కిమవస్యేషం రోగిణాం
 రక్షకస్యాదిత ఆహ - హతుసర్వత ఇతి. నిరూపయదత్వేన. మేఘా
 నామత్వేనయోభ్యామకాశస్య యథా న కోపి లేవస్తద్వ్యక్రోగాయ
 త్వేనలయాభ్యాం భగవతోపేతి భావః. నను రోగిలిప్యత్స్యమత్సనో
 నేవ్యాతతి ఆహ - హనుద్వయమహాదీ ఇతి. హనుద్వయే మహాదీః
 అతిదీర్ఘః అశ్వననత్వాదితి భావః. అయమాదయః - ఆశ్వోనయోస్తా
 వితి వ్యుత్పత్త్యా, అశ్వరూపిణ్యాం సూక్ష్మపత్నావ్యుత్పన్నాం జాతాః
 వ్యుత్పత్త్యా వా అశ్వనావిత్యయం శబ్దోఽశ్వరూపిపురుషమభిధితే. తస్మి
 కచ్చ భగవానయమేవ న త్వస్మాదస్యః. అశ్వినోఽశ్వరూపాభావాదితి.
 ననుశస్త్ర హనుద్వయమహాదీ ఇతి పదమశ్వనావభేదతే. తయోఽశ్వసి
 నుతత్వేన అశ్వరూపత్వాత్. తతశ్చ భిషగుత్తమయోఽశ్వినోఽపి భగవ
 ద్విభూతిత్వాన్న తయోః పృథక్సేవోచితేతి భావః. నను దివ్యౌషధ్యాన
 యనక్షమో హనుమానపి రోగిణాం సేవ్య ఏవేత్యత ఆహ - హనుమానతి.
 కపీనాం ముఖ్యస్య హనుమతో భగవద్విభూతిత్వాదితి భావః. నను సామో
 త్త్రిభువనైకమల్లో రుద్రాంశసంభవో భవిష్యద్భవౌ న హనుమాన్మహా
 నిత్యత ఆహ - హనుమద్రథ ఇతి. హనుమా రథో యస్య స తథోక్తః.
 క్రిరామస్య హనుమద్రథత్వాదితి భావః. హనుమా రథాదృశస్తాదృశో వా
 భవతు. కింతు సోపి భగవతో దాస ఏవేతి న తత్త్వ ఇతి భావః.
 [సప్త నామాని] ||౪౬||

శ్లో॥ హననం హననాతీతో హంతా హననసాధనమ్ |
 హన్యమానజనత్రాతా హన్తసాక్షీభవద్రుచిః || ౪౭

నను పదే పదే ద్విజైర్జన్యమానానాం కథం శగవదుపాసనమితి
 ఆహ - హనమితి. హనం హింసా అతీవ హననాతీతో హింసామితీ
 క్రాంతిః. స హి హింసాయాః క్వాపి హింసా స్యాదితి భావః. యద్వా
 హనస్యాకేపయ ఆత్మా, అచ్ఛేద్యయమదాహ్యోయమల్లద్యోః శోచ్య సహ
 చేతి గీతావచనాత్. హంతా హింసకః హననసాధనం హంతాది తదిదం
 స్వముపి భగవద్రూపమేవేతి కృత్వా న ద్విజైర్భ్యో భీతిరుచితేతి భావః.
 నను ప్రభూభూనవశావపి పంశతాకనాదిపీడాజన్య దుఃఖభావ్యాదికం
 స్యాదేవేతి క్విత్వా త్రాతురనునరణహుశ్శక్యకమిత్యత ఆహ - హన్య
 నాననతాత్మేతి. మకారాదిభాధితగజేంద్రాదీనాం రక్షితత్వాదితి భావః.
 నను భగవతోపి కోయం హంతృత్వాదివికార ఇత్యత ఆహ - హంతృ
 నాక్షీభవద్రుచిః. హంతుస్సాక్షీభవంతీ సాక్షీభూతా రుచిః జూనం యస్య
 స తథోక్తః పరబ్రహ్మ అంతఃకరణోపహితం సత్ సాక్షీత్యుచ్యతే. తతచ్ఛ
 స్ఫటికే జపాకుసుమసాన్నిధ్యాడక్తిమృపతీతిపద్భగవతి సాక్షీచైతన్యే హం
 తృత్వాదివికారప్రవీతిర్భ్రాంత్యేతి భావః. సాక్షీభవదితి చ్చిహ్న ఇదమపి
 సాక్షీత్వం స తాత్త్వికమ్ ఉపాన్యోగీనత్వాదితి సూచ్యతే. [పక్ష
 నామిని] ॥౪౭॥

శ్లో॥ హో హయగ్గయుతచ్ఛేతా హహీనజనమానదః॥

హహీనో హకరో హచ్ఛిద్ధయుగూరో హహోషకః॥ ౪౮

నను “అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభుశ్చ” చేతి భగ
 వతా యథోక్తం తథా ఇంద్రాదిభీరన్యహమేవేశ్వరో మామేవ యజన్స్వి
 ఘ్నుఃస్యతే. తత్ర కింకార్యమస్మాకమిత్యాశంకాయామాహ - హ ఇతి
 శ్లోకమ్. హః గర్హః హయం గర్వితావుభావపి భగవద్రూపావేప- సర్వస్య
 భగవదాత్మకత్వాత్ - నన్యేనం కిం భగవద్వచనం గ్రాహ్యముతాన్యేహ
 ముఖ్యత్రాపి గర్వప్రతీతేరత ఆహ - హయతచ్ఛేతేతి. హయతానాం
 అహమేవేశ్వర ఇతి గర్వయుక్తానాం హిరణ్యాక్షరూపతాదీనాం శ్లే

నానానా. భగవద్భవనం న గర్వికృతమ్. కిం తు కృపాకృతమేష్యసృత
త్వస్య అవ్యైరివిదితజ్ఞేన. స్వేనైవ సత్కృత్యాత్. అన్యేషాం భవనం
తు గర్వికృతమేవ. తేషామసేష్యుణ్ణేన తద్భవసస్య గర్విప్రయుక్తత్వసేచ్ఛ
యాదితి భావః. అగర్వాణాం తు అస్మాదేష్యరాత్సమానానా ఇత్యా
హ - హాహీనదనమానద ఇతి. అంబరీషదీనాం భగవద్భక్తానాం గర్వా
భావేన త్రిలోకపుణ్యత్వలాభాదితి భావః. నను స్వయం గర్వేష్వపరీత
వాక్యాది చైత్యైవమిత్యాహ - హాహీన ఇతి. అయం భావః. జీవో
హి స్వస్వరూపమజ్ఞాత్వా దేహాదిష్వనాత్కస్యార్థత్వస్థమం భృత్వా
వయం బలీన ఈశ్వరా ఇత్యాప్రలాపం మన్వంతి. సర్విజ్ఞస్య భగవత్తు
సచ్చిదానందలక్షణస్వరూపసిద్ధస్య వత్తో గర్వప్రసక్తి ఇతి భావః. నను
భగవన్మాయామోహితత్వాదేవ జీవానాం గర్వోదయ ఇతి కృత్వా భగ
వత్పరమాయం దోహో న తు తేషామిచ్ఛత ఆహ - హాకర ఇతి. తద్దేవప్ర
మానుసారేణ గర్విం కరోతి తేషాం తు స్వోచ్ఛయా. “నైమన్య
స్త్వైశ్చోక్తేన సావేక్షిత్యాదితి సూత్రాదితి భావః. నను గర్విణాం తేషాం
కారణస్య ఆహ - హచ్చిదితి గర్వినాశకః. భగవదనుగ్రహేణ తత్త్వ
జానోదయే సతి గర్వనాశాదితి భావః. యద్వా - బ్రహ్మాంధ్రాదీనాం గర్వం
యథాశ్రీకన్యస్య కృపయా స్వయమేన నాశయామాన తత్త్వదపరేషామపీతి
భావః. నను గర్విణాం గర్వినాశం వినైవ భగవత్తత్త్వజ్ఞానం స్యాదత
ఆహ - హాయుగ్ధర ఇతి. గర్విభిరజ్ఞేయ ఇత్యర్థః. తేషాం మత్తత్వేన
భగవత్కృతాశ్రవణాదిదూరత్వాదితి భావః. నను తేషాం గర్వినాశకో
భగవాన్భవతు నామ గర్వపోషకః క? ఇత్యాశంకాయాం సోపి భగ
వానేవేత్త్యాహ - హపోషక ఇతి. మాయావైభవాదితి భావః. [నవ
నామసి] ||ర||

శ్లో॥ హం హయ్యుగ్ధయత్రభంశో హయ్యుగ్ధారో హపోషకః|

హహృద్ధమారో హరతో హృక్పదూపో హవర్జితః॥ రక

§

నను శ్రీసంధోగాజ్ఞో సుఖసద్భావాత్ప్రేచ్ఛతి రిన్దానామచిలైః స తు
 భగవత్సేవాయాం తత్ర సుఖాభావాదిత్యత ఆహ - హమితిశ్లోకమ్. హం
 సుఖం విషయేషు ప్రాణిభిరనుభూయమానస్సుఖాంశో భగవానేవ. తత్ర
 తిబింబానందత్వాద్విషయానందస్యేతి భావః. ఆపి చ హయైక్. తాదృ
 శసుఖయైశ్చ జంకుర్విషయో వా సోపి భగవానేన. తస్మి - తత్తైస్
 ప్రవర్త్యతాం లోకేనేత్యత ఆహ-హయైక్. ఇతి. హయైశ్చానాం
 విషయసుఖలంపటానాం భ్రంశో నాశో యస్మాత్స తథోక్తః. భగవదా
 జారూపకాలచక్రద్రుమణకాద్విషయాణాం సద్భావం సతాం విషయిణో
 నష్టా ఇకలిద్యోర్నిత్యః. యద్వా-అహాయైర్విదియారామో మోక్షం
 పార స జీవతీతి గీతావచనాద్విషయలంపటానాం యమలోకప్రాప్తి రేవేతి
 నాశో ఏవేతి భావః. నను విషయైక్ భుంజానా అపి భగవంతం నేనేనన్నే
 నేత్యత ఆహ - హయైక్ ఇతి. విషయభగవత్సేవయోర్నిత్యో విరుద్ధ
 త్వత్తే మస్తే జనోరేవ న సామనాధికత్యాం సుస్ఫుటమితి భావః. న చ
 జనకాదీనాం కథం రాజ్యాజ్ఞో ప్రవృత్తిరీతి వాన్యమ్. తేషాం చరమక్య
 జానయోగత్వేన భుజ్యమానేష్యపి విషయేషు మిత్యావృష్ట్యా ఆస్థాభా
 వాదితి యమ్. ననేవం సన్న్యాసిభిస్సేవ్యతామయమిత్యేత ఆహ - హ
 పోషక ఇతి. సుఖార్థినాం సుఖపోషకత్వాయమ్. “తస్య పుత్రాద్విద్ధిర్భ”
 వేదితి దండకాత్. “యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాంస్తం వ భజన్య
 మా”మితి గీతావచనాత్. “అకామస్సర్వకామో వా మోక్షకామ ఉదా
 రణః. తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేత పురుషం పరమ్”మితి భాగవతాచ్చేతి
 భావః. నను భగవత్సేవయా సన్న్యాసిణాం ముక్తిః, గృహిణాం విషయ
 సుఖం చ స్యాదిత్యుక్తం. న యుక్తమ్. “యస్యానుగ్రహమిచ్ఛామి తస్య
 విత్తం హరాన్యహం, పుత్రాపత్యకశత్రాణి”చేతి విష్ణుపురాణవిరోధాదతి
 ఆహ - హహ్యత్. సుఖహర్తా అమావశయో యోక్ గృహిణోపి భగ
 వాననుజిఘృక్షతి, తేషాం సర్వమపి విషయసుఖమహ్యత్య తాక్ సన్న్యా
 సితుల్యాక్ విధాయ తేభ్యో ముక్తిం దిశతి. యేషు తూదాసీనో భవతి
 తేషాం గృహిణాం సర్వకామైక్ పూరయతి. అతో న విరోధ ఇతి. నను
 విషయసుఖస్యాపి పరమాత్మా సన్నిహిత ఏవ. తత్రప్రతిబింబత్వాదస్యే

గృహ - హమా ఇతి విషయసఖస్యాత్మకైః సైవకృష్ణైః విషయైః హ్య
 త్రియదుభయోరతి భావః. విషయసఖం త్రియపు అగ్నిం విదేహం స
 తత్త్వానందస్థా శాశ్వతః పరమః సర్వకరూపశ్చైతే యమాతాతమ్యమి
 తేయమ్. సను భగవతః కిం నాస్తి విషయసఖయోగ్యం ఆహ - భార్యైః ఇతి
 లక్ష్మీకానుభాదిశిష్టత్వాత్. శృంగారతాతే యమాతా సోపప్రసక్తిస్తా
 చ్యేతి భావః. సశ్చేతావతా విషయసఖస్య నింతత్వే సిద్ధేషు హయగ్రీవసేవా
 యాః ప్రతిగ్న సిద్ధ్యోర్ ఆహ - హక్ష్మిమూప ఇతి. భగవద్రూపం విషయం
 సతానామపి విషయసఖాశేత్యయా అధికసఖుః సేవ. హే శేయారక
 తేయాదిర్లక్ష్మీనం శేషాదిభిర్వృతమనియత్యాగతి భావః, యజ్ఞానసుయం
 వాసవి వయమిదం హ రితస్తర్ది కులస్తేనైవేత్యం ఆహ - హక్ష్మిమూప ఇతి.
 విషయలంపటానాం విషయలంపటసేవేష సమీచినాం స తు నివాశక్యేతి
 భావః. అనేన పదేన భగవానయం నిర్విణిపి భక్తాను గ్రహణమేవ లెక్కాన్
 దివిషయదాతృభవతీతి న్యజ్యతే. సను తిర్ది విషయలంపటేయం సేవ్య
 తామ్. స తు జ్ఞానిభిరిత్యంత ఆహ - హవర్తి ఇతి. మద్రూపాణి భగవం
 ప్రతిసన్నాదుభ్యాదివిత్తేపాభావాదతి భావః అనేన నివాసో ప్రశ్నా
 గృహిణో లక్ష్మీపతిరతి స భగవంతిమేవ సేవేన్నితి సిద్ధిమ్. [మ
 పదాని] ||౪౯||

శ్లో॥ హరిత్యంమోహక్వద్వేణగానో హయ్యంగవీనభుక్.

హవిర్భుభిమయో హంతుహీనో హంతునివారణః॥ ౫౨

సుఖకరత్వమేవాహ - హరిత్సంమోహకృచ్ఛేషగాన ఇతి. హరి
తాం దితాం సమ్మోహం కరోతీతి హరిత్సంమోహకృత్. మేవగానం యస్య
స తథోక్తః. క్రికృష్టవతార ఇతి భాష్యః. యస్య గానమేవ దీక్షామసే
సమ్మోహకారి తస్య రూపం కింఞ్చనర్వక్తవ్యమిత్యేర్థాపత్తిరత్ర వ్యంగ్యా.
హయగ్రీవరూపస్య సుఖకరత్వే చమత్కారవశాం హేతూనానామాయాం

†

నను స్త్రీసంభోగానౌ సుఖసద్భావాత్ప్రసృతిః సమూహాచిలౌ స తు
 భగవత్సేవాయాం తత్ర సఖాభావాదిత్యత ఆహ - హమితిశ్లోకమ్. హం
 సుఖం విషయేషు ప్రాణిభిరనుభూయమానస్సుఖాంశో భగవానేవ. తత్త్వ
 తిబింబానందత్వాద్విషయానందస్యేతి భావః. అపి చ హయం. తాదృ
 శసుఖయుక్తో జంతుర్విషయో వా సోపి భగవానేవ. ర్హి - తత్తైరి
 ప్రవర్త్యతాం లోకేనేత్యత ఆహ-హయంత్రం ఇతి. హయంతానాం
 విషయసుఖిరపటానాం భ్రంశో నాశో యస్మాత్స తథోక్తః. భగవదా
 జారూపకాలచక్రభ్రమణమకాద్విషయాణాం సప్తానాం సతాం విషయిణో
 నష్టా ఇవ భిద్యంతి త్యక్తః. యద్వా-అహాయంరందియారామో మోక్షం
 పారం స జీవతీతి గీతావచనాద్విషయలంపటానాం యవలంకప్రాప్తి రేవేతి
 నాశో ఏవేతి భావః. నను విషయాక్ భుంజానా అపి భగవంతం నేదేననే
 నేత్యత ఆహ - హయంతార ఇతి. విషయభగవత్సేవయోర్విభో విరుద్ధ
 త్వాత్తమస్తే జనోరవ న సామానాధికరణ్యం సుస్ఫుటమితి భావః. న చ
 జనకాదీనాం కథం రాజ్యానౌ ప్రవృత్తిరితి వాచ్యమ్. తేషాం చరణక్య
 జ్ఞానయోగత్వేన భుజ్యమానేష్యపి విషయేషు మిథ్యాదృష్ట్యా అజ్ఞానభా
 వాదితి యమ్. నస్వేపం సన్న్యాసిభిస్సేవ్యతామయమిత్వేత ఆహ - హ
 పోషక ఇతి. సుఖార్థినాం సుఖపోషకత్వాయమ్. “తస్య పుత్రాద్విద్యధిర్భా
 వేదితి దండకాత్. యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాంస్తంహైవ భజాన్య
 మా”మితి గీతావచనాత్. “అకామస్సర్వకామో వా మోక్షకామ ఉదా
 రధః. తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేత పురుషం పరమ్”మితి భాగవతాచ్చేతి
 భావః. నను భగవత్సేవయా సన్న్యాసి నాం ముక్తిః, గృహిణాం విషయ
 సుఖం చ స్యాదిత్యుక్తం న యుక్తమ్. “యస్యాసుగ్రహమిచ్ఛామి తస్య
 విత్తం హరామ్యహం, పుత్రాప్రత్యకశత్రాణి”చేతి విష్ణుపురాణవిరోధాదపి
 ఆహ - హవ్యత్. సుఖహర్తా అయమాశయః యోక్ గృహిణోపి భగ
 వాననుజిఘృక్షతి, తేషాం చర్వమపి విషయసుఖమవహృత్య తాక్ సన్న్యా
 సితుల్యాక్ విధాయ తేభ్యో ముక్తిం దిశతి. యేషు తూదానీనో భవతి
 తేషాం గృహిణాం సర్వకామాక్ పూరయతి. అతో న విరోధ ఇతి. నను
 విషయసుఖస్యాపి పరమాత్మా సన్నిహిత ఏవ. తత్ప్రతిబింబత్వాదస్యే

శ్లో॥ ఆహ - హమార ఇతి విషయసుఖస్యాత్మిక విచక్షణ్య. విషయసుఖ
 శ్రయాదుభయారితి భావః. విషయసుఖం త్వియిషు అర్థిం మనసం న
 ఆత్మానందస్త కాశ్చిత్. పరమధీ సజైకరూపశ్చేతి విషయతాతత్వమి
 తేయమ్. నను భగవతః కిం నాస్తి విషయసుఖమిత్యత ఆహ - హరర్థే ఇతి.
 త్త్వైకాస్తభాదివికేషత్వాత్. కృష్ణాచతార బహువిగోపస్త్రిసత్త్వాన్
 చ్యేతి భావః. న స్వేతావతా విషయసుఖస్య నిందిత్యే సిద్ధపి హయగ్రీవసేవా
 యాః స్తుతర్న సిద్ధేత్యత ఆహ - హక్ష్మరూప ఇతి. భగవద్రూపం విషయలం
 పటానామపి విషయసుఖాపేక్షయా అధికసుఖకరియేన. హరేతేనాదాక
 శేయాదిర్ద్వితీయం కేసాదిభిశ్చ కమనీయత్వాదితి భావః, యద్వా ననుయభిగ
 వానపి వయమిచ హ రతస్త్వై కుతస్య తేనైత్యత ఆహ - హక్ష్మరూప ఇతి.
 విషయలంపటానాం విషయలంపటసేవైవ సమాచీనా. న తు నిగణ్యేతి
 భావః. అనేన పదేన భగవానయం నిరుణోపి భక్తానుగ్రహామేవ లక్ష్యే
 నివిషయధారీభవతీతి వ్యభ్యతే. నను తర్హి విషయలంపటేయం నైవ
 తామ్. న తు జ్ఞానిభిరిత్యత ఆహ - హవర్జిత ఇతి. పరబ్రహ్మణే భగవత
 చస్తుతస్సుఖదుఃఖాదివేత్తేపాభావాదితి భావః అనేన జ్ఞానినో బ్రహ్మణ
 గృహీణో లక్ష్యవతిరితి చ భగవంతమేవ సేవేన్నితీ సిద్ధమ్. [ద్ర
 పదాని] ||౪౯||

శ్లో॥ హరిత్సంమోహకృద్వేణుగానో హయ్యంగవేనభుక్.
 హవిర్ముఖమయో హంతుహీనో హంతునివారణః॥ ౫౦

సుఖకరత్వమేవాహ - హరిత్సంమోహకృద్వేణుగాన ఇతి. హర
 తాం దిశాం సమ్రాహం కరోతీతి హరిత్సంమోహకృత్. వేణుగానం యస్య
 స తథోక్తః. శ్రీకృష్ణవతార ఇతి భావః. యస్య గానమేవ దిశామపి
 సమ్రాహకారి తస్య రూపం. కింపునర్వక్తవ్యమిత్యర్థావతిరత్ర వ్యంగ్యా
 హయగ్రీవరూపస్య సుఖకరత్వే చమత్కారాహం హేతూనాహ-హయ్యం

గవీనధునితి. “స్వరూపగాహేమమృతాభిననాం నాథా మృతాభాగ్ర
భువో భూమః. అన్నానురూపాం లనురూపమునిం కార్యం నిదానాన్
సుతానధితాఇతి శ్రీహాకోకవిగయా నవనీతభువో భగవతో హయగ్రీవస్యాపి
రూపం నవనీతవస్మధురమేవేతి భావః. భగవతో హయగ్రీవసభుక్త్యం
చ కృష్ణాక్షాచే ప్రసిద్ధమేవేతి జేయమ్. నను రసనాద్యధిస్తాతారః సం
పదాదిప్రదాన్ అగ్నిదయస్సర్వేషి దేవాస్సేవ్యా ఏవేత్యత ఆహ -
హవిర్మృణిసుయ ఇతి సర్వరేవస్వరూపః. అస్మాదస్య సేవయా సర్వే
దేవాస్సేవితా భవంతి. “యథా తగోర్మూలనిషేచనేనత్వప్యంతి తత్సంగ
భువోపశాఖాః ప్రాశోపహారేణ యథేంద్రియాణాం తదైవ సర్వాన్
ణనుస్యతేత్యేతి భాగవతాదితి భావః. నను ఈశ్వరస్య మరణాభావేపి
అత్రారాణాం మరణసత్త్వయగ్రీవారతాగోపి మృత ఏవ కిమధునా తద్ధ్యా
నేనేత్యత ఆహ-హంతుహీన ఇతి మరణరహితః. హయగ్రీవస్య రామకృష్ణా
నిన్నయోనిసంభవః నాపి శరీరవియోగ ఇతి భావః. నస్తుతస్తు జాతోమృతి
ఇతి ప్రతీతిర్న దేహస్య. నాప్యాగ్రునః, కిం తు దేహభిమానినో జన్మన్యః.
భగవతస్సర్వజ్ఞస్య తు తదభిమానాభావాన్న జన్మాంతావితి జేయమ్. నను
అస్యసంపత్త్యా ఇతరస్య స కోవ్యధిఇతి వ్యాయాత్ హయగ్రీవస్యామృత
త్వేన కిమస్మాకమిత్యత ఆహ-హంతునివారణ ఇతి. అస్మాసప్యన్మృతాక్
కగోతీర్థ్యః. దేహత్వప్రమనివారణద్వారేతి భావః. [పంచ పదాని]॥౧౦॥

శ్లో॥ హంతుజన్మాధిహరణసుధాకలశదాయకః,

హవ్యభుగారతరభో హసితాబ్జశ్రుతిద్వయః॥

౧౦

నను సాక్షాదేహస్యైవామృతత్వం దత్తవాక్ హి దేవానాం ధన్వతంతరి
గమ్యతప్రదానేన, అతస్స సేవ్య ఇత్యత ఆహ - హంతుజన్మాధిహరణసుధా
కలశదాయకః. హంతుః మృతిః జన్మ ఆధిః వ్యాధిః తేషాం
హరణస్యాపహన్తుస్సధాకలశస్య దాయకో దాతా ధన్వంతరిరితి యాపత్.
ధన్వంతరేర్భగవదపతారత్వాత్సేపి భగవానేత్యర్థః. నచైవం కుతోస్మాకమి

మగణమయం న నిరతీతి వాచ్యమ్. తథాత్మే మర్త్యమర్త్యోవేకస్యైవా
నింశనాత్. నను దేవా అపి హంతుహీనాస్సుధాకరశవంతశ్చేత్యత ఆహ -
హాచ్యభుగారతిశ ఇతి. హాచ్యభుజాం దేవానాం హాచ్యమూహవీవ స్రక్
లస్య లోభో నాయకమణిః. సర్వదేవోత్తమ ఇత్యర్థః. దేవానామప్య
మృతప్రదిత్యానీతి భావః. నను జయంతలకూబరాదయోతిశుండరాకారా
స్సంతీతి కుప్రోస్య తరళత్వచు ఆహ - హసితాబ్జశ్రుతిష్వయః. హసితి
అవహాసితః అబ్జశృంగభో యేన తద్రుతిద్వయం యస్య స తథోక్త
స హి జయంతాదీనామేవం శంభుకగత్వమస్తీతి భావః. [తీణి పదాని] ౧౦.

శ్లో॥ హంసోదయో హంసలయో హంసభృద్ధంసవాసరః

హంసకన్యావిహరణో హంసారోగ్యప్రవాయకః॥ ౫౩

నను “ సుగోత్ర మో ధామనిధిః పద్మినీవల్లభో హరిరితి సూర్యైశ్చైవ
సుగోత్రమర్త్యం రోగోద్రవసిషమత ఆహ-హంసోదయ ఇతి. హంసస్య సూర్యస్య
ఉదయో యస్మాత్స తథోక్తః. హంసయో హంసస్య లయో ద్రవ్యమయః
యస్మాత్స తథోక్తః. పరమేష్వరాదిస్మాద్భీత్యైవ సూర్యః ప్రత్యేహం నియ
మేనోదయాస్తమయా ప్రాప్నోతీత్యర్థః. “భీషాస్మాద్వాతః పవతే, భీషా
దేత్యర్థ్యమేతి శ్రుతేతి భావః. అపి చ హంసభృత్ హంసం సూర్యం విభర్త
పుషతి తేజోదానేనేతి హంసభృత్. యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాస
యతేతేభిలం యచ్ఛంద్రమసి యచ్ఛాగ్నో తతేజో విద్ధి మామకమితి
గీతావచనాత్. “లస్య భాసా సర్వమిదం విభా”తీతి శ్రుతేశ్చేతి భావః.
నను సూర్యదేవతాకన్యాదివారస్యోత్తమత్వాత్సూర్య ఉత్తమ ఇత్యత ఆహ-
హంసవాసర ఇతి. వాగోత్తమస్సాపి భగవద్విభూతిరేవేత్యర్థః. నను
సూర్యసుతాయా యమునానద్యాస్సగ్గజగత్కల్మషాపహత్వాత్సూర్య ఉత్తమ
ఇత్యైవ ఆహ - హంసకన్యావిహరణ ఇతి. హంసకన్యాయాం విహరణం
విహరః జలక్రీడణీయావత్ యస్య స తథోక్తః. శ్రీకృష్ణచరణధూళిపః
ప్రతగాత్రత్వాదేన యమునాయాస్తాదృశోత్కర్ష ఇతి భావః. నను ఆరో

గ్యప్రదత్వాత్సూర్యసేవ్య ఇత్యత్ ఆహ - హంసాగోగ్యప్రదాయక్ ఇతి,
హంసోస్మాకమాగోగ్యప్రదఇత్యస్తు నామ! హంసస్యాగోగ్యప్రదస్తు భగ
వానేన. అతస్స ఏవాస్మాకమపి సేవ్య ఇతి భావః. [సప్త నామాన్] ॥౨౬॥

శ్లో॥ హంసో హంసగత్త్వాంసో హంసపో హంసగోచరః

హంసాంతరో హంసకేతుర్హంసకాలంకృతాంఘ్రికః॥౨౭॥

నను ప్రాణైశ్చైవ్యస్య శుశ్రిసిద్ధత్వాత్ప్రాణ ఉపాప్య ఇత్యత్ ఆహ -
హంస ఇతి. ఉచ్చాస్సనిశ్వాసాత్మకః పాణివాయుగంస ఇత్యుచ్యతే.
పాణి బ్రహ్మేతి శ్రుతేః పాణిపి భగవదూప ఏవేతి భావః. నను
కిం స ఏవ సేవ్య సేత్యాహ - హంసగతిరితి. హంసస్య గతిగమనం యస్మాత్స
త్సోక్తః. మనోమయ ఇత్యుక్తః. అంతర్యామితి వా, తిప్రే హేతువ హం-
సాంస ఇతి. హంతి గచ్ఛతి వ్యాప్నోతి సర్వమితి హంసః. విఘ్నభిర్భగ-
యస్మాదయం సర్వవ్యాపీ తస్మాత్ప్రాణాంతర్యామిత్యుక్తః. న సేవ్యమయం
ప్రేరకః, కిం తు హంసస్య రక్షణోపేత్యాహ - హంసప ఇతి. హంసం
పాతీతి హంసః. నను కథమిదం జ్ఞాయా ఇత్యత్ ఆహ - హంసగోచర
ఇతి. పరమహంసజ్ఞేయః జితశ్వాసా జితమనసచ్చ యే యతీనస్సంసి,
తేషామేవేదం సుజ్ఞేయమ్. న తు పృథగనానామితి కృత్వా అస్మాదృశా
నాం న కథమపీదం జ్ఞాతుం శక్యమితి భావః. తేషామపి కథం సుజ్ఞేయ
మిత్ ఆహ - హంసాంతర ఇతి. తేషామంతర్యతోఽయం పుత్రే తతి
ఇత్యుక్తః. న చ సర్వత్రాపి భగవానస్తేవేతి వాచ్యమ్ సామాన్యచేతస్య
రూపేణ సర్వతో సి. తేషు తు హయగ్రీము రూపేణైవేతి విశేషాత్. నను
కస్తాద్భగస్య ఇత్యత్ ఆహ ప్రధానం కంచిత్ హంసకేతురితి. నతుర్ముఖస్య
సాక్షాద్భగవత్సుతేవైవ భగవన్నాభ్యాం నిష్క్ర నివాసేన చ యజ్ఞే
సాక్షాద్భగవద్భగవల్లాభేన చ స ఉత్తమో హంసానామిత్యుక్తః. నతుర్ముఖస్య
భగవదవతారప్రభుత్వం ప్రసిద్ధమేవేతి స చతుర్ముఖో భగవదూప ఏవేతి
భావః. నను హయగ్రీవ ఏవ తాదృశః పరమాత్మేత్యత్ కిం ప్రమాణమిత్యాశం

కాయాం తదంఘ్రినూపురీభూతా ఏవ వేదా ఏనేత్యాహమాంసకాలంకృతాం
ఘ్రిక ఇతి. హంసకైర్నూపురైర్వేదరూపైః తి భాష. అలంకృతాపన్నఘ్రి
యస్య స తథోక్తః (అప్త పదాని) || ౫౩ ||

శ్లో|| హంసో హంసస్త్రియో హంసాధీశో హంసమనోగతః

హంసశ్రీర్హంసధవశో హంసవిద్యోపదేశకృత్ || ౫౪ ||

ఏవమేకం చతుర్ముఖముక్త్యా అధాపరమహిమాంస ఇతి. యతీ వ్యాస
ఇతి యావత్. వ్యాసస్య సహస్రసీత్వం జగద్విదితమేవ. ‘మునీనామశ్లోకాం
వ్యాస’ ఇతి గీతావచనాత్తస్య భగవద్విభూతిర్వమితి భాష. నను కీం స ఏవ
సేష్యః? నేత్యాహమాంసప్రియ ఇతి. హంసస్య రిన్యాపి యస్మిక్ ప్రీతిస్స
సేష్యః. కుత స్తస్య భగవతి ప్రీతిరిత్యేత ఆహమాంసాధీశా ఇతి. స్వామిని ప్రీతి
గుచితేతి భాష. నను ప్రీతిసత్త్వే కీం లింగమిత ఆహమాంసమనోగత ఇతి.
ప్రీతినిషయం భగవంతం నిత్యమయం మనసి గుప్త ఇత్యర్థః. యస్మా
వ్యాసస్య భగవతి ప్రీతిరస్తు నామ! తస్మింస్తు స భగవతి ఇత్యేత ఆహ-
మాంసమనోగత ఇతి. తస్మిక్ ప్రీత్యైవ భగవాన్మనసి తస్య నిర్వనివాస
మంగీచకారేత్యర్థః. వ్యాసస్య భగవతి ప్రీతిమత్త్వే అపరం లింగమహిమాంస
శ్రీరితి. వ్యాసో హి భగవంతం ధనమివ రక్షయక్ తత్కృతాప్రచచనా
శ్చుక పురాణకథనగోరౌ తత్కీర్తిం విస్తారయామా నేతి భాష. అకించనస్య
భగవత్ భగవదతిరిక్తధనాభానాన్స ఏవ ధనమిత్యుక్తమ్. ధనే నృణాం
ప్రీతిర్దృష్టేవేతి ధనమిత్యుక్తమ్. నను భగవతోస్య కీర్తిమయత్వే కీం లింగ
మిత్యాశంకాయాం తదంగధానశ్శమేవేతి చమత్కారాదహం హేతుమాహ
మాంసధవశ ఇతి. హంసః పక్షినిశేషః స ఇవ ధవశః శ్వేతి. కీర్త్యా శ్వేతి
త్వాత్కీర్తిమయే భగవతి ధావశ్యోపలంభ ఉచిత ఇతి భాష. పస్తుస్తు
భగవత్ కీర్తిమయత్వే జగతి భగవత్కృతావ్యాప్తిరేవ హేతురితి జేయమ్.
నను యోగేశ్వరైరపి దుష్కరం కీర్తనీరవిభాగం హంసః దుర్బంధేతి తేషి

52 హాకారాదిహయగ్రీవసహస్రనామావళివ్యాఖ్యా

భక్త్యా ఏవేన్యోఽహంహంవిద్యోపదేశకృదితి హంసానాం పక్షిణాం
 కిన్యా త్రివిధభాగాలం రస్యా ఉపదేశం కరోతీతి త్రిభోక్త్యం
 హంసానాం తాదృశం కావలం భగవత్పదకృతమితి న తేహమిన్యాత్వం
 కిం తు భగవం ఏవేతి భావః. [సప్త పదాని] ॥ ౫౪ ॥

సో॥ హంసవిద్యా హంసముక్తిర్హంసవిద్యోపదేశకృత్
 హంసబంధుగ్రీవసఖో హంసమూర్తిచతుష్టయః ॥ ౫౫ ॥

నమ సర్వసావధి విద్యానామధ్యాత్మవిద్యా గరియసీ హైవస్వాత్
 తానాం ముక్తిప్రదా, అతస్సేవ్యేన్యోఽహం - హంసవిద్యోః, హంసవిద్యా
 క్రియో విద్యా హంసవిద్యా హంసవిత్త్విప్రతిపాదకీ అధ్యాత్మకేన్యోఽన్యోః
 “అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానామితి గీతాననాత్మాసి భగవద్విభూతేనో
 బ్రాహ్మణ ముక్తికాధిమేన సా నమ ముక్తిదాయినీ. భగవత ఏకత్వైవ
 సాగ్నిప్రదత్వానిత్యాహ - పంసముక్తిరీతి. హంసానాం యతీనాం ముక్తి
 క్రియాత్మకేన్యోఽన్యోః. నమ ముక్తిప్రదా భగవాన్ యథా సేవ్యః తస్మా
 ముక్తిసాధనవిద్యోపదేశకృతమితితి ఆహ - హంసవిద్యోపదేశకృతి. హంస
 కిన్యానాః ఉపదేశం కరోతీతి త్రిభోక్త్యం. తాదృశో గురురపి భగవ
 త్రూప ఏవేతి భావః. యద్వా తిత్రాపి పరమగురుర్భగవానేవ. శ్రీకృష్ణ
 కలిలాటినాం భగవదసతారాణామేన తదుపదేష్టత్వాత్. న చ కృష్ణో
 కిన్యాన్యాచీనాః అన్యేన్యోః ప్రాచీనా ఏవ విసవ్యదాదయ ఉప
 దేష్టాని ఇతి వాచ్యం. “ఇమం కవస్వతే యోగం ప్రోక్తవానహమన్యయా”
 మితి గీతావచనాత్. నారాయణశైవ ప్రభుపురుషత్వాచ్చేతి. పను
 తిస్తు హంసవిద్యానాః చతుర్శ్లోక్యాత్మకభాగవతస్య ఉపదేశకృతో
 నారాయణ ఇతి యానత్. న తేనలమయముపదేశకః, కిం తు తేహం సంప
 దాపత్వైవపక్షమానో బంధురపి న ఏవేత్యాహ - హంసబంధురీతి. న తీనలం
 బంధుమాత్రం కిం తు మిత్రమపి న ఏవేత్యాహ హంససఖ ఇతి. హంసానాం

సఖా హంస సఖః. నను హంసవిద్యోపదేశకృతస్సనకాదయశ్చత్వారస్సంతి. న హి తేషామన్య ఉపదేశాన్తి స్వతఏవ లబ్ధవిద్యత్వాదత ఆహ - హంస మూరిచతుష్టయ ఇతి. హంసానాం యతినాం మూరిచతుష్టయం మ్య స తథోక్తః. చత్వారో హంసాస్సనకాదయః భగవదవతారా ఏ. “తప్తం తపో వివిధలోకసిన్ధుత్రయా మ ఆదౌ సనాత్సితపశ్చచతుస్స నోఽభూత్”. ఇతి భాగవతాత్. న చ హంసపదస్య కథం సనకాదిభిః కత్వమితి వాచ్యమ్, తేషాం స్వత ఏవ విరక్తత్వేన సన్న్యాసిత్వాత్. [పట్నదాని] ॥౧౮॥

శ్లో॥ హంసో హంసగుర్హంసానందో హంసప్రియంకరః

హంసాత్మా హంసనిర్వాణో హంసీ హంసజనుస్థులమ్. ॥౧౯॥

నను అస్మద్భగవద్గోచరా వ్యాసనకాదయో మహానుభావాస్సంతః నామ! కిం తైరస్మాకమత ఆహ - హంస ఇతి. సన్న్యాసమాత్రావలంబీ యో వా కో వా పురుషస్స సాక్షాద్భగవానేవ. చాతుర్వర్ణ్యోక్తమ త్వాదితి భావః. నను కిం త ఏవ సేవ్యాః? సేత్యాహ - హంసగురుః. తేషామపి గురుర్భగవానేక ఏవ సేవ్య ఇతి భావః. నను హంసానాం తేషాం తదుపదేశేన కిం ఫలమత ఆహ - హంసానంద ఇతి. హంసానా మానందో యస్మాత్స్వ తథోక్తః. భగవదుపదేశేన తే దేహాదిష్వక్రత్వా ద్యభిమానముత్సృజ్య కృతస్వరూపసాక్షాత్కారా ఆనందం యాన్తి త్యర్థః. అతఏవ హంసప్రియంకరః తేషాం ప్రియకారి. న హి భగవంతం నినాతేషాం ప్రియకరమన్యదస్తితి భావః. తత్ర హేతుమాహ - హంసా త్యేతి. హంసానామాత్మభూతః. అతఏవ ప్రియతమత్వాదానందకరత్వమితి భావః. నను తేపి జాయంతే మ్రియంతఏవేతి కః పునరానందస్తేషామత ఆహ - హంసనిర్వాణ ఇతి. హంసానాం తేషాం నిర్వాణం లయో యస్మిక్ స తథోక్తః. పరమానందస్థాగరే భగవత్వేన తే నష్ట ఇతి తీయంత ఇతి మరణం తేషాం న దుఃఖకరం, ప్రత్యుత సుఖాతిః సూర

హామేవేతి భావః అంతే తేషామానందో భవతు అధునా శక్తమిత్యుచ్యతే హంసీతి. హంసాః పరిశుద్ధసత్త్వాః అస్మిక్ సంతి హంసీ జీవన్ముక్తా యామపి తే ముక్తా ఏవ. బ్రహ్మైకనిలయత్వాత్ సత్త్వస ఇతి భావః. ఇయమేవ హి జీవన్ముక్తిః. నను బ్రహ్మణస్సప్తస్యకాశాదేవ సనకాదయోపి జాతా ఇతి స ఏవ పరమగురుత్వత్ ఆహ-హంసజనుస్థులమితి. హంసానాం తేషాం జన్మభూమిర్భగవానేన. చతుర్ముఖస్త్వనిమిత్తమాత్రమ్. యతో నా ఇమాని భూతాని జాయంత ఇతి శ్రుతేరితి భావః. [అస్తు నామాని] ౫౧॥

శ్లో॥ హంసో హంసప్రభుర్హంసానందో హంసప్రియంకరః

హంసాత్మా హంసనిలయో హంసకృద్దంసజన్మభూః॥ ౫౨

నను “అపుత్తగ్రస్య గతిర్నా”సీతి శ్రుతేః లోకేపి పుత్త్రాణాం ముఖ్యుర్బుధిర్భూతాత్ పుత్త్రబాలభాషణాదీనామానందకరత్వాచ్చ పితృభిః పుత్త్రాగ్నేస్సవ్యాః, పోషకత్వాదుత్పాదకత్వాత్. “స పిత్రోశ్చ పరం దైవమిత్యాదివచనాచ్చ పుత్రైః పితరస్సేవ్యాః” “అగో వా ఏష యస్స”త్వీతి శ్రుతేః. విషయానందహేతుత్వాచ్చ భర్తృభిర్భార్యా స్సేవ్యాః. “పతిరేవ పరం దైవ”మితీకాస్త్రోపేషకత్వా ద్భార్యాభిర్భర్తా స్సేవ్యాః. ఏవంరీత్యా జీవానామేవ పరస్పరం సేవ్యసేవకభావ ఉచితః. శాస్త్రద్వైధైశ్చరసేవా జీవానామిత్యత్ ఆహ-హంస ఇత్యది. హంసో జీవః. జాత్యేకవచనమ్. జీవా ఇత్యర్థః. దేహిన ఇతి యావత్. దేహ సంబంధగ్రహణాభావే తేషాం పరమాత్మభేదాభావాదితి భావః. సప్రాణా ప్రాణాన్మద్యయే సప్రాణస్య ఉత్తమత్వాద్విష్ణుత్వమితి జేయమ్. అనేన యశ్చ పిత్రాదిః పుత్త్రాదిభిస్సేవ్యతే స పిత్రాదిరీశ్వర ఏవ. పుత్త్రాదిన్తు జీవః. యశ్చ పుత్త్రాదిః పిత్రాదిభిస్సేవ్యతే, స పుత్త్రాదిరీశ్వరః. పిత్రా దిన్తు జీవః. ఏవం సర్వత్రాపి సేవకత్వం జీవలక్షణం, సేవ్యత్వం చ ఈశ్వర లక్షణం జేయమ్. అతః పితృపుత్రాదయస్సర్వేషీశ్వరా ఏవేతి సిద్ధమ్. సర్వేశ్వరం కిం త ఏవ సేవ్యాః? సేత్యాహ-హంసప్రభురితి. ఇద ము

తత్త్వమ్. సమస్తస్వస్థాపి బ్రహ్మత్యక్తేన సేవ్యత్వేనైతేషాం
 సర్వేణ్ బ్రహ్మబుద్ధిః స్థిరాస్థాత్. కిం తు ఏతే ముచ్యంతే పుష్కరాః
 పితృగణైశ్చేత్యేవమేవ మన్యంతే. అతస్తే భర్తృగతి. యే శు సర్వమపి జగన్మిత్ర
 భ్యామయం నిశ్చిన్యతే ఈశ్వరమేవ ప్రపద్యంతే, న తే కదాచిపి ధృశ్యంతి
 తత్ర బ్రహ్మబుద్ధేః స్థిరత్వాత్. అతస్సర్వమప్యసేవ్యమేవ బ్రహ్మకమేవ
 సేవ్యమితి నిర్దేశ్యతే. యే శు సర్వమపి జగద్రుప్త్యాచయం చక్షుంతి,
 తేషాం తు సేవ్యసేవకభావ ఏవ సేతి జ్ఞేయమ్. హంసానాం దేశానాం
 ప్రభుః ఈశ్వరః ప్రాణినాం సర్వేషామపీశ్వరపారతంత్ర్యస్య ప్రత్యక్షాన్యాదితి
 భావః. న చ యయమేవ స్వతంత్రా ఇశ్యభిమంతివ్యమ్. గోగక్షిపాద్యానన
 యనాసామర్చ్యస్య అనుభూయమానత్వాత్. నను జీవానాం పరతంత్ర
 త్వేపి అన్యోన్యం సుఖకరత్వం వర్తతేనీత్యేత ఆహ - హంసానంద ఇతి.
 హంసానామానందో యస్మాత్స్య. పుష్కరార్నవందకరః. కిం తు
 పుష్కరదిరాపేణేశ్వర ఏవానందకర ఇతి భావః. యద్వా నను జీవాః
 పారతంత్ర్యాదుఃఖమేవానుభవంతీతి కిం దుఃఖప్రపద్య పరస్య సేవయేత్యేత
 ఆహ-హంసానందఇతి. అజ్ఞానామేవ పారతంత్ర్యాదుఃఖం, ప్రాజ్ఞానాం
 తు సుఖమేవ, యథా విక్రీతస్య పశ్చాదేః పాలనాదిచింతా న స్వామినః
 తథా పరతంత్రాణాం జీవానాం పరకీయస్య దేహారేః పాలనాదిచింతా
 న భవత్యేవ. స్వకీయమిదం దేహాదికం సర్వమపీశ్వరసేవ రక్షేదితిస్వస్థా
 నన భవంతి ప్రాజ్ఞా ఇతి భావః. నను ఈశ్వరః ప్రాణినాం భృశమృషి
 యకారీ విదుషాం దారిద్ర్యం ధనినామవైదుష్యం విద్యశ్శ్రీభూతాం
 గోగితా ఏవంరూపేణ దుఃఖకరత్వాత్ హంసానందత్వమసిద్ధమతే ఆహ-
 హంసప్రియంకర ఇతి, దారిద్ర్యాదిగతగుణగ్రహణకాశలవిధురాణాం తథా
 ప్రతీయతే, వస్తుతస్తు జీవానాం ప్రియంకరుమేవ భగవతస్తథా తథా
 ప్రవృత్తిః. తథా హి యది విద్వాంసో ధనినఃస్సర్వస్థుర్మిత్యానే నిత్యైకమితి
 కాదికర్మసు భగవదారాధనరూపేషు న ప్రవరేత్. యది ధనినాం
 విద్యత్తా స్థాత్, తర్హి న ప్రాజ్ఞానప్రకృతీ కేతే శండితంమన్యత్వాత్
 యే శు విద్యత్ప్రభూతాం గోగితా న స్థాత్ తర్హి న దేవాలయాది

నిర్మాణాదిషు వ్యాప్తియేత. ఏనహ-ద్యూహ్యమ్. కిం చ జీవైర్విధి
 ఏవ సేన్యః. ఆత్మత్వాదిత్యాహ-హంసాత్మేతి. జీవానామాత్మభూతః యః
 ఆత్మని శిష్టన్నాత్మానమంతరా యమయతీతి శ్రుతే. అయం భావః.
 ఆత్మని సర్వేషాం ప్రత్యేతిశయస్తావత్ప్రసిద్ధః. సర్వస్య లోకస్యాత్మాన్
 మేవ న్యాప్రియమాణత్వాత్. స నాత్మా న దేహోది. దేహానివిలక్షణ
 త్వాదాత్మియః. అతః పరమాత్మైవ జీవానామాత్మా తస్మిన్ జీవానాం
 సీతిగణితయేన కాన్యేతి. న చేదమప్రమాణమ్. ఆత్మత్వాప్సేర్వభూతా
 నాం సిద్ధత్వాదిహ సర్వత ఇతి భాగవతప్రమాణాత్. నను పర
 మాత్మా భూతేషు తిగతిత్యుక్తమ్. భూతాని తాని కృత త్రివృంతీ
 శ్చైత ఆహ-హంసనిలయ ఇతి. హంసానాం జీవానాం నిలయః ప్రత్యస్తా
 సీతిగన్యస్మిన్ స తిగోక్తః. స్వభూతనివాసోసి వాసుదేవ సమోస్తు
 త ఇతి స్మరణాత్, ససంతి జగంత్యస్మిన్నితి వాసుః స చాసా దేవో
 వాసుదేవ ఇతి శ్లోకైశ్చైత ఇతి భావః. ఏవం జీవానాం సీతిస్తాన
 ముక్త్యా లయోదయస్తానమాహ-పదద్వయేన, హంసహృత్ హంసాన్
 హరణి ఆత్మస్యపసంహంతీతి హంసహృత్. హంసానాం జన్మభూః. ఉదయ
 సలం హంసజన్మభూః యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే, యేన
 జాతాని జీవంతి యత్ప్రాయంత్యభిసంవిశంతీతి శ్రుతేతి భావః. [అష్టనామాని]

శ్లో॥ హంససాక్షీ హంసగతిర్హంసాంశో హంసచోదనః

హంసమీశో హంసవృతో హంసగర్భవయోరుహః॥ ౫౮

సన్నేపం భూతసృష్ట్యాదిభిః కిమయం వి క్రియతే నేత్యాహ-హంస
 సాక్షీతి. జీవానాం సాక్షిభూతం చైతన్య మయమేవేత్యర్థః. బ్రహ్మణ
 ఏవాంతఃకరణోపాధినశేన కూటస్థత్వాపత్తేరితి భావః. అయమాశయః.
 జీవానామత్పత్త్యాదిభిః కూటస్థస్యైవ స లోపి వికారః, కింపునఃపరమాత్మన
 ఇతి. నను యత్పాప్రసంగం తిత్వేత్యమితి న్యాయాత్ జీవైస్సర్వాదికంప్రాప్యతే
 అతస్తత్సేన్యం స తు బ్రహ్మత్వం ప్రాప్యం అవికార్యత్వాత్ స్వేత్వత ఆహ

హంసగతిరితి. జీవానాం గమ్యః. అనుమానయః - ముక్తోపస్థుప్యవ్యవదేశాః. అగ్రాన్మాదిసగమిత్యానిమాత్రేణ్యః జీవానామీశ్వరత్వప్రాప్తిర్భవతీతి నిశ్చయంతే అతిస్స సేవ్య ఇతి. యద్వా జీవైర్బ్రహ్మత్వమపి ప్రాప్యత ఏన స చ వికార్యత్వాద్యోగం రిత్రాప్తిరితి వాచ్యమ్. స్వతస్సిద్ధస్యైవబ్రహ్మస్వస్య ప్రాప్తిరియం సతూత్వాద్యస్య పీఠణ్యనిధిర్వస్తాంతాదీదమేవ హి దర్శితమితి. విద్యారణ్యవచనాదితి భావః. నను జీవానాం పరమార్థ సాయుజ్యం భవతీశ్చేతన్నయుక్తమ్. అన్యస్య వస్తునః అన్యసాయుజ్యప్రాప్తే రన్యాయత్వాత్ ఇత్యత ఆహ - హంసాంశ ఇతి. హంసా జీవా అంశాయస్య స తథోక్తః. వమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతన ఇహి గీతావచనాత్. తేజోవ్యరయోర్న భిన్నవస్తుత్వమ్. అతస్సాయుజ్యం సులభమేవ. “యథానద్యస్స్యందమనాస్సముదేంతంగచ్ఛంతి నామయాశ్చ హిమయేతి శ్రుతేశ్చేతి భావః. న స్వేచం సాయుజ్యం ప్రాప్తుమర్హ జీవాః సాయుజ్యప్రదశ్చేత్స్విరస్స్వస్మిన్నేవ సితిః కుతస్సాయుజ్యస్య ప్రతి ఒంగ ఇత్యత ఆహ - హంసనోదన ఇతి. తత్త దదృష్టానుగుణం జీవాం శోచ్యతీతిత్సర్గః. అయం భావః. సాయుజ్యసాధనాధ్యాత్మవిద్యాభ్యా నస్తు తత్త జీవాదృష్టానుగుణ ఇతి. కర్మప్రతిబంధనత్వాత్సాయుజ్యప్రతిబంధ ఇతి. అత్రి ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం హృదేశేరున తిష్ఠతి భౌమయన్ సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయయేతి గీతావచనం చోదనాంశే ఉదాహర్యమ్. నను అన్వితీయబ్రహ్మపదప్రాప్తిర్హి సాయుజ్యమ్. అన్వితీయం బ్రహ్మైవ నాస్తి సర్వభూతనివాస ఇత్యుచ్యమానత్వాత్. కథం పునస్సాయుజ్యమత ఆహ - హంసహీన ఇతి. ఏకమేవాన్వితీయం బ్రహ్మేతి శ్రుతేః స తత్ర భూతసత్త్వమితి భావః. న స్వేచం పూర్వాపరవిరోధః, భూతనివాస ఇతి భూతరహిత ఇతి చ వచనాదితి చేన్తైవమ్. శ్మవ హంపరమార్గదశాభేదేన తద్వ్యవసానిశేరితి. పరమార్గతస్తత్ర స కిమ ప్యస్తి, నేహ నానాస్తి కించనేతి శ్రుతేః. వ్యవహారతస్తు సర్వమపి తత్త్వా వాస్తి. దృష్ట్యాద్యాయతనత్వశ్రవణాదితి భావః. నను పరమాత్మనో భూతరక్షకత్వమసిద్ధం తత్త్వవిధే భూతప్రచారాంభావాదిత్యత ఆహ - హంస సమృత ఇతి. స్వగత్కారం బ్రహ్మైదయోదేహిన ఏనమాత్మణ్యంతీత్సర్గః. ప్రచం

హంసానామితి భావః - నను పరమాత్మనో హంసనియత్వమసిద్ధిం భూతా
నాం బహిరేవోపలంభాదితి శంకాయామాహ - హంసగర్భపయోరుహః
హంసాగర్భపయోరుహో యస్య స తథోక్తః ప్రశయదశానామితి భావః
“స్వస్వప్తమిదమాపీయ శయానం సహశక్తిర్భిరితి భాగవతోత్త్ర [అత్రి సప్త
పదాని] || ౫౦ ||

శ్లో॥ హంసకృద్ధంసభృద్ధంసో హంసాతీతస్వయంప్రభః
హంసకల్యాణకృద్ధంసముక్తిదో హంససోదరః || ౫౧ ||

నను పరమేశ్వరాద్భూతాని జాయంత ఇతి భూతానాం పరమేశ్వరోపాదా
నకర్తృముక్తమ్. తతశ్చ ఈశ్వరస్య ఘటాద్యుపాదానభూతిమృదాదిపజ్జడత్వం
సాప్రప్తమ్. తతః ఆముం విహాయ నిమిత్తకారణమిశ్వరస్సేవ్యః స చ నిమిత్త
కారణమిశ్వరో బ్రహ్మైవ. చతుర్ముఖస్య స్రష్టృత్వప్రసిద్ధత ఆహ - హంసకృ
దో - భూతస్రష్టా ఎం - మిశ్వరో ఏవ. న చతుర్ముఖాదః. న చ నిమిత్తోపాదాన
యోః కులాలమృత్తికయోరివ భేదేన భావ్యమితి కృత్వా పరమేశ్వరస్యై
కస్యైవ కథముభయరూపత్వమితి వాచ్యమ్. మాయావచ్చిన్న చైతన్యస్యే
శ్వరత్వేన ఈశ్వరస్సాన్వితేన చైతన్యేన నిమిత్తకారణం ఉపాధిభూతి
మాయాంశేన ఉపాదానకారణం చ భవతీతి న దోషః. నను హంసని
లయ ఇత్యనేన హంసాఈశ్వరా ఈశ్వరే వసంతీత్యుక్తమ్. తతశ్చ మృది
కారణే ఘటా ఇవేతి సిద్ధ్యతి. తతశ్చ భూతిపాలకేనానేనైవ భవితవ్యం
అత ఆహ హంసభృదితి. అనోద్దకాదిస్పష్టిద్వారా భూతానాం రక్ష
కోపి హయగ్రీవ ఏవేత్యర్థః. నన్విదం రక్షకత్వం త్రిమూర్తిఘ విహారేవేతి
ప్రూయతే. పరమాత్మా తు త్రిమూర్త్యతీత ఏవేత్యత ఆహ - హంసో ఇతి.
స చ స్థితీకర్తా విఘ్నః పరమాత్మా హయగ్రీవ ఏవ. ఈశ్వరస్యైకత్వేన
సాన్వితచ్ఛేదక మాయాసమస్తత్వాదిగుణత్రయవశేన బ్రహ్మాదియోర్నిత్రయధా
త్వాదితి భావః. నన్విదం రక్షకత్వం జీవానామేన మతో హసీదిత్యే
ఆహ - హంసాతీతస్వయంప్రభ ఇతి. హంసాతీతా జీవా నతీక్రాంతా తద
విషయేతి యవత్. స్వయంప్రభా స్వయంశోభిః యస్య స తథోక్తః.

స్వస్థిదానంపంచితజాన ఈశ్వరః జీవాను సైవంవిధాః. ప్రకృతివశేన
జానసంకోచాదిమత్స్వదితిభావః. నను తర్థ జీవానాం కథమసంపంచితజా
నోదయ ఇత్యత ఆహ - హంసకల్యాణకృదితి. భూతానాం హేయనాన
పూర్వకం శుభోదయం కరోతీత్యర్థః. తాదృశశుభోదయే తు స్వత ఏన
తాదృశజానసిద్ధిరితి భావః. భగవదుపాసనేనైవ జీవానాం నిరుపత్వం న
కర్మణోతి భావః. దత్తస్య జానస్య ఫలమహ - హంసముక్తి చ ఇతి. జాన
ప్రదానదారా ముక్తిప్రదోదయమేవేత్యర్థః. నను భగవతో భూతేషు
కన్యాదేవతేరియమునకంపేత్యత ఆహ-హంసాస్సాదరా యస్య స చక్షోక్తః.
జీవేశ్వరయోర్వాస్తుతో బ్రహ్మమయత్వాదితి భావః. [నస్తు పదాని] ॥౧౯॥

శ్లో॥ హంసబంధుర్హంససఖో హంసాగోచరవై భవః

హంసబింబో హంసతన్మర్హంసభుక్తాన్మభోజనః॥

౬౦

నను జీవానాం జీవా ఏవ బంధనస్సఖాయశ్చేతి త ఏవ సోచరా
అపి న త్వీశ్వర ఇత్యతి ఆహ - హంసబంధురితి హంససఖ ఇతి చ. హం
సానామయమేవ బంధుః అయమేవ సఖా చ గుణాత్రయాభాసనిమిత్తం
భవేతి, “న యస్య సఖ్యం పురుషోవైతి సఖ్యురితి చ భాగవతాత్.
అనుభవసిద్ధం చేదం. న హి మ్రియమాణం దేహినం కశ్చిదనుమ్రయతే బంధు
స్సఖా వా. అతస్తద్బాంధవం సఖ్యం చ కృత్రిమమేవ. భగవాంస్తు కరణ
ప్రవర్తనాదినా సఖాబంధుశ్చ భవత్ దేహీ యావద్వర్తతే తానస్తమను
త్రిషత్త్యేవ. తదంతరాత్మత్వాదితి. నను సఖాయం బంధుం చ తం జీవా
కుతో న జానంతీత్యత ఆహ - హంసాగోచర వైభవ ఇతి. జీవానాం దుష్ట
జేయం భగవతో వైభవమ్. అదృష్టధామే గుణతత్త్వబుద్ధిభిరితి భాగ
వతాత్. ఈశ్వరస్య శాస్త్రేకగమ్యత్వాచ్చ ఇతి భావః. నను తస్మైష్ట్యే
తదేవానుప్రావిశదితి శ్రుత్యా ఈశ్వరస్యైవ జగతి జీవరూపేజానుప్రవే
శోఽభిధీయతే. అతో జీవాన్మపృథగీశ్వరః. త్వం తు జీవ ఈశ్వరం
సుతరాం న జానాత్యేవేతి బ్రాహ్మే అతః కథం శ్రుతివిరుద్ధం తన పచనం

గ్రాహ్యమిచ్ఛత ఆహ - హంసబింబ ఇతి. జీవానాం బింబభూతః జీవాను
 ఈశ్వరప్రతిబింబా ఏవ. తదేవానుపావితదితి ఆయమేవ ప్రతిబింబరూపే
 తానుప్రవేశోఽహితః స తు ముఖ్యః ప్రవేశః. చతుర్శ్లోకీభాగవతే యథా
 మహంతి భూతాని భూతేషూచ్చావచ్ఛేషు, ప్రవిష్టాస్యప్రవిష్టాని తథా
 తేషు స తేష్వహామితి సననాంతరసంవాదాత్. ముఖ్యప్రవేశాంగీకారే
 తు ప్రవేశాత్పాక్షత్ర ఈశ్వస్యాభావస్సిద్ధ్యతి తతశ్చ సర్వవ్యాప్తిశ్రుతి
 ః గోఽన్వేష్యం. సను జీవేశ్వరయోరేవ భేదే సతి కథమద్వైతసిద్ధిః?
 గత్త్వమసీత్యాదిభిరద్వైతస్య ప్రతిపాదితత్వాదత ఆహ - హంసతేనురితి. హం
 స్యా తనవశ్యరీరాణి యస్య స తథోక్తః. యస్యాత్మా శరీరమితి శ్రుతే.
 జీవేశ్వరయోర్ను ముఖ్యమద్వైతం, కిం తు శరీరశరీరభావవికల్పమేవ.
 స్థూలౌహమిత్యాదిషు దేహజీవయోర్యథా అద్వైతభావం శుద్ధదితి భావః.
 ఇదమేవ విశిష్టాద్వైతమనిమ్. అద్వైతమతే సు దుష్కప్రయుక్తో యథాముఖ
 ప్రతిముఖయోర్భేదః తథా ఉపాధిప్రయుక్త ఏవ జీవేశ్వరయోర్భేదః, స
 సు వస్తుతః, చైతన్యమయత్వాదితి జేయమ్. అస్మిక్ పక్షే తు ప్రాణి
 హృన్నిలయత్వాదీశ్వరస్య ప్రాణినశ్శరీరభూతా ఇతి జేయమ్. సస్వస్మిక్
 జేహా జీవేశ్వరావభావసిద్ధి ఇతి సిద్ధమ్. తత్ర తేనాదనాని భుజ్య
 ఇత్యత ఆహ - హంసభుక్తాన్నభోజన ఇతి. దేహిభిర్భుక్తమన్నమేవేశ్వర
 స్యాసిభోజనం న త్వతిరికిమిత్త్యర్థః. సనూభావపి కథమేకమన్నం భుంజాతి
 ఇతిచేదుస్యతే, దేహిభిః కేనలమన్నం భుజ్యతే. తద్రసస్తు ఈశ్వరగా
 వ్యేవ. తత్ర దేహినాం పృథాగ్రమ ఇతి. అన్నమాత్రమస్మాకమైశ్వర్యేణ
 భోగస్తు తవై వేతి త్రిధరాచాద్యేణ శక్తిస్తుత్యవసరే భాగవతే ఉక్తత్వాత్.
 స సేవమనశ్చిన్ననోభిచాకశీతీతి శ్రుతివిరోధ ఇతి వాచ్యమ్. పాక్షిణో
 భోగాభావాదితి. [ప్రట్ నామాని] ||౬౦||

శ్లో॥ హంసబంధకరో హంసభీతికృద్ధంసశాసనః |

హంసోత్తమో హంసచిత్తిరంసానందరసోదధిః ||

౬౧

సను హంసముక్తిద ఆముక్తం న ఘటతే బంధకస్యైవ మోచకత్వస్య

న్యాయ్యత్. మాయా ఏవ బంధకత్వేనేవ్యరప్య అతథాత్వా
 నిత్యైత ఆహ - హంసబంధకగ ఇతి. మాయేశత్వాదయమేవ జీవానాం బంధ
 కరః. స తు కేవలం మాయా తస్యాః జడత్వాదితి భావః. బంధనప్రకార
 మేవాహ - నామద్వయేన. హంసభీతికృత్ ఇహోచరితాధర్మవశాన్నరణే
 యూతనా భుంక్తు ఇతి జీవాన్భీషయతీత్యర్థః. కపిలదేవహూతిసంవాచే
 కపిలేన దేహూతినైరాగ్యార్థం నరకయాతనానాం పరితత్వాదితి భావః.
 పరలోకాద్భీతిముక్త్యా ఇహలోకే బంధనవిధానూహ - హంసశాసన ఇతి.
 స కళంజం భక్షయేత్, స సురాం పిబేత్, ఋతౌ భార్యాముపేయాది
 త్యాదివిధిసమేధనచస్త్రేరివాక్ శాస్తీత్యర్థః. తచ్చ పరకవర్తనమ్, ఇవం
 చ ధర్మశాసనమ్. తదుభయే నైరాగ్యముత్పాద్య తేషాం హృదయాని
 ఆత్మానుసంధానప్రసజాని కర్తుమేవ స తు కేవలధర్మాచరణార్థమితి
 జీయమ్. సర్వధర్మాక్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ ఆహం
 త్యా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచ ఇతి గీతావచనాదితి
 భావః. సను జీవానాం శాస్తృత్వమేవ. ఈశ్వరస్య తు శాసకత్వమే
 వేతి కోయం నియుమ ఇత్యేత ఆహ - హంసోత్తమ ఇతి. పురుషోత్తమః.
 ఉత్తమపురుషస్య అధమాః పురుషాస్సర్వే శాస్యా ఇతి లోకసిద్ధిమేవేతి
 భావః. సను హంసతనురితి జీవానామంతర్భగవాన్ వర్తత ఇత్యుక్తమ్.
 కథమిదమంగీకార్యం, జీవస్య రంధ్రరహితత్వాదేహవదిత్యేత ఆహ - హంస
 చిత్తిరితి. హంసేషా యా చిత్తిశ్చైతన్యమస్తి సా భగవానేవ. జాన
 మాత్మని భానూర్య ఇతి వచనాత్. భూతానామస్మి చేతనేతి గీతా
 వచనాచ్చేతి భావః. నన్వేషం జీవచైతన్యస్యైవేశ్వరత్వే జీవానందస్యాపీ
 శ్వరత్వం స్యాత్, తతశ్చ జీవానందస్య పరిమితత్వేన ఈశ్వరోపి పరి
 చ్ఛిన్నఏవ స్యాదత ఆహ - హంసానందరసోదధిరితి. హంసానామానంద
 రసాః తేషాముదధిస్సాగరః. పరమాత్మరూపే ఆనందసాగరే సర్వేపి
 జీవానందానిష్ఠంతీత్యర్థః. పరమానందమయత్వాత్ స్వేతి భావః. ఆనంద
 వల్ల్యాం ప్రసిద్ధోఽయమర్థః. [పట్] ||౬౦||

శ్లో॥ హంసఖేలో హంసలోలో హంసాద్వష్టానువర్తనః

హంససత్తామయో హంసధ్యేయోహంసతమోహరః ౬౧

నను పరమానందమయస్యాస్య కిమగోయం జీవబంధనమోచనవ్యా
 హా ఇత్యతి ఆహ - హంసరేహిణిః ఆత్మతుల్యైరితి భావః.
 శీలతః క్షిదతీతి హంసఖేలః. శీలైవేయం భగవత ఇత్యగ్గః. అపవీ
 నాంసఖేలః హంసేషు క్షీడానాధనభూతేష్వీతి భావః. ఖేలో లంపటః.
 నను సగ్గసమస్యాస్య కేహంచిజీవానాం మోచనం కేహం చిచ్ఛంధం
 సగ్గోర్ధ్వపమ్యం కుత ఇత్యతి ఆహ - హంసాద్భూష్టానువర్తన ఇతి. హంసా
 నామద్భూష్టమనువర్తత ఇతి తథోక్తః. తస్మాజ్జీవాద్భూష్టమనతిక్రమ్య భగవతా
 ర్థభాత్యా బంధాదా ప్రవర్త్యతే న తు స్వేచ్ఛయేతి కృత్వా స వైషమ్యం
 దిగవత ఇతి భావః. నను సచ్చిదానందమయో హి భగవాన్ తత్ర చిదా
 నందమయత్వమేవ మభిహితం న తు సద్రూపత్వం తతస్మి భగవతోస్య
 నిరసత్వత్వమాపతితమిత్యతి ఆహ - హంససత్తామయ ఇతి. హంసేషు యా
 సత్తా తద్రూపః. నరాస్సంతః పశనస్సంతః ఇత్యాదిన్యపహారే సరాసి
 స్వగుమ్యూతం సద్రూపం బ్రహ్మైవేత్యగ్గః. నను సచ్చిదానందమయో
 భగవాన్ సేవ్య ఏవాను. తథాపి యతో వాచో నివర్తంతే ఆప్రాశ్య
 మనసా సహేతి శ్రుతే. మనసోప్యగోచరస్య తస్య ధ్యానం కథమిత్యతి
 ఆహ - హంసధ్యేయ ఇతి. హంసైర్ధ్యానుం కిన్య ఏవ సగుణత్వాత్.
 నిరీణం కేవలం బ్రహ్మ హి ధ్యానావిషయం యద్వా మనసేనాకేనుద్రష్టవ్య
 ఇతి శ్రుత్వంతరాత్. అసంస్కృతమనసామేవ భగవానగోచరః న తు సం
 స్కృతమనసామితి హంసధ్యేయత్వ మస్తేయ భగవతి. అన్యథా శ్రుతిస్త్రు
 త్యాదీనాం వైయర్థ్యప్రసంగాదితి భావః. నన్నేవమేహం జీవానాం తమో
 మయహృదయ త్యాదీశ్వరధ్యానం దుష్కుగమిత్యతే ఆహ - హంసతమో
 మయ ఇతి. “సంచితయేద్భగవతశ్చరణారవిందం నజ్రాంకుశధ్వజసరోరుహా
 ణాంభవాధ్యం, ఉత్తుంగరక్త విలసన్నఖచక్రవాళజ్యోత్స్నాభిరాహతేమహా
 ద్భృదయాఽధకారమితి భాగసతాదితి భావః. యద్వా విద్యోకో హి భగ
 వాన్ స్వధ్యానోన్ముఖానాం తమః విద్యాప్రదానద్వారా వాళయతీతి
 తేయమ్. [పట్ పదాని] ॥౬౦॥

సో॥ హంసో హంసమనుర్హంసో హంసమంత్రజపాశ్రయః॥

హంసారామోహంసరత్నం సద్భగ్గుంసవిభ్రమః॥

నను ముముక్షుభిర్హంసో హంస ఇత్యంహ గాయత్రీ జప్త్యా ఇత్యంహ - హంస ఇతి. హంసోహంసముః హంసో హంస ఇత్యంహ జేహోస్య
 గవ్యతే స మంత్రో భగవానేష. తత్రి హేతుమాహ - హంసోహంసముః
 ప్రజపాశ్రయ ఇతి. తజ్జపవిషయభూతిః తస్మంత్రప్రతిపాద్యత్వాదితి భావః.
 ఆత్మేదం తత్త్వమ్. హంసో హంస ఇతి మంత్రస్య స హంసః పరమాత్మా
 అహమిత్యర్థః. తతశ్చ జీవేశ్వరైక్యప్రతిపాదకత్వం తస్య సిద్ధ్యంతి. జీవేశ్వర
 యోగైక్యంన చైతన్యంశ ఏన. తచ్చ చైతన్యం పరమాత్మైవ. సాక్షీచేతా
 నిరుణః కేవలశ్చేతి శ్రుతేః. అతస్తన్మంత్రాగ్రస్య పరమాత్మత్వాత్ హం
 సాత్మ సుతిపాదకో మంత్రోపి పరమాత్మైవ వాచ్యవాచ్యయోరభేదాత్.
 సమిత్త్యేకాక్షరం బ్రహ్మ ఇతిశ్రుతేంతి. నన్వేపం స్వస్వాపి పరమాత్మమయ
 త్వాద్ధయగ్రీవ ఏష పరమాత్మైతి కోయం నియు ఇత్యాదింకాయాం
 పరమాత్మకార్యత్వాత్పరమాత్మవ్యాప్యత్వాచ్చ సర్వమపి జగత్సరమాత్మై
 మయం భవతు నామ. జగత్తు న పరమాత్మై బ్రహ్మ సత్యం జగన్మిత్యేతి
 సచనాదిభిః జగతః మిథ్యాత్వావగమాత్. పరమాత్మైస్సత్యత్వాచ్చ
 తద్వత్సరమాత్మా హయగ్రీవ ఏష. బ్రహ్మదయన్తు తత్కార్యత్వాత్ దాస్య
 ప్యత్వాచ్చ పరమాత్మమయా ఇతి భేదం సిద్ధవత్కృత్య హయగ్రీవస్య
 పరమాత్మత్వే కాంక్షిభేతూనాహ - హంసారామ ఇతి. హంసః పరమా
 త్మైవారామో యస్య సః స్వస్వరూపేనైత ఇత్యర్థః. కుతః? హంసరతిః
 పరమాత్మ స్యేవ ప్రీతిమాక్ స్వస్వరూపవేష సదా ప్రీత్యానుసంపదాన
 ఇత్యర్థః. కిం చ హంసత్వకో పరమాత్మనమేష సదా పశ్యతి ధ్యానమ
 యేన చక్షుషేతి తథోక్తః. అశ్మరతిరాత్మక్రీడ ఇతి శ్రుతేః. నను జీవా
 నామిదమాత్మానుసంధానమను నామ ముక్త్యర్థం మిత్యిరస్య తు కుత ఇతి
 చేన్మేవమ్. పరమానందకరత్వాదితి. అతేదంత త్వంజీవస్యశుశ్మరస్యనాపస్తు
 తోనాత్మానుసంధానం స్వతవేవాత్మత్వాత్. కిం తు తస్మనన ఏష. తద్ధ
 తత్వస్వరూపం పశ్యత్సదానందతి. నన్వేపం భగవత ఆత్మరతిశ్చే అన్వే
 షాం తదభావే చ కో హేతురిత్యత ఆహ - హంసవిభ్రమ ఇతి. హంసే
 స్వస్వరూపే కథ్రమః భ్రమరహితః. జీవాస్తు సచ్చిదానందమాత్మానమన్య
 తజడదేహాదితాదాత్మ్యైవ పశ్యంతీతి భావః. [మట్ నామని] ||౬౩||

శ్లో॥ హంసద్వయతసాహస్రమట్చతప్రతిపూజితః

హంసాలయో హంసలయో హంసభూర్ హంసదుర్గోహః॥౬౮

నను అజహ గాయత్రీమంబ్రజపతత్పరాః బ్రహ్మరుద్రాదిభ్యస్తత్త్విన్ని
యతసంఖ్యాకా హంసాన్ సమర్పయంతీతి కిం తదాచరణీయమిద్యోః
అహ - హంసేతి హంసానాం ప్రాణవృత్తీనాం ద్వ్యయతసాహస్రప
ట్చతైః శ్వేచ తే అయులేచ ద్వ్యయతే వింశతి సహస్రాణి ద్వ్యయత
యక్తం సాహస్రం ద్వ్యయతసాహస్రం ఏకవింశతసహస్రాణీత్యర్థః. తద్వ్య
త్తైః వడ్డిశ్వత్తైః పట్చతాధికైకవింశతసహస్రైర్గంపైరిత్యర్థః ప్రతిపూజితః
తత్తేజోనాగైశ్చైవ తైస్సమర్పితాన్ సర్వానపి హంసాన్తదంతరాత్మా అయ
మేక ఏవ గృహ్లాతీత్యర్థః. వస్తుతస్తు నాయం సమీచీనః పంథాః. జీవక
గ్రృతసమర్పణం వినైవ హంసానాం భగవదాశ్రయత్వాదిత్యాహ. హంసా
లయ ఇతి. హంసానాలయో నివాసః ప్రచారసలమిత్యర్థః. దేహదీనాం
భౌతికానామపి భగవన్మయత్వాదితి భావః. హంసలయః హంసానాం లయో
నాశో యస్మిత్ సః యోగినో హి ప్రాణాన్నిరుద్య సమమృంతరాగ్నిని
సాపయంతి కిం చ హంసభూః హంసాః భవంతి ఉద్భవత్యస్మాదితి హం
సభూః. శరీరే ఈశ్వరస్య నివాసాదేవ హంసానాముదయః అన్యథాను
వృత్తిశరీరేపి దృశ్యేకే నే ఇతి భావః. తస్మాత్ యతో జాతా
యత్ర స్థితా యస్మిత్ లీనా ఇమే హంసాః తస్మా అన్యేషామర్పణమి
తీదం వ్యగ్రమేవేతి జ్ఞేయమ్. నను న వ్యగ్రం కుతః తే హి హంసానే
భ్యస్సమర్ప్య తైస్సాన్ గృహ్లాతీత్యత అహ - హంసదుర్గోహ ఇతి. గ్రహీ
తుమశక్యో దుర్గోహః హంసానాం దుర్గోహో హంసదుర్గోహః ప్రాణా
నాం జడత్వాత్ భగవంత మన్యం వా బ్రహ్మరుద్రాదికం న తే గ్రహీ
తుం శక్యా ఇతి భావః. న చ జడేనాపి మనసా యథా గృహ్లాంతి
తద్వదితి శో దోష ఇతి వాచ్యమ్. మనసో వస్తుతః జడత్వేపి ఆత్మ
ప్రతిబింబగ్రహణమర్థత్వాగాత్మసన్నిధానేన జ్ఞానసత్వాదితి. [పంచ]॥౬౮॥

శ్లో॥ హంసశాపభ్రష్టభృత్యకృతసంగరకేళికః।

హంసోపదిష్టాత్మతత్ప్రభృత్యాసురహృతప్రియః॥

నను నాసౌ పరమాత్మా ఏతద్దాశితృభృత్యమోక్షయవిజయయోస్సన
కాది శాపాద్భృష్టత్వాత్. అతవైతత్పదమపి నాపునరావర్తి, తాద్భుత
పదవాంశ్య నాపిశ్యురిః. అపి చ ఏతస్య ప్రియాం రావణో జహగ
ఇత్యాశంకాయామసాహంసేతి. హంసానాం సనకాదీనాం పరమహంసా
నాం చతురాం శాపాదేతోః భ్రష్టభ్యాం నైకుంతాత్ అధఃసతితాభ్యాం
భృత్యాభ్యాం జయవిజయాభ్యాం సహ కృతా సంగరకేళికా యుద్ధకేళి
ర్యేన స తథోక్తః. అయం భావః భగవతోస్య సిస్పృహదవత్క దాచిద్యు
యత్నా సమజని. స్వేన సహయోద్ధం తీమన్య పురుషంతరస్యాభా
వాత్. స్వభృత్యావేవ లేనచిద్వాన్వజేన భువ్యవతారయిత్యా స్వయమ
ష్యవతీగ్య తాం యుయుత్సాం సఖలీచకార అతో లీలామాత్రత్వాన్నే
దం పరమాత్మత్వవిఘాతకమితి. హంసై నైరుపదిష్టమాత్మతత్త్వైర్నయన్తై
తేన భృత్యేన అసురేణ రావణేన హృతా ప్రియా సీతా యస్య స
తథోక్తః. రావణేనాత్మభృత్యేన సహ యోద్ధం తచ్ఛాపం శిఖిలీకర్తుం
చ భగవాంస్తేన స్వప్రియాం హరయామాస. అతో న కోపి దోష ఇతి.
[క్షేపదే] ||౬౫||

శ్లో॥ హంసోపసృప్యపాదాబ్జో హంసజిహ్వగ్రవిప్రుః

హంసగో హంసభూర్హంసో హంసప్రణవపంజరః॥ ౬౬॥

నను భగవద్భృత్యానామపి శాపప్రదా యే మహంతస్సనకాచయస్త
ఏవ సేవ్యా భగవతోపి తద్భాషితస్య దురతిక్రమణీయత్వాదిత్యత ఆహ-
హంసోపసృప్యపాదాబ్జః హంసైస్సనకాదిభిరుపసృప్యం పాప్యం సేవ్యమితి
యావత్. పాదాబం యస్య స తథోక్తః. స్వచిక్షీరతభగవచ్చరణార
విందసేవావిఘాతక త్వేనైవ తైగ్భృత్యయోశ్చప్రత్యాదితి భావః. కిం
చ హంసజిహ్వగ్రవిప్రుః హంసానాం తేషాం జిహ్వగ్రమేవ విప్రురమాసనం
యస్య స తథోక్తః. తైర్నిగ్గం జహ్యమాననామకఇత్యర్థః. నను సనకాది
భిర్నిగవాకై సేవ్యతామ్. తేన కిం పునస్సేవ్య ఇత్యేత ఆహ-హంసగ
ఇతి. హంసమాత్మానం గచ్ఛతి నిజతీతి హంసగః. ఆత్మసేవీ. సేవాంతర

గహిత ఇత్యర్థః. నను ససకాదిభిగపి స్వపితా చతుర్ముఖా ఏన సేవ్యః. పితృవ్యతిరిక్తదేవాభావాదత ఆహ-హంసభూరితి. హంసాః తే భవంత్యస్మాదితి హంసభూః. చతుర్ముఖశరీరమధష్టిత్య కాగణాశ్శనా వగ్మయనా త్వరమాశ్చనస్సకాశాదేన తేషాముత్పత్తిః న చు తేషలం చతుర్ముఖాదితి భావః. నను తే హి విరక్తత్వాద్ధంసమంత్రం ప్రేషం వా జపంతీత్యేష ఆహ-హంసః. మంత్రవిశేషః సోపి భగవానేన. సోహమితి పదస్యస హంస ఇతి పృషోదరాదిజ్యేన నైషకీత్యోచ్చారాత్. సః పరమాత్మా ఆహమితి తదర్థః. తేన పరమాత్మవాచీ న మంత్రః పరమాత్మైవ. వాద్యవాచకయోరభేదాదితి భావః. హంస పణనపంజరః. హంసానాం యతీనాం జవ్యః ప్రణవః హంసప్రణవః ప్రేషాపరపర్యాయ ఓంకారః. స ఏన పంజరం యస్య స తథోక్తః. ఓంకారనిబయ ఇత్యేగ్గః, ఓంకార ప్రసవాద్యప్రతిపాదః భావసంబంధేన వక్త తే. “ఓంకార వాద్యత్వం రామే త్యన్యాత్మరామాయామత్ర ప్రమాణమ్. [పట్ పదాని] ౬౬-

శ్లో॥ హంసో హంసోద-సూ హంసదూరో హంసాయుతాకృతిః

హంసావనో హంసజయీ హంసగో హంసదోదనః ॥౩౭॥

నను కామస్య స్వతఏన పురుషార్థశ్వా త్పురుషార్థప్రదశ్వాచ్చ విష్ణో దీనాం సర్వేషామపి లక్ష్మీరహసహిష్టుత్వాదిభిః కామపాతంత్ర్యదగ్గ నాచ్చ కామసేవ్య ఇత్యతి ఆహ-హంస ఇతి. హంసః కామః ప్రద్యుమ్న ఇతి యావత్. ప్రద్యుమ్నస్య భగవద్వ్యాహచతుష్టయాంతఃపాతిత్వా ద్విష్ణుత్వమితి భావః. న చ హరిణాంకప్రియసఖ ఇత్యనేన పునరుక్తిః ఏకస్యాపి మన్మథస్య శివసయనాగ్నిదహనాత్పాత్వాత్ కామఇతి పశ్చాత్పృ గ్యుమ్న ఇతి చ మూర్తిభేదేన వ్యవహారభేదాత్. న వాన్య నైయగ్యం శ్రీకృష్ణపుత్రః ప్రద్యుమ్న ఇతి యోస్తి సోపి భగవానేన. అనాదిసిద్ధిశ్చ యః కామస్యాపి భగవానేవేతి సాగ్ధక్యసత్త్వాత్. యుక్తం చేదం. న హి ప్రద్యుమ్నస్య హరిణాంకసఖత్వం భాగవతే దృశ్యతే. అపి చ పూర్వహవిభవయోర్భేదాత్ ఏకస్యాపి ద్వేధా నిర్దేశ ఉచితవీచేత్వలం. నను

పూసాభూతో విభవభూతో వా సకామ ఏవ సేవ్యః కిం నేత్వాహ-
సాంసోదయ ఇతి. కామప్రద్యుమ్నయోరుభయోరపి నారాయణవాసు-
దేవాభ్యాం జాతిత్వాదితి భావః. నను తత్పుత్రస్తత్సన్నిహిత ఏవేతి
కృత్వా భగవత్సేవాయా ద్వారభూతస్వనాయం సేవ్య ఇత్యత ఆహ-
సాంసదూర ఇతి. కామమోక్షయోరపి తద్వైదాతోరపి అత్యంతం దూర
ఏవేతి భావః. నను సందరాణామపహ సభూతస్య కామస్య ధ్యానమతీవ
సుఖావహమితి కార్యమేవేత్యత ఆహ సాంసాయుతాకృతిరితి. అనంత
మన్మథసుండరః. నను రక్షకత్వాత్కామఏవ సేవ్యః. పుత్రాదిమ పిత్రా
దీనాం కామసత్త్వాదేవ రక్షకత్వం. న హి సహ్యామః కోపి కించిదక్ష-
తీత్యత ఆహ సాంసావన ఇతి. తేనైవన్యాయేన పుత్రే కామే భగవతః
కామసత్త్వాద్రక్షకత్వం సిద్ధమితి మన్మథస్యాపి రక్షకః పరమాత్మైశ సేవ్య
ఇతి భావః. వస్తుతస్తు ఈశ్వరనేత్రాగ్నిదగస్య కామస్య పునశ్శరీరోత్పాద-
నాద్భగవతః కామరక్షకత్వమితి బోధ్యం. నను భగవాన్ కామజితత్వా
దేవ నిత్యమపి లక్ష్మీసహులింగతగ్లో మతి ఇత్యత ఆహ సాంసజయతి.
విజితివస్మథః. నారాయణఋష్యవతారే ఇతి భావః. అత్రిత్వవతారే
శ్రీరైవేయం ఏకత్ర జయినోన్యత్ర పరాజయానంభవాత్. నను భగవతి
నిత్యమపి లక్ష్మీకామోస్తీతి భగవతోప్యాంతరః కామ ఇత్యత ఆహ సాంసగ
ఇతి హంసం మన్మథం గచ్ఛతి వ్యాప్నోతీతి హంసః. తిస్యాప్యంతరంగ
స్థిత ఇత్యర్థః. యథానిష్ఠాక్షీకామస్తథా మన్మథస్యాపి రతీదేవీ కామో-
స్త్యేవేతి మన్మథహృదతస్యతస్యకామస్య మన్మథాచ్ఛిన్నత్వమన్యమంగీకరణ్యం
అతో మన్మథాంతరతస్య కామః భగవానేవేతి భావః. పాంథవా-
దోయం. వస్తుతస్తు సర్వస్యాపి జగతోంతరంగే యథాపరమాత్మా స్థిత-
స్తథా కామస్యాప్యంతరితి జేయం. నను కామదేవ జగజనుస్థితిలనా-
రాద్యః పుమాన్ క్షిడతీతి వచనాత్ భగవంతం జగత్స్థిమ్యతాప్రవర్తయన్
కామఏవ దైవమిత్యత ఆహ సాంసచోదన ఇతి. యథా భగవతః ప్రేరకః
కామో జాతః తేనైవ న్యాయేన నాయకీనాయకసంఘటనాదికృత్యే కామ-
స్యాపి ప్రేరకః కామోన్యోవశ్యమభ్యుపేయః. స చ భగవానేవేతి భావః.
వస్తుతస్తు అథతర్వామిత్యాద్భగవతః కామప్రేరకత్వం సిద్ధమేవేతి బోధ్యమ్.
[అష్టనామాని] ౬౬

శ్లో॥ హంసప్రియో హంసశాస్త్రప్రవీణో హంసశాస్త్రకృత్
హంసశాస్త్రద్వయమయో హంసశాస్త్రఫలప్రదః ॥౬౦॥

ననుష్ఠానముపిత్తాణాం ప్రతిప్రసిద్ధతాతః భగవతః కామేషి ప్రతిస్థాతే,
అతో భగవతోపి ప్రతిష్ఠాయః కామస్తాకం నేవ్య ఇత్యుత ఆహ - హంస
ప్రియ ఇతి. హంసస్య కామస్య ప్రియః. కామస్త్యన భగవతి ప్రీతిః ఆత్మ
శ్వాదితి భావః. నను ముచినః కలాశాస్త్రప్రవీణః అతిః ప్రీతిస్త్వరుణైశ్చ
నేవ్య ఇత్యుత ఆహ - హంసశాస్త్రప్రవీణ ఇతి. కృష్ణస్య చతురశ్రితిబంధన
నిబంధధరంధర త్వేన కామశాస్త్రనిష్ఠాతత్వమితి భావః. అతఏవ మునిమయా
శ్శిరోపిభిస్స నేల ఇతి జ్ఞాయమ్. నను శాస్త్రనిష్ఠాతాచ్చాస్త్రకర్తా
ఉత్తమ ఇత్యుత ఆహ - హంసశాస్త్రకృతి. కామశాస్త్రకర్తా వాత్సా
యనాచాగోపి భగవద్రూపఏవ. శాస్త్రకర్తృర్భగవద్విభూతిత్వాత్ నను
కిం తదేవ శాస్త్రం నేవ్యం? నేత్యాహ - హంసశాస్త్రద్వయమయ ఇతి.
కామశాస్త్రస్యాశ్రియంతమణిమయః. తిత్ర భగవత్కింధా గంధాభావాత్.
ప్రత్యుత ఇంద్రియాణాం మనసశ్చ విషయసాగరే ఏవ నిపాతనాదితి భావః,
నను కామశాస్త్రస్య భగవచ్చాస్త్రత్వాభావేన భగవత్సత్ర ఫలప్రదత్వా
భావేషి కామస్త్ర ఫలప్రదోస్త్యేవేతి తత్యేవ్యమితి త ఆహ - హంసశాస్త్ర
ఫలప్రద ఇతి. యే యథా హం ప్రపద్యంతే తాంస్త్యైవ భజామ్యహమితి
గీతావచనాత్ యే హంసశాస్త్రఫలాభిలాషిణః తేహం తత్ఫలప్రదో భగవా
నేవ న తు కామః, తస్య అనీశ్వరత్వాదితి భావః [పంచ] ౬౦

శ్లో॥ హంసశాస్త్రం హంసశాస్త్రప్రమేయో హంసశాస్త్రవిత్
హంసశాస్త్రప్రమాణాత్మో హంసశాస్త్రవిదూషకః ॥౬౧॥

నను ఈశ్వరఏవ ఫలప్రదో భవతు నామ ఏతావతా హంస
శాస్త్రస్యానేవ్యత్వమత ఆహ హంసశాస్త్రమితి. తచ్చ శాస్త్రం భగవ
ద్రూపమేవస్యాగోపి భగవన్మయత్వాదితి భావః. అనేన భగవద్బుద్ధ్యా
తచ్చాస్త్రం న చ మన్మథస్సేవ్యః. న తు శాస్త్రాదిబుద్ధ్యేతి సిద్ధమ్.

అనేనైవ న్యాయేన తత్ప్రేమేయాదికం సర్వమపి సేవ్యమేవేతిగచ్ఛి
కృత్యాహంహంసేతి, హంసశాస్త్రప్రమేయం నాయకానాయకాదిః హంస
శాస్త్రవిత్ శంకరాచార్యాదిః. స సర్వోపి భగవద్రూపవేత్త్యర్థః. నను
అప్రమాణమిదం శాస్త్రం ఏతదుక్తవిధయా పద్మసేత్రత్వాదినామద్వ్యర్థ
నానత్వాదత ఆహ - హంసశాస్త్రప్రమాణాత్మేతి. హంసశాస్త్రస్య ప్రమా
ణం ప్రామాణ్యాపాదకః ఆత్మవిగ్రహః యస్య స తథోక్తః. నను భగవ
ద్బద్ధ్యా శాస్త్రం సేవ్యతామిత్యుక్తం. తతశ్చ తచ్ఛాస్త్రోక్తవిధయా
కిమాచరణీయమిత్యత ఆహ - సేతి. హంసశాస్త్రవిదూషకః జగమ
పురుషార్థవిరోధత్వాత్తచ్ఛాస్త్రం విశేషేణదూషితం భగవత్సేవ్యత్వం.
సాస్త్రోచ్ఛాస్త్రం నాద్యన్యం ప్రాజ్ఞేతి భావః. [పంచపదాని] ||౬౬||

శ్లో॥ హంసచూడామణిర్హంసశిష్యో హంసోపరిస్థితః

హంసజిహ్వంసదశకవదో హంససముద్భవః॥

౭౦

సన్నేపమధ్యాత్మశాస్త్రశ్రుతిరిక్తాని సర్వాణ్యపి శాస్త్రాణి నను
సూక్ష్మ భగవద్విభావంబీ జనకస్సేవ్య ఇత్యత ఆహ-హంసచూడామణిరితి.
హంసానాం నిరేపభూభుజాం చూడామణిః ఉత్తమః జనక ఇతి
యావత్. సోపి భగవద్విభూతిరేవేత్త్యర్థః. భాగవతత్వాత్సేవ్యశ్చేతి
భావః. నను జనకస్య భగవద్రూపత్వే తదుపదేష్టా అధ్యాత్మవిద్యాసం
ప్రదాయప్రథమాచార్యో యాజ్ఞవల్క్యః క ఇత్యత ఆహ - హంసశిష్య
ఇతి. సూర్యశిష్యసోపి భగవద్విభూతిరేవేత్త్యర్థః. న హి భగవద్విభూతిం
వినా తాదృశీ ప్రతిపా స్యాదితి భావః. హంసస్మరే ఖగే విషౌ యతో
నిరేపభూభుజః జీవేత్తే-౭౭-౭౮ శ్వేతపుష్పే స్యాన్మంత్రపరమాత్మనోదితి
నానాగ్రరత్నమాలా. నను యస్య శిష్యో యాజ్ఞవల్క్యః తస్య మండలం
యోగిభీరమ్యం ద్వౌవిమా పురుషో లోకే సూర్యమండలభేదినా పరినా
నోగ్యాయుక్తం. రణే చాఢిముఖోహతి ఇతి వచనాదిత్యత ఆహ - హంసో
సతి శిష్య ఇతి. హంసాసూర్యమసరి స్థితః వైకుంఠస్య సర్వోపరిస్థితత్వాత్

అయం భావః. తద్వచనే సూర్యమండలభేదదర్శనాత్. సూర్యమండలం
భిత్వా ఉపరిగత్వా యోగినస్తే చైకుంతమేవ విభంతీతి తదగః. తేన
విమృషదమేన గంతవ్యం న సూర్యమండలం తతః తిట్పదాధితిర్విష్ణుకేచ
వ్యేతి ఇతి. నను భగవానయం సూర్యమండలాశ్రయః వీరభద్రస్తు జిహ్వా
సూర్యః, తేన వీరభద్ర ఉత్తమ ఇత్యేత ఆహ - హంసజిదితి. సూర్య
జిత్వవీరభద్రో భగవద్విభూతిరేవేత్యేర్థ్య. నను తర్హి స ఏవ నేష్య ఇత్యేతి
ఆహ - హంసదశకపదఇతి. హంసానాం దశకం హంసదశకం దశసూర్యా
ఇత్యేర్థ్య. పదయోశ్చరణయోర్యస్య స తథోక్త్య. నఖి రూపేణేతి భావః.
కథమన్యథా ద్వాదశాదిత్యానాం మధ్యే ఏకస్య దృశ్యమానత్వే అపరస్య
విష్ణుత్వే చ దశానామదర్శనం స్యాదితి భావః. నభానామరుణత్వాద్భగ
వత్పదనభాస్సూర్యావేత్సుక్తమ్. వీరభద్రస్తు ఏకమేవ సూర్యం పూషాఖ్యం
జితినాత్. అయం తు దశాపి సూర్యాత్ స్వచరణం శరణం గతాత్
బభారేత్యనయోర్మహత్తారతివ్యుమితి భావః. ప్రాధనాదోయమ్. నన్నేవం
ద్వాదశాప్యాదిత్యాః కశ్యపే కారణే మస్తే కీదే అంకురవత్. అతస్స
ఏవోత్తమ ఇత్యేత ఆహ - హంససముద్భవ ఇతి. హంసానాం సూర్యాణాం
సముద్భవ ఉదయో యస్మాత్స తథోక్త్య. కశ్యప ఇతి యావత్. స చ
ప్రజాపతిర్భగవద్విభూతిరేవేతి భావః. [పటోపదాని] ||20||

శ్లో॥ హంసదండహరిచ్ఛత్రో హంసచామరగామరః

హంసధ్వజావతరభాగ్గుంసబాణాయితోధరః ||21||

నను తర్హి స కశ్యపస్సేవ్యవేత్యేత ఆహ - హంసేతి. హంసదండ
హరిచ్ఛత్రః హంసస్సూర్య ఏవ దండో హిరణ్మయదండో యస్య తత్.
హరిరిందురేవ ఛత్రం ముక్తాతపత్రం యస్య స తథోక్త్య. పరమేశ్వరస్యాస్య
ఏవంవిధమైశ్వర్యమస్తి. న తు కశ్యపస్య బ్రాహ్మణమాత్రస్య అతః కశ్యప
ఏవ నేవ్య ఇతి భావః. అపరమైశ్వర్యమాహ - హంసచామరగామరః.
హంసాః పక్షిణ ఇవ ధవళాశ్చామరా హంసచామరా స్తాత్ గచ్ఛంతీతి
హంసచామరగాః అమరాః యస్య స తథోక్త్య. సర్వసింద్రాదయో

దేవా యస్య చామరవీజకాన్సు ఏవ సేవ్య ఇతి. నను సర్వేష్యుఃకృమిరేషు ప్రజాపతిషు లోకేషు చ సత్తేషు స్వయం యుగాంతగిర్వేలవయోసిధౌ విజహర సః యస్య చ పృష్ఠేభూరియం సర్వాపి సహాషధరాసీత్. యేన న నైవస్యతమనోః ప్రాగ్జన్మభూతస్సత్యవ్రతోఽరక్షి. స మత్స్యః పరమాత్మే త్యతి ఆహ - హంసద్వజావతరభాగితి. హంసస్య కామస్య ధ్వజః హంస గ్వజో మత్స్యః స ఇత్యవతరః అవతారః తం భజతీతి తథోక్త్య. స చ మతోన్యై భగవదనతాగ్రవేత్త్యర్థః. యద్వా నను నిర్వికల్పో నిరంజనో నిరా ఖ్యాతశ్చ్యుతో దేవసీకో నారాయణ ఇత్యుక్తలక్షణః పరమాత్మా నేవాదుా ఆషేషయః శిష్టం సర్వమపి జగత్ప్రదూషమేవ. తిత్త రామకృష్ణాదయస్త లోకోత్తరప్రజ్ఞాత్వత్తదవతారభూతాః, హయగ్రీవోపి తత్తుల్య ఏవ. అతిః హయగ్రీవ ఏన సేవ్య ఇత్యతి తో హేతురత ఆహ - హంసద్వజావతరభాగితి. హంసస్య పరమాత్మనో నారాయణస్య ధ్వజః ధ్వజతుల్య అవతారా అవతారా మత్స్యదయః తాన్ భజతి ప్రాప్నోతీతి తథోక్త్య. ధ్వజేన రాజః కీర్తిర్జ్యోత్స్వవస్తాప్యతే. తద్వదవతారైర్భగవత ఇతి కృత్వా ధ్వజా ఇత్యుక్తమ్. అయం భావఃసర్వేషామప్యవతారాణాం ప్రథమాయం హయగ్రీవః. అస్మాదేవ సర్వే అవతారా నిగతాః, ఆముషేవ ప్రవేశంతి చ న చ విరాట్పురుషఏవ తాదృశ ఇతి వాచ్యమ్. అన్యైవ సూలయాశం విరాడిత్యుచ్యత ఇతి తత్త్వాత్. అథవా హంసస్య పరమాత్మనో ధ్వజాశ్చి హ్నని శంఖచక్రదయః యస్య తం తథోక్తమవతరమవతారిం విగ్రహమితి యావత్ భజతీతి తథోక్త్య. మత్స్యాదీనామవతారాణాం శంఖచక్రాని భగవదసాధారణచిహ్నధారణం నాస్తి అస్య తు అస్తి, అతోయమవతారాణాముత్తమ ఇతి భావః. నను కృష్ణావతారేపి క్వచిచ్ఛంఖచక్రాని ధారణమస్తీత్యత ఆహ - హంసబాణాయితాధరః హంసస్య మన్మథస్యాపి బాణాయితః బాణీభూతః అధరో యస్య స తథోక్త్య. భగవతోస్య ఖల్విధరః మదనబాణభూతమశోకం చూతం వా యథా ఆస్మాక్ స్వభయతి. తథామదనమేవ పృథయతీత్యర్థః. స్త్రీమాత్రనేత్రప్రియం కృష్ణరూపం కన్? మన్మథస్యాపి మనఃక్షోభకం హయగ్రీవరూపం క్వేతి భావః. సర్వజగ త్సంహారానం భగవతోఽసాధారణం చిహ్నమితి బోధ్యమ్. యద్వా హంసా జీవాః బాణాయితా యస్య స హంసబాణాయితః అధరః యస్య

స తథోక్తః. ప్రహవోఽనుభవోహ్యత్మా లక్ష్మ్యం బ్రహ్మతీత్రతే సర్వేషా
 జీవా హయగ్రీవస్యాధరే బ్రహ్మభూతే బాహుభిః లక్ష్మ్యే లగంతీర్భుజైః
 సీవాభిః పృథ్విశ్చిత్తం తపతడిండిగ్రహణాయేతి భావః. మత్స్యస్యద్యసశా
 కేషు కృష్ణానతారే వా నాయం ధర్మాస్తీతి జ్ఞేయమ్. [సత్సారిచదాన] ౨౦

శ్లో॥ హంసః హంసధ్వజో హంసవతంసగణజిత్యోః

హంసీభూత సురాధీశ కకుత్స్థితనృపాగ్రణీః॥

౨౧

నను ధర్మాన్న ప్రమదిత్యమిత్రకుత్స్థేగ్మస్సస్యః. స హంసః కశీ
 యుగే గా ఆనలంభ్య వర్తతే తేన గోసేవా కారాణి విహికాముష్మికఫల
 ప్రవత్వాదత ఆహ - హంస ఇతి. శ్వేతవృషః తస్య గవామత మత్స్య
 ద్విషువిభూతిత్వమితి భావః. సస్యేవం వృషభోత్తమః శివస్య ధ్వజో
 పృథ్విభిః విష్ణుర్వాన వాళి ద్వితీయే యద్యన్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జ
 మేన వా, తత్తదేవానగచ్ఛ త్వం మమ తేజోఽశనంభవమితి శీతావిరోధః.
 ఆద్యే - శివస్య విష్ణుర్వజ ఇతి సిద్ధత్యేన శివాద్విష్ణుర్వేచ్యం స్యాదత ఆహ -
 హంసధ్వజ ఇతి. హంసః వృషభః ధ్వజో యస్య సతథోక్తః. అస్త్యేన
 దేవస్య వృషభో ధ్వజః న తు రుద్రస్య విష్ణుస్వరూపాతిరిక్త రుద్రస్వరూపా
 భావాదితి భావః. ఇదమత్ర తత్త్వం - విప్రభ్యామమిదం కృత్స్నమే
 కాంశేన సితో జగదితి, న తదస్తి వినా యత్సాస్త్రయాభూతం చరాచరమితి
 చ శీతావచనాత్. సగ్గం విష్ణుమయం జగదితి పురాణవచనాచ్చ విశ్వం
 వేదేషీతి విష్ణురితి వ్యుత్పత్తేశ్చ ఏకో దేవస్వరూపేషు గూఢస్వరూపానాం
 సగ్గభూతాంతరాత్మా, యచ్చ కించిజగత్సర్వం దృశ్యతే శ్రూయతే పి
 వా అంకరభహిచ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య సారాయణస్థితః ఇతి, పురుషమవేదం
 సగ్గం యద్భూతం యచ్చ భిష్టమిత్యాది శ్రుతిభ్యో సగ్వస్యాపి విష్ణురూప
 త్యేన విష్ణువ్యతిరిక్తస్య తేజస్యాపి క్వాప్యభావాద్రుద్రో నామ సాస్త్యేన
 తస్మాత్ ధ్వజః ధ్వజీ చేత్సు భయమపి విష్ణురేవ. యన్వా సర్వస్యాప్యాత్మ
 గామిత్యాచిత్యాత్ విహస్సర్వాత్మాత్వాచ్చ వృషభరూప ధ్వజేశ్వర్యమపి
 విష్ణుగామ్యేవ. శివస్య తు తేత్ర కేవల మభిమాన ఏవేతి భావః. నను బ్రాహ్మ

జానాం విద్యాభ్యాసాదిత్యాగపూర్వకం పృషభసేవైవ కార్యా, భగవద్వి
భూతిత్వాత్తేషామత్యంత ఆహ- హంసవతంసగణజత్వర ఇతి. హంసవతంసా
పృషభోత్తమాః తేషాం గణస్సమూహాః సప్తకమితి యావత్. తస్య
జత్వరః జయశీలః సప్తోక్షుజిదిత్యర్థః. కృష్ణావతార ఇతి భావః. విష్ణుని
భూతిత్వాత్తేషు ద్వేషబుద్ధిర్న కార్యా. సేవ్యత్వం తు పృషభజయినో
విషోరేవేతి భావః అనేన సప్తభవృత్తాంతేన సర్వే వయం ధర్మవిజితా ఏవ.
ధగనానేక ఏవ ధర్మవిజయీతి వ్యభ్యతే. నను సర్వేషాం లోకపాలానాం
మాతృభిర్నిర్మితో నృప ఇతి శాస్త్రాత్ ఉపేంద్రాగ్రజమహేంద్ర
సేవితః కకుత్స్థస్సాకమపి సేవ్య ఇత్యంత ఆహ- హంసీతి. హంసీభూ
తస్య పృషభీభూతస్య సురాధీశస్య ఇంద్రస్య కకుది స్థితః నృపాణామ
గ్రణీః ఉత్తమః తపోక్తః సోపి భగవద్విభూతిరేవ. నరాణాం చ
నరాధిప ఇతి గీతావచనాత్, నా విషాః పృథివీవతిరితి శాస్త్రాత్. తాదృ
శస్య చ తస్య సర్వరాజమాడామణీత్వేనాపి విష్ణుత్వాచ్చేతి భావః.
ఇదమత్ర తత్త్వమ్. న కేవలం కకుత్స్థః ఇంద్రస్య కకుది సాకుం శక్తః,
కింతు శ్రీనివాస తేజస్సముపబృంహీత ఏవ. తత్తత్కార్యావసరే హి
తేషు తేషు భావేషు పరమాత్మినస్తేజస్సంపదభివృద్ధిరాయతే. కార్యా
సంతగం తు పునరైతి యథా తారకాసురవిజయే కుమారః. యథా
రాజకనిబద్ధే పరశురామః. యథా త్రిపురాసురసంహారే త్ర్యంబక
ఇతి. న చ తే స్వతః ఏక సత్త్వవంత ఇతి వాచ్యమ్. తథాత్వే కుమారస్య
పరశురామాత్ పురుగురామస్య శ్రీరామాత్ శివస్య కృష్ణాచ్చ పరాభవో
న భవేత్. తస్మాన్నింద్రస్య కకుదిస్థితః విష్ణులేజఏవ. న తు కకుత్స్థమాత్ర
మితి జేయమ్. [చత్వారిపదాని] || ౭౨ ||

శ్లో॥ హంసోదయో హంసపాలో హంసీ హంసగణావృతః
హంసస్కంధో హంసపాలో హంసగో హంసమోదకః॥ ౭౩

నను ధర్మసంసాపనారాయ సంభవామి యుగే యుగే ఇతి గీతావచనా
ద్భగవతా ధర్మభూతపృషభగణాభివృద్ధిరేవ కార్యా న తు తద్విజయోఽత

ఆహ - హంసోదయ ఇతి. హంసపాల ఇతి చ . హంసానాం వృషభా
 ణా ముదయోభివృద్ధ్యస్మాత్సితకోక్తః. ఉజాద్యభివృద్ధ్యాదేతి భావః.
 ఉత్తసప్తకజయస్తు కేనచిద్వ్యాజేన కృత ఇతి శేయమ్. యద్వా తేషాం
 వృషభాణాం మదోద్దిక్తత్వేన సరహింసయా అభిర్విష్టతాస్తద్దేశం కృష్ణ
 స్వోచితమేవ. పరిశ్రాజాయ సాధూనాం వినాశాయ చ విష్కృతామితి
 గీతావచనాదతి భావః. హంసపాలః గోపాలః కృష్ణపతారే ఇతి భావః.
 యద్వా రక్షణస్య విష్టకృత్యత్వాదహం పాలనమపి విష్టవేన క్రియతే,
 అభీరాదయను నిమిత్తమాత్రమితి భావః. నను యద్యయం గోపాలస్సాన్యత్
 తక్త్యేనం ధేనవో వృషభాశ్చ సేవేనైత్యత ఆహ - హంసీహంసగణా
 వృత ఇతి. హంసానాం వృషాణాం స్త్రీయో హంస్యః పుంసః హంసాః
 వృషభాః అవివక్షితత్వాన్నైకశేష్య. తాసాం తేషాం చ సేవారవృత్తిః
 పరివృతః సేవిత ఇతి యావత్. కృష్ణపతారే ఇతి భావః. యద్వా యస్య
 ఒపల గంధనమస్తి స పుమాన్ విష్టవిభూతిరేవ, లోక్తికాని త్యై పుంబ్య
 మానర్వం ప్రసిద్ధమితి భావః. అభవా హంసీహంసగర్హంతర్యాత్మా హం
 రేవాద్రయతే పురుషస్తు తత్ర నిమిత్తనాత్రపే సేవ భావః. నను భగవతో
 తోయం గోషు సక్షిపాత ఇత్యుచ ఆహ - హంసస్కంధం ఇతి. హంస
 శ్చైవ స్కంధౌ యస్య స తథోక్తః. వ్యూహోగోగ్గో వృషస్కంధం ఇతి
 వృషస్కంధత్వస్య మహాపురుషచిహ్నత్వాత్. వృషస్కంధస్య భగవతో
 వృషపక్షిపాత ఉచిత ఇతి భావః. యద్వా స్కంధో బహుభాగం సే
 ప్రకాండే సంహతో నృపే ఇతి తోశాత్. హంసావాం ప్రభుః హంస
 ప్రభోర్హంసపక్షిపాత ఉచిత ఇతి భావః. నను య ఏవ ప్రజానాం ప్రభుః
 పాలకశ్చ స ఏవ పశూనామపీతి నృపతిరేవ హంసప్రభుత్వేన హంస
 పాల ఇతి. హంసానాం భూభుజానామపి పాలః పాలకః హంసాన్ పాల
 యతీతి హంసపాల ఇతి వాగమనః. ప్రజాపాలకానాం కేషావపి నృపా
 ణాం య ఏవ పాలకస్స ఏవ ప్రజానాం పశూనాం చేతి భావః. నచైవం
 నృప్రభుత్వాదేవ భగవతో గోపాలత్వమపి తు నృపాంతర్యామిత్యాదపి
 త్యాహ - హంసగ ఇతి. హంసాన్ నిరేపాన్ భూభుజాన్ గచ్ఛతి పార్శ
 వోత్తీతి హంసగః. తేషామంతర్యామిత్యర్థః. స కేవలమయం గవా
 పాలకః, కింతు, అనందకరోపీత్యాహ - హంసమేదక ఇతి. వృషాణా

హుపలక్షణమిదమ్. ధేనూనాం చ మోషికః అపందకగ్రహేణ గానేనేతి భావః. కృష్ణపాతాశ్చ ఇతి జేయమ్. కిశుర్వేత్తి పశుర్వేత్తి వేత్తి గానః సుం కచీతి సచనాదితి భావః. [సప్తపదాని] 25

శ్లో॥ హాయనో హాయనారీశో హటకాచలసన్నిభః

హత్మా హక్ష్మద్ధాఫలాత్మా హయుగ్గనఫలప్రదః ॥26॥

సను పశూనాం ప్రజానాం వా పాలనం ప్రీహివశమేన, ప్రీహిచ్ఛేత్ ప్రజానాం ప్రీహిస్తంతైః పశూనాం చ సితిదర్శనాదతి ఆహ - హాయన ఇతి. ప్రీహ్యద్ధార్దిన్సుహాయన ఇతి శ్లోకాత్. హాయనో విప్రహిః ఓసుభీ నాముపలక్షణమిదమితి ప్రీహ్యద్ధ్య స్సర్వా అపీతి వా. సర్వస్యాపి భగవ ప్రాచత్యాదితి భావః. ప్రీహయశ్చ మ ఇతి చమకక్రమేత్స. సను ప్రీహ్యనికం తత్తత్సంపత్సినే నియంతృకౌ ఫలంతి, అతస్సంపత్సరూత్మకం కాలచక్రముపాస్యమత ఆహ - హాయనారీశ ఇతి. సంపత్సరూత్మక కాల చక్రప్రవర్తకః పూర్వం ఈ కాలోపి భగవద్గ్రహణీరిత్యుక్తిమ్. హరిహ హరిహకర ఇతి శ్లోకే. ఇదానిగ తు తత్ప్రేరికత్వముక్తమితి విశేషః. సను స్వహస్తప్రేరితమపి శస్త్రం స్వకంఠచ్ఛేదాయ యథా ప్రభవతి తథా భగవత్ప్రేరితమపి కాలచక్రం భగవదాయుఃక్షుపణాయ ప్రభురేవ స్యాదతి ఆహ - హటకాచలసన్నిభ ఇతి. మేరుతుల్యః యథా మేరోః స్నోపరి పరిభ్రమత్కాలచక్రభ్రమణవశాన్న కాపి ట్టితి, తద్వదస్యాపీతి భావః. యద్వా - యస్మాదయం కాలచక్రప్రవర్తకః తస్మాదేవానాం హటకాచలసన్నిభః మేరుధీరః ఆయుః క్షయభయాభావాత్. అన్యే త్వస్మాద్విభ్యతీతి భావః. సను ఇహలోకే ప్రతిస్తావహత్వాదముత్ర చ భోగకరత్వాత్త్యాగ ఉపాస్యః అత ఆహ - హత్మత్వాది. హత్మా త్యాగ స్వయాపః “హత్యాగే గతివీణయో” రితి రత్నమాలా, హక్ష్మత్ త్యాగ కృత్ ఉదార ఇతి యావత్. హఫలాత్మా త్యాగఫలస్వరూపః హయుగ్గనఫలప్రదః త్యాగజనస్య ఫలదాతా చ భగవానేన సర్వస్యాపి తన్మయత్వాదితి భావః. [సప్తపదాని] 26

శ్లో॥ హనాదానాద్యవిషయో హనై కనిరతప్రియః

హనగోచరవస్తాత్మా హతృయంతా హతప్రియః ॥౭౫॥

సన్వేకస్త్వేన భగవతిః కథం త్యాగ-త్యాగి-త్యాగిని-లాదిరూపస్త్వే
మత ఆహ - హనాదానాద్యవిషయ ఇతి. త్యాగోపాదానయోఃవిషయాః
సర్వగతత్వానతి భావః, ఇదం తత్త్వమ్. యది భగవాన్ త్యాగాని
విషయస్యాత్, తర్హి పయమివ త్యాగాదిబహురూపభాష్ణ స్యాత్. స
తు తిథా, తేన వస్తుతః పరమాత్మనస్సర్వవ్యాపిసత్త్వ మాయయా జగ
ద్రూపత్వమితి సిద్ధాంతాత్. త్యాగాదిరూపత్వం సుసంగతమేవేతి. సస్వ
నేనైవ న్యాయేన త్యాగవిహతుకలోభిలోభాదికమపి భగవద్రూపమేన
స్యాత్. తత్ర కిం త్యాగో గ్రాహ్యః? అథవా లోభః? ఇతి శంకాయా
మాహ - హనైకనిరతప్రియ ఇతి. హనే త్యాగే ఏతస్మిన్ నిరతాః శివిష
స్యశ్చున్యాదయః తే ప్రియాః యస్య సః తేషాం ప్రియ ఇతి వా. త్యాగి
నాం భగవత్ప్రియత్వాత్త్యాగోపి భగవత్ప్రియ ఏవ. అతః భగవదర్పణ
బుద్ధ్యా త్యాగః కార్య ఏవ. స తు దంభాదిభిః సాత్త్వికత్యాగస్త్వేనో
త్తమత్వస్య భగవత్ ప్రతిపాదితత్వాదితి భావః. స చ మూలే నాస్త్యే
వాయుర్థ ఇతి వాచ్యమ్. హనవేత్త్యేకపదేన తత్ప్రతితేః హన ఏవ నిరతాః
స త్యేభిమనాదానితి తదర్థాత్. నను దాతృదానయోగ్భగవద్రూపత్వే
దత్తం పస్తు కింరూపమత ఆహ - హనగోచరవస్తాత్మేతి. త్యాగవిషయ
ద్రవ్యస్వరూపః. నను త్యాగే పురుషం యః ప్రేరేతవాన్, స ఏవ మహా
నిత్యత ఆహ - హతృయంతేతి. అంతర్యామిత్వానతి భావః. సన్వేనం
బహూనాం బహుభాషేరణేనాస్య బహుశక్రియత్వం ప్రాప్తం, స చేష్టపత్తిః
నిష్కళం నిష్క్రియం శాంతమితి శ్రుతివిరోధాదత ఆహ - హతక్రియ
ఇతి. నిష్క్రియ ఇత్యర్థః. ప్రేరణం తు ఏతదుపాధిభూతనూయాకాగ్న్య
మేన. మాయయా భ్రామయన్తితి గీతోక్తేరితి భావః. [పంచపదాని] ౭౪

శ్లో॥ హతసర్వో హతసర్వఫలత్యాగకరప్రియః

హత్యో హతేతరో హతమాయాభోగో హతశ్రమః ॥౭౬॥

సను య ఏవాసంగస్స ఏవాక్రియః అయూ తు జగన్మయత్వాత్ససంగఏవే
త్యక్రియత్వమసిద్ధమత ఆహ- హాతసర్వ ఇతి. హాతం త్యక్తం సర్వం జగ-
జ్జ్ఞేన స తథోక్తః. బ్రహ్మణి నస్తుతో జగదభానాదితి భావః. సను
హాదోస్య విశ్వా భూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివీతి శ్రుతేః, విష్ణుభ్యా
హమిదం కృత్స్నైషేకాంశేన సితో జగదితి గీతాయాశ్చ పరమాత్మని
కృచిజగత్సంబంధోఽస్మ్యేవేతి చేత్తేషమ్. నిరంశేస్యంశమారోఽస్య కృత్స్నేషం
శేవేతి పృచ్ఛతి, తద్భాషయోత్తరం బూర్తే శ్రుతిశ్లోకృపి-
తైషిణీతి విద్యాగణ్యనచనాదంశకల్పనాదేరతాత్త్వికత్వాదితి. నన్నేషమ
సంగస్య నిస్సంగా ఏవ ప్రియాః, స తు త్యాగిన ఇత్యేత ఆహ- హాత
సర్వఫలత్యాగకరప్రియ ఇతి. హాతం త్యక్తం సర్వమపి ఫలం యస్య
తస్య కర్మణః కరాః కర్తాః పురషాః ప్రియా యస్య స తథోక్తః
అయం భావః- పురుషాణాం నిస్సంగత్వం నామ న కర్మశూన్యత్వం, కేం
తు తత్ఫలాలభిలాషశూన్యత్వమేవ. యస్తు కర్మఫలత్యాగీ స త్యాగీత్యభిధీ-
యత ఇతి గీతావచనాత్. ఫలత్యాగపూర్వకయుష్ఠ క్తస్యతాయాస్త,
త్రైవీపదిష్టత్వాచ్చ యః ఫలాభినంధిరహితం దానం కరోతి, స ఏవే
శ్వరస్య ప్రియ ఇతి భావః. నన్నేనం భగవంతం సర్వప్రియం సర్వాత్మా
నం లోకాస్సర్వే కతో న సేవంత ఇత్యేత ఆహ- అజ్ఞత్వాదితి. హాతః
త్యక్తః అజ్ఞేరితి భావః. పాంజ్ఞాస్తు సేవంత ఏవేత్యాహ- హాతేతరః,
హాతాదస్యః అత్యక్త ఇత్యర్థః. పాంజ్ఞేరితి భావః. సను పాంజ్ఞానామపి
భగవత్సేవా వ్యర్థా స్వయమేవ భగవతోపి విషయభోగసక్తత్వాదిత్యేత
ఆహ- హాతమా యాభోగః మాయాకృతో భోగో మాయాభోగః, యద్వా-
మాయాయః ప్రకృతేః భోగో మాయాభోగః హాతో మాయాభోగో యేన
స తథోక్తః. “జహాత్సేనాం భుక్తభోగా మజోఽస్య” ఇతి శ్రుతేరితి భావః.
భోగానుభవాభినయస్తు లీలైవేత్యుక్తమేవ. ఏవం భోగాభావాదేవ నాన్య
శీవానామివ కోపి శ్రమ ఇత్యాహ- హతశ్రమ ఇతి. శ్రమశూన్యః సహి
తు భోగే తత్ప్రవృత్తిశ్రమస్సాన్విదితి భావః. [వృణ్ణామాని] ॥౭౬॥

శ్లో॥ హాతృస్వరూపం హానస్తోహానపాపనామకః

హాత్రద్రవ్యపరిత్రాతా హానదూషకనాశకః ॥22॥

నను భగవతోపి కైశ్చిత్త్యక్తత్వం కైశ్చిదత్యక్తస్వమితి కిమిదం,
విరుద్ధర్మాశ్రయణమితి తంకాయాం స్వమిదం వ్యవహరమాప్రమేష
వస్తుస్తు నాయం హతో నాచ్యహారిః పశురాత్మాత్వాదిత్యాహ- హాతృస్వ
రూపమితి. హాతుస్వరూపభూత ఇత్యర్థః. సర్వాత్మాత్వాదుః భావః.
నను తులనీకాననాదికమేవ సేవ్యం తత్ర హరిసాన్నిధ్యాదత ఆహ- హా. స్థ
ఇతి. హానే తిషతీతి హానస్థః. యత్ర యత్ర సాత్త్వికస్తాగస్త్రాస్త్రా
హరిస్సన్నిహిత ఏవ, మహాజనసముదయసద్భావాదితి భావః. యద్వా-
హాతృయంతేతి హాతృస్వరూపమితి చ భగవతో హోతేవ సితీహిక్తా. స
తు హానేపి హలే. ఆహ- కథమ్య సర్వాత్మస్వమత ఆహ- హా. స్థ ఇతి.
ఉపలక్షణమిదం హతస్థ ఇత్యర్థః. హానే హలే చాయం వత్తత ఏవేత్యర్థః.
భగవానయం హానే న కేవలం గూఢస్వరూపేణాస్తి కిం తు లోకస్యరహా
రతోపిత్యాహ- హానపాపనామకఇతి. హానపాపనం నామ నారాయణపదం
యస్య సత్యభోక్తః. నారాయణాగ్నిమిశ్మయచ్చారణపూర్వకం దుష్టస్త్వ
వానంత్యాహత్యాదితి భావః. యద్వా హానే-యం న కేవలం సన్నిహిత
ఏవ కిం తు తత్త్వసకతోపిత్యాహ- హేతి. నను స్వపిత్యాద్విగుణం పుణ్యం
పరదత్తానుపాలనమితి న్యాయా ద్దాతుస్తా-హా ఉత్తిమ ఇత్యాశంకాయాం
సోపి భగవానేవేత్యాహ- హాత్రద్రవ్యపరిత్రాతేతి. హాస్య ద్రవ్యస్య భవా
దిధూస్య పరిత్రాతా గతుకః. జతుణ్య స్వాతా-పి భగవత్ప్రొత్త్యేవ
హాతృద్రవ్యసాలకోపి వస్తుతో భగవానేవ. పురుషుదిస్తు తత్ర నిమిత్తమా
త్రమితి భావః. సశ్లేషం దాతృత్వాతోగ్యభా భగవద్దూషకత్వం తద్య
ద్దానదూషకస్యాపి కృత్వా సోపి పూజ్యవేద్యత ఆహ- హానదూషకనాశక
ఇతి. హానదూషకాన భగవద్దూషాః, కిం తు తన్నాశక ఏవ భగవాన్. భగ
వతో దుష్టజిక్షకత్వాదితి భావః. అత్రేదం తిత్త్వమ్. యద్యపి పగమాగ్
తస్సర్వమపి భగవద్దూషమేవ, తథాపి స్వనహారిశ్చిష్టానామేవ భగవద్దూ
షత్వం పూజ్యత్వం చ న తు దుష్టనామ్. భగవత్తేవ తేహం నాశిత్యాదితి.
[పంచ పదాని] ॥22॥

శ్లో॥ హనోపదేష్టా హనాత్మా హనసన్నాసతత్త్వదితీ
హతృప్రియా హతృసఖో హతృజ్ఞానపరధనః ॥౭౮॥

నిను కిమేవం వితరణమేవ కార్యమిత్యుపదిశ్యతే నేత్యాహ- హనోపదేష్టేతి.
సర్వకర్మఫలత్యాగోపదేష్టేతిర్థః భగవతా గీతాసు తస్యోపసప్తత్వాదితి
భావః. ఇదమత్ర తత్త్వమ్. భగవదుపాసనపరం కర్మైవ ముముక్షుణిర్ని
రభిసంధి కార్యమ్. వితరణం చ తాదృశం యదృచ్ఛయా కార్యమేన
తస్యాపి తాదృశే త్యాగే అంతర్భావాత్. అపి తు అగ్నిహోత్రాదివన్న
తద్విహితం కర్మ. అతస్తత్కర్మమవర్తం చ శక్యం; అన్యత్తు చ నశేతి.
నిను భగవతా కుత ఉపదిషం హనమత ఆహ- హనాత్మేతి. హనే ఆత్మా
వృత్తిరన్య స తథోక్తః. హనస్య శ్రేష్ఠత్వేన భగవదభిమతత్వాదితి భావః.
నిను సన్నాససాపి తాదృశవివేచ్యత ఆహ- హనసన్నాసతత్త్వోదితి. కామ్యా
నాం కర్మణాం న్యాసం సన్నాసం కవయో విదుః, సర్వకర్మఫలత్యా
గం త్యాగం పాపహృన్సీని ఇత్యుక్త్యా త్యాగే బుద్ధివ్యతిష్యత ఇత్యుక్త
త్వాత్ సన్నాసాత్త్యాగో గరియాన్. నియతస్య తు సన్నాసః కర్మణో
హోపపద్యత ఇతి సర్వకర్మసన్నాసస్య కేనాపి కర్తృమశక్యత్వాదితి భావః.
ఏవం త్యాగస్యాస్తమత్వాదేవ త్యాగినో భగవతః ప్రియా ఇత్యాహ- హతృ
ప్రియా ఇతి. హతాగః ఫలాభిసంధిరహితః హితకర్మకరాః ప్రియాః యన్య
స తథోక్తః. తేషామయం సహాయమప్యాచరతీత్యాహ- హతృసఖి ఇతి. ఇంద్రి
యదార్థాద్దిదానద్వారేతి భావః. ముఖ్యం సఖ్యమాహ- హతృజ్ఞానప
రధన ఇతి. ఫలాభిసంధిరహితకర్మకరణేన మనసి నిర్మలీభూతే సతి
శ్రేష్ఠజ్ఞానం గురూపదిష్టం సవ్యగాదూఢం భవతీతి కృత్వా తద్జ్ఞానప్రపగ్గ
నం భగవదధీనమేవ. సర్వస్యాపి తత్రేర్వమాణత్వాదితి భావః [ప్రస్తు
తాని] ॥౭౮॥

శ్లో॥ హతృబంధుర్హతృవతిర్హతృద్రవ్యవివగ్ధః
హతృకీర్తిమయో హతృదూరో హతృవరాయణమ్ ॥౭౯॥

నను శాస్త్రీయత్యాగినాముదారాణాం చ యజ్ఞాన్యనుషాసేన వితరణేన
 చ సర్వద్రవ్యక్షయే సతి బంధన ఏనం త్యజేయుః, ప్రభుః శ్యాస్త్రిక
 మహేయుః కరదానాక్షమత్వాదతోగ్రస్సంరత్న్య ఇత్యత అహ-హాత్రతి.
 హాత్రాణామయమేవ బంధుః. సర్వదాప్యనువర్తమానత్వాదితి భావః.
 హాత్రాణామయమేవ పతిః పాలకత్వాత్. సర్వేశ్వరత్వాచ్చ. పా
 నప్రకారమేవాహ- హాత్రద్రవ్యవివర్ధనః హాత్రాణాం ద్రవ్యస్య విశేషేణ
 వృద్ధికరః భగవదను గ్రహేణ తేహం కూపానాం జలైః ఆహారయన్మాతే సహ
 పునరలొదయో యథా, తథా ద్రవ్యం భవే దేవేతి భావః. నను దాతృభిః
 కీర్తి పాప్యతే- కీర్త్యగ్రహేవ తే తత్ర వ్యాప్యతా, న తు భగవత్ప్రీ
 త్యం, తస్మాత్ప్రీతిరేవ భగవత్ప్రేక్ష్యత్యత అహ-హాత్రకీర్త్యము.
 హాత్రాణామదారాణాం యా కీర్తిః తియాగః. సాషి కీర్తి గ్భగవన్మయ్యో
 వేత్త్యం. నన్వేషం వితరణేనైవ భగవాన్ పాప్యతే, కిం త్యాగసన్నాప్తి
 సాదిశేష్యత అహ-హాత్రదూర ఇతి. జానమాన్యానాం దాత్రాణాం
 దూరేభూతవన, అతా న వితరణేన భగన్ప్రీత్యాప్తి రితి భావః. ఏనం వితర
 ణస్య భగవత్ప్రాప్త్యసాధనత్వముక్త్వా అథశాస్త్రీయత్యాగస్య తత్త్వాన్వేషస్య
 మాహ-హాత్రపరాయణమితి. హాత్రాణాం కర్మఫలత్యాగినాం పరాయణ
 కరమపాప్యః బ్రహ్మగృణం బ్రహ్మవిద్రుహ్నగ్నై బ్రహ్మణామంత్రం
 బ్రహ్మైవ తేన గంతవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినేతి గీతావచనాదితి భావః
 [ప్రణామాని] ||౧౬||

శ్లో॥ హాత్రవ్యహేతుర్హాత్రవ్యం హాత్రవ్యప్రతిపాదకః

హాత్రవ్యహీనో హాత్రవ్యభిన్నపాదపయోరుహః॥

౧౦

నన్వేషమనుభిసంధి విహితకర్మ కర్తవ్యమితి భగవత్ప్రేక్ష్యోపదిష్టం తదేవ కర్మ
 బ్రహ్మైతి మిమాంసకా వదంతి. వేదాశ్చ కర్తృన ప్రతిపాదయంతి తస్మా
 ద్భక్తి జ్ఞానాభ్యాం శరైర్తవ జ్ఞాన ఇత్యత అహ-హాత్రవ్యేతి హాత్రవ్యహేతు
 హాత్రవ్యస్య శాస్త్రజ్ఞైస్త్యక్తవ్యస్య ఫలస్య హేతుః కారణం నిత్యనైమిత్తిక
 కర్మ తద్భగవానేవ తథా హాత్రవ్యం స్వర్గాదిఫలమపి భగవానే

హాతవ్యస్య తస్య ప్రతిపాదకో దాతా ఇంద్రాదిగపి భగవానేషు.
 సచేవం కర్మ - తత్ఫల తత్ఫలప్రదాత్మాణాం సర్వేషామపి భగవదాత్మకత్వ
 మేవ, న తు పుణ్యత్వమ్. తస్మాద్భగవద్భూత్యా కర్మ కర్తవ్యమేవ, జ్ఞాన
 విహితత్వాత్. ఏవంవిభజనరహితం తు కేవలం కర్మ సంసారావహ
 మేవేతి భక్తిగూణాభ్యాం సుతరామపక్వప్రమేవేతి భావః. నను “యో
 యో యాం యాం తనుం భక్త్యా” శ్రద్ధయాప్రితుమిహతే, తస్య తస్మా
 చలం శ్రద్ధాం తామేవ విసధామ్యహమితి గీతాపచనాదింద్రాదిరూపేణ
 భగవానేషు కర్మిణామపి ఫలప్రస ఇక్యుచితమేవ. ఏనం ఫలప్రదానే
 భగవతః కిం ప్రయోజనమతే అహ - హాతవ్యహీన ఇతి. ప్రయోజనశూన్యః
 లిలయైవ భగవత ఇయాం ప్రస్ఫుటిః, న తు ప్రయోజనారేతి భావః. సర్వేషం
 ఫలం హాతవ్యం భగవద్భూత్యాభగవదర్పణబుద్ధ్యా స కేవలం శారీరం కర్మ
 కర్తవ్యం, తదతిరిక్తం తు త్యాజ్యమితి సిద్ధం. భగవత్పాదసేవా తు
 వేదరహితత్వాత్ప్రత్యక్షమేవేత్యతే అహ హాతవ్యభిన్న పాదపయోరహఇతి.
 హాతవ్యాభిన్నం హాతవ్యభిన్నం సేవితవ్యమిత్యర్థః పాదపయోరహం యస్య
 స తథోక్తః. అత్మానా రేద్రవ్యవ్యక్తివ్యవస్థాంతవ్యో నదిధ్యాసితవ్య
 త్యాదిశ్రుతిభ్యః భగవద్భాసస్య విహితత్వాదితి భావః నచ స్వస్వ
 రూపస్వైవ ధ్యానం శ్రుతివిహితం, స త్వీశ్వరస్యేతి వాచ్యం. ఈశ్వర
 త్వైవ స్వస్వరూపత్వాత్. [సంచపదాని] || ౮౦ ||

శ్లో॥ హాతవ్యనస్తురహితో హాతవ్యజనపావనః
 హాతవ్యరూపో హాతవ్యభిన్నో హాతవ్యదుర్గ్రహః || ౮౧ ||

నను భగవానయం విషమః కదాచిక్ష్మించిత్వీకరోతి కంచిత్యజ్ఞః
 ప్రహేదవిభేషణాదిస్వీకారాత్, మునోన్యసాదిత్యాగదత అహ - హాతవ్య
 విస్తరహిత ఇతి. హాతవ్యేన న్యుక్తం యోగ్యేన వస్తునా రహితః సర్వా
 స్త్రేనా ఈశ్వరేణ సర్వదా సర్వాణ్యపి వస్తుని స్వీక్రియంతే ఏవ. స
 కించిదపి త్యజ్యతే నాది స్వీక్రం సకలం ప్రహేదానస్వీకారము భగవత్సేవ
 ప్రకటనార్థమేవేతి భావః. యుగ్వా సను భగవానయం దేవేంద్రాదిప్రసి

౧౩. హకారాదిహయగ్రీవసహస్రనామోపనిషత్సూత్రాభ్యాం

తామృతాదినా తోషితః అస్మదర్పితశలనాం బలవదకం కథం గృహీయాదహ
 తనా - హతవ్యసమృతహితఇతి. సర్వసంసర్వాద్యుగనాత్ తత్తత్సమిర్షితః
 తత్తద్వస్తు సర్వమపి గృహీత్యేష-ద్రుతం పుష్పం భటం తోయం గూఢా మే
 ధక్త్యా ప్రయచ్ఛతీతి పచనాదితి భావః. అనేన సాత్త్వికైర్విధేయం పయ
 శ్శర్కరాదికం, రాజశైర్విధేయం కట్వామూదికం, తామసైర్విధేయం మాంసా
 దికం చ సర్వమపి భగవతా స్వీక్రియతేవేదే నిధం. అథనా నను జీవా
 నాం కర్మఫలాదికం హతవ్యమిత్యుక్తం, ఈశ్వరస్య తు కేసుత్వేన ఆహ..
 హతవ్యసమృతహిత ఇతి. ఆంధకత్యాశ్చ సర్వమపి త్వస్య స్వీక్రియతేవేదే.
 న కించిదపి హతవ్యమస్తీతి భావః. యద్యా - నను ఈశ్వరస్య పాపపరయో
 గుహం న హతవ్యమిత్యుక్తం. తతః శిష్టం కథవదనాదవస్థం హతవ్యం
 కేమత ఆహ - హతవ్యసమృతహితఇతి. భగవతస్సర్వమపి శంఖచక్రాదికం
 కరచరణాదికం చ భక్తైస్సేవ్యమేవ, సత్త్వికేష్యం కించిదపితి భావః. నను

శిష్టా ఏవం భగవంతమేవ ధ్యాయంతు నాను, దుష్టా సుతన్ద్రోషపరిహారాయ
 కృచ్ఛ చాంద్రాయణాదిభిః పావయితవ్యా ఇతి దుష్టానాం కృచ్ఛచాంద్రాయ
 ణాదికం కర్తవ్యమిత్యుక్తం ఆహ - హతవ్య జనపాపన ఇతి. హతవ్యః హ
 తత్వాచ్ఛిష్టః త్యక్తవ్యో జనః తస్య పాపనః. నారాయణనామోచ్చా

గజేనైవ సర్వపాపప్రళయసంభవార్థ్యుచ్చాదికం వ్యర్థమితి భావః. ప్రసిద్ధ
 మిదమజామిలోపాఖ్యానే భాగవతే. నను బ్రహ్మహత్యాదిభిః పతితస్య
 నారాయణనామోచ్చారణమత్రేణ పూతత్వం కథమిత్యైకదాగుజనాశంకాం
 పరిహర్తుం తావత్పతితఏన నాస్తిత్వాహ హతవ్యరూపః. హతవ్యం ముక్తి
 స్త్యాజ్యం దేహేంద్రియాదికం తద్రూపః, హతవ్యభిన్నః దేహేంద్రియాది
 భిన్న ఆత్మా. ఆయం భావః, న తావద్దేహేంద్రియాది పతితం, తస్య
 భగవద్రూపత్వేన పూజ్యత్వాత్. జడత్వేన పాపాశ్రయత్వస్యైవాభావాచ్చ.
 నాపి ఆత్మా పతితః, తస్య భగవత్త్వేన పరమపాపనత్వాత్. అతః పతిత
 ఏవ నాసి. సన్వేతావతా భగవతః పతితపాపనత్వం త్యదుక్తం కథం
 సిద్ధ్యేత్. పతితస్యైవాభావచనేన గుతరామసిద్ధత్వాదితీ చేదుచ్యతే.
 పతితయోర్భగవదాత్మస్వరూపయోరపి దేహాత్మనోబ్రహ్మహత్యానికర్మల
 తాభిమానేన యథా ఆపవిత్రతా జాతా, తథా నారాయణనామోచ్చారణ

హృత్విభావేన పక్షిత్రతాపి జాయతేవ. యేషాం త్వవిత్వాసః తే న పూయంస
 పివేతిజ్ఞేయం. యద్వా - నను పతితానయాన్ కథం భగవాన్పానయేదత
 హ - హతవ్యరూపః. హతవ్యాః పతితాస్సర్వేపి రూపం శరీరం యస్య
 తథోక్తః. కుతః హతవ్యభిన్నః తేభ్యో భిన్న ఆత్మా, ఆయం భావః
 ఆత్మా తావత్పవిత్రః. తిత్సంబంధేనైవ దేహదేః పవిత్రత్వాత్. ఆప్యనోస్త
 త్వాత్. నఖాదికం తత్సంబంధేన ఆదుష్టమభూత్. భిన్ననఖాదికం తు ఆత్మ
 సంబంధా భావాదుష్టం భవతి. తదేవం ఆత్మా యథా స్వదేహం పవిత్రీకరోతి,
 తథా పరమాత్మాపి స్వదేహభూతాన్ స్వాత్మాత్వాత్ పతితానపి జీవాన్
 పవిత్రయత్నేన. తదననునరణే తు సర్వమపి ఆపవిత్రమేవేతి భార్య. నను పరి
 నాత్మా నామ న క్తోవ్యస్తి దేహేంద్రియాద్యగోచరత్వాదత ఆహ - హతవ్య
 మగ్గిహ ఇతి. హతవ్యైః దేహేంద్రియాదిభిః దుష్కరైః గ్రహీతుమశక్యం
 సుమాత్మని శబ్దస్పర్శాద్యభావాత్, శ్రోత్రాద్యవిషయత్వం న పునరినత్వాదిత
 ధావః [పంచపదాని] || ౮౦ ||

హాలాహలసమాహర్తా హానిలేశవివరితః
 హానిర్హానిపరీహర్తా హాన్యతీతో హానేదవిత్ || ౮౧ ||

నను హతవ్యవసుగహితఇతి యదుక్తం తదసిద్ధం, హాలాహలస్య భగ
 వతా అపీతత్వాదిత్యత ఆహ - హాలాహలసమాహర్తేతి. హాలాహలస్య
 కాలకూటస్య సమ్యగాహర్తా అపహర్తా భక్షక ఇతి యావత్, సముద్రా
 నుదతం భూయపం హాలాహలమాబో హారిలేవాపిబత్. తదుచ్ఛిష్టంశు
 బ్రహ్మ, రుద్రోచ్ఛిష్టం ఫణిసంభవేతి భావః. అతఏవ విష్ణోస్సర్వాత్మనా
 నైర్మలం, శివస్య తు కంఠకదేశవేతి జ్ఞేయమ్.. యద్వా శివస్యాపి విష్ణు
 విభూతిత్వాత్ శివరూపేన హాలాహలం స్వీచకార భగవానితి జ్ఞేయమ్.
 నను విషపానాద్భూతైర్నైర్మలమివాంతస్తాపమప్యనుభవజ్యేవేశ్యాశంకాయాం
 మోగమిత్యాహ హానిలేశవివరిత ఇతి. ఈషదపి నాన్య హానిః నైర్మలం తు
 హానిపాదగమేన బభారేతి భావః. నను కుతో నాన్య హానిర్నాస్తి శంకా
 హామాహ - హానిరితి. హానిరూపస్య భగవతః కథం పునర్నాన్యంపరప్రాప్తిరితి

భావః, నను హానేరపి హనిస్స్యాదేవ, హనిపరహరస్య హనిహానిరు...
 త్యాదిత ఆహ - హానిపరహరేతి. సర్వేషామపి జీవానానుసంభవవిషయా
 తత్త్వానిగణం సర్వమపి యః పరిహరతి తస్య భగవతః సా పునర్జానినిహి
 భావః. నను యః సర్వేషాం రోగమపహరతి సోపి భిషక్ స్వయం రోగ...
 మనుభవత్యేవేత్యేత ఆహ - హాన్యతీతి ఇతి. హానినాతిక్రాంతః హానేగణయా
 ఇతి యావత్. నిరంజనత్వాదితి భావః. నన్వయం హానేషాం హానిమః
 హార్థం నేష్టే అననురత్వాదిత్యేత ఆహ - హావేదవిదితి. నిష్ప్రవేదజః ధన్యః
 త్వేదపారంగత ఇతి యావత్, శ్రీరామావతార ఇతి భావః. అస్త్రప్రసేదజ్ఞః
 నిపుణోయం రాక్షసాదికృతలోకోపుద్రవం వారయితుం యమవివేతి భావః.
 యద్వా నను కుతోయం నిరంజన ఇత్యేత ఆహ - హావేదవిదితి. హం బ్రహ్మ
 వేదాశ్చ హావేదాన్ కాన్ వేత్తీతి హావేదవిత్ బ్రహ్మవిగ్నేదవిచ్ఛేద్యత్వ...
 వేదాస్తకృద్వేదవిచ్ఛేద చాహమితి గీతావచనాదితి భావః. [మణ్డూకాని]

శ్లో॥ హాహాహూహూముఖోద్గోహాస్యాభిజ్ఞో హపూజితః
 హానివృద్ధ్యతియాతాత్మా హంట కేశ్వరసంస్మృతః ॥ ౮౩ ॥

నను యద్యయం పరమాత్మా తర్హి కుతోముం దేవగాయకా న సునం...
 త్యేత ఆహ - హాహాహూహూముఖోద్గోత ఇతి. హాహ ఇతి హూహూఇ...
 గంధర్వవిశేషతన్మతః తత్ప్రభృతిభిః ఉద్గీతః ఉచ్చైర్గీయమానః ముఖపదాచ్చి...
 త్రాభావయోగ్యవ్యాం తే. ననుగంధర్వకర్తృకంభగవద్విషయకంశబాసంస్మృ...
 యోపముఖపరిహానరూపమత ఆహ - హాస్యాభిజ్ఞ ఇతి. తత్త్వేతుం కించిద్విజ్ఞ...
 నయం కథం శక్తుమః కింతు సర్వజ్ఞస్స ఏవేత్యేత. అయం భావః భగ...
 వాన్ గంధర్వః పరిహాన్యతే వా స్తూయతే వేతి యే వేత్తునుసమరాస ఏ...
 పరిహాసాన్పదాః న సః నాపి తే తస్య స్తూయమానత్వాన్వేషాం స్తావకత్వా...
 చేత్తీతి. యద్వాతద్గంధర్వగానమరణ్యయితమేవ వేదవిద శుశ్రవస్య సంగీ...
 తాస్యానిభిజ్ఞత్వాదిత్యేత ఆహ హాస్యాభిజ్ఞ ఇతి. హాన్యపదముఖలక్షణం హాస్యాభి...
 యాదికం సర్వమపి భరతశాస్త్రం భగవాన్సేదేవ సర్వజ్ఞత్వాదితి భావః.
 దేవగాయకా హి గంధర్వాః తస్మాజ్ఞే దేవాసేవ గాయంతీ స శుభగవం...

మత ఆహ - హపూజిత ఇతి. హేన నరుణేన పూజితః సందానయనాదృః
 శ్రీకృష్ణస్య వరుణలోకం గతత్వాత్తదానీం ప్రతేతి భావః. వరుణోద
 యోపి లోకపాలా యమేన పూజయంతి తమేవగంధ ర్వా అపి వరుణాద్యాజ్ఞ
 యైన గాదేయః సర్వస్యదితి భావః యద్వా ప్రకృష్టం చేతో జ్ఞానం
 యః స సచేతా ఇతి వ్యుత్పత్త్యా తత్పుత్రస్య చ వాల్మీకేస్సర్వగత్స్య దర్శ
 నాన్య వరుణ ఏవ సర్విజ్ఞ ఇత్యేతి ఆహ - హపూజిత ఇతి. ప్రచేతనామీ పూజిత
 పుష్ప సర్వజ్ఞః, న తుప్రచేతా, నాపి ప్రాచేతనః. తక్కుపాశగతవిద్యత్యాదితి
 భావః. నను వరుణవాల్మీకిప్రభృతీనాం యథాపరోపదేశేన జ్ఞానవృద్ధిః తద్విద్య
 గవతోపి కశ్చిదురుస్సాధ్యదత ఆహ-హానివృద్ధ్యతి మాతాశ్చాహానివృద్ధీ అతి
 యాత్య అతిక్రాంతః ఆత్మా స్వరూపం జ్ఞానమితి యాగత్. ఆత్మా మన ఇతి
 రా య్య స తథోక్తః. సదైక రూపమేవ భగవద్జ్ఞానమతో నాస్య కశ్చిదభివృద్ధి
 కరో నాపి క్షయకరత్వాత్మన ఇతి భావః. నను గిరి వాచి ఈశ ఇతి
 వ్యుత్పత్త్యా గిరికోపి తాన్మౌళ ఏవ ఏక యాపి కలయా విశుద్ధయా యోపి
 ణోపి భజతే గిరిశతామితి సంకల్పనూర్వోదయే దర్శితత్వాన్ముఖ్యః ఇతి శంకా
 యాన హ హాటకేశ్వరసంస్తుత ఇతి. హాటకేశ్వరఇతి భువి ప్రఖ్యాతః
 కశ్చిదీశ్వరాచ్చసతారః తేన సంస్తుతః గిరిశస్యాప్యయమేవోపదేశక ఇతి
 భావః. [పంచ] || ౨౩ ||

శ్లో॥ హాసోయశా హాససితకుండదంతో హతోపధిః
 హాసోంశుకేసరో హాసఃప్రభవో హార్దపూజితః || ౨౪ ||

నను యది భగవానయం త్వదుక్త విధస్సాన్యత్త్వ ర్మహదస్య యశో
 దిక్షు విక్రాంతం స్యాత్. నచైవం విక్రాంతం పశ్యేత్తాభావాదత ఆహ -
 హాసోయశా ఇతి. హాసాః చంద్రవీవ యశో యస్య తథోక్తః. సాక్షా
 చ్చంద్రరూపేన భగవత్కీర్తిర్వ్యవృత్త ఏవ తస్య చ చంద్రికా దిగంత
 విక్రాంతైవేత్సర్వః. న చ హరిదంతాశివిక్రాంతకీర్తిరిత్యనేన పునరుక్తి రితి
 వాచ్యం తత్ర కీర్త్యాచ్చంద్రరూపత్వస్య అపరితత్వాత్. హాసాశ్చంద్ర
 ఇత్యేతాదికః. నను స్మితపూర్వాభిభాషీ చ పూర్వాభాషీ చ రాఘవ

ఇతి వచనాత్ స్మితపూర్వాభిభాషణం మహాశ్మదామావత్యకం హయగ్రీ
 వేషునైతద్వ్యత్యతే ఇత్యత ఆహ - హాససిరిమండంత ఇతి. హాసేన స్మితేన
 సితాః కుందాసీవ దంతాః యస్య స తథోక్తుః కుందనిభా అపి దంతాః
 స్మేరేణాతీవ సితా ఇత్యనుగుణాలంకారః. అయమపి స్మేరానన ఏవ ధ్యేయ
 విగ్రహే భాషణం తు దుర్లభమితి భావః. యద్వా - హయగ్రీవస్య కీర్తి
 ర్బహిరేవ చంద్రయాశేణ వ్యాప్తా న తు తదంతరిత్యత ఆహ హాససిరికుంద
 దంత ఇతి. హయగ్రీవస్య వక్త్రాంతరేపి కుందదంతివ్యాజేన దృశ్యత ఏవేతి
 భావః. నను గుణవతి వస్తుని దోహపి లేకతో దృశ్యతే చంద్రపద్మాదౌ
 తు యథా కళంకముకుళనాదికం తద్వత్ మహాత్మన్యపి హయగ్రీవి
 కశ్చిన్దోషశ్చ్యుత్, స చ దోషః కపటమేవ. నిష్ఠురి కేనచిద్వ్యాజేన బలి
 హిరణ్యకశిప్పాదీన్ జితవాన్ భస్మాసురాదీంశ్చ నాశితవాన్. శివాన్.
 యస్తు నిష్క. పటాః అతోయం న సేవ్యః ఇత్యత ఆహ - హతోపధరిత.
 నిష్క. పట ఇత్యర్థః. అయం భావః. ఫలాభిసంధిరేవ కపటస్య రూపం.
 న హి కశ్చిన్నిర్భకం కంచిద్బుద్ధ్యాతి రక్షతి వా, కిం తు కించిచ్ఛలం పరి
 కల్ప్య తత్త్వాననాథం తతి జ్యేష్ఠాక్షణాదికం విధితే. భగవత్సు పూగ
 కామస్య న ఫలాభిసంధిః, అతో నానాం కపటే. యస్య హిరణ్యకశి
 ప్పాదిజయః. స లోకశ్రాణాం ఏవ స పునరాత్మానః అతో నేదం
 కపటమితి. నను భగవత్కీర్తిభగవతోంతరపి వ్యాప్తసీతేత్యత కుంద
 దంతనిదగ్గనమిత్యకం నైతత్సారం. ముఖమాత్ర ఏవ కేషం సత్త్వేన
 అంతర్ని శ్చేషవ్యాప్తేరప్రతీతత్వాదతి ఆహ - హాసోంశులేసర ఇతి. హాసః
 చంద్రస్య భగవత్కీర్తిమయస్యేతి భావః. అంశవ ఇవ కేసరాః అస్య
 కేశాః యస్య స తథోక్తుః. అయం భావః. భగవద్బుద్ధయం సర్వమభి
 వ్యాప్య భగవత్కీర్తిచంద్రస్యాంశవః తత్తానకాశాభావాద్బహిరపి
 కేసరవ్యాజేన నిర్వృత్య దృశ్యంత ఇతి. నను అంశుకేసరైరంతశ్చంద్రస్య
 సితీరనుమిత్యత ఏవ, న తు తత్త్వీమాణమస్తీత్యత ఆహ - హాసఃప్రభవ
 ఇతి. హాసః ప్రభవః ప్రభవత్యస్మాదితి ప్రభవః కారణం చంద్రమా
 మనసో జాత ఇతి శ్రుతేతి భావః. బీజేంకురతత్కారణే మనసి కార్య
 భూతశ్చంద్ర స్థిత ఇతి భావః. అతఏవ హర్దపూరితః స్నేహాధరితః భక్తే
 స్థితి భావః. భగవత్ప్రభూతశ్చంద్రో యథా అమృతధరితః తథా

భగవన్మనో హర్దభరితం హార్దామృతమోరుభయోఽపి శీతలశ్చైవైవ శ్యావశ్చ
భావః. ప్రాధవ్యాఖ్యానమిదం. నాన్త వా ర్థస్య హాటరీశ్వరవంగుళశ్యానే-
హాసోయశాః చంద్రతుల్యకీర్తిః కీర్త్యాశ్చైవైత్యాదిషు భావః. తత్త్వత్తి-
రణప్రయుక్త సంతోషాతిశయాత్. హాసనితపందవంతః. నను భగోదాత్మస్య
మతస్సంతోషబహిః ప్రకాశనం హాసద్వాచేత్యతి ఆహ - హాసోపధరితి.
నిష్కలపటస్య సంతోషాంతరూపానం దుఃఖమితి భావః. నను చంద్ర-
తుల్యా కీర్తిర్భగవం అంశతుల్యాస్తు కే ఛైత్యైవ ఆహ. హాసాంశుకేసర-
ఇతి. నను భగవత్కీర్త్యా అప్యపమానభూత్యోయం చంద్రో మహానిర్భయః
ఆహ - హాసః ప్రభవ ఇతి. తాదృశస్యచంద్రాన్యపి కారణభూత్యోయా-
హాయగ్రీవో మహాతర ఇతి భావః. నను కరుణాకూన్యస్యాన్య సేవాన్య-
శీత్యైవ ఆహ - హాస్పూరిత ఇతి. [షట్నామాని] || ౮౫ ||

శ్లో॥ హిరణ్యవర్ణో హిరణ్యగర్భసత్సముద్భవః
హిరణ్యకశిపుచ్ఛేత్తా హిరణ్యక్ష నిఘాదనః || ౮౬ ||

నను హాయగ్రీవశ్చైవ ఇతి భవతా ప్రాక్రప్తిపాదితం సత్రే
మహాస భగవాన్ హయశీరవేన సాక్షాత్స యజ్ఞపురుషస్య చనీయవగఇతి
భాగవతే హిరణ్యవర్ణత్వముక్తం వ్యాసేన. కథమయం విరోధః పరి-
హార్య ఇత్యుత ఆహ - హిరణ్యవర్ణ ఇతి, హిరణ్యవర్ణః కర్ణో యస్య
సః తథోక్తః. సృష్టేరనాదిత్యేన బ్రహ్మాండానాం బహూనామతిక్రాంత
త్వాత్తత్ర కదాచిద్ధాయగ్రీవస్య స్పటికవర్ణః కదాచిత్తు హిరణ్యవర్ణ ఇత్యు
భయమపి ప్రామాణికమేవ. ఉభయథా పురాణసద్భావాదితి భావః. నను
కదా ఘనరస్యావిరాజిత ఇత్యుత ఆహ - హిరణ్యగర్భసత్సముద్భవః.
బ్రహ్మణో యాగే జాతః, నను యశ్చ దేవేంద్రాదిభిర్నిష్ఠేయ కారితవాన్
యశ్చ సర్వామిమాం భువం కక్షేసిధాయ విజహోర. యా చ హిరణ్య-
గర్భనంశసముద్భవౌ తౌ మహాశూరా మహాబలౌ చ తైతేయా నేవ్యావతే
ఆహ - హిరణ్యకశిపుచ్ఛేత్తా నృసింహవతారే ఇతి భావః. హిరణ్యక్షుని-
ఘాదనః వరాహవతారే ఇతి భావః. తయోరపి హంతా అయమేష మహా

హానో మహాబలస్స బ్రహ్మచంభసముద్భవేగ్యస్స బ్రహ్మసత్తాసముద్భవో హి
గతీయాకో అయోనిజత్వాదితి భావః. [చక్షూరినామాని] ॥ ౮౩ ॥

శ్లో॥ హిరణ్యగర్భారమహో హిరణ్యత్మా హిరణ్యదః
హిరణ్యగరోభి హిరణ్యగర్భగర్భపయోరుహః ॥ ౮౪ ॥

సమ సగరకాంత వీర్యమృతాదయస్సార్వభౌమ సేనావ్యాః హిరణ్యక్రమి
త్వాదిత్యులి అహ - హిరణ్యులి. హిరణ్యం రత్నానిధిసజ్జాలం గర్భో
యస్యాస్స హిరణ్యగర్భో నిత్యగర్భో వసంభవః. తస్యాః రమణః పుత్రః
గగవానేకఏవ భూపతిః భూరమణత్వాత్. ఆశ్వే తు భూపత్యభావః
ఏవ. తేషు భూభవస్సస్యానోపితత్వాత్. భువన్య దేవ్యాః నిత్యుత్పి
త్వాభావాచ్చేతి భావః. భూగర్భగతిం నృపాభాసైవీయమానం చ తస్య
హిరణ్యం భగవద్రూపమేన లోహోన్మమత్వాదిత్యాహ - హిరణ్యోత్పత్తిః
స్వర్ణస్వరూపః స్వపత్నిగర్భగతత్వేన స్వీయం తచ్చ హిరణ్యమయామేన
దాతుం త్తమః న త్యిశ్యే. తేషాం గ్రత స్వామ్యభావాదిత్యాహ - హిర
ణ్యద ఇతి. హిరణ్యం దదాతీతి హిరణ్యదః న కేలం పత్నిగర్భగతం సు
వేదం కింతు స్వగర్భగతమపీత్యాహ - హిరణ్యగర్భఇతి. హిరణ్యం గర్భ
యస్య స తథోక్తః. హిరణ్యగర్భగర్భస్థం హేమబీజం విభావసారితం వచ
నాత్. భగవతో హిరణ్యయాండవిగ్రహత్వేన హిరణ్యధారణాచ్చేతి భావః
సమ హిరణ్యగరోభి బ్రహ్మేతి ప్రసిద్ధమత అహ - హిరణ్యగర్భగర్భపయో
రుహః. హిరణ్యగరోభి బ్రహ్మ గర్భపయోరుహే కమలతుల్యే గర్భే యస్య
ఏవ. కేటికాయాం వస్తానృగుదమపి మణిం కేటికాసం యథా వ్యవహరిసి
నిద్వద్భగపద్మర్భిత్ బ్రహ్మగర్భగతమపి హిరణ్యం భగవద్గర్భగతమితి వ్యవహరి
యత ఇతి భావః. [చక్షూపదాని] ॥ ౮౪ ॥

శ్లో॥ హిరణ్యకాంచీకటకో హిరణ్యయమహండగః
హిరణ్యవర్ణశ్రీసిత్యనివాసోరా హిరణ్యభుక్ ॥ ౮౫ ॥

నను యద్యయం హిరణ్యస్వామి స్వాత్మరి హిరణ్యమేఖలాధారణ
 మస్య స్వాదతి ఆహహిరణ్యకాంచీకటక ఇతి. కట్టెవకటికా హిరణ్యకాంచీ
 కటికాయాయస్య స తథోక్తః. నను హిరణ్యయాండగతస్య విరాట్పురుషస్య
 హిరణ్యగర్భత్వముచితం నత్వస్యేత్యత ఆహహిరణ్యయమహండగ ఇతి. హిర
 ణ్యయం మహంతమండం గచ్ఛతి వ్యాప్నోతీతి తథోక్తః. తదండగతః
 పురుషాయమేవేత్యర్థః. నను యస్య శ్రీరస్తి తస్యైవ హిరణ్యమపి. శ్రీదేవీ
 కరుణాధీనత్వాత్ స్వేత్యత ఆహ - హిరణ్యవర్ణశ్రీనిత్యనివాసోరా ఇతి.
 హిరణ్యే యో వర్ణః తద్రూపాయాః శ్రియః దేవ్యాః నిత్యనివాసః శాశ్వత
 స్థానమురః యస్య స తథోక్తః. వగో హిరణ్యే పయసి ఘృతం త్వమసి
 మాతృకే ఇతి వచనాచ్చియో హిరణ్యవర్ణత్వం. హిరణ్యస్యైవ వగో
 యస్యాస్తస్యాశ్శ్రియ ఇతి వా, హిరణ్యవర్ణంహరిణీ మితి శ్రీనూక్తాతో
 సగరాదీనాం నృపాణాం లక్ష్మీస్సంపద్రూపైవ న తు సాక్షాదేహధారిణీ
 సాపి న స్థిరా ఇతి భావః. నను యద్యస్య ప్రచరం హిరణ్యం స్వాత్మరి
 మహారాజవదయమపి హిరణ్యం భక్షయేదతి ఆహ - హిరణ్యభుగితి. హిర
 ణ్యం భుక్తే ఇతి హిరణ్యభుక్. తత్తన్మహారాజాంతర్భూమి ఆయమేవ
 తత్తద్భుక్తం హిరణ్యం భుక్తే తే తు తత్ర నిమిత్తమాత్రమేవేతి భావః.
 యద్వా భక్తైర్మనసా పరికల్ప్యర్పితం హిరణ్యఫలాదికం సర్వమపి భుక్తు
 ఇతి భావః. [చత్వారిపదాని] || ౮౭ ||

శ్లో॥ హిరణ్యరత్నైభరణో హిరణ్యకమలార్చితః
 హిరణ్యాచలకూటాగ్రకృతావాసో హిరణ్యసూః || ౮౮ ||

హిరణ్యభోగమేవాహ - హిరణ్యేతి. హిరణ్యస్య రత్నానాం చ
 ఆభరణాని యస్య సః హిరణ్యే ఖచితానాం రత్నానామాభరణాని యస్య
 స ఇతి వా తథా హిరణ్యకమలార్చితః భక్తైరితి భావః. నను హిరణ్యా
 చలనితంబనివాసినాం దేవానాం హిరణ్యభోగస్వాత్మత్వస్వేత్యత ఆహ -
 హిరణ్యాచలకూటాగ్రకృతావాస ఇతి. హిరణ్యాచలస్య మేగోః కూటాగ్రే

కృత ఆవాసో నివాసో యేన స తిథోక్తః. జైకుంఠపురస్య అభితావతానా
నిర్మితస్య తత్రస్థితత్వాదితి భావః. జైకుంఠః కల్పితో యేన లోకాం లోక
సమస్కృతః, రమయాప్రాధ్యమానేన దేవ్యా తత్ప్రియాకావ్యయేతి భాగవ
తాత్. యద్వాహిరణ్యచలస్య మాట్రగో శిఖరాదుపరి కృత ఆవాసో
యేన సః ధ్రువస్య విష్ణువతారస్య తత్ర స్థితత్వాదితి భావః. నను ధ్రు
త్వేన హిరణ్యభోగః హిరణ్యగర్భత్వం యేనాస్య, యద్యస్య గర్భే హి
రణ్యం స్యాత్. తస్మాత్పాద్ధిరణ్యం జాయేతి సత్త్వేన హిరణ్యం స్యాత్
వేదా ఇత్యగ్నే రేవ హిరణ్యజనకత్వప్రసిద్ధే. అతోగ్ని రేవ హిరణ్యగర్భ
ఇత్యగ్నే ఆహ - హిరణ్యసూరితి. హిరణ్యం సూర్యో జనయతితి హి
రణ్యసూః జాతవేదాంతర్యామిణోస్మాదే. హిరణ్యం జాయతే అగ్నిస్స
తత్ర నిమిత్తమాత్రమితి భావః. యద్వా అగ్నిముఖా జై దేహం ఇతి
శ్రుతేః వాచాం వహ్నిర్ముఖం తేత్రమితి భాగవతాస్స భగవన్ముఖేదహ్ని రి సే
తస్మాద్వహ్నిర్జాయమానమపి హిరణ్యం భగవద్గర్భగతమేవ సేటికాన్తస్త్రిమణి
న్యాయేనేతి భావః. అథవా భగవతో ముఖాదేన హిరణ్యం జాయం
తదధి దేవతాత్వాదగ్నే స్యా ప్రతిష్ఠేతి భావః. [సత్వాదిహయగ్రీవ] ॥ ౧౦ ॥

శ్లో॥ హిరణ్యకమలాసీనో హిరణ్యప్రతిమాప్రియః

హిరణ్యరత్నప్రాసాదగర్భశోభీ హిరణ్యసః ॥ ౧౧ ॥

హిరణ్యరత్నస్య చాస్య ఆసనాదికమాహ - హిరణ్యోత్తి, హిరణ్యం
కమలం హిరణ్యకమలం హిరణ్యయం శుద్ధం తస్మిన్నాసీన ఉపహిం
నను యోగిజనైకగమ్యసానీవతారవిగ్రహస్తదాస్తాం. ప్రతిమాంభూజనైకసం
తానాం మూఢానాం కా గతిగత ఆహ - హిరణ్యప్రతిమాప్రియః హిరణ్యస్య
ప్రతిమా హిరణ్యప్రతిమా సా ప్రియా యస్య స తథోక్తః. హిరణ్యయీం
హయగ్రీవప్రతిమాం కారయిత్వా మూఢేస్సా పూజ్యేతి భావః. తస్య చ
నివాసమాహ - హిరణ్యరత్నప్రాసాదగర్భశోభీ హిరణ్యస్య రత్నానాం చ
ప్రాసాదః దేవాలయః తస్య గర్భే గర్భగృహే శోభతి ఇతి తథోక్తః
హయగ్రీవార్చయాస్తత్ర స్థితత్వాదితి భావః. నను హిరణ్యదానాదికం

కుచేరాధీనమత ఆహ - హిరణ్యప ఇతి. హిరణ్యం పాతి రక్షతీతి హిర
ణ్యపః సర్వత్ర రక్షణస్య విష్ణుకృత్యత్వేన కుచేరనిష్ఠమపి హిరణ్యరక్షణం
విష్ణుకృత్యమేవ. కుచేరస్తు తత్ర నిమిత్తమాత్రం తేన రహిణ్యదానాదికం
చ విష్ణుధీనమేవ కుచేరస్య తత్రాపి నిమిత్తమాత్రత్వాదితి భావః. యద్వా
హిరణ్యపః కుచేరః తస్య చ భగవద్విభూతిత్వం గీతాయాం విత్తేశో
యత్కురక్షసామితి వచనేన ప్రతిపాదితమితి జేయమ్.

[చత్వారిపదాని] || ౮౯ ||

శ్లో॥ హిరణ్యయశ్మశ్రుజాలో హిరణ్యకమలస్రజః

హిరణ్యలోష్ఠసమధీనేవితవ్యో హిరణ్యగః || ౯౦ ||

హయగ్రీవస్యాస్య హిరణ్యవర్ణత్వాదేవ ఆస్య శ్మశ్రుజాలమపి హిర
ణ్యయమిత్యాహ - హిరణ్యయశ్మశ్రుజాలఇతి. సస్వేతాదృశే భగవతి
పుష్పహారాదికం సైవ శోభేత్యేతత్ ఆహ - హిరణ్యకమలస్రజ ఇతి. స్వర్ణ
కమలహారః, స్రజతీ హిరణ్యవర్ణః స్వర్ణవిగ్రహస్య స్వర్ణకమలధారణముచిత
మితి భావః. యద్వా భగవతోస్యాపరం హిరణ్యభోగమాహ - హిరణ్య
కమలస్రజ ఇతి. స చ హిరణ్యకమలార్చిత ఇత్యనేనాస్య పునరుక్తిః
పుష్పపూజనం తత్ర పుష్పధారణమితేతి భేదాత్. సస్వస్య భక్తాః క్వాపినోప
లభ్యంత ఇత్యేతి ఆహ - సత్యమితి. హిరణ్యలోష్ఠసమధీనేవితవ్యః హిరణ్యే
లోష్ఠే చ సమా ధీర్వేషం వైః పండితైః నేవితవ్యః నేవితం శక్యః.
సమలోష్ఠాశ్మకాంచన ఇతి గీతావచనాత్తాదృశాః పండితా అతీవ విరళా
ఇతి భావః. సను భగవతోపి హిరణ్యప్రియత్వే తద్భక్తానాం కుతో హిరణ్య
లోష్ఠసమధీస్యాపత ఆహ - హిరణ్యగ ఇతి. హిరణ్యం గచ్ఛతి
వ్యాప్నోతి ఛాయాపేక్షేతి హిరణ్యగః హిరణ్యస్యాభ్యంతరంగభూతో
భగవాన్ క్షహిరణ్యశేవాంతరంగత్వేన భజమానాః జీవాః క్షేపితి భావః.
యద్వా హిరణ్యే గూ ఛాయా దృశ్యతే సా భగవానేవ. తద్భక్తవ్యుత్ప
రసిం స్వయాపం కు ల్పాపతుల్యమేన. అతో భక్తనామియం లాభః కర్మ
క్షేపితి భావః. [చత్వారిపదాని] || ౯౦ ||

శ్లో హిరణ్యగర్భోపదిష్టసర్వవేదో హిరణ్యహృత్.

హిరణ్యగర్భతనయగీయమానాపదానశః || ౯౦ ||

నను హిరణ్యగర్భసత్రే ఆవిర్భూతేనానేన కిం కృతమత ఆహ
హిరణ్యగర్భోపదిష్టసర్వవేద ఇతి. హిరణ్యగర్భాయ బ్రహ్మణే ఉపదిష్ట
స్సర్వే వేదా యేన స తథోక్తః. వాచో బభూవు రుశతీశ్శ్వసతోస్య
స్త ఇతి భాగవతాత్. నను భగవానయం బ్రహ్మణస్తత్సత్రోపయోగి
ప్రభూతం హిరణ్యమదత్వా కిమితి వేదాన్ దదానత ఆహ - హిరణ్య
హృదితి. హిరణ్యం మరతీతి హిరణ్యహృత్ “యస్మానుగ్రహమిచ్ఛామి
తస్య విత్తిం హరామ్యహ” మితి విష్ణుపురాణాత్. భగవానయం స్వభక్తిం
బ్రహ్మణమనుజీఘృతుస్య తస్మై స్వగూఢాగ్ర్యప్రకాశకం సేవగణముపగ
దేతేతిభావః. న చ హిరణ్యదఇతి పూర్వోక్త స్వరచనవ్యాపూతి ఇతివాద్యమ్.
భగవతస్సర్వకామప్రదత్త్విస్త్వాప్రసిద్ధత్వాత్. తచ్చ కామపూరితమనసుగ్రహ
విషయమేవేతి ప్రాగేవప్రతిపాదితం. నను తేనే బ్రహ్మ హృదా య ఆదిక
వయ ఇతి భాగవతాదావౌ చతుర్ముఖాయ వేదా భగవతా హృదేవోప
దిష్టాః, మధ్యే తదుపదేశోఽపి వృథా కథంచిద్విస్మృతత్యేన వేదానాముప
దేశస్యావశ్యకత్యేపి పూర్వవద్భుదైవ కర్తృముపదేశశ్శక్యః తస్మాత్
బ్రహ్మణే వేదోపదేశార్థమయమవతారో వ్యర్థ ఇత్యత ఆహ - హిరణ్యగర్భ
తనయగీయమానాపదానశః. అపదానాన్యేవ అపదానకాని. హిరణ్య
గర్భతనయేన నారదేన గీయమానాని అపదానకాని అద్భుతవరితాని మధు
కైటభహనసభక్తవిద్యాదావాదీని యస్య స తథోక్తః. అయం భావః.
యద్యయం నావతిష్యత్ - తరి హయగ్రీవస్తుతిం నారదో నాకరిష్యత్.
తతచ్చ లోకో నామోక్యదితి. యద్యా మధుకైటభహననాద్యర్థమవతారో
యమావశ్యక ఇతి. [త్రీణి] || ౯౦ ||

శ్లో॥ హిరణ్యగర్భవినుతో హిరణ్యజటరాధరః

హిరణ్యగర్భప్రభవో హిరణ్యజటబలవ్యయః || ౯౧ ||

నను సేన ప్రార్థితోయం బ్రహ్మసత్రే జాత ఇత్యుత ఆహ - హిరణ్య
గర్భవినుత ఇతి. బ్రహ్మణా ప్రార్థితః. నను కిమిత్యయమేవ ప్రార్థిత
ఇత్యుత ఆహ - హిరణ్యజతరాధర ఇతి, హిరణ్యం జతరే గర్భే యస్యాస్స
హిరణ్యజతరా భూః ధరతీతి ధరః తస్యా ధరః ధరా తథోక్తః. యతోయం
భూధరత్వేన భూపరిపాలకః అతోయమేవ శ్రీరామో విశ్వామిత్రయగ
మిష మస్మిత్రం రాక్షసోపద్రవాదక్షిప్యతీతి బుద్ధ్యా ప్రార్థిత ఇత్యర్థః.
నను హిరణ్యగర్భస్వయమేవేశ్వరః కిమిత్యన్యం ప్రార్థితవానిత్యుత ఆహ -
హిరణ్యగర్భప్రభవ ఇతి. హిరణ్యగర్భస్య ప్రభవః కారణం. అతోయ
మేవేశ్వరః అనాదిత్వాత్. న తు బ్రహ్మ జన్యత్వాదితి భావః. న చ
హిరణ్యగర్భగర్భపయోరహ ఇత్యనేన పునరుక్తిర్వాచ్యా ప్రళయే భగవజ్జ
తరే బ్రహ్మ స్థితి ఇతి తత్తార్థాత్. నను పాదేంద్రియాధిష్ఠితా విష్ణుః
ఉపసేంద్రియాధిష్ఠితా బ్రహ్మ తస్మాదానందప్రదోయమేవోత్తమస్సేవ్యశ్చే
త్యుత ఆహ - హిరణ్యాక్షబలస్య ఇతి హిరణ్యం రేతః తత్ప్రేధానమక్ష
మింద్రియం హిరణ్యాక్షముపసేంద్రియం తస్య బలస్య వ్యయో నాశో
యస్మాత్స తథోక్తః. కాలరూపేశేశ్వరేణ ఇంద్రియబలస్య నాశ్యమాన
త్వాదింద్రియాధిష్ఠాతుర్భిస్కాణః కాలరూప ఈశ్వరో గరియానితి భావః.
అన్యథా చాయం శోకో వ్యాఖ్యాయతే. తథాహి - నను బ్రహ్మసత్రే
భగవాన్ జాతో హి కుతో బ్రహ్మణ్యస్య పక్షపాతోయమత ఆహ - హిరణ్య
గర్భవినుత ఇతి. స్తోత్రం పక్షపాతస్వామిన ఉచిత ఇతి భావః. నను
బ్రహ్మణః ప్రార్థితం క్వ వా భగవాన్ పూరయామాస? అత్ర పూరయితు
మిత్యాశంకాయామేకం దృష్టాంతమాహ - హిరణ్యజతరాధర ఇతి. పారా
వారనిర్మగ్నభూమ్యుదరకాంఠం భగవాన్ బ్రహ్మణా ప్రార్థితః పురా
తాం భువం దంప్రయోర్ధధార జుఘాస్థాపయామాస చేత్యర్థః. వరాహాన
తారే ఇతి భావః. నను సోఽనతారః కుత్ర జాత ఇత్యుత ఆహ - హిరణ్య
గర్భప్రభవ ఇతి. బ్రహ్మణశ్శరీర ఏవ జాతః. నను హిరణ్యాక్షోపరుద్ధాం
భువం స వరాహః కథమానీతవానత ఆహ - హిరణ్యాక్షబలస్య ఇతి.
హిరణ్యాక్షస్య బలస్యవ్యయో నాశో యస్మాత్స బలం నైస్యమితి వా.
హిరణ్యాక్షస్య బలం నాశయిత్వా ఆసీతవానిత్యర్థః. తస్మా దేవమేవ
హయగ్రీవస్యాపి బ్రహ్మసత్రే బ్రహ్మప్రాసయా ఆనిరాఘః మధుకైటభాది

హాననం చ యుక్తమేవేతి భావః. న చ హిరణ్యాక్షానిఘాటన ఇత్యసేన
హిరణ్యాక్షబలవ్యయ ఇత్యస్య పునరుక్తిరితి వాచ్యం! సాక్షాత్ స్వైరప ప్యయన్తు
త్రోక్తః. అత్ర తు తద్బలస్యేతి భేదాత్. వస్తుత్వస్య ధ్వన్యన్త ఏహాయం
[చత్వారిపదాని] ॥ ౯౨ ॥

శ్లో॥ హిరణ్యపీతవసనో హిరణ్యధరణీధరః
హిరణ్యవర్జజనకో హిరణ్మయలతావళిః ॥ ౯౩ ॥

నను మృతాశధవశస్య హయగ్రీవస్య శ్వేతవస్త్రధారణముక్తం
హిరణ్యవర్ణస్యాస్యాపి కిం తదేవ వసనముతాస్యదితి శంకాయాం చక్ర
హిరణ్యపీతవసన ఇతి. హిరణ్యమివ పీతం వసనం యస్య సః పీతాంబుజో
యమిత్యర్థః. ధ్యానోపయోగిత్యాద్యస్త్రవిశేషకథనమితి జ్ఞేయం. నను
హిరణ్మయవిగ్రహాదిరణ్యపీతవసనాచ్చ హయగ్రీవాస్త్రేరుర్మహాకౌ హిరణ్మయ
త్వాదంతరపి రంధ్రాభావాత్. దిగంబరత్వాచ్చ చతుర్దశలోకాధారత్వాచ్చ
త్యాశంకాయామాహ - హిరణ్యధరణీధర ఇతి. మేరుశ్చిగురిణామహమితి
గీతాచననాతోన్నపి భగవద్విభూతిరేవేత్యర్థః. నను స ఏవ సేవ్యో భూయో
హిరణ్యలాభావత ఆహ - హిరణ్యవర్జజనక ఇతి. హిరణ్యవర్ణస్య జనకః
భగవానయం భక్తః ప్రార్థితో హిరణ్యవర్షం వవర్షస తు మేరుగ్ని తాదృశ
ఇతి కృత్వా హిరణ్యధరణీధరగతహిరణ్యేన న కోప్యన్తో లోకానామితి
భావః. న చ భగవతోన్నపి హిరణ్యవర్జజనకత్వమసిద్ధమితి వాచ్యం. విద్యా
రణ్యస్వామిభిః ప్రార్థితా గాయత్రీ హిరణ్యవర్షం వవర్షేతి ప్రసిద్ధేః. తస్మాత్స
గాయత్ర్యా భగవత్ప్రేరితపాదకత్వాద్భగవన్మయత్వాద్భగవచ్చక్రిత్యాచ్చేతి.
అనేన భగవతః సంధ్యాపిశంగితాంబుజసామ్యం వ్యజ్యతే. నను మేరూ
సువర్ణలతాస్సంతీత్యత్రాహ - హిరణ్మయలతావళిరితి. హిరణ్మయనాం లతా
నాం అతిశయోక్త్యా తత్తుల్యానాం జటానామావళిః పక్షిర్యస్య స
తథోక్తః. జ్వాలాకలాపావలీ జ్యోతిఃపింగజటా కపర్దమితి బ్రహ్మాండ
పురాణాత్. [చత్వారిపదాని] ॥ ౯౩ ॥

శ్లో॥ హిరణ్యగర్భో హిరణ్యదండచుత్తో హిరణ్యద్యౌక్
హిరణ్యగర్భాద్యవరో హిరణ్యస్ఫటికావళిః । ౯౪ ॥

సన్వయం హయగ్రీవో లింగదేహీన సంయుతో వా న వా ఆద్యే
అస్మాకమన తస్యాపి జీవత్వం స్యాత్. రతో ౭ సేవ్యత్వమేవ భవేత్.
స్ఫటియే పరిపూర్ణబ్రహ్మణ్యేన రత్నైరత్యుకభావైవైవాసంభవస్త్రిన్ అతస్త్వ
నాయం వృథా ప్రయాస ఇత్యుత ఆహ హిరణ్యగర్భ ఇతి, లింగదేహీన
సంయుతః హిరణ్యగర్భ ఇత్యుభిధీయమాన ఈశ్వరోయమేవ. న చాస్త్వ
లింగదేహీసంయోగమూతేన జీవత్వం వక్తుం శక్యతే. హిరణ్యగర్భ
ఋశో ౭ తో లింగదేహీన సంయుతః ఉద్భద్రబ్రాహ్మణో తస్య మహాత్మ్యమితి
నిశ్చయం. లింగసత్వేపి జీవత్వం చాస్య కర్మాద్యభావతః. ఇతి పంచదశ్యాముక్త
త్వాత్. యద్వా నను జాగ్రత్సేవేశ్వరోస్తి న తు స్వప్నే అతో ౭ నిత్య
నీవాయమిశ్వరః కుతోస్య సేవ్యత్వమత ఆహ హిరణ్యగర్భ ఇతి. హిరణ్య
గర్భనామ్న ఈశ్వరస్వప్నే పృత్యైగ. “హిరణ్యగర్భతామిశా” ఇతి పంచ
దశ్యా సమష్టిలింగశరీరాభిమానిన ఈశ్వరస్య హిరణ్యగర్భత్వాది భావః.
నను తదానం కోస్య పరికర ఇత్యుత ఆహ హిరణ్యదండచుత్తో హిరణ్య
నామింద్రియాణాం దండస్పృశాః మనసాన హైకాదశేంద్రియాణీత్యర్థః స
ఏవ ఛత్రం యస్య స తథోక్తః. యథా ఛత్రేణ రాజా సేవ్యతే తథా హిరణ్య
గర్భసమష్టిపురుషం సర్వాణీంద్రియాణి సేవన్త ఇత్యుర్థః. స్వాధిరణ్యం
హేమ్ని కుప్యే విత్తమానవిశేషయోః పరాటరేతసోశ్చేతి రత్నమాలా.
శేఖోవాచీదం హిరణ్యవదం లక్షణయా తదింద్రియమభిధత్తే. ఉపలక్షణ
తయా తు అన్యాయ్యపీంద్రియాణీతి జేయం. వస్తుత్వం న సేవ్యత్య హిర
ణ్యయపురుషస్యకించత్రాద్యైశ్వర్యమస్తీత్యుత ఆహ - హిరణ్యదండచుత్త
ఇతి. హిరణ్యవికారో దండో యస్య తత్ ఛత్రం యస్య స తథోక్తః.
ఉపలక్షణమిదం హిరణ్యదండచామరాదీనామ్ ధ్యాతృత్వేవేతస్య కరుణా
పాంగానాహ హిరణ్యద్యుగిత. హిరణ్యవికారద్యుష్టిః. ఏతస్య కటాక్ష
అహారీ హిరణ్యవర్షధారేవ భాతీత్యుర్థః. హిరణ్యరూపస్య హిరణ్యసంద్యుగితి
శ్చుతేరితి భావః. నను పరావరః పరమాత్మా ఉపాస్యః హృద్ధ్యంభిభేద

నాదిసంభవాదత ఆహ హిరణ్యగర్భాద్యవర ఇతి. హిరణ్యగర్భో బ్రహ్మ ఆది ర్వేషాం తే హిరణ్యగర్భాదయః. ఆదివదాత్ప్రబావతీనామింద్రా నీనాం రుద్రాణామస్త్యేషాం చ జేవానాం గ్రహణం. అవరే అగస్త్యస్త్యే యస్మాత్స తథోక్తః. హిరణ్యగర్భాదిభ్యస్సర్వేభ్యోప్యత్యగ్నోష్ఠ్య ఇన్ద్రోష్ఠ్యః. పరే హిరణ్యగర్భాదయోఽవరే యస్మాత్స పరావర ఇతి తుత్యోక్తః. ఏతస్య హయగ్రీవస్యాసాధారణం చిహ్నమాహ హిరణ్యస్ఫటికావళిరితి. హిరణ్య యుక్తానాం స్ఫటికానామావళిర్మాలా యస్య స తథోక్తః. స్ఫాటికో మోక్షదాయక ఇతి శాస్త్రాత్. సర్వే ముముక్షువో యూయం స్ఫటిక మాళాం ధరితేతి బోధయితుం స్ఫటికమాలాం కరకమరే గృహీతీత్యర్థః. ఇదం తు స్ఫటికమాలాధారణం రామకృష్ణాద్యవతారేషు నాసీత్ భావః. యద్వా నను యద్యయం పరావరస్యాత్తేతి మతోస్య స్ఫటికమాలాధారణ మత ఆహ హిరణ్యస్ఫటికావళిరితి, నాసౌ కేశలస్ఫటికమాలాం దధార కిం తు హిరణ్యస్ఫటికమాలాం, తచ్చ ధారణం భూషణార్థమేవ హిరణ్య పద్మధారణవదితి భావః. [పంచనామాని] || ౯౮ ||

శ్లో॥ హిరణ్యరేతోహుతసత్తాండవో హిమశీతలః

హిమాంశుభావుకో హిమ్యో హిమాలయమహాలయః ౯౯॥

నను హిరణ్యగర్భాద్యవరత్వమస్యాసిద్ధం. ఉపేంద్రస్య ఇంద్రాదిప రత్వాదిత్యత ఆహ హిరణ్యరేతోహుతసత్తాండవ ఇతి. హిరణ్యరేతస్యగ్నో హుతం సత్ప్రసిద్ధం ఖాండగం కవశేషోయేన స తథోక్తః. ఇంద్రస్యామి కం ఖాండవనం దదామేత్యర్థః. పాండవానాం ధనంజయ ఇతి గీతాచచ నాదరుసస్య విష్ణువిభూతిర్వేన సరావతారత్వేన వా అరుసకృతమపి ఖాండవ దహనం విఘ్నకృతమిత్యుక్తం. వసుతస్తు త్ర్యంశుసహాయేనైవ అరుసస్త్ర శక్తోఽభూదీతి. విహారేవ తత్కర్తృత్వమితి బోధ్యం అయం భావః. విహారేంద్రానుజత్వం లీలావతారజన్యమేన. న తు స్వాభావకం విహారే పంచమ పురుషత్వాదింద్రస్య. యది తు న జన్మనా అవరత్వం వివక్షితం, కిం తు కార్యేణేతి, న చైతదపి. ఖాండవదహనే ఇంద్రాదీనాం సర్వేషామపి కృష్ణా

సహభ్యాం జితత్వాదితి. నన్వేషమింద్రాదితాపకోయం కశం హ్యు
భ్యాంతామత ఆహ - హిమశీతల ఇతి. హిమమివ శీతలః భక్తవృత్తాపవారి
కత్వాదితి భావః. కాలవశాత్కార్యవశాద్వా దుష్టానామేహాయం తాపకో
న తు శిష్టానామితి బోధ్యం. నను హిమశీతలశ్చంద్రసేవ్యతాం తాప
నివారణార్థమత ఆహ - హిమాంశుభావుక ఇతి. హిమాంశోర్భావుకం
మశలం యస్మాత్స తథోక్తః. చంద్రమండలాంతగత్యోయం చంద్రస్య సస్య
విధమపిస్మృత్యాచం వారయిత్వా శుభంకరోతీత్యర్థః. యద్వా భావుకో
భగినీభిరా అతశ్చంద్రాచ్చంద్రాగ్రనా లక్ష్మీస్థితలా తస్యా అపి వృత్తాప
వారకో విమరతివ శీతల ఇతి భావః.

ఇత్యర్థ సహస్రమ్.

నను చంద్రో హిమం విధత్తే భగవాంస్తు సేవ్యత ఆహ - హిమ్య
ఇతి. హిమే సాధుః తత్ర సాధునితి యత్. హిమప్రద ఇతి యావత్.
హిమంశాదిబుతుష్టితి భావః. కాలయాపత్వాదీశ్వరసేవతి బోధ్యం.
నను హిమప్రదానక్షమో హిమవాన్మహా నత ఆహ - హిమాలయమహాలయ ఇతి.
హిమాలయే మహంతే అలియా యస్య స తథోక్తః హిమాలయ ఏవ మహా
నాలయో యస్యేతి వా.

శ్లో॥ హిమాలయో హిమస్తోమవిగ్రహో హిమధామధృత్ః |

హిమవత్సుతసంత్రాతా హిమధామసముద్భవః || ౧౬

నను తథా భగవతోప్యాధారభూతో హిమవాసేవ సేవ్య ఇత్యుక్తి
ఆహ - హిమాలయ ఇతి. స్థావరాణాం హిమాలయ ఇతి గీతావచనాత్సోపి
భగవద్విభూతిరనేతి భావః. నన్వేషమపి సంతతైస్స ఏవ సేవ్య ఇత్యుక్తి
ఆహ - హిమస్తోమవిగ్రహ ఇతి. హిమస్తోమకుల్యదేహః హిమవాంస్తు
హిమస్తోమయుక్తవిగ్రహః తేన హిమస్తోమవిగ్రహత్వముభయత్రాపి సమాన
సేవ. ఈశ్వరత్వం తు భగవత్కృణ్ణమితీశ్వర ఏవ సేవ్య ఇతి భావః.
నను సాక్షాదేవ హిమః బిభర్షి స భూధర ఇత్యుక్త ఆహ - హిమగ్రామ

వృద్ధి. చంద్రం భరతి శేత్రే ఇత్యర్థః. అపి చ హిమవతోశ్యయశశ
సేవ్య ఇత్యాహ - హిమవతులసంత్రాతేతి. మైనాకస్య గతుకః. స్వ-
వాసభూతే సమద్రే మైనాకం సాపయిత్యా రక్షితవానింబ్రుభియానా
భావః. సవ్యేవం మైనాకరయకస్సయ్యద్ర ఏవ మహానత ఆహ - సమద్రాన
సముచ్చరి ఇతి. హిమభాముశ్చంద్రస్య సముద్భవో యస్మాత్స్వ -
క్షీరసాగర ఇత్యర్థః. తస్య సముద్రోర్తమత్వేన విజ్ఞవిభూతిస్త్వమి-
భావః. (పంచ నామాని) ||౯౮||

శ్లో॥ హిమవద్వత్సగోదోగ్ధా హిమానీభిరురప్రభః |
హిమవత్పక్షసంఛేత్తా హిమాంశుగహణప్రదః |

సను హిమన్విలయాద్విహారి మవద్వత్సగోధుగుక్తిమ ఇత్యర్థః ఆహ -
హిమవదితి. యద్వా సముద్రాత్సముద్రమేఖలాం గోరూపధారిణీం భువం
పయో యో దువోహ స గరీయానత ఆహ - హిమవదితి. హిమవానే
సతోస్స యస్యాస్తస్యా భువో ధేన్వాశ్చ గోగ్ధా పృథుచక్రవర్తిశ్చ్యవః
సాపి భగవదవతారభూతపీనేతి భావః. యద్వా దివ్యావధిమత్సాధిమావా
స్వేశ్య ఇత్యత ఆహ హిమవదితి. హిమవతోపధయస్సంతు సాపి. స
తత్త్వాపిరస్మాకం స్యాత్. భువి తు బహ్వ్యో పిషభయస్సంతి మనుష్య
గోశురాసాసు హిమవంతమేవ వత్సం వ్రకల్బ్య పృథురూపేణావహీ. భగ
వాన్మహాహేతి భగవదనుగ్రహేణైవ సృణామోపధిలాభ ఇతి తదగమిషి స
ఏవ సేవ్య ఇతి భావః. అపి చ హిమవత్పర్వతభజనే హిమానీభిరగ్నిస్తే నన్వి
త్రేత్యాహ హిమానీభిరుగ్రభ ఇతి. హిమాన్యా భిరురా భంగావహా ప్రభా
యస్య స తథోక్తః. సూర్యనారాయణస్య తాదృశత్వాదితి భావః. కిం
చ నాయం హిమవాక్ ప్రభుః పరేషాం త్రాణే స్వపక్షత్రాణేష్యసమగ్న
శ్వాదిత్యాహ. హిమవత్పక్షసంఛేత్తేతి. హిమవతః పక్షయోశ్చేదకః
మహేంద్రరూపేణైతి భావః. యద్వా సర్వోపి తాకో భగవచ్ఛక్తి
శక్తిమాన తు స్వతః. తే న ఇంద్రశిషా ఇంద్రవజ్రవిహారా వ్యవృత్తపరి
చ్ఛేదనశక్తిర్భగవచ్ఛక్తి రేనేతి భగవానేవ పర్వతపక్షచ్ఛేదక ఇతి హోధ్యం.

అను యస్సర్వస్య హాకారోస్య ఏక సర్వశక్తిస్తత్సర్వశక్త్యైవ సర్వశక్తి మాత్
అయం సు న సర్వస్య సేవకేమిహారణే రాహవే ఆమృతం దదావస్యాస్య
చంద్రేణ జామిరస్యదేవి రాహు - హిమాంశుగ్రహణప్రద ఇతి. హిమాంశో
గుహణస్యోపర సర్వస్య ప్రదో చాతా పర్వణి పర్వణి త్వం చంద్రం గృహ
ణతి భగవాన్ చంద్రానో రాహుంబ్రం గృహణతీర్థ్యం. న చ సూర్య
మపి గృహణత్యేదేవ వాచ్యం. చంద్రసంబంధేనైవ సూర్యస్యోపరాగభ్రమః.
న సు విద్యుది, సూర్యసంహారాదగో వర్తమానచంద్రమండలస్యైవ. అమా
యాపి భూచ్ఛాయాచ్ఛాపనవితి క్యోతీహత్ అయం భావః సర్వ
భాసి భగవాత్ ఊకస్య పుణ్యాతిశయచ్చ నాయ ఉపరాగం జనయితుం
క్యోతోరోః అజ ఇవ పటిత్యా లిఖా చక్రే, స తు వస్తుత స్తథాజ్ఞ
ఇతి. [అత్ర చక్రోరి పదాని సంతి] ||౨౭||

శ్లో॥ హిమాంశురుచిడిండినో హిమలిప్తాఖిలాంగకః|

హిమాచలానిలశ్వాసో హిమాపాంగవరంపరః||

౯౮

నకు పువలయబంధోన్మయలోకతాదహగర్వ భగవత ఇంద్రయం. గ్రహణం
దత్తే, న తు రుచిమతో నేనృ ఇన్ద్రో జిహ - హిమాంశురుచిడిండిర ఇతి.
హిమాంశో గుచిర్యస్మాత్స తథోక్తో డిండినో యస్యైవ తథోక్తః.
చంద్రమండలం జలమయమేవ. తదంతరేనృ భగవతో డిండిరరాశిస్త్ర
ప్రస్థస్సత్ చంద్రస్య కాంతిరుజనయంత్యర్థః. అనేన హిమాంశురుచితు
లోక్స్య డిండినో యస్య ఇతి నూచితమ్. న కేవలం డిండిరేశవ భగ
వతోంగేనాపి హిమాంశోరుచిరాసీదిత్యాహ. హిమలిప్తాఖిలాంగక ఇతి.
హిమేనచంద్రసేవీప్తమఖిలమంగకమంగం యాస్యైవ తథోక్తః. స్వతఃశ్చేవ
సోపి భగవాత్ చంద్రసేనాతీవ శ్వేతః. లిప్తీశ్చైవ చంద్రోవ్యయం
ధవళ ఇతి భావః. అనేన చందనలిప్తంగం భగవంతం ధ్యాయేదితి వ్యుజ్యతే.
న కేవలం చంద్రస్య ధావళ్యం, కిం తు తైశ్చిర్యమపి భగవానేవ చకారే
త్యాహ - హిమాచలానిలశ్వాస ఇతి. హిమాచలశ్చందనాచలః తస్మానిలో
మలయవాయుః స ఏవ శ్వాసో యస్యైవ తథోక్తః. మలయవాయుసంప

ర్కాజ్జలస్య యథా క్షేణ్యం తద్వజ్జలమయస్మాపి చంద్రస్య భగవచ్ఛాస సంపర్కాదితి భావః. హిమశ్శీతే త్రిషు క్షీణే ఫాలేయే చందనేపి చేగిత్నమాలా. అనేన భగవతో మలయవాయుతుల్యశ్వాసో ధ్యేయ ఇతి సూచితం. అథ చంద్రస్య కిరణానపి స ఏవ సృష్టవానిత్యాహ - హిమాహంగ పరంపర ఇతి. హిమా శీతలా అహంగపరంపరా యస్య స లిఖోక్తః. చంద్రమండలాంతర్గతభగవత్కటాక్షమాలైవ చంద్రశ్చివ్యాజేన లోకగమభూయత ఇతి భావః. అనేన శీతలకటాక్షమాలా భగవతో ధ్యేయేన సూచితం. (చత్వారి) ॥౯౦॥

శ్లో॥ హిమవాలుకికాశ్వేతో హిమదీధితిసోదరః।

హిరణ్యరేతఃప్రభవద్రౌపదీమానరక్షణః॥

౯౧

నను కర్పూరవచ్చంద్రస్యతివేద భవళః అతఏవ చంద్రఇతి నామ అతతహ హిమవాలుకికాశ్వేత ఇతి. హిమవాలుకా కర్పూరః సైవ హిమవాలుకికా సేవ శ్వేతః భగవానేవ స్వతః కర్పూరవధవళః. ఏతిత్సంబంధాదేవ చంద్రనామ్న ఇంద్రోర్వ్యవహర ఇతి భావః. నను చంద్రే కుతోభగవతోయం పక్షపాతోఽత ఆహ - హిమదీధితిసోదర ఇతి. చంద్రస్యానుజాభవంతర్యవతారే ఇతి భావః. దత్తాత్రేయావతారే వా. వస్తుతస్తు బ్రహ్మ సత్రోద్భవస్య మాయగ్రస్య బ్రహ్మాంశోద్భవశ్చంద్రస్సోదరతుల్య ఏవేతి గౌణవ్యవహారో జ్ఞేయః, సన్వేపం భగవత్స్వీయేన పక్షపాతః, స పక్షే స్వేత్యత ఆహ - మైవమితి. హిరణ్యరేతఃప్రభవద్రౌపదీమానరక్షణ ఇతి. హిరణ్యరేతా అగ్నిః తస్మాత్ప్రభవ ఉత్పత్తిర్వస్యాస్తస్యా ద్రౌపద్యా మానరక్షణః దుర్యోధనసభాయాం దుశ్శూరసః ప్రత్ర ఆకృష్టమాజే సతి ద్రౌపద్యా ధ్యాతక్రికృష్టస్సస్యా మానం రరక్షే త్యర్థః. భగవానయం స్వీయాః పరకియాః వా స్వాశ్రితాస్సర్వానవతి ద్రౌపదీశ్శీతలాది పృష్టాంతాదితి భావః. నను దుష్టాయాం బహుభవాయాం ద్రౌపద్యాం కథమశ్రయమాత్రేణాపి భగవతః పక్షపాత ఇతిచేన్నృపం. అయోనిజాయా

స్థానాః పతిస్తతోత మత్స్యాదిదేవేన ద్యౌతయితం హిరణ్యగర్భప్రభవేతి
శ్లోకేషణమ్. (త్రీణి పదాని) ||౯౯||

శ్లో॥ హిందోళశేఖో హిందోళనీలో హిందోళసేవితః |
హిందోళనారీరుచిరధన్వా హిందోళగానహృత్ || ౧౦౦

నను ప్రౌపదిమానరక్షణశ్రీకృష్ణ ఏవేత్యాశంకాయాం తస్యాపి భగవ
హతా త్యాచ్యగదద్యుహత్యాచ్చ సోపి హయగ్రీవ ఏవేతి వసుం శ్రీకృష్ణ
సూపతయా హయగ్రీవం స్తాతి ద్యాభ్యాం శ్లోకాభ్యాం హిందోళేతి. హి
ందోళాధ్రమరా ఇవ రేఖా ఆలకా యస్య స తథోక్తః. హిందోళ ఇవ
నీలః హిందోళై స్సేవితః ఇందీవరభ్రాంత్యేతి భావః. “ ఇందీవః చక్రత్యా
మమిందిరానందకందశం, పంచారుజనమంచారం పంచేకాం యదునందనామితి
ఉచనాదితి భావః. హిందోళనారీభిర్భ్రమరీభిః రుచిరం ధనుః యస్య స
తథోక్తః. భగవత్క్రూరకముగంభసంబంధబంధురే ధనుషి తిద్ధింధలోభాద్రు
మద్యస్సక్తా ఇతి భావః. వస్తుతస్తు భగవద్యుహవతాదస్య ప్రద్యుమ్న
భ్రమరయాపసుగయుక్త చానత్వం సిద్ధమేవేతి కృత్వా ప్రద్యుమ్నకృష్ణ
సహారభేదేన న్యుపహారోయమితి జ్ఞేయం. హిందోళగానహృత్ హిందో
ళానాం గానో హృత్ మనో యస్య స తథోక్తః. తద్దానప్రియ ఇత్యర్థః.
స్వీపుత్రధనురుణావలంబిత్యాదితి భావః. స్వరుక్మిణీకంఠానుయాయిత్యాది
నా. వస్తుతస్తు ప్రద్యుమ్నస్య హిందోళగానం ప్రియమేవ. తత్పరికరిత్యాదౌ
శ్లోతి పూర్వరచేయం. (పంచ) ||౧౦౦||

శ్లో॥ హిందోళనాభీతిలకో హిందోళనీవహ్నాలకః |
హిందోళఝంకృతిస్పర్శరమ్యవేణుస్సేనామృతః || ౧౦౧

హిందోళనాభీతిలకః భ్రమరతుల్యకన్తురీచిత్రకశాలీ, హిందోళనీవ
హ్నాలకః. హిందోళఝంకృతిస్పర్శరమ్యవేణుస్సేనామృతః భగవన్మృతానందగంధులో

భాద్రమరాస్త్రే నిపత్య తలకావలం వ్యాపరంతే భావః హింసా
 యుక్తతీనాం పుర్యేన సంబంధేన హేతునా నవ్యవహితావ్యాఖ్యాన
 స్వనానువృతం సుఖం యస్య స తథోక్తః. సగం న్యుభావం గంగం
 పుస్తే వేదాః శబ్దధలో భాద్రమరాస్మిన్ స్య గ్వసంస్కృతమనామకం
 భావః. (త్రీణి) ||౧౦||

శ్లో॥ హింసజంతుపశుశ్రోశ్చిర్నిససామ్యస్వభావకృత్ |
 హానీభూతమహామాయో హింసితగ్రాహవల్లభః || ౧౧ ||

సమ భగవంతం భ్యాతుం షటిక్ చేరహాదాగ్రయణీయం నామ
 దురాచియావః. తత్ర హింసజంతుసంస్థితీ తే ప్రదుషం ధర్మసేవనా
 అహా శ్రోకవ్యయం. హింసజంతుపశుశ్రోణిః హింసా మూలం నామ
 వన్యపుగా వ్యాప్రూడయః పరిహో గ్రామ్యధేన్వాడయా, తే హింస
 శ్శస్య స తథోక్తః. చక్ష్య పుగాః పరిచ క్రోణిదేళ ఇతి భాగవతాది
 భావః. విరాడభేదేనయముక్తిః. న స్వేపం భగవతస్తేభ్యో భీతివ్యస్త
 నాను కథం పునగన్మాకమత ఆహ - హింససామ్యస్వభావకృతి. హింస
 జావపి సామ్యస్వభావం కహోతి నిశ్చే ఇతి నిశ్చే. అంతర్వాస
 త్యాది భావః. కుతోన్యేయం చక్తిరతి ఆహ - హానీభూతమహామాయ
 ఇతి. హానీభూతా మహామాయా యస్య స తథోక్తః. హానో జనోన్మా
 కరీ చ మాదేతి భాగవతాన్మాయాస్యామిన శిశ్వాదస్య న కించిద్భయం, ని
 నామేతి భావః. ఏవం స్వభావవినిమయేన రక్షాముక్త్యా అభ ప్రకారం
 రేణ రక్షామహా హింసితగ్రాహవల్లభ ఇతి. హింసితః గ్రాహవల్లభ మక
 శ్రేష్ఠః యేన సతథోక్తః. మకరం శిషిత్వా గజేంద్రం యథా రక్షిణవా
 తథాస్మానపీతి కృత్వా దుష్కశిషిణద్వారాపీశ్వరకర్తృకా అభ్యుదయ
 ప్యాదితి భావః. (చత్వర) ||౧౨||

శ్లో॥ హింసాకథాహింసజనప్రియకృద్ధింసఘాతుకః |
 హింసపూర్ణారణ్యవాసిమునిత్రాణో హిమాశయః || ౧౩ ||

కిమగ్రమవ్యయమశిష్యమితి శంకాయాం కిమగ్రమవ్యయమేవేత్యాహ
 హింసాకథాహింసజప్రయక్తవత్ హింసానామ కథా యాదీ హింసానాం
 గవానాం సాహనాం స్రియం కింకోతీతి తథోక్త్యై. ఇమ మకరం శాపా
 న్మోచయితుమేవ జహూన న తు హింసోదయం హింసా ఇతి బుద్ధ్యైత్యత ఆహ
 హింసప్రమాతుక త్తి. హింసకానసన్యభాష. భుజమాదికాదిహసనస్యాపి
 గగవతా లోకోపకారార్థంకృత్యాదితి భాష. తమేవోపకారమాహ
 హింసప్రమాదాగ్రణ్యనానియునీతాదీ ఇతి. హింసా పూర్ణే అనన్యే వానినాం
 యునీనాం త్రాణం రక్షణం యస్య స తథోక్త్యై. పరస్పరాపి అరణ్యనివాసి
 గునిజనతా అపేక్షైవ క్రియతే ఇన్యైశ్చ. ఏషం రక్షణే హేతుమాహ
 హిమాశయా కృపయా శీతలహృదయః (చంద్రవర్ణ) ॥౧౦౩॥

శ్లో॥ హిమాంశుముఖవిద్యోతక్ష్మీర్తి కాంతోవగూహనః
 హిమాంశుసుమభృత్క్షీర్తి వల్లభఃపుష్పభుజవ్రజః॥ ౧౦౪

అరవివాస్య మూర్తి భూతకీర్తి మత్స్వమిత్యాహ హిమాంశ్వతి.
 హిమాంశుతుశ్యేన ముఖేన విద్యోతంత్యాః కీర్తి కాంతాయా ఉపగూహన
 మాలింగసం యస్య స తథోక్త్యై సాక్షాన్మూర్తాక్షీర్తితి కాంతా అముమాలింగ
 తత్త్వర్థః. సమ కీర్త్యభిచూని దేవతైచ సా, న తు కీర్తి రిత్యత ఆహ హిమాంశు
 మేవ సుమం క్షీర్తితి హిమాంశుసుమభృత్. తస్యాః కీర్తి వల్లభః కీర్తి రూప
 తాయా ఉపభృత్ భూతః భుజవ్రజో యస్య స తథోక్త్యై. సా కీర్తి రేత
 ద్భుజమవలంబ్య విజృంభతేవ దృశ్యతే. తస్యాః పుష్పమయం చంద్ర
 తత్త్వర్థః. (జ్వ) ॥౧౦౪॥

శ్లో॥ హవితాంభోజవదనపుష్పి కాంతోపలాలితః
 హరిప్రియాహృష్టిపుష్పిక్షీర్తి కాంతాజనావృతః॥ ౧౦౫

కీర్తిమానే వామం న తు పుష్టిమానరి ఆహ హవితేతి. హవితం
 వికసితమంభోజమివ వదనం యస్యాస్తయా పుష్టికాంతయా మూర్తి భూ

తయా పుష్టికాంతయా ఉపభాసితః నాసి పుష్టిరముం మూర్ధ్న ధూయ సవతే
ఇత్యర్థః. ధ్యానసౌకర్యాయ స్వం సంసలయాహ. మద్రప్రియా లక్ష్మీ
హృష్టిస్తుస్వంగనాపుష్టిః. శీర్షః పితృదానీనాం కాంతా నాం సదేవ రాశీనాం
ఆవృతః పరివేష్టితః. తద్రామం ధ్యానోపకరణ భావః. (చేస్) ॥౧౦౭॥

శ్లో॥ హరినీలవ్రతతికానీలానీరాజితాత్మకః

మర్దణావణ్యవాఙ్మోఘోధిభూతాహినాయకః॥

౧౦౮

అన్యమపి భగవత్కృతాంతం తత్కృత్యం చ భగవతోపయోగితయావక్త,
సారీతి. హరినీలవ్రతతికయా ఇంద్రనీలమయబుద్ధయోగ సితయా నీలరూపేణాన్య
నీరాజితః కృతనీరాజనః ఆత్మా విగ్రహో యగ్య సత్సత్త్వః. సర్వాసా
మవ్యంగనానామేతత్సేవే కారణమహం - పాశేతి. పోష్యపృథుయంగమే
లావణ్యపాఙ్మోఘోధా పోతిభూతః అహినాయకశ్చేషో యస్య స తత్సత్త్వః.
భగవానయం స్వరూపస్యానగరే స్వయమేవ నిర్మగ్నస్సైత తత్ ఉద్ధృత
తార్థం శేషరూపం పోతమా రూఢవానిత్యర్థః. అపరిమితలావణ్యశ్చాపమ
మేవ సర్వాస్సేవంశి ఇతి ఫలితం (చేస్) ॥౧౦౯॥

శ్లో॥ హీనాఖిలో హీరమణిత్వాభృత్రప్రతిభటో హితః

హితకృద్ధితహృద్ధిశకలాయితసద్రదః॥

౧౦౯

తాసాం సేవసే ఆవరమపి హేతుమాహ. హీనాఖిలఇతి. హీనం
న్యూనమఖిలం యస్మాత్సత్సత్త్వః. సర్వాధిక ఇత్యర్థః. సర్వాధికమేవ
ఉత్తమాంగనాస్సేవంతే స తు తుద్రం నాపిపథ్యమమితి భావః. తాదృశ
లావణ్యవత్సే విగ్రహస్య హేతుమాహ - హీరమణిత్వాభృత్రప్రతిభట ఇతి.
వజ్రమణిపర్వతతుల్యః. శుద్ధస్ఫటికమణిభూభృత్రప్రతిభటమితి, బ్రహ్మవచ
నాత్. అతపివాయం తాసాం భక్తానాం చ ప్రేమ ఇత్యాహ - హిత
ఇతి. నాయం శాస్త్రాలిఖనుమాదివత్స్వరూపమాత్రేణ ప్రేమః. కిం తు

పద్మాదిపద్మజేనాపీత్యాహ - హితకృదితి. హితం కరోతీతి హితకృత్. స్వాశ్రితానాం కాంతానాం భక్తానాం చ యద్యదితం తత్తత్స్వం కథ్యతే ఇత్యర్థః. నన్నాశ్రితేభ్యస్సకాతాన్మహామునిత్వాదయం తేహం హితం కథ్యతీతిహిత ఆహ - హితహ్యుచితీ. హితే ఏష హ్యేత మనో యస్య పత్యతీతి. మదాశ్రితహితం మయా కార్యమిత్యేతావదేవానుసంధాయ కరోతి స తు ప్రతుష్టపకారస్పృహయా పరపూర్ణకామత్వాదితి భావః. సుపతీనాం తాసాం సమ్మోహనకారి భగవదుతాంతరమాహ పీడశకలాయితప్రదవ ఇతి. పీడశకలవదాచరితాశ్శృంగనా రిదా చంతా యస్య స త్యోక్తః సుపతీనాం శోభనదంతోయచే వానుసరణీయ ఇతి భావః. [మః] ౧౦౩

శ్లోః హీనభ్రమజనప్రాణో హీనలాంఛనచంద్రమాశః

హీనాధికభిదాభావరహితో హీనపావనః॥ ౧౦౪

భక్తానాం భగవదాశ్రయణే హేత్వంతరమాహ - హీనభ్రమజనప్రాణ ఇతి. హీనః శూన్యః క్రమః కేవలగోపాదిష్వహంతామమతాహిమః కేవలహేహం హీనస్యైవ ప్రమాదోనేమమితి వా. జనస్య సమూహస్య ప్రాణ ప్రాణతుల్యః తజ్జన ఏష ప్రాణా యస్యేతి వా. “ప్రియోహం జానిన్” స్మృగమహం స చ మమ ప్రియఇతి గీతావచనాదితి భావః. నమ మనశ్చంద్రం ప్రవిశతీతి శ్రుణే చంద్రమా ఏష తాసాం తేహం స మనోహరః ప్రియశ్చేత్యత ఆహ - హీన లాంఛనచంద్రమా ఇతి. నిష్కళంకచంద్ర ఇత్యర్థః. తత్తుల్య ఇతి యావత్. నిష్కళంకే చంద్రే భగవత్స్థితో సతి చతుస్తాసాం తేహం వా మనోభగవంతం విహాయ సకళంకమింగుం ప్రవిశేతితి భావః. నమ లక్ష్మ్యైదయఃస్త్రియః పరస్పరం న నమః అప్యదా దయో భక్తాశ్చ తథా తేన భగవానయముత్కృష్టే ప్రహ్లాదాచి ఉత్కృష్టసాయాం లక్ష్మ్యైం విశేషేణ సక్తస్సాన్యదన్యేషామవ్యాసాం చ నిత్యరేవ స్థిత ఆహ - హీనాధికభిదాభావరహితో ఇతి. అయం హీనోఽయమధిక త్యాగకారకభేదబుద్ధిహీన్యః సర్వాత్మత్యేర సర్వసమత్వాదితి భావః.

అపి చ భగవదాశ్రయణాత్ప్రాగేవ లోకస్య సౌఖ్యం, స తు పశ్యాది
వ్యాహ - సీసజ్జననభితి. హీనాత్ పాపయశ్శుక్తమికరోతీతి తథోక్తః.
అతిశ్శుక్త్యే వయం సర్వా అంగనాశ్చక్రమా ఏవేతి భావః. (చత్వారి) ౧౦౦

శ్లో॥ హీరాస్త నన్వర్ణకుంభకుంకుమాంతోత్త రీయకః।

హీరాధరామృతాస్వాదపూర్ణ కామోపరణ్యకృత్ ॥౧౦౧॥

అథ త్రిభిర్వ్యాసోపయోగినయా లక్ష్మీసంభోగమాహ - హీరాంతి
అన్వర్ణప్రస్తనయోస్త్వర్ణకుంభకుంభయోః నితేన కుంకుమేన అంతం సుందర
మంతరీయం యస్య స తథోక్తః. అలింగనసమయ ఇతి భావః. హీరాయా
అధరామృతస్య ఆస్వాదేన పూర్ణమితః కామో మన్మథో యోస స
తథోక్తః. “కామినామధరాస్వాదస్సురతాదతిరిచ్ఛతేఇతి న్యాయాదితి భావః.
సీరణ్యకృత్ హీరణ్యం రేతః కరోతి సింహతీతి తథోక్తః సంభోగసమయో
నతి భావః. స చేదం రేతస్సేవనమప్రమాణమితి వాచ్యం, శిశ్య మిథః
స్యమిత్వశ్రవణేన తద్వద్విష్టోరేపీత్వనుమానాత్. [తీజీ] ॥౧౦౧॥

శ్లో॥ హీరాపాంగోత్పలావృష్టో హీరాలింగితకంధరః॥

హీరాదేవీనక్తకరో హీరాచుంబితలోచనః॥ ౧౦౨

హీరయా అపాంగోత్పలావృష్టః హీరయా అలింగితా కంధరా
యస్య స తథోక్తః. హీరాయాం వేద్యాం నక్తకరో యస్య స తథోక్తః.
హీరయా చుంబితే లోచనే యస్య స తథోక్తః. [చత్వారి] ౧౦౨

శ్లో॥ హీరావత్కోరుహంభోజకోశే కాంయిమధువృత్తిః।

హీరావిలోలతాటంకరత్ననీరాజితాననః॥ ౧౦౩

హీరాయాః వత్కోరుహే ఏవ అంభోజకోశే కాంయి శయానః మధు
భవరః శ్వేతభృంగ ఇతి యావత్, హీరాయాః విలోలయోరుపరి

సుతసంగంభాదితి భావః. తాటంకయోః కగ్నిభూషణయోః రత్నైస్స
రాశితమాననం యస్య స తథోక్తః. (బోధపదే) ॥౧౦౧॥

శ్లో॥ హీరాసంవాహితపద్మో హీరోపలమయోవధిః॥

హర్ష యుక్తంజష్యంక శాయీ హంసనిలీనహృత్ ॥ ౧౦౨

అథ ద్వ్యాభ్యాం శయానం భగవంతం స్థాతి ధ్యానోపయోగాయ.
హీరయా సంవాహితే పదే యస్య స తథోక్తః. హీరోపలమయః వజ్ర
మణికృత ఉపధిః కంధాభారః యస్య స తథోక్తః. హర్యజాం
హృద్ధానాం సలికాసానామితి యావత్. కంఠానాం సర్వంభే శయ్యాయాం
శాయీ శయానః హంసే బ్రహ్మణి నిలీనం హృత్ యస్య స తథోక్తః
యోగనిద్రాయామితి భావః. (చత్వారి) ॥౧౦౩॥

శ్లో॥ హర్షమిలితనేత్రాభ్యాం హీరశ్యాసానిలార్చితః॥

హరిదిగ్భాసికూటారోహర్ష ముల్లీసుమాంబరః॥ ౧౦౩

హర్షో సుతానంజన యోగనిద్రాసుఖేన వా మిలితే నోత్రాపే
యస్య స తథోక్తః. హీరస్య సర్పస్య శేషస్యేతి యావత్. హీరస్సింహో
హివజ్రేషు హీరా లక్ష్మీః విపేదికా ఇతి రత్నమాలా. శ్యాసానిలైః చామర
వాయుతుల్యైరితి భావః. అర్చితస్సేవితః హరిదిక్రాచ్చీ తస్యాం భాసత
ఇతి భాసీ హూటార్కః సూర్యతుల్యం కిరీటం యస్య స తథోక్తః. ప్రాచ్యాం
శిరో నిధాయ శయితవానిత్యర్థః. త్రిరంగే రంగనాయకస్యాపి తదైవ శయి
తత్వాదితి భావః. హరో వికానః తద్వ్యక్తానాం మల్లీసుమానాం అంబరం
వస్త్రం యస్య స తథోక్తః. మల్లికాపుష్పైశ్చపత్రైశ్చపుష్పైశ్చ ఇత్యర్థః.
(చత్వారి) ॥౧౦౪॥

శ్లో॥ హంసాశ్రయజ్వలస్తైజాహూతంహూతభుగంతరః॥

హంసాశ్రయహూతభుక్తైర్హూతభుగ్నుతభుగ్నుభుజ్జిభః॥ ౧౦౪

నను అనుభవశుభకాదశీమాదధ్య కార్తికశుభకాదశీవగ్యంతం శయః
 సస్య అతివీచాసస్య ప్రతాపకూన్యస్యాస్య విహస్నేననం వ్యర్థమతేఅహ -హ
 తాశనజ్వలతేజా ఇతి. ముతాశనఇన జ్వలత్ భాసమానం తేజః ప్రతాపో
 యస్య స తథోక్తః. నాయుముప్రతాపః, నాపీషత్రప్రతాపః, కింత్యగ్నిప్ర
 తాపవీవేత్త్యగః. నను భగవత్ప్రతాపస్యాప్యపమానభూతత్వేన తతోష్ఠ్య
 ధికః స వీతిహోత్రస్నేన్యతామశవా స చ వహ్నిర్యేన ముతేన జీవతి,
 తదుతం వా సేన్యతామతే అహ - ముతం యద్యద్వస్తు అగ్నిహోత్రే ముతం
 తిత్త త్వర్వముపి విష్ణురేవ. తథాహుతభుగంతరః. అగ్నేరప్యంతర్యామి
 తస్యాపి తేజఃప్రదః ప్రేరకశ్చేన్యగః. నను ప్రాణాయ స్వాహేత్యాదిభి
 రాహుతిభిస్సర్వైః పి జఠరాగ్నౌ ఆహుతయః క్షిప్యంతే తత్పంచవైభవేన,
 లోలోయం జీవతీతి కృత్వా లోకస్య స ఏవ ముఖ్యో రక్షక ఇహోపే అహ -
 ముతాన్నముతభుజ్యూర్తిః. ముతమన్నం యస్మిన్ సహుతాన్నః, స చాసౌ
 ముతభుగగ్నిః జఠరాగ్నిరిత్యర్థః తస్మార్థః తద్రూపః. అం వైశ్వా
 నరో భూత్వా ప్రాణినాం దేహమక్రితః ప్రాణాపానసమాయుక్తః పచా
 మ్యన్నం చతుర్భుజీతి. గీతావచనాతోన్మపి జఠరాగ్నిర్భగవద్రూప ఏవ,
 నను కాష్ఠేష్యగ్నిం నిర్వృత్య తస్మిన్ మూయతే హః స చాగ్నిస్సర్వ
 వ్యాపీ నిర్లభః అతో భగవానేవేత్త్యత ఆహ - ముతభుగితి. కాష్ఠాంతర
 తాగ్నిరిత్యర్థః. సోపి భగవానేవ. తథాహి కాష్ఠే న శోష్యగ్నిస్సయూచే
 తాస్తి ఛిద్యమానే తస్మిన్నదృశ్యమానత్వాత్తస్య, కింతు అగ్నిజననసామ
 ర్థ్యం కించిత్కాష్ఠే విద్యతే. తచ్చ ఈశ్వరసంబంధ్యేన. ఈశ్వరశక్త్యో
 కాష్ఠస్య తాదృశశక్తిసంగతేరితి నను జఠరాగ్నిర్విదూరత్యమిశ్వరస్య
 స్మృతం. ఈశ్వరస్త్వగ్నిగర్లక్ష్యాయతే తతో నాయమిశ్వర ఇత్యతే అహ -
 ముతభుజ్యేభి ఇతి. అగ్నివర ఇత్యగః. తమగ్నివరం పుగవమితి శ్రుత్య
 క్షోన్మవర ఈశ్వరోయమే. హిరణ్యవర త్వేనాస్త్వేవాగ్నిచగత్వాదితి స
 భావః. (అత్రోక్తే షట్పదాని సంతి) ||౧౦౮||

శ్లో॥ ముతో మూతిర్హూతికర్తా మూత్యర్థో మూతికారణం
 మూత్యతీతో మూతిగతో మూతిశ్రోతా ముతాత్మకః

నను అగ్నిహోత్రీభిః అగ్నిహోత్రేణ చ భగవానింద్రవ బహుధా
అహూయతే అతఏవ తస్య పురుహూత ఇతి నామ. తతోస్మాభిరపింద్ర
ఏవాహూతవ్యస్సేవితవ్యశ్చేత్యత ఆహ - హూతఇతి. హూత ఆహూత
ఇంద్రాదిః హూతిరాహ్వనం హూతికర్తా యజమానాదిః హూత్యగ్ధః
అహ్వనస్య ఫలం ఇంద్రాద్యాగమనాదికం హూతికారణం ప్రాణవాయుః
శాస్త్ర్యవశబ్దజనకత్వాత్. యజాదికం వా. తదగ్రమేవ లేమహవ్వనాదిత
యాః. సర్వమపీదం శ్రీహయగ్రీవాత్మకమేవ. తత్ర హేతుమాహ హూ
త్యతీత ఇతి. హూతేరిషయః. బ్రహ్మత్వాదితి భావః. బ్రహ్మహోస్య
చర్వాత్మికత్వముచితమితి తాత్పర్యం. నను నాయం హూత్యవిషయః గతేం
ద్రాదిభిరాహూతత్వాద్బ్రహ్మహోత్రేత్యత ఆహ - హూతిగత ఇతి. అహ్వ
నస్యాప్యంతరతం భగవంతం కథమాహ్వనం విషయీకర్యాదితి భావః. నను
కథం తైరాహూతోఽత ఆహ - హూతిశోలేతి. దుగ్ధగతేంద్రాదిభక్త
నాహ్వనశ్రవణమస్య లీలయా భక్తరక్షణారం వా మాయయా సుసంగత
మితి భావః. అశ్మతత్వే తు తత్ర భగవత అగమనం న సంభవేతి
జేయం. నను తరి అస్మాభిరాహూతస్య భగవత అగమనం కతోద్య న
భవతీత్యత ఆహ - హూతాత్మక ఇతి. హూతా ఆత్మానో మనాంసి యస్మిన్
న తథోకః. యే బ్రహ్మదయా భాగవతాః భగవతి మనో లీనం కృత
వంతః తేషామస్య దర్శనం సులభం, న త్వస్మాకమితి భావః.

(నరపదాని) ॥౧౧౫॥

శ్లో॥ హృదయాశుర్హృదయగో హృద్యో హృదయదుర్గహః
హృదయం హృదయాకాశో హృద్వాసో హృదయేశ్వరః॥

నను తాదృశేష్యసి భాగవలేషు కతోస్యామనుగ్రహ ఇత్యత ఆహ -
హృదయాశురితి. సత్స్వభావః. నను త్యాపి వైకుంఠే సితే హారా భాగ
వతానామపి మనాంసి కథం లీనానీత్యత ఆహ - హృదయగ ఇతి. హృ
ద్యరస్సర్వభూతానాం హృద్దేశేదన తిమతీతి గీతావచనాదీశ్వరస్సర్వభూత
హృదయస్థ ఏవ. తేన తస్మిన్ మనోలయనం సుకరమేవేతి భావః. నను

హృద్యే వస్తుని మనో లగతి న త్వహృద్యే ఇవ్యత ఆహ - హృద్యఇతి. సాన్ని
 దానందిహృద్యైశ్చోజ్ఞః సను యస్యయం హృదయవిష సాన్ని
 ద్రి కులస్సద్వైహృద్యేతేర్వత ఆహ - హృదయహృహ ఇతి.
 ఆసంప్రదేన మనసా గృహీతు శశ్య ఇత్యోజ్ఞః “మనసేహారేనుద్రుప్త్యో”
 ఇతి. “యతో వాచో నిగర్తంతే ఆప్రాప్య మనసా సహాహృతి సుత్రుతిద్వై
 యహృద్యావాదితి భావః. నను సంస్కృతత్వానాస్కృతత్వభోగాన్మనసో
 భగవత్స్వరూపనానానే స్వాతాం నామ. చక్షురాదికం తు సర్వేషాం
 మపి తుల్యమేవ. అతస్మై నైవాయం భగవత్స్వరూపతామర్ ఆహ-హృదయవిష ఇతి.
 ఇంద్రియాకాం మనశ్చాస్మీతి గీతావచనాదింద్రియోత్తమత్వేన మనసో శ్లేష్ఠ
 విభూతిత్వం సిద్ధం. యదీదం మనశ్చక్షురాదిసాధారణం స్వాల్లరి ఇంద్రి
 యోత్తమత్వమస్య న స్వాల్ విమృశిభూతిత్వం చ న స్వాల్. గీతావచన
 స విరధ్యతే. తస్మాత్ సంస్కృతమనఃసైవాయం గృహ్యః. న గృహ్య
 పృథివిమనా, నాపి చక్షురాదినేతి భావః. యద్వా నను మనో బ్రహ్మ
 త్వహృద్యేతేతి గ్రతేన్మనవోపాస్యమిత్యర్ ఆహ - హృదయమితి. తస్మి
 భగవద్విభూతిరేవేతి భావః. నను దహరోపాస్యమసి గ్రూయతే అతితహ -
 హృదయరాకాశ ఇతి. దహరాకాశోపి భగవద్విభూతిరేవ సచ్ఛేపం తు
 తయోరుపాసం కార్యమర్ ఆహ - హృద్యాన ఇతి. హృది లక్షణం
 దహరాకాశే వానో నివాసో యస్య న త్థిక్తః. దహరస్య బ్రహ్మత్వ
 త్పేసాస్యతా, కిం క్వాంతరస్యేత్వగృహ్యతేతి భావః. హృదయశ్లేష్ఠ
 మనః ప్రభుః ప్రేక్షక ఇతి వా. తతో న మన ఉపాస్యమితి భావః. అప్ర
 హృదయేష్వర ఇత్యసేన భార్యాయా భర్తా యథా హృదయేత్వసత్త్వద్వై
 తనామిత్వైర్ ఇతి సూచ్యతే. (అప్ర) ||౧౦౭||

శ్లో॥ హృతస్వజననసారో హృతభక్తమనోధనః॥

హృతభక్తార్పితస్వాదునై పేద్యో హృతతజ్జనః॥ ౧౦౮

సను శ్రుతివిహితయోర్మనోదహరోపాసనయోః కుతస్త్వయా నిగ
 కృతీతి శంకాయాం శ్రుతిరపి మనోదహరయోర్బ్రహ్మత్వమనోప్రేక్ష
 పాసనాం విహితవతీ. న తు కేవలం తతశ్చ బ్రహ్మయజ్ఞ్యా మనతద్యుపాసనం

మంద్రక్షా విషయమేవ. ప్రాజ్ఞాస్తు బ్రహ్మైవోపాసతే బ్రహ్మణస్సంసార
కారణాజ్ఞాన నివారకత్వాదిత్యాహ - హృతస్వజనసంసార ఇతి. స్వజ
నస్య భగవత్స్వ సంసారో యేన హృత స్స తథోక్తః. న హి భగవద్భ
క్తానాం సంసారో నామ, చిత్రగుప్తాదిభ్య సంసారాభావస్య దృష్టత్వాదితి
భావః సంసారనివారణప్రకారమేవాహ - హృతభక్తమనోధన ఇతి.
హృతం స్వీకృతం భక్తానాం మనోరూపం ధనం యేన స తథోక్తః. దారా
పత్యాదినంసారసముద్రపతితం భిన్నం మనస్స్వయమేవ స్వస్మిన్నివేశ
యిత్వా ఆనందయతీత్యర్థః. అంతర్భామిత్వాదితి భావః. అత్ర చ “జాయ
మానం హి పుగుషం యం పశ్యేన్నధునూదనః, స వేతత్త్వస్థిజాతా స నై
మోక్షార్థచింతకః” ఇతి వచనం ప్రమాణం భోధ్యమ్. న కేవలం భక్తానాం
మనోధనమేవాయం హృతవాక్ కింతు తదీయం సర్వమపిత్వాహ - హృత
భక్తార్పితస్వాదునైవేద్య ఇతి. హృతం స్వీకృతం భక్తైరర్పితం స్వాదు

గుచిరం నైవేద్యం నివేద్యమేవ నైవేద్యం నివేదనీయంతన్నాదికం గృహపత్యా
దికం చ యేన స తథోక్తః. భగవద్భక్తా హి స్వదేహాదికం సర్వమపి భగ
వతే సమర్ప్యప్రపద్యంతే త్వమేహం ఇతి తద్రూప్యాత్. యద్వా నమ
యాది భగవతే మనోర్పితం తస్మి కిమితి తే అన్నాది భుంజతే? అత ఆహ -
హృతేతి. సర్వమపి పాయసాదికం భగవతేఽర్పయితుమేవ తే భుంజతే
భగవతో హృదయాంతర్గతత్వాత్. న తు స్వాధ్యమితి భావః. ఏకం
విధానాం భక్తానాం గతిమహా - హృతతజ్జన ఇతి. తత్ బ్రహ్మ ఓంతత్పదితి
నిర్దేశో బ్రహ్మణ స్త్రినిధిస్సత్రుతి ఇతి వచనాత్. తస్మిన్ నిషేవాన్ జన
స్వజనః మధ్యమపదలోపసమాసః. బ్రాహ్మణ ఇతి యావత్. హృతః
స్వీయత్వేన స్వీకృతః. తజ్జనో యేన స తథోక్తః స్వసాలోక్యాదికం
తేభ్యో దిశతీత్యర్థః. (చత్వారి) ||౧౦౨||

శ్లో॥ హృతసామ్యో హృతాంభోధ్వృతాంభోవిధిదేశికః।
హృతభీష్మనుతారతో హృతవేదగణాహృతిః॥ ౧౧౫

న స్వేనం భక్తానాం నారూప్యదానే భగవాం స్తే చ తుల్యాస్మ్యుర

తశ్చ భగవత్స్వోత్తమత్వం స స్వాదతి ఆహ - హృతసామ్య ఇతి. హృత
మహాతమ సామ్యం యస్య సః యేన స ఇతి వా. జగత్స్వప్నాదివర్జమేన
తేషామిశ్వరత్వమితి సూత్రకృతైవోక్తత్వాన్న తేషాం తత్తుల్యతేతి భావః.
నను కానయం స్వీయశ్చైవ స్వీకృతవానితి శంకాయాం సర్వాన్యమమశక్య
త్వాచ్చదుర ఆహ - హృతాంభోధిః, క్షీరసాగరమయం స్వీయశ్చైవ స్వీకృ
తవాక్. తత్ర శయితత్వాత్, తత్తుల్యాయః పరిణయాచ్చేతి భావః.
కిం చ హృతాంభోనిధిదేశికః హృతాంభోనిధిరగస్త్యః తస్య దేశికో గురుః
అగస్త్య మేకం శిష్యశ్చైవ స్వీకృతవాక్. హయగ్రీవాగస్త్యసం
వాదస్య బ్రహ్మాండపురాణసత్వాదితి భావః. హృతభీష్మసుకాంత్యః హృతం
భీష్మస్య సుతారత్నం రత్నతుల్యా కన్యా రుక్మిణీతి యావత్. యేన స
తథోక్తః కృష్ణానతారే ఇతి భావః. రుక్మిణీమయం పక్షిశ్చైవ స్వీయ
కారేత్యర్థః. హృతానాం సోమకాసురేణాపహృతానాం వేదకానామ
హృతిః పునరాహరణం యస్మాత్స తథోక్తః. ఆదావేన వేదగణం స్వయం
జనశ్చైవ స్వీయకార మధ్యే చ తస్య సోమకాద్భంశే జాతే సుతి పునర్మత్స్య
పతారం ధృత్వా తం స్వీయకారేత్యర్థః. (పంచ) ||౧౧౦||

శ్లో॥ హృతసర్వజగన్మూలో హృద్యవాక్యోహృతాన్వయః |

హృతగోపాంగనావస్తో) హృతవత్సనుతాకృతిః | ౧౧౧

కి మేవం పృథక్పక్షేన ? వసుతసు సర్వమపి జగత్ ఈశ్వరేణ
స్వక్రీడాననిర్వృత్తైర్థమక్షి త్యేనగృహీతమేవ. సర్వస్యాపి తదధీనత్వా
త్తస్మై బల్యర్పణాచ్చేత్వాహ - హృతసర్వజగన్మూల ఇతి. హృతా స్వీకృతా
సర్వజగన్మూలా యేన స తథోక్తః. సర్వమపి జగత్స్వనివాసశ్చైవ స్వీకృ
తవానితి వా. నను కథమిదం త్వయా జాతమిత్యాశంకాయాం తదీ
యో లేవ వేదపచనైతిత్వాహ - హృద్యవాక్య ఇతి. హృద్యాని వాక్యాని
వేదరూపాణి యస్య స తథోక్తః “ సర్వే దేవా అస్మై బలిమాహుతం” తి
త్యాదిశ్రుతేతి భావః. నను అసంగోహ్యయం పురుష ఇత్యుక్తలక్షణాన్య
సంగస్యోద్గరస్య కథం వేదవాక్యాన్యానన్నత ఆహ - హృతాన్వయ ఇతి.
స్వీకృతకరేరాదినంబంధః లీలయేతి భావః. భక్తేచ్ఛయేతి వా స్వపూరుషే

హృదయగృహీతయాపమితి భాగవతాత్. తాన్యేవ లీలాకృత్యాని కాని చిద్భగవదతిహృతేత్యాదినా. హృతాని గోపాంగనానాం వస్త్రాణి యేన స తథోక్తః. శ్రీకృష్ణస్య లీలామనుష్యత్వాత్తత్కృత్యాన్యేవాత్రోదాహర తీతి జేయమ్. నను గోపీనస్త్రాగ్రహరణమితీయం న లీలా, కం తు కామవీర్యేత్యతో లీలాంతరమాహ. హృతవత్సనుతాకృతిః. హృతానాం బ్రహ్మణాపహృతానాం వత్సానాం తర్జకానాం సుతానాంగోపాలబా లానాం న ఆకృతయో యస్య స తథోక్తః. (పంచ) ||౧౧౬||

శ్లో॥ హృషీకేశో హృతబకో హృతస్వర్గాలయదుగ్రీమః |

హృతభూపాబలారాశి - ర్హృతభూతనయాసుకః || ౧౧౭ ||

నను కథం భగవతా వీరేన వత్సనుతాదిబహురూపాణి ధృతానీత్యత ఆహ - హృషీకేశ ఇతి. హృషీకాణామింద్రియాణామిశః ప్రభుః పశ్యం ద్రియేశ్వరోయం సర్వేంద్రియాణామపి స్వస్మిన్నైకస్మి. స్పృషి బహుత్వ భ్రమం జనయితుమిష్టే ఇతి భావః. యద్వా హృషీకేశః పరమాత్మ యః పరమాత్మా జగద్రూపేణ మాయావశాత్ప్రతీయతే. తస్యవత్సనుతా కృతిధారణం నాద్భుతమితి భావః. నను నేదం చిత్రం కాయవ్యూహ మాయయాసాభర్యాదీనామపి బహుళరీరధారణప్రసిద్ధత ఆహ - హృత బకఇతి. హృతోనాశితో బకో యేన స తథోక్తః. బకరూపిణోఽనుర స్యకంశేప్రవిశ్య తం జహూనేతి చిత్రమిదమితి భావః. నను నేదం చిత్రం దేవేంద్రాదిభిగ్న్వత్రాసురాదీనాం హతత్వాదత ఆహ - హృతస్వర్గాలయ ద్రుమః. హృతః అపహృతః స్వర్గాలయద్రుమః. పారిజాతో యేన స తథోక్తః. ఇంద్రమపి జిత్వా స్వర్గతరుమానీయ భూతరుం చక్రే ఇతీదం చిత్రమితి భావః. నన్వర్జునేన సర్వమపి ఇంద్రవనం హృతమిత్యతి ఆహ - హృతభూపాబలారాశితి. హృతః స్వీకృతః భూపాబలారాశిః సరకా నురబందీకృతరాజకన్యాసమూహః యేన స తథోక్తః. నను సర్వానపి భూపాన్ జిత్వా తథా తా సరకాసుర ఆనీతవానేత్యతి ఆహ - హృత భూతనయాసుక ఇతి. సరకాసురప్రాణసమూహపహాదీ. (పంచ) ||౧౧౮||

శ్లో॥ హృతభూభారభూపాఘో హృతబాణాసురాత్మజః |
హృతబాణభుజాదర్శో హృతగర్వసురేశ్వరః॥ ౧౦౦

నను హిడింబాచయో ధీమేనాపి నితాతా ఆతతహ - హృతభూభా
రభూపాఘ ఇతి. భూభారభూతం సర్వపి భూపగణం కాలయవనా
దికం జఘానేత్వక్షః. నను బాణాసురేశాపి సర్వే భూపా జితా
ఇత్యేత ఆహ హృతబాణాసురాత్మజ ఇతి. హృతా స్వీకృతాభార్యాశ్చే
నే భావః. బాణాసురస్యాత్మజా సుతాఉపా యేన స తథోక్తః. అని
రుద్ధవ్యూహరూప ఇతి భావః. నను సోఽప్యనిరుద్ధోబాణాసురో నిరుద్ధ
ఇత్యేత ఆహ - హృతబాణభుజాదర్శ ఇతి. బాణాసురస్యభుజాదర్శం సర్వ
మప్యయం హృతవాక్. ఏవం రాక్షసోఽర్థ మస్య గర్వాదహరముక్త్యా. ఆఘో
దేవోత్తమస్యాహ హృతగర్వసురేశ్వర ఇతి. హృతో గర్వో యస్య స
హృతగర్వసురేశ్వర ఇంద్రోయస్మాత్స తథోక్తః. గోమహేంద్రోహేమయః
ఇతి భావః. యద్వా నను స్యపూరుషేచ్ఛానుగృహీతరూపమిన్ద్రోనేన
భగవద్రూపస్య భక్త పరతంత్రతా సిద్ధా భక్తరూపం తు కింతంత్రమశ్చ ఆహ -
హృతగోపాంగనావస్త్ర ఇతి. భగవతా సహ విహర్తు కామానామృషీణాం
వాంఛాం పరిపూరయితుం భగవాన్స్వయం కృష్ణరూపేశావతీర్య శాంత్య
గోపీరూపేశావతరయ్య తత్రాపి శ్రీకృష్ణోఽస్మాకం పరిరూఢియాదితి
కాళికాం ప్రార్థయంతీనాం తాసాం వసనాని తదిచ్ఛామనుస్మత్య స్వయమప
జహత్. తస్మాత్ భక్తాన్స్వతవీవ భగవత్పరతంత్రాః భగవాంసు లీలయా
భక్తానుద్రుతి ఇతి భావః. నను భక్తేచ్ఛయాభగవతో ధృతోహేవశ్చే
కృతకార్యత్వే చ అభ్యుపగమ్యమానే సతి. వర్సగోపాలబాలభావనాప
ధారణమహేతుకమేవ స్యాత్. తథా బ్రహ్మణ ఇచ్ఛాభావాదత ఆహ -
హృతవత్సేతి. భగవతః కృష్ణస్య మాయావైభవం దిదృక్షుజా బ్రహ్మణః
వత్సబాలా అంతరాపితాః. తమేవ తస్మై దిదృగ్ముఖా జా కృష్ణేన.
తత్తద్వత్సబాలశతరూపాణి స్వీకృతా నీదమపి. భక్తేచ్ఛాపూరణార్థమేవ.
నను భగవతో మాయిత్యనుశ్లేషాం నేతి. కథమయం ప్యవసేత్యేత ఆహ -
వ్యాపీతేత ఇతి. బ్రహ్మాదయస్తు ఇంద్రియవశా ఇతి భావః. నను భగ
వానయం కిం నిజేంద్రియావశే? ఉతి పరేంద్రియావశే? న శాన్ద్యోగము.

బకేన గిభితత్వాత్. సత్యభామా వాగింద్రియేణ ప్రేరితత్వాచ్చేత్సతత ఆహ-
 హృతబక ఇతి. హృతస్వరాలయద్రుమ ఇతి చ బక మేవానురమయం
 జఘాన. సత్యభామా ప్రేరిణం వ్యాజీకృత్య స్వభుజబలం ద్భూయతుమేవ
 భగవతా తథా చేష్టితమ్, న తు పారగత్యాత్ ఇతి భావః. నను నప్రభమః
 స్త్రీజితత్వాదిత్యత ఆహ - హృతభూపాబలారాకిరితి. కాగాగృహద్రా
 జాంగనా మోచయితుమేన కృషేన తథా చేష్టితం న తు స్త్రీలాల్యాత్
 ఇతి భావః. నను స్వీయపక్షీయభేదగ్రాగ్రస్య పాండవపక్షిపాతినః
 కథం హృషీకేశత్వమత ఆహ-హృతభూతనయాసుః ఇతి. స్వప్రియా
 భవస్సృతమపి జఘాన అతో నాయం స్వజనపక్షిపాతీ కిం తు శిష్టపక్షిపా
 త్యేన. పాండవానాం శిష్టత్వాజ్ఞే భగవతా రక్షితాః. నచ కానురస్తు
 దుష్టత్వాచ్చిక్షేః స్వీయత్వం తు ఉభయత్ర తుల్యమేవేతి న భగవంతః
 పక్షిపాతావకాశ ఇతి భావః. నను నాయం హృషీకేశః త్రోధవశేనానేన
 బహురాజకస్య హృతత్వాదతి ఆహ - హృతభూభారభూపాఘం ఇతి.
 భూభారిహరణార్థం. భగవతిః కృతావతారః జ్యేన, భూభారహరణ ముచితం,
 భూమిచ్చానిర్వృత్తస్య కర్తవ్యత్వా దితిభావః. ఆథ భాగవతేచ్ఛయా
 ధృత మహం పూర్వాహూపమాన-హృతబాణానురాత్మజ ఇతి. భాగవతాః
 అనిరుద్ధవ్యాహం యథాధ్యాయంతితథా ప్రాదుర్భూయ ఉహం స్వీచకా
 రేత్సర్వః. భక్తేచ్ఛయైవ భగవతా కృత మన్యత్కృత్య మాహ - హృతబాణ
 భుజాదగ్ధ ఇతి, భాగవతేన శినేన బాణానురగ్నాదమవస్య కాంక్షితత్వా
 దితిభావః. బాణేన గర్విణా స్వేనసహయోద్ధం శివకారిత సంశకాప
 త్వద్గర్వప్రశమనకృత్కృచ్ఛి రచిరా దేవాగమిన్యతీతి భాగవతాత్. అప
 రమపి కృత్య మాహ - హృతగర్వనురేత్సర్వః ఇతి. భగవద్భుజవైభవం దిద్ధృ
 త్కీరింద్ర్య వాంఛాంపరిపూరియతుం శరపీడితానాం గోగోప గోప
 జనానాం వక్షభాధానివాగణేచ్ఛాం పరిపూరియతుం వా ఆహవేషత్రిభు
 వనాధిపతి రితి సురేశ్వోస్య మహాకాగ్వాచసీత్ శ్రీకృష్ణేన సూరిగోగో
 ప నశ్యేదితి నారదాదిభక్తజనేచ్ఛాంపరిపూరియతుం వా శ్రీకృష్ణో గోప
 ర్థనముద్భృత్య ఇంద్రవాంఛాం పూరియామాన, తస్య చ గర్వం నాశయా
 మాన, గోగణాదికం చారక్షయ దితి భావః. ఇతివ్యాఖ్యేయం. శ్రీకృష్ణా

ద్యుతారాంతర కృతమపి సర్వంచిత్రం కర్మ శ్రీహయగ్రీవమబ్రహ్మకృత
మేనేతి దర్శయితుం తత్ త్కృత్య నిర్దేశ ఇతి శ్లోకం. (చాస్త్యశాస్త్రం) ||౧౨౨||

శ్లో॥ హృద్యప్రియో హృద్యరూపో హృద్యభక్తైకగోచరః॥

హృదయానందసందాయూ హృన్నాడిముఖసంస్థితః ॥౧౨౩॥

భక్తిచ్చాహూతామోవాహం శుభస్యసేవస్థూన స్వీకరణోపనాహ -
హృద్యప్రియ ఇతి. హృద్యాని శుభసేవస్థూనాని ప్రయాణి యస్య
స తథోక్తః సను హృద్యేష్టేన వస్తుషు భగవత స్సర్వసహస్య క్షణః ప్రతి
రత ఆహ - హృద్య రూప ఇతి. స్వేనయద్భుత్యం హుపం భృతిం తనాను
గుణాయ - హృద్యాస్యేన వస్తుని - ప్రత్యే భగవత్కృత్య. నన్యస్యహుపం
మత స్సర్వై ర్మహాయతే? ఇత్యత ఆహ - హృద్యభక్తైకగోచరః. హృద్య
నిత్యసంతుష్టా భక్తాః తదేకగోచరః తేషామేన తేషం పుత్రయః, అంశర్ము
ఖత్వా తేషామితి భావః. భక్తానామసాధారణచిహ్నం తు హృద్యేనేతి
బోధ్యమ్. సనుమతవీసం హృద్యత్వేన మత ఆహ - హృదయానందసం
దాయాతి. భగవానేన తేషాం హృదయానందం దదాతి స్వరూపసాక్షా
త్కార వితరణద్వారేతి భావః. నన్యంతర్ముఖానావపి భగవదగ్రసం దుర్గభ
మేన. తత్ర తస్యా సత్త్వాదిత్యత ఆహ - హృన్నాడి ముఖసంస్థిత ఇతి.
హృన్నాడినుభున్నా తస్యాముఖ మగ్రభాగః బ్రహ్మరంగ్రమితి యావత్.
తస్మిన్సంస్థితః జీవాత్మానాం సుషుమ్నా వర్తతా బ్రహ్మరంగ్రస్థితేన
పరమేశ్వరేన సంయోజ్యేతి భువశుభావుక్త త్వా దితి భావః. (పంక్తి) ||౧౨౪||

శ్లో॥ హృష్టిప్రియో హృష్టిసఖో హృష్టిబంధు ర్హృతక్లమః॥

హృష్టిమాక హృష్టిపో హృష్టో హృష్టి శో హృష్టిమానదః॥

సను పరమాత్మసం యోగేనాపి భక్తానాం కథంహృష్టత్వ మిత్యాశం

కాయాం పునమాత్మని చూస్తూ భూతా మా హృష్టస్సత్త్వాదిత్యాహవాప్తితి
 హృష్టిప్రియః హృష్టి స్తుప్తి రంగనా. ప్రాశ్రీక్తిర్ తుప్తిప్రస్థాదీనాం భగవ
 చబలాత్వ ప్రసిద్ధే రతిభావః. తస్మాత్ప్రియః. ఇయంహృష్టిర రాభిమానసి
 నేవతేతి జేయం. ప్రియత్వే సేతు మాహ హృష్టిసఖ ఇతి. సఖ్యో భగవతి
 హృష్టే ప్రీతి రుచితేతిభావః. న సేవలం సఖా కంతు బంధు రప్రత్యాహ
 హృష్టిబంధు రితి. సహి భగవంతం వినా తస్మా అన్యో బంధు రాభ్రాతాని
 రస్తితి భావః. మానై శ్చేత్కృత ఆహ - హృష్టకమ ఇతి. మృతిః అప
 హృష్టః అక్రితానాం క్లమః ఖేదో యేన స త్కరోక్తః. యస్మా దయం
 స్యాశ్రతానాం క్లమం సర్వోధ మహారతి అతో య. మేవ ఆక్రితాయా
 హృష్టే ర్బంధు సఖా ప్రియ త్వేత్కృత ఇతి భావః. నాస్య కదాచి
 దపి హృష్టివియోగ ఇత్యాహ - హృష్టమానీతి. నిత్యం హృష్టిసంయోగ
 ఇత్యర్థః. నిత్యయోగేమతుద్విధానా రతి భావః. భగవతోయం హృష్టి
 సంయోగో న స్సార్థః కింతుహృష్టార్థ మేవేత్యాహ-హృష్టిప ఇతి. హృష్టి
 పాలకః స్వయోగేన హృష్టి ర్నభవిష్యతీతి ధియా తత్పాలనార్థ మేవ తాం
 స్వీకరణేత్యర్థః. మత ఏవ ముచ్యతే? పత్యు రాభ్రాత్యా సంయోగస్యా
 ప్యాకాంత్యుత్వా దత ఆహ - హృష్ట ఇతి. నిత్యసంతుప్తః. స్వాత్మా
 సుభవా దితి భావః. న స్వేపం స్వస్మిన్న కాంత మము మేవ హృష్టిః.
 కి మితి నేవతే? అత ఆహ హృష్టిశ ఇతి ఈశ్వరం హి లోక స్సేవతే
 యతోయం హృష్ట్యా ఈశః తతో మమేవ హృష్టి స్సేవత ఇతి భావః.
 స్వస్మిన్న ననురక్తస్యాపీశ్వరస్యాశ్రయణా ధృష్టే గృహా న్మాన ఆసీ
 దిత్యాహ హృష్టి మానద ఇతి. హృష్టే రభిమానవ్రదః భగవా న్మహాచి
 దపి మయా న వియుక్త ఇత్యాకారకాభిమాన స్త స్యాబాయత ఇత్యర్థః. అనేవ
 ఉదాసీనస్యాపి భగవత ఆశ్రయణేన భక్తానాం మహా న్మానో జాయతే.
 లోకైస్తస్య పూజ్యమానత్వా నితి సూన్యతే. మాతఃపూజా (నవ) ॥౧౨౩॥

శ్లో॥ హృష్టప్రియో హృష్టసఖో హృష్టబంధు ర్హృతానుఖః॥
 హృష్టసేవో హృష్టపాలో హృష్టసాఖ్యప్రదాయకః

భగవత ఏవం హృష్టత్వా దేవ హృష్టే ఏవాస్య శాంతిః ఇత్యాహ - హృష్టేతి, హృష్టప్రియః హృష్టః "యదృచ్ఛానాభసంతుష్టః యదృచ్ఛానాభసంతుష్టో ద్వంద్వవ్యాతీతో విమన్సిర" ఇతిగీతావచనాత్. తే ఏషాం యస్య స తథోక్తః. తద్రహేతు మాహ హృష్టసఖ ఇతి. యతోయం హృష్టానాం సఖా తతోఽస్య హృష్టేషు ప్రీతి రితి భావః. భగవదనుగ్రహేణైవ తేషాం యదృచ్ఛయా కస్యచి ద్బోజ్యస్య లాభ ఇతి సఖేభ్యుక్తం ఆత ఏవ హృష్టబంధుః. హృష్టానాం బంధుః సర్వదా తదినువర్తనా ఇతి భావః. అపి చ తాదృశానాం భక్తానా మనుభవయ మేవ హంతీత్యాహ హృతానుభ ఇతి. యేతు ఇద మధునా ప్రాప్తి మస్య చ్ఛిన్నః ప్రాప్నోతి విాత్యేరం చింతయంతి. తే భిన్యంతే చింతితస్య అప్రాప్త్యా లభ్యతానాశే చ, న తు నిత్యసంతుష్ట ఇతి భావః. ఏవంహృష్టసఖత్వా దేవ భగవా హృష్టసేవ్యః హృష్టేన్నేషుం శక్యః యోగ్య ఇతిదా. అహృష్టానాం తు సాంసారికవదార్థసేవయేన కాలగేష ఇతిభావః, ఏవం విధానం న కస్మాదపి భీతిః. భగవతో రక్షకస్య సత్త్వా నిత్యాహ - హృష్టపాల ఇతి. హృష్టరక్షకః పరాద్యుపద్రవేభ్యో రాజాద్యుపద్రవేభ్య ఇతి భగవా నేషాం మాతృ రక్షయతీత్యర్థః. న కేవలం మేతావ దేవ గర్హణం, కింశు కేవల సౌఖ్య మపి విధత్ ఇత్యాహ - హృష్టసౌఖ్య ప్రదాయక ఇతి నిత్యసంతుష్టాక్ భాగవతాక్ భగవదుద్భూత సర్వో ప్యర్జయంతీతి భావః.

(సప్త) ॥౧౨౪॥

శ్లో॥ హృష్టభక్తో హృష్టకాంతో హృష్టగాస్తో హృష్టికజితః |

హృతదుష్టో హృతాధర్మో హతద్విజనుతాననః | ౧౨౫ |

భగవతో హృష్టసౌఖ్యప్రదాయకత్వా ద్భృష్టప్రియత్వా ద్భేష సగివ ద్భృష్ట హృష్ట ఇత్యాహ - హృష్టభక్త ఇతి. హృష్టః పూనమనోదభిత్వా త్సంతుష్టః భక్తా యస్య స తథోక్తః. న కేవలం భక్తా ఏవాస్య హృష్టః కింశు కాంతా అపీత్యాహ - హృష్టకాంత ఇతి. భగవతి సర్వకాంతా అపి మరత సంతుష్ట ఇత్యర్థః. ప్రతిష్ఠా మిదం శ్రీకృష్ణసహజే స కేవలం

భక్తాః కాంతా ఇత్యేవ. కింతు సగ్వ మపి రాష్ట్ర మిత్యాహ - హృష్ట రాష్ట్ర ఇతి. భగవత్పాలితః సగ్వ మపిరాష్ట్రం భగవత్పాలితమృద్ధ్యా సంతృప్త మిత్యర్థః శ్రీరామావతారే ఇతి భావః. నను సర్వా అపి కాంతాః కథ మయం సురతేన పంతోషితవా నిత్యాశంకాయా మాహ - హృషీకణి దితి అస్ఫులితేంద్రియ ఇత్యర్థః. “యస్యేంద్రియం ప్రమథితం ప్రమదా సకేక” రితి భాగవతా దితి భావః రాష్ట్రస్య హృష్టత్వే హేతు ఆహ హృతేతి హృతదుష్టః దుష్టానాక్షసాదీక యతోయం నాశితవాక్ తతో న రాష్ట్రస్యదుష్టభీతి రిత్యేకో హేతుః, అన్య మాహ హృతాధర్మ ఇతి. అధర్మం నాశయిత్వా ధర్మంవ్యవస్థాపితవా నితి ద్వితీయః. నను అధర్మే న సర్వాత్మనా నాశితః. శ్రీరామే రాజ్యం పాలయతిసతి వృద్ధ బ్రాహ్మణపుత్రస్య అధర్మవశేన మృతత్వాదితిశంకాయామాహ - హతద్విజ సుతాన ఇతి హతస్య అధర్మేణ నాశితస్య ద్విజసుతస్య ఆననం ప్రాణనం పునరుజ్జీవనమితి యావత్ యస్మాత్స తథోక్తః. తాదృశాధర్మ హేతు శంబుక నామకశూద్రతపస్విహవనద్వారేతి భావః. (సప్త) ౧౨౫.

శ్లో॥ హృతపాండుసుతాపతో హృతకర్ణ యశోధనః|

హృతదుర్యోధనశ్రీకో హృతశంబరదానవః॥ ౧౨౬

అథ భక్తానాం హృష్టత్వం వ్యవస్థాపయితుం భక్తానామాపన్నివారణ మభక్తానాం సంపన్నివారణం చాహ - హృతేతి. హృతపాండుసుతా పత్నీ హృతా పాండుసుతానాం ధర్మరాజాదీనామాపత్ లాక్షగృహ దాహాదిరూపా యేన స తథోక్తః. ధర్మరాజాదీనాం భగవద్భక్తత్వాదితి భావః. హృతకర్ణ యశోధనః హృతిం కర్ణస్య యశో జగదేకవీరత్వ ప్రయుక్తకీరితేన ధనం యేన స తథోక్తః. కర్ణాయాపజయముదయ జయం చ కృష్ణ ఏకదదావిత్యర్థః. నాగాస్త్రప్రయోగాదిషు కృష్ణకృతా రుశోపకారస్య భారతే ప్రసిద్ధత్వాదితి భావః. హృతదుర్యోధనశ్రీకః హృతా దుర్యోధనస్య శ్రీః సంపత్ గాఙ్గులక్ష్మీరితి యావత్ యేన స తథోక్తః. శ్రీకృష్ణేనైవ దుర్యోధనస్య నాశితత్వాదితి భావః. కర్ణదుర్యో

ధనయోగభక్తత్వాదితి భావః. హాశితశంబరదానవః హాశితశంబరశ్చితి
దానవో యేన స తథోక్తః. లోకజ్యేషిణం శంబరం ప్రద్యుమ్న రూపేణ
నాశితవానిత్యర్థః. (చత్వారి) ||౧౨౬||

శ్లో॥ హృదంతర్గర్భితజగన్నాలో హృద్వ్యోత రీయభాక్ ।

హృతదుక్మిక చక్రశుభాలో హృద్యోరుభేలనః॥ ౧౭

భక్తప్రార్థనాం వివాపి భక్తానుగ్రహాయ స్వరూపసాక్షిత్వాదం
భక్తేభ్యో దిశతీత్యాహ - హృదంతర్గర్భతఃకన్యాలంబితః. హృదంతః ఉచ్య
తస్య మధ్యే దర్శితా మాత్రే ఇతి భావః, జగన్మాతా యేన స తథోక్తః.
మృచ్ఛికాణపరీక్షాయాం విశ్వరూపస్య కృష్ణేన యశోదామై దర్శితత్వాదీతి
భావః. తస్మి రూపం భక్తానుగ్రహకమేవ సంబోధయాయా సే తథోక్తః.
హృద్యోత్తరీయభాగితి. హృద్యముత్తరీయం భజతీతి తథోక్తః. త్మజాం
తరవీర యశోదయా పునః కృష్ణప్రేతాదృశస్య దృష్టత్వాదీతి భావః.
అనేన భగవతో రూపాణి సర్వాణ్యపి స కర్మతంత్రాణి కింతు లీలామయా
స్యేవేతి వ్యజ్యతే. కించ హృద్యోత్తరీయభాగ్. హృద్యగ్రీముఖార్ధార్థాంత
ప్యేతి వ్యజ్యతే. భగవానయం భక్తసంబంధస్యభక్తేష్వపి కింనిశ్చయపాతం
విభర్తీత్యాహ - హృతరక్తికచత్వశ్రుజాలఇతి. రక్తికాస్యస్యభక్తాయా
భ్రాతాయమితి రక్తికం దుష్టమపి భగవాన్న జనున. కింతు కచత్వశ్రు
జాలమపహృతవానిత్వర్థః. నను అహో భగవానయం త్రైగక్రియాయా
మపి విదగ్ధవేత్త్యత ఆహ - హృద్యోరుఖేలన ఇతి. హృద్యాని ఉ రూపా
ఖేలనాని క్రీడనాని యస్య స తథోక్తః. స్వకలామఖలో భగవానయం
లీలయా సత్వాణ్యపి కృత్యాని కశోత్థేన సర్వసమత్వాన్ని హ్యస్తాత్ర
మివ తస్య క్రియనూచ్చానచభేదోన్వీతి భావః. (చత్వారి) ॥౧౨౭॥

శ్లో॥ హృత్కల్మషప్రశమనో హృదయజ్ఞానదీపనః॥

హృస్సుందురాః తర్విహృత్కృదయాధీనవిగ్రహః॥ ౧౨౮

నను సుశుద్ధహృత్ గురుద్విష్ణుగురుదేవో మహేశ్వరః, గురుస్సాక్షాత్పరంబ్రహ్మ తస్మై శ్రీగురువే నమ ఇతి స్మరణాత్ ఏతద్విజ్ఞానాయ సగురు మేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్రాణిశ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠమితి శ్రుతేః శ్రీకృష్ణేనాపి సాందీపనస్య గురోస్సేవితత్సాచ్చ గురురేవసత్య ఇశ్యత ఆహ - హృదితి. హృత్కల్మషపశమనః హృత్కల్మషాణి కామక్రోధాదియః రాగద్వేషాదియో వా తేషాం ప్రశమనః నివారకః భగవచ్ఛరణసేవయేవ తేషాం నివృత్తిర్న తు గురుసేవయా గురోస్తు తత్రాసమర్థత్వాదితి భావః. నను తత్త్వమస్యాదివాక్యేషూపదిష్టేషు సత్సు జ్ఞానం జాయతే తత్తత్ హృత్కల్మష నివృత్తిరత ఆహ - హృదియజ్ఞానదీపన ఇతి. హృదయే జ్ఞానస్య దీపనః ప్రకాశకః హృదియగుహాయాం జ్ఞానరూపం దీపం దీపయితుం భగవానేవ తుమతే స్యయం ప్రభత్వాదితి భావః. గురుణా ముహుర్ముహురుపదిశ్యమానేపి తత్త్వే భగవదనుగ్రహభావేన శిష్యాణాం తత్త్వబోధాసంభవస్య దృఢ్యమానత్వాదితి భావః. నను భగవానపి కథం తత్తత్తుమిష్యత ఆహ - హృన్మందురాంతేర్విహృతిరితి. హృదేవ మందురా వాళికాలా తస్యా అంతఃకర్ణ్యే విహృత్సోహో యస్య స తథోక్తిః. భగవాన్స్వయమేవ కృపయా తేషాం హృది ప్రవిశ్య స్వరూపం తేభ్యో ద్భూయతి, గురుస్తు నైవమితి భావః. తత్ర హేతుమాహ - హృదయాధీనవిగ్రహఇతి. భగవద్విగ్రహో గురువిగ్రహవన్న చతుర్థీనః, కింతు మనోధీనవీన. అత ఈశ్వరస్య మనసి ప్రచారస్సంభవతీతి. శృత్వా తస్మిన్ జ్ఞానదీపం దీపయితుం కల్మషం శమయితుం మనస్స్వస్వరూపధ్యానే ప్రేరయితుం చ తుమతే గురుస్తు నైవమితి భావః. నదైవం శ్రుతివిరోధః ఈశ్వరం శరణం భజేత్సుపదేశాయ గురోరావశ్యకత్వాదితి భావః. (చత్వారి) ||౧౨౫||

శ్లో|| హృద్గ్రంథిభేదనో హృద్గవితర్కవినివారకః|

హృద్వాసనాపరీహర్తా హృత్కోశదహనప్రభుః|| ౧౨౬

పరమేశ్వరభజనాదంతర్జానదీపప్రజ్వలనం స్యాదీత్యుక్తం తస్మిన్

122 హాకారాదిహయగ్రీవసమాప్తనామావళివ్యాఖ్యా

ప్రజ్వలనే ప్రతిబంధకక్షయరూపం హేత్వంతరమాహ-హ్యుదితి. హృద్గ్రంథ
భేదనః. హృద్గ్రంథి రహంకారః తస్య భేదనః తథా హృద్గ్రంథవిత్కల్పిని
వారకః మనోగతసంశయనిరాసకః హృద్వాసనాపరీకారా మనోగతాదృష్ట
పర్యాయవాసనానాం నాశకః “భిష్యతే హృదయగ్రంథశ్చిద్యంతే సర్వ
సంశయాః క్షీయంతే చాప్య కర్మాణి తస్మిక్ దృష్టే పరావరే ఇతి శ్రుతే
రితి భావః. ఏవం భగవద్భజనేన హృద్గ్రంథీనాం క్షయేనతి జ్ఞానదీప
ప్రజ్వలనం స్యాదితి భావః. యద్వా - నను భగవద్భజనేన జ్ఞానం జాయ
తాం నామ! కిం తేనేత్యాశంకాయామాహ - హృద్గ్రంథీత్యాది. భగవ
ద్భజనాదాత్మజ్ఞానేనాత్మసాక్షాత్కారే భవతీసతి హృద్గ్రంథాద్విత్కలయో
భవతీత్యర్థః. నను ఆత్మస్వరూపావరకానాం కోశానాం పత్వాత్కథ
మాత్మసాక్షాత్కార ఇత్యత ఆహ - హృత్కోశదహనప్రభ ఇతి. హృ
త్కోశః మనోమయకోశః తస్య దహనా దాహకరీ విధ్వంసివీతి గూఢబో
ప్రభా జ్ఞానం యస్య స తథోక్తః. ఆత్మజ్ఞానేన మనోమయకోశద్వం
ససాదద్భవతి, తత్ తత్కోశతాదాత్మ్యాధ్యాసాభావ ఏవ తత్తద్భవం ఇతి
రహస్యం. ధ్వనేనతి మనోమయే తదధీనానాం సర్వేసామపి విజ్ఞానమ
యాదీనాం కోశానాం నాశస్సంభవః. మనవీన మనుష్యతాం కారణం
బంధమోక్షయోః, గుణేషు సక్తం బంధాయ రక్తం నా ఘంసి ముక్తగో
ఇతి వచనాన్మనోమయకోశే ఆత్మని లీనే సతి ఆరితిక్తాః కోశా నిర్వృష
యాన్యుతః. మనసైవ హి తత్ తత్కోశతాదాత్మ్యాధ్యాసాచ్యతే జీవః సంచ
కోశవిబక్షితాత్మస్వరూపజ్ఞానాత్తత్ తత్కోశతాదాత్మ్యానాశో భవతీతి భగి
తార్థః. (చత్వారి ||౧౭౯||

శ్లో॥ హరిప్రభసచక్షుఃస్కో హర్యగ్నిప్రభవాననః।

హరిహేతుప్రాణనాయుర్హృద్వనాభీ భవాంబరః॥ ౧౩౦

సన్వేనమాత్మా నారే ద్రష్టవ్యశ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిగ్యాసితస్య
ఇతి శ్రుతేత్వాత్మైవ ధ్యేయః, న తు పరమాత్మా ఆత్మాఽవినేకకృతసంసారస్య
అత్మవినేకేనైవ నివృత్తేరితి శంకాయాం స చాత్మా స పరమాత్మనః శుభ

సూక్ష్మతః కిం తు స సమ చ్యవస్యాపి జగతో భగవచ్చరీరత్వేన సర్వేషా
 మప్యాత్మనాం సహమాత్మత్వాదిత్యుత్తరం మనసి కృత్యాహ - విరా
 ధ్రూపం హరీతి శ్లోకం. యద్వా సను ఆత్మా ధ్యాతవ్య ఇత్యుపపాదితం.
 స చాత్మా సూర్య ఏవ “సూర్య ఆత్మా జగత్సమస్తాశ్చేతి శ్రుతేరత
 తా - హుద్రభవచతుష్క ఇతి. హరిస్సూర్యః తస్య ప్రభవః కారణం
 సమస్తస్య స తథోక్తః. చంద్రమా మనసో జాతశ్చక్షుస్సూర్యో అజా
 యతేతి శ్రుతేరితి భావః. సూర్యో నాత్మా జగమాత్మాచతుష్కప్రభూత
 త్వాదితి కృత్యా సూర్యో న ధ్యాతవ్యః, శ్రుతౌ తు సూర్యశబ్దః పరమాత్మ
 పరః. నను విరాట్పురుషస్య సత్పుష్కకాకాత్సూర్యస్వాదియః, న తు
 హయగ్రీవస్యేత్వాదికాయాం స ఏవాయమితి హృదికృత్య తదేవ విరా
 ధ్రూపం ప్రస్తాతి - హర్యగ్నిత్వాదినా. హరిరింద్రః ఆగ్నిః తయోః
 ప్రభవఃఆననం యస్య స హర్యగ్నిప్రభవాననః ముఖాదింద్రాగ్నిశ్చేతిశ్రుతే.
 హరిహేతుప్రాణవాయుః. హరేర్వాయోస్తే తుః కారణభూతః ప్రాణవాయుః.
 యస్య స తథోక్తః. ప్రాణాద్వాయుజాయతేతి శ్రుతే. హృద్యనాభీ
 భవాంబరః హృద్యాయాః నాభ్యాస్సకాశాద్భరతీతి హృద్యనాభీధవమం
 బరమంతరిక్షం యస్య స తథోక్తః. నాభ్యా ఆసీదన రితిమితి శ్రుతే.
 యద్వా నను సూర్య ఆత్మా మాభూన్నామ. ఇంద్రో మాయాభిః పురు
 రూపతయతి ఇతి శ్రుతేరింద్రస్య మయిత్యేనేశ్వరత్వాత్యేవ్యత్వమత
 తా - హర్యగ్నిప్రభవానన ఇతి. విరాట్పురుషముఖజన్యస్య కథమిశ్వ
 రత్వ మింద్రస్యేతి భావః. న చ శ్రుతివిరోధః, శ్రుతావింద్రః పరమేశ్వర
 ఇత్యర్థాత్, ఇది పరమేశ్వర్య ఇతి ధాతోరాణాదికేష్టప్రవృత్తయే కృతే
 నిష్పన్నో హింద్రశబ్దః. నను ప్రాణో బ్రహ్మాత్యుపాసీతేతి శ్రుతేః
 ప్రాణబ్రహ్మపాస్యమతతాహ హరిహేతుప్రాణవాయురితి. హరిర్యమార్గా
 శ్వాగ్నిందు విష్ణ్వంద్రాంశుశుకేషు నా వాయుభేకాహిసిష్టేషు కపా చ
 కపిదేవ్యతి గత్సమాలా. శ్రుతేస్తు బ్రహ్మకాగ్నిత్వాద్వాద్యాద్వాదీనాం బ్రహ్మ
 త్మకత్వబోధనే తాత్పర్యమ్. నను ఖం బ్రహ్మేతి శ్రుతేరాకాశ ఉపా
 స్యోతి తాహ - సూర్యనాభీధవాంబర ఇతి. ఆకాశస్యాపి విష్ణుకార్య
 త్వాన్న బ్రహ్మత్వమితి భావః [చత్వారి పదాని]

శ్లో॥ హృద్యపాదభవత్తోణ్విర్విజ్జ్వకరశ్రుతిః॥

హరిదేశాదిజగతీమాలైకచరణోత్తమః॥

౧౩౧

నను భూనూక్తే భూమ్యుపాసనం విహితమతితహ - హృద్యపాదభవ
త్తోణ్విరితి. హృద్యభ్యాం పాదాభ్యాం భవతీతి హృద్యపాదభవా త్తోణ్వి
రూఢిమిర్భస్య స తథోక్తః శ్రుతేస్తు భూమ్యధిష్ఠాన దేశతాయాం భగవ
చ్చక్తిరూపాయాం దేవ్యాం తాత్పర్యమితి భావః. న చ నా దేవ్యేవో
పాస్యేతి వాచ్యమ్. ఈశ్వరం వినాతిన్యా అసత్వాదితి. నను ఓన్నమాః
ప్రాచ్యై దిశే ఇత్యాదినా దిశాం నమస్కారస్య విహితత్వాన్విత ఉపాస్యా
అత ఆహ - హరిజన్మకరశ్రుతిః. హరితాం దిశాం జన్మకరే కాగణే శ్రుతి
యస్య స తథోక్తః. పద్భ్యాం భూమిర్దిశశ్చోక్తాదితి శ్రుతేరితి భావః.
సన్వహరహస్సర్వాణి భూతాని ప్రణమేదితి కాస్తాన్విర్భూతోపాసనం
విధేయమత ఆహ - హరిదేశాదిజగతీమాలైకచరణోత్తమః, హరిదేశాది
రూపయా జగతీమాలయా లోకగణేన యుక్తం ఏకం చరణోత్తమ ముత్తమం
పాదం యస్య స తథోక్తః. పాదోన్య విశ్వా భూతానీతి శ్రుతేర్భగవ
చ్చరణసేవయైవ సర్వభూతపూజా కృతప్రాయేతి భావః [త్రీణి పదాని] ౧౩౧

శ్లో॥ హృతాఖిలమతాశాన్యసమస్కారో హృదితమః॥

హవిర్ధానీబ్రాహ్మణౌఘహితకృద్ధవ్యభుగ్గతిః॥

౧౩౨

నను యాశ్చ దేవతా ఏతిస్యాం ప్రతివసన్తి ఏతాభ్యశ్చ నమో
నను ఇతి సర్వదేవనమస్కారో విధేయఇత్యత ఆహ - హృతాఖిలమతా
శాన్యసమస్కార ఇతి. మతాశోగ్నితాన్యం ముఖం యేహం తే మతా
శాన్యా దేవాః. హృతాః అఖిలానాం మతాశాన్యానాం నమస్కారాః
యేన స తథోక్తః. అస్మాభిస్తత దేవతోద్దేశేన కృతానపి నమస్కారా
నయమేవ భజతే. ఆకాశాత్పతీతం తోయం యథా గచ్ఛతి సాగరమ్
సర్వదేవనమస్కారః కేశవం ప్రతి గచ్ఛతీతి స్మరణాదితి భావః. అనేన

శ్రీవిష్ణవే కృత ఏకోపి ప్రణామస్సర్వదేవసమస్కారాధిక ఇతి సిద్ధమ్.
 సన్దేశం మామయం నమస్కరోతీత్యభిమన్యమానం జనం కథనాయ ముపే
 తుతే ఇత్యత ఆహ హృదిక్షుమ ఇతి. హృదిక్షుమా త్కాంతిరస్యేతి తథోక్తః.
 తత్పురుషే కృతిబహులమిత్యలుక్. సర్వేపి నమస్కారా మామేవ యాన్తి
 ఆమిషాస్తు తత్ర పృథాభిమానఇతి తాన్ త్కమత ఇత్యర్థః. నను దినేదినే
 గావో బ్రాహ్మణాశ్చ నస్తవ్యా అతఆహ హవిరానీబ్రాహ్మణౌఘహిత
 కృదితి. గవాం బ్రాహ్మణానాం చ సయాహానాం హితం కరోతీత్యర్థః.
 గోబ్రాహ్మణహితాయ చేతి స్మరణాత్ య ఏవ గోబ్రాహ్మణహితస్స ఏవ
 నస్తవ్యః. పరమగురుత్వాదితి భావః. అత్ర దేవద్విజధేన్వాదీనాం నను
 స్కారనిషేధే న తాత్పర్యం కిం బ్రహ్మతృకత్యబుద్ధ్యా తేపి నస్తవ్యా
 ఏవ న తు స్వత ఇతి కథనే తాత్పర్యం బోధ్యమ్. న కేవలం భగవానయం
 మనుష్యాణామేవ గమ్యః కిం దేవానామపీత్యాహ హవ్యభుగతిరితి. దేవా
 నాం గతిర్గమ్యః దేవా అవ్యముమేవ నిషేవ్య వాంఛితం ప్రతిపద్యంత ఇత్యర్థః.
 [చత్వారి] ||౧౩౨||

శ్లో॥ హతసంఖ్యశిరా హృద్యాసంఖ్యేయనయనాంబుజః |
 హతసంఖ్యపదో హృద్యాసంఖ్యేయభుజమండలః || ౧౩౩

ఏవం ప్రసక్తానుప్రసక్త ముక్త్యా ఆధ పునస్త దేవ మనుష్యప్రథమగతిః విరా
 ద్రూపం ప్రస్తోతి హతేతి. హతసంఖ్యశిరాః హతా నష్ట సంఖ్యా యేషాం
 తాని హతసంఖ్యాని సంఖ్యామతిక్రాంతానీత్యర్థః. శిరాంసి యస్య స
 తథోక్తః. హృద్యాసంఖ్యేయనయనాంబుజః. హృద్యాని అసంఖ్యేయాని
 చ నయనాంబుజాని యస్య స తథోక్తః. హృద్యాసంఖ్యేయభుజమణ్డలః
 హృద్యమసంఖ్యేయం సంఖ్యాతుమశక్యం భుజమండలం బాహుసంఘః యస్య
 స తథోక్తః. సహస్రశిరా పురుషస్సహస్రాక్షస్సహస్రాదితి శ్రుతేరితి
 భావః. యద్యా - నను సర్వేషాం దేవానామయమేవ గతిరితి కథం నిశ్చ
 యతేబ్రహ్మణా? అటా విరాట్పురుషస్య ఉపాసితత్వాదితి శంకాయాం
 స చ పురుషోఽయమేవేత్యాహ హృతేతి. విరాడండం నిర్భిద్య య ఉద్ధ
 తస్య పురుషో విరాట్పురుష ఇత్యుచ్యతే. తస్యైవ సహస్రశీర్షత్వాదికం

శ్రుతం, అన్యత్తుల్యం, జగన్మయస్య హి పురుషస్య సర్వేహమస్మదానీనాం
 శరణాణ్యాదిభిశ్శివఃపాణ్యాదిమత్త్వాత్సహస్రశీర్ష త్వాదికం సంభవ తీతి
 తత్త్వమ్. [చత్వారి] ౧౩౩

శ్లో॥ హతసంఖ్యాభిధో హృద్యబహురూపో హృషీకభృత్ |
 హతసంఖ్యోరుయుగభృ-ధృతకాలపరాక్రమః॥ ౧౩౪

హతసంఖ్యాభిధా నామ ని యస్య స తథోక్తః హృద్యానిబహూనినింపాంఠి
 ముగ్ధయో యస్య స తథోక్తః. హృషీకభృత్ హృషీకానీంద్రియాణి బహూ
 నీతిభావః ప్రకరణాత్ తిభిర్జీతి హృషీకభృత్, సహస్రవాక్రూపా
 ధారీత్యైః. హతసంఖ్యోరుయుగభృత్ అసంఖ్యేయవహురూపాః హత
 కాలపరాక్రమః హతిః నాతితః కాలస్య పరాక్రమః పరిణామః స క్తిరూపః
 యేన స తథోక్తః. యస్మైక్ స ఇతి వా శాస్త్రే ఇతి భావతీ. అపి
 సహస్రస్వసంతాయ సహస్రమూరయే సహస్రపాదాః శిరోబాహుః
 సహస్రనావే పురుషాయ కాశ్యతే సహస్రకోటియుగధారితే సమ ఇతి స్ఫుట
 రనుసంధేయా. [చంప] ॥౧౩౪॥

శ్లో॥ హృతరక్షఃపతిస్థానో హృతలోకత్రివిక్రమః |
 హిరణ్యగర్భకామానుగృహీతాత్యద్భుతాకృతిః॥ ౧౩౫

ఇదం చ విశ్వరూపం త్రివిక్రమావతారేష్యతేన స్వీకృతమిదం
 హృతేతి. హృతం రక్షఃపతేర్బలేస్థానం స్వర్గ ఇతి యావత్ యేన
 తథోక్తః. హృతలోకత్రివిక్రమః హృతాః లోకాః దైస్తే హృతలోకాః
 అక్రాంతభువనాః త్రయో విక్రమాః పాదన్యాసా యస్య స తథోక్తః.
 త్రిభిరేవ పాదన్యాసైస్సర్వం లోకమాక్రమ్య బలింబందీకృత్య స్వర్గం పున
 స్త్వీకృతకారేణ పదద్వయాద్ధః. యద్యా లోకే విరాట్పురుషాయం క్వచరణే?
 త్రిభువనకాయామహ - హృతేతి. యస్య పాదవిన్యాసత్రయస్త్రివ సర్వ

లోకాన పర్యాప్తః తస్య నివాసాయ కథమయం బ్రహ్మాండం: పర్యాప్త
స్సాన్నిధ్యే కథమపీత్యర్థః. నను కిమర్థం గృహీతస్య త్రివిక్రమావతారో
భగవతా? స తావదండకాశ్యాద్ధం ప్రకారాంతరేణాపి ఇంద్రకార్యం సాధ
యతుం భగవతః త్రిమత్వాదత ఆహ - హిరణ్యగర్భకామనుగృహీతాత్వ
ద్భుతాకృతిరితి. బ్రహ్మహి సత్యలోకే వసత్ స్వకమండలుజలేన భగవ
త్సాదాదండిమభిషేక్తుమియేష తదిచ్ఛాహూణార్థం చ భగవతా త్రివిక్
రమావతారం ధృత్వా స్వపాదస్పర్శలోకే ప్రసారితే ఇత్యర్థః యద్యా—
ఆస్తాం నామ త్రివిక్రమావతారః ప్రకృతిహయగ్రీవావతారః కన్యేచ్ఛా
హూణణాయభగవతాస్తీకృతే? ఇత్యత ఆహ - హిరణ్యగర్భేతి. పద
ర్థస్తు హిరణ్యగర్భస్య బ్రహ్మణః కామమిచ్ఛామనుస్పర్శ్య గృహీతా ఆత్మ
ద్భుతా ఆకృతిరాకారో యేన స తథోక్తః. ||తీర్థ|| ౧౩౫

శ్లో|| హస్తాబ్జానీతచరణాంగుళిపాయముఖాంబుజః|

హృదయాంతర్బహిర్భూయోదర్శితాః కల్పకల్పకః|| ౧౩౬

నను త్రివిక్రమే చరణద్వయేన సర్వం లోకమాక్రమతి సతి తదానీం
జనాః కుత్రాసన్నిత్యాదిశంకాః పరిహర్తుం ధ్యానోపయోగితయా భగ
వతో బాల్యం చ దర్శయితుం మార్కండేయేచ్ఛానుగృహీతార్చకాకారః
ప్రస్తాతి నామద్వయేన హస్తాబ్జానీతచరణాంగుళిపాయముఖాంబుజః హస్తా
బ్జాభ్యామానీతం చరణాంగుళింపీఠీతి తత్పాయ ముఖాంబుజం కమలతుల్యం
ముఖం యస్య స తథోక్తః. కరారవిందేనపదారవిందం ముఖారవిందే విని
వేశయంతం, పటస్య ప్రితిస్య పుటే శయానం బాల్యం ముఖందం నుససా
స్మరామితి మార్కండేయకవనాదితి భావః హృదయాంతర్బహిర్భూయో
దర్శితాకల్పకల్పకః హృదయస్య ఉదరస్య అంతః బహిశ్చ క్రమేణ
భూయః బహువారాక్ దర్శితౌ ఆకల్పః ప్రపంచః కల్పకః ప్రళయశ్చే
త్యేతౌ యేన స తథోక్తః. తాదృశశ్శిశుస్వగర్భే ప్రపంచం స్వగర్భా
ద్బహిః ప్రళయం చ మార్కండేయాయ సప్త వారాక్ దర్శయామానేతి భాగ
వతాత్. యథానూయావై భవాచ్చిహదతే ప్రపంచోపలంభః తద్దేవ త్రివి

క్రమస్య లోకవ్యాప్తిరవీతి సంతోష్కస్య చుత్తరతి భావః. అనిర్వచనీయ త్వస్మాదాయాః [భవేద] ౧౩౬

శ్లో॥ హేమాహలహలీభూతనేదో హేరంబపుఃశిరిః |

హేయప్రతిభటో హేత్తిగ్రీ తిపంచకధారయః ||

౧౩౭

సమయశ్శక్యగస్తేనాన్యయుతా ఆకృతయో గాన్యగస్తే శక్యగస్తే చ నత్వయమిశ్వరః శాస్త్రయోనిత్వాభావాదన్యత్వాశంకాయాం మేవమి త్యాహ - హేమాహలహలీభూతనేదో ఇతి హేమాహలహలీభూతః హేమాహ అశ్వధ్వనిః తదనుకరణం హలహలాతి అహేమాహలహలీభూతః హేమాహలహలీభూతః నేదః యస్య స తథోక్తిః. హేమాగ్రీవస్య హేమాహలహలీవ వేదశ్శక్యవస్యతే ఇత్యర్థః. తిన్వామిమనేన శాస్త్రయోనిర్వీ ఇతి భావః. సమ శాస్త్రయోనిగ్వివాదాదుః ఏన, శాస్త్రా రంభే శక్యం లైగోపి భూతమావత్వాదమితిహ - హేరంబపుఃశిరిః. స చ వినానుః శాస్త్రాగ్రంభే హేయగ్రీవః స గ్రీవీ క్షిప్తస్య స వివాదానాం స్వేశ్వరశ్శక్యమితి భావః. సత్వేన హేయగ్రీవశ్శాస్త్రాగ్రంభే కింపుంబయా మాసేతి ఆహ - హేయప్రతిభట ఇతి. విధ్వస్తాః ద్విత్యైర్వ్యవహార్య భగ వానయమతోన్య దోషనివాణామన్యభూజానాపత్తికీతి భావః. సమ విద్యాధికారసిద్ధిర్ధితే ఉపసయనే అగ్నౌ హోమః క్రియతే నటుభ్యంతో గ్ని రేవ ప్రథమం పూజ్యం ఇత్యర్థ ఆహ - హేతిరితి. అగ్నిస్త్వాయాశ్చం ద్రజ్యోతాన్నయానున్యోపభాయాశ్చ భగవద్రూపత్వం గీతాన్యభిహిత మితి కృత్యా అగ్నిజ్వాలాపి భగవద్రూపవేతి భావః. విద్యావిరోధాత్మః పికాచాదిహననం చ సుకరమమస్య ఆయుధధారిత్వాదిత్యాహ - హేతి పంచకధారయ ఇతి. హేతిపంచకస్య శంఖుచక్రగదాఖడ్గశాస్త్రానామ కాయధపంచకస్య ధారయః ధర్తా. [పంచ] ౧౩౮

శ్లో॥ హేతుర్హేతుయుత్రో హేతుహేతుర్హేతువివరితః |

హేతుర్హేతుకరో హేతుసాక్షీ హేతుసమాపనః ||

౧౩౯

నను కచ్చిచ్ఛేయః కారణం తు ధ్యేయః ఇతి శ్రుతేః కారణం చస్తు
 ధ్యేయమితి శంకాయాం కారణకార్యాదిః స్వమితి భగవానేత్యేత్యాహ-
 హేతురితి. హేతుః కారణం పిత్రాదిః హేతుః హేతుః కారణం
 కార్యం పుత్రాదిః కార్యకారణాత్మకస్య స్వస్య సంతో భగవదనుభవాత్వా
 దితి భావః. తరి కిం పిత్రాదిధ్యేయః? సేత్యాహ. హేతుహేతురీతి.
 పిత్రాదీనామపి కారణం పరమగణమిత్థ్యం. పిత్రాదిషు కారణ్యం న
 నియతం తత్పిత్రాద్యపేక్షయా కార్యస్వస్యాపి సత్త్వాత్. అగ్రే యః కార
 ణతావచ్చిన్నః స ఏవేశ్వరస్వేభ్య ఇతి భావః కలతోస్య పరమకారణత్వ
 మత ఆహ - హేతువిమృత ఇతి. స్వకారణాంతరం నాస్తీతిధ్యేయః.
 స్వతస్స్వేచ్ఛాదితి సావః నను జన్యజనకత్వరూపకార్యకారణ్యోః స్వో
 రత్వాత్మకత్వేపి శిల్పశిల్పిరూపకార్యకారణ్యోః నాస్తీత్వత్వమత
 ఆహ - హేతురితి హేతుః కార్యం గృహది హేతుః కారణకార్యోచితి
 రత్నమూలా. హేతుకరః గృహదికార్యనిర్మాతా తత్కారణః తదుభయవిపి
 జగదంతఃపాతిత్వేన ఈశ్వరాత్మకవేదేతి భావః. నను కథం భగవతో
 విరుద్ధధర్మసామానాధికరణ్యమత ఆహ - హేతుసాక్షితి - కూటన ఇత్యం.
 కూటస్తే భ్రాంత్యా స్వసేతవద్యస్తమితి కృత్వా త్యాసే న కిమపి కచ్చిత్
 మితి భావః సర్వేషాం వివాదసాక్షిణి వివాదానాగోపవత్త్వమచ సాక్షి
 ణీశ్వరేపి ప్రపంచానాగోప ఉచిత ఇత్యత ఆహ - హేతుసమాసన ఇతి.
 హేతునాం కార్యాణాం సమాపనం సమాప్తిర్యస్మాత్స తథోక్తః. దైవం
 చైవాశ్రీ పంచమమితి గీతాపచనాత్మాత్మనుగ్రహం వినా కార్యనిర్వాహ
 భావాత్ స్మిన్నప్రస్యాగోప ఉచిత ఇతి భావః. [అష్ట] ౧౩౨

శ్లో॥ హేతుకూల్యకృపాతాంగో హేతుహీనజనప్రియః |
 హేతుహీనజగత్కృత్యో హేత్వధిష్ఠానచేతనః॥ ౧౩౩

నను దైవేనానుగృహీతాహి పిత్రాదయః కులాలాదయో వా స్వకార్యం
 నిర్వహంతి. తత్ర పిత్రాదిభ్యః కులాలాదిభ్యో వా భగవానయం కం
 ప్రత్యుపకారం జిఘృక్షురీమముపకారం విభత్తే ఇతి శంకాయానూహ -

హేతుకూల్యకృపాపాంగ ఇతి. హేతుకూల్యా నిష్కాంతా తాదృశ్యత్వే
 దినదుషకార్యోపకారకభావకూల్యా ఇతి యావత్ కృపాపాంగం యస్య
 స తథోక్తః. భగవతః పరిపూర్ణత్వాన్ని వోద్యమేషాన్వేషణానాంతర్య
 స్తీతి భావః. అతఏవ హేతుహీనజన్మప్రియా హేతుహీనాః భూభిష్క
 రహితాః జనాః ప్రియాః యస్య స తథోక్తః. యథా స్వకరం నిగ్రహం
 సర్వం కర్మ కరోతీన, తథా యే భక్తాః భూభిష్కంధిం కనా స్వవిశిష్టం
 కర్మ మర్వంతి తే భగవతోత్పప్రియా ఇతి భావః. నను స్వయనాపి
 నిరకమిదం జగత్కృత్యం కతః కరోతీత్యాశంకాయామానా - హేతు
 హీనజగత్కృత్యఇతి హేతుహీనాని ప్రయోగజనాన్వయాని జగత్కృత్య కృత్యాని
 స్పృషిసిథిలయాః యస్య స తథోక్తః. నిగ్రహమేవ లీలయా స్వరం కరో
 తీత్యర్థః. లోకవత్తు లీలాకృత్యమితి సూత్రోక్త్యాదితి భావః. నను నిర్వి
 ణస్య భగవతో లీలయాపి కథం జగత్కృత్యేషు ప్రవృత్తంత ఆహ -
 హేత్యధిష్ఠానచేతన ఇతి. హేతోర్జగత్కారణభూతాయా మాయాయా
 అధిష్ఠానం ఆధారభూతా చేతనా చేతన్యం యస్య స తథోక్తః. భగవ
 ద్చైతన్యాగ్నితయా మాయాన సర్వమిదం క్రియతే. అతఏవ భగవత్
 ఇదం లీలామాత్రమిత్యుక్తమితి భావః. [చత్వారి] ౧౩౯

శ్లో॥ హేతుయుగ్మేతుభుగ్మేతుగ్మే తుకృదేతువేదనః॥

హేతుహృదేతుభృదేతుగ్మే తుముగ్మేతువోదనః॥ ౧౪౦

నన్వేక స్వేశ్వరస్య కథం బహువిధజగత్కారణత్వమత ఆహ - హేతు
 యుగితి. హేతుభిః కారణైర్మదాదిభిః కారైర్విగ్రహాదిభిశ్చ యుజ్యతే ఇతి.
 హేతుభుక్ ఈశ్వరస్య విభుత్వేన సర్వద్రవ్యసంయోగిత్యాదితి భావః.
 అతఏవ హేతుభుక్. కార్యకారణానుభవకాలీ సర్వమిదితి యావత్.
 హేతుః నిమిత్తకారణం. అయం భావః. యథా నిమిత్తకారణస్య కాల
 సైక్ కస్యాపి సర్వద్రవ్యసంయోగిత్యాత్మస్వవిధకార్యకారణత్వమభ్యుపేతం,
 తద్వదేవేశ్వరస్యాపి నిమిత్తకారణస్యేతి. నన్వేకం జగన్నిమిత్తకారణా
 నస్య ఉపాదానకారణభూత. ఈశ్వరో వక్తవ్య ఇత్యత ఆహ - హేతుకృత్

హేతుకా కారణభూతా మహదాదీక కరోతీతి తథోక్తః. యద్వా హేతుకా మహదాదీక కార్యభూతా దేహంశ్చ కరోతీతి హేతు కృత్. ఈశ్వరస్సప్తత్వాత్తేషామితి భావః. హేతువేదనః హేతునాం కారణానాం బ్రహ్మదత్తకశ్యపాదీనాం కార్యాణామస్మదాదీనాం చ నేదనా జానం యస్మాద్భవతి స తథోక్తః. చైతన్యస్వరూపత్వాదీశ్వర స్యేతి భావః. హేతుహృత్ కార్యకారణోపసంహారకః ప్రళయహేతు త్వాదితి భావః. హేతుభృత్కార్యకరణరత్నకః సితిహేతుత్వాదితి భావః. మతఏవమత ఆహ - హేతుః కార్యకరణోపాదానం అయం భావః. ఘటః కార్యం మృదో జాతః మృది సితిః మృది లీనశ్చ తద్వజగదిదం యస్మా జాతం యస్మిన్ సేతం యస్మిన్ లీనం సాస్య ఉపాదానకారణం భవతు మ్హతి. మాయావచ్ఛిన్న ఈశ్వరస్తు తాదృశేవ ఈశ్వరావచ్ఛేదక మాయాయాస్స కాశాదుణత్రయభేదేన జగజ్జన్మస్థితిలయసంభవాత్. న చైవం కేవలాయా మాయాయా ఏవోపాదానత్వమితి వాచ్యం ఈక్షతేరభావేన కేవలాయాస్తస్యాస్తత్వామధ్యాభావాత్. శ్రూయతేహి తదైత్తత బహు న్యాం ప్రజాయేయేతి. ఇదిమేవ ద్యోతయితుమాహ - హేతువేదన ఇతి. మాయాయాః తత్కార్యాణాం బ్రహ్మాదీనాం చ ఈశ్వరసంబంధాదేవ జాన వత్త్వమితి తదాశయః. అతేవ భౌతికానాం సృష్టిర్న మయాధీనా నాపి మాయాకార్యమహదాదితత్వాగ్గీనా లేషామిక్షితృత్వాభావాదితిదం ద్యోతయితుమాహ - హేతుకృదితి, తస్మాత్ జగదుపాదానం న మహదాదయః, నాపి మాయా, నాపి బ్రహ్మాదయో జీవాః, కింతీశ్వర ఏవేతి భావః. నన్వేకస్త్వేవేశ్వరస్య కథం నిమిత్తత్వముపాదానత్వం చేత్యత ఆహ-హేతు ముగితి హేతుపదమత్రలక్షణయా ధర్మపరం. హేతునిమిత్త త్వోపాదా నత్వరూపం ధర్మవ్యయం ముంచతీతి హేతుమక్ ఉభయవిధకారణత్వ రహితిః, అయం భావః ఈశ్వరస్య మాయయేవ జగదుపాదానత్వం న తు తత్త్వతః. అతః పరమాత్మతో జగదేవ నాస్తీతి, నాపి నిమిత్త కారణత్వం చేతి న కేవలమిశ్వరస్త్వేన మాయయా జగత్కృత్యప్రవృత్తిః. కింతు బ్రహ్మాదీనామపి తద్దేవేత్వాహ. హేతువోదన ఇతి. హేతునాం కార ణానాం బ్రహ్మరుద్రాదీనాం చోదనః ప్రేరకః ఈశ్వరమాయయేవ లేపి ప్రేరేతాస్సస్వస్వవ్యాపారం కర్వంతీత్యర్థః. ఈశ్వరస్సర్వభూతానాం

182 హాకారాదిహయగ్రీవసహస్రనామావళివ్యాఖ్యా

హృద్దేశేరున తిష్ఠతి శ్రామయన్ సర్వభూతాని యంత్రాయాధాని మాయ
యేతి గీతావచనాదితి భావః. - [దశ] ||౧౮౦||

శ్లో! హేలాకృతజగచ్చిత్రో హేళిశీతాంశుకుండలః।

హేయాహేయోభయాతీత్రో హేళివంశకృతోదయః ౧౮౧

ససు కారణం త్రివిధం న్యాయమతే సమవాయ్యసమనాయినిమిత్తి
భేదాత్, తత్ర ఘటంప్రతి సమవాయికారణం మృతీ, అసమవాయి
కారణం కులూబాదిః నిమిత్తకారణం కాలాదిః తిదేవం ప్రకృతేషి జగ
త్ప్రతినిమిత్తకారణత్వం సమవాయికారణత్వం చోక్తమిశ్వరస్యఅసమ
వాయికారణం క ఇత్యాశంకాయానుహ - హేలాకృతజగచ్చిత్రఇతి.
హేలయా లేలయా కృతమాత్మజ్యేవేతి భావః జగద్రూపం చిత్రం యేన
స తథోక్తః. తదపి కారణమిశ్వరవీవేత్యర్థః. కుతఏవమితి శంకాయాం
విచిత్రశక్తిత్వా దిత్వత్తరం హృదికృత్య తామేవ విచిత్రశక్తిం కాంచినగ్న
యతి. హేళిశీతాంశుకుండలఇతి. సూర్యం చంద్రం చ యః కుండలత్వేన
బహురతస్య శక్తిః కింపునర్వక్తవ్యేతి భావః. స చేదమప్రమాణం శ్రీ
రామాష్టోత్తరశతే ఉక్తత్వాదేవదర్శస్య. ససు జీవానాం కులో నైవం
విచిత్రశక్తిరితి శంకాయాం అవిద్యాదూషితత్వాదిత్వత్తరం హృదికృత్య
భగవత్సవిద్యాగంధాభావం బోధయతి - హేయాహేయోభయాతీత ఇతి.
హేయాహేయయోగోష గుణయోరుభయమతీతః అత్రాంతవాక్. అవి
ద్యాకృతారాగాది దోషాః శమదిగుణా వా నాముష్య, మాయేశత్వాదితి
భావః. పరబ్రహ్మత్వాదితి వా. హేయాహేయవిహీనం పగమేకమిత్వ
ధ్యాత్మరామాయణాత్. ఉభయాభావే లింగమాహ - హేళివంశకృతో
దయ ఇతి. హేళివంశే సూర్యవంశే కృత ఉదయ అవిరాభావో యేన స
తథోక్తః. అశోపిసన్నవ్యయాత్మా భూతానామిశ్వరగోపిసన్నయం
యతోఽస్మాదికం స్వీచకార తదేవాస్య గుణదోషాతికాంతత్వే బాహకం.
స హి పరమపదం ప్రాప్తో జీవః కోపి భువి జన్మ కర్మం ప్రియావిరహాది
దూఖమునుభవితం వా ఆభ్యుపైతి భగవతస్తు పరమపదభూలోకయోః పరమ

సుఖప్రియావరహదుఖయోః సంసారమోక్షయోశ్చ తుల్యైవ ప్రతిపత్తిః.
కథమన్యథా పరమాత్మనా రామేణ భువ్యవత్తీరం విరహదుఃఖం చ స్వీకృత
మితి భావః. [చత్వారి] ||౧౮౧||

శ్లో॥ హేమంతమాసో హేమంతప్రియో హేమంతవిభ్రమః |

హేమకూటకృతస్థానో హేమపుష్పకనాసికః || ౧౮౨ ||

నను యస్మిన్ మాసే యస్మిన్ దినే వా స భగవాన్ కృతోదయ
స్సమాసస్తద్వా దినం నేవిశిష్టమత ఆహ - హేమంతమాస ఇతి. హేమం
తావయవో మాసః మారశీర ఇతి యావత్. తస్యైవ ప్రథమత్వాత్.
మాసానాం మారశీరోహమితి గీతావచనాన్మారశీరస్సేవ్య ఇతి భావః.
కులివనమత ఆహ - హేమంతప్రియ ఇతి. హేమంతమునుః ప్రియో యస్య స
తథోక్తః. త్రి ప్రీతిజాపకమాహ - హేమంతవిభ్రమ ఇతి. హేమంతే
విభ్రమో విహారః గోపికాభిప్సృమేతి భావః యస్య స తథోక్తః. కృష్ణా
వతారే ఇతి భావః. ఇదమత్ర తత్త్వమ్. న హేమంత ఉపాస్యః నాపి
మారశీరః నాపి వైకుంఠ కాదశీ కింతు తస్మాన్ తద్దినే వా భగవతా
యదాచరితం తత్తదా ధ్యాతవ్యమ్. ధ్యేయో భగవాన్ తేవ ధ్యానకాలవిశేష
ఏవ మారశీరాదికమితి. సన్యేపం కాలవిశేషవత్ స్థలవిశేషాపి స్వీకర్తవ్య
ఏవేత్యత ఆహ - హేమకూటకృతస్థాన ఇతి. హేమకూటే పర్వతే ఉప
లక్షణమిదం గంధమాదనాదీనాం కృతం సాపం నీతిర్జన స తథోక్తః.
భగవాన్ స్వయం పుణ్యపర్వతవదీతీరాదిషు స్వయం శృంగారకృత తత్త్వే
భగవద్ధ్యానవ్య కర్తవ్యతాం బోధయతీత్యర్థః. అనేన ఆనంతసన్నిధౌ దివ్య
క్షేత్రే భగవజ్జపకరణమనంతఫలదమితి సూచ్యతే. నను శ్రీహయగ్రీవస్యా
ర్చనతారం క్యాపి వ దృశ్యత ఇత్యత ఆహ - హేమపుష్పకనాసికః హేమ
పుష్పకం చాంశేయం తదిన నాపికా యస్య స తథోక్తః. రామకృష్ణా
ద్యర్చనతారేష్వీతి భావః, రామకృష్ణాద్యర్చనతారసన్నిధౌ కర్తవ్యం
తజ్జపాదికమితి తాత్పర్యం. [పంచ] ||౧౮౩||

శ్లో॥ హేమాహతమహాదైత్యో హేతివిధ్వస్తతామసః।

హేతిపింగజటాపాశో హేమగర్భతపఃఫలం॥

౧౮౩

నను భూభారహరణార్థం రామకృష్ణద్వయతారా భగవతా ఉపాతా
 ఇతి ప్రథమం తదర్చావిగ్రహణాం సర్వత్రదృశ్యమాసత్వత్. హయగ్రీవాస
 తారసు నైవోపాతః అర్చావిగ్రహదర్శనాత్ భూభారహరణరూపభూ
 భావాచ్చేతి శంకాయాం అర్చాభానేషి సాలగ్రామశిలాయా దృశ్యమాసత్వా
 ద్దయగ్రీవరూపేణ న తద్దోషఇతి హృదికృత్య ఫలాభావం ప్రత్యక్ష్యాతి
 హేమాహతమహాదైత్య ఇతి. హేమయైన హతా మహాంతో యన్మాంస
 ఖండైరియం భూః కృతా తావిత్యర్థః. దైత్యో మధుకైటభో యేన న
 తథోక్తః. భూభారహరణార్థం రామకృష్ణద్వయతారధారణం భూనిర్మా
 ణార్థమేవ హయగ్రీవావతారధారణం కిం చ భువి చరతాం రాక్షసానాం
 హంతారస్తే ఆయం తు భూరూపమాంసయోరేవ దైత్యయోర్వంతా అత్రో
 మహానయం సర్వావతారేష్వీతి భావః. అపి చ రామకృష్ణద్వయః ప్రపంచ
 గ్రోహరావతారాః ఆయం తు ప్రళయగోచర ఇత్యాహ - హేతివిధ్వస్తతా
 మస ఇతి. హేతిభిశ్చరీరకాంతిభిర్విశేషేణ ధ్వస్తం తామసం ప్రళయాం
 కారః యస్య స తథోక్తః. న చ సత్రే మమానేతి భాగవతవిరోధా
 శ్వేతతీతయోగ యగ్రీవావతారయోర్ద్వయోస్సత్వాత్. ఆయం తు శ్వేత
 ఇతి జ్ఞేయం యద్వా రామకృష్ణద్వయో నీలాస్తే శరీరకాంతిభిసామసం
 పునర్వర్థయంత్యేవ. ఆయం తు స తథా శ్వేతత్వాదిత్యాహ - హేతి
 విధ్వస్తతామసః ఇతి. కృష్ణద్వయచ్చేత్వత ఉత్తమ ఇతి భావః. అపి చ
 రామకృష్ణద్వయో యోనిసంభూతా ఆయం తు స తథేత్యాహ - హేతి
 పింగజటాపాశ ఇతి. హేతిభిర్గ్నిజ్వాలాభిః పింగః జటాపాశో యస్య
 స తథోక్తః. అగ్నిమండాదావిర్భావసమయే ఇతి భావః. హయగ్రీవస్య
 యజ్ఞపురుషత్వేన అగ్నిహోత్రాదావిర్భావ ఇతి జ్ఞేయం. నను హి
 గ్నియలతావధిరిత్యనేనాస్య పునరుక్తి రితి చేన్మత్రం. హిరణ్మయపురుషస్య
 స్యుతేన హిరణ్మయజటావత్సమితి తత్తారాత్. అనేన చ హేతిపింగత్వ
 కథనేన అగ్నిహోత్రాదపి నాస్య కేకానామపి కించిదపి దాహ ఇతి వ్యర్థం

ననుభావస్సూచ్యతే. ఏవమస్య అగ్నిమండాదావిర్భావే హేతుమాహ—
హేమగర్భతపఃఫలమితి. బ్రహ్మణశ్చిరసంభృతస్య తపః ఫలభూతిః.
స్వావిత్భావేన బ్రహ్మతపస్సఫలీకర్తుమితి భావః. [చత్వారి] ||౧౮౩||

శ్లో॥ హేమాసమస్తారిజహ్వో హేలోన్మూలితవాలికః।

హేతిఞ్చిన్నద్యుసోపానో హేతినిర్భిన్నసాలకః॥ ౧౮౪

నను కిమర్థం బ్రహ్మ భగవదావిర్భావాయ తపః కృతవాసత ఆహ—
హేమేతి హేమయైవ సమ్యగస్మా, క్షిప్తాః నాకితా ఇతి యవత్. అరీణాం
రాక్షసానాం జిహ్వో యేన స తథోక్తః. రాక్షసబాహుగమార్థమితి భగ
వంతమావిర్భావయామాస బ్రహ్మేతి భావః. అసేన హయగ్రీవస్సృభక్తశత్రు
వాదినాం జిహ్వో హేమయైవ సంభయతీతి వ్యజ్యతే. ఇదం యి స్వభక్తి
ద్వేషిహావనం భగవతస్సృభావికమేవేత్యాహ హేలోన్మూలితవాలిక ఇతి.
హేలయ. అనాయాసేనైవ ఉన్మూలితో వాలీ యేన స తథోక్తః. నస్యేవం
భగవానయం కథం స్వర్గసోపానాకమర్దం చక్షే ఇత్యత ఆహ - హేతి
ఞ్చిన్నద్యుసోపాన ఇతి. హేతిశ్చరః శరణాగతపరశురామత్రాణార్థం
తథాకృతం తచ్చరస్యామోక్షుత్వాదితి భావః. నను నిరపరాధిసాల
సప్తకం కిమితి నిర్భిభేదేత్యత ఆహ - హేతినిర్భిన్న సాలక ఇతి. స్వభక్త
సుగ్రీవవిశ్వాసజననార్థమితి భావః. [చత్వారి] ||౧౮౪||

శ్లో॥ హేతివీతారిస్వైన్యాబ్ధిరే లాకృతదిశాజయః।

హేమకూటాదిధరణీధరబద్ధపయోనిధిః॥ ౧౮౫

స్వభక్త దేవగణత్రాణార్థం స్వభక్త భూతాయా భువో భారహర
ణార్థం స్వభక్త జనస్య నేతుదర్శనేన పరమపదప్రాప్తి సిద్ధ్యర్థం చ భగవతా
రామసంద్రావతారభాజా హయగ్రీవపరబ్రహ్మణా శత్రుసైన్యరూపస్సాగర
శ్చరజ్వాలాభిర్నిపీతః. హేలయా దిగ్విజయశ్చ కృతః అశ్వమేధయాగ

136 హాకారాదిహాయగ్రీవసహస్రనామావళివ్యాఖ్యా

కరణమయ ఇతి భావః. హేమకూటప్రముఖః పర్వతైశ్చ సముద్రో
బద్ధః స తు స్ఫార్థమిదం సగ్వం స్వస్య పూర్ణకామత్వాదితి భావః. [త్రీణి
పదాని] || ౧౮౫ ||

శ్లో॥ హేమాంగదప్రభాచిత్రబాహుస్త్వేమాద్రినాయకః |

హేమాద్రిముఖ్యాచలాస్థినంఘో హేమోత్పలప్రజః || ౧౮౬ ||

సను భగవానయం స్వశరణో భాగమేవాంగదాదికం ధృతవానిత్యత
అహ - హేమాంగదేతి. హేమమయానామంగదానాం ప్రభాభిః చిత్రా
శ్చిత్రవరా బాహువో యస్య స తథోక్తః. వస్తుతో ధవళాబాహువో హేమాం
గదప్రభయా చిత్రాఇశ్యంతః. సాలంకారభగవ్యగ్రహధారణాభిలాషభక్త
జరాభిలాషపూర్ణార్థమేవ భగవతో లలంకారధారణమితి భావః. సను
నీష్ఠించనస్య భగవతః కతో హేమాంగధారణమత ఆం - హేమాద్రి
నాయక ఇతి. మేగోస్సామీ యస్యాజాయాం మేదుర్వర్తతే కథం స
నీష్ఠించనస్సాద్వ్యవహారకాయామితి భావః. మేయర్భగవదాజయేన
లోకాకా బిభర్షీతి సత్త్వమ్. ఇతోపి నాయం నీష్ఠించన ఇత్యేవా
హేమాద్రిముఖ్యాచలాస్థినంఘ ఇతి. హేమాద్రిముఖ్యా అచలా ఏవ
అస్థినంఘో యస్య స తథోక్తః కుక్షీయద్రా గిరయోస్థినంఘ ఇతి
భాగవతాదితి భావః. అభరిమస్య మహారాజచిహ్నమహ - హేమో
త్పలప్రజఇతి. హేయమయా ఉత్పలప్రజా యస్య సః హేమోత్పలానాం
ప్రజా యన్యేతి వా. సహృదునా రాజాధిరాజానామహే హేమోత్పల
ప్రజస్సతీతి భావః. అనేన మందాకినీయాధాని హేమోత్పలాని మాలా
కారణ గ్రధిత్యాదేవేంద్రజానీయ భగవతే సమర్పితానీతి వ్యుజ్యతే. ఇదం
చ హేమోత్పలప్రధారణం భక్తప్రార్థనయైవేతి భావః. [చాత్యారి] ౧౮౬

శ్లో॥ హేలాకృతనువై కుంతో హేమయజ్ఞోపవీతధృత్ |

హేలాకృతాద్విమధనో హేలావంచితదానవః ||

సను భగవాన్ స్నాగ్ధమేవ వైకుంఠం చిత్తతీవానత ఆహ హేళాకృతి
 సువైకుంఠ ఇతి. రమాయః ప్రియకామ్యయైవానేన వైకుంఠో లోకః
 కృతః న తు స్నాగ్ధమితి భావః. భక్తవాంఛాపూరణార్థమేన భగవతా
 విద్యార్థిశమధరాత్రితేనాపి యజ్ఞోపవీతం ధృతిమిత్యాహ హేమయజ్ఞో
 పవీతధృతిది. ధ్యానసమయే భగవదుని హేమత్వలనక్ హేమయజ్ఞో
 పవీతం చ ధ్యేయమితి వ్యభిచే. దుర్వాసశ్శాపపరిభ్రష్టలక్ష్మీకం దేవ
 గణమాత్మభక్త భూతం పునస్సత్త్వీకం కర్తుమేన భగవతా సముద్రోప
 మధితిః న తు లక్ష్మీ దేవ్యసుభవార్థం తస్యా ఆనపాయిత్యాదనాదిసిద్ధిత్వా
 చ్చేత్యత ఆహ హేళాకృతాద్ధిమథన. ఇతి. హేలయా శీలయా గోప
 క్షీపయేతి యావత్. గోపా యథా దధిఘటం మన్నంతి తద్వదహమపి
 క్షీరాబ్ధిం మంధయేయమితి సంకల్ప్య తత్త్రిదారసనిర్వర్తనాయ తథా
 మథితవానిత్యర్థః. దానసంచనార్థం మోహినీవేషధాణమపి భక్తామర
 జనానుగ్రహాయేవేత్యాహ హేలానంచితదానవ ఇతి. హేలయా స్త్రాజనో
 చిరశృంగారచేష్టయా వంచితా దానవాయేనసతిభోక్తః [వత్సారి] ౧౮౭

శ్లో॥ హేతినిఘరవృష్ణస్థమందరో హేతికారకః।

హేతిపంజరభూతాంఘ్రిస్తే తిశక్తిస్వరూపకః॥ ౧౮౮

భగవతా కమతావతారధారిణా మందరోద్ధరణ మపి భక్తామరజనాను
 గ్రహాయేన పుష్కంఠహేతువ్యవశమస్తాగంతుకఫల మిత్యత ఆహ హేతినిఘర
 వృష్ణస్థమందరః హేతి ర్వజ్రాయుధః స ఇవ నిఘరం కఠినం పృష్ఠం తస్మిన్
 తిష్ఠతితి వృష్ణస్థో మందరః పర్వతవిశేషో యస్య స తిభోక్తః హేతినిఘ
 రేత్యనేన మందరభ్రమణా న్న కూర్మచృష్ణవ్య కాపి క్షుతిః కింతు మందర
 స్త్రైవ వజ్రజేన లేసాం భేదసంభవాదితి వ్యభిచే. వజ్రాయుధ మపి
 స్వభక్త దేవేంద్రవిజయావహార్థ మనేనైవ కారిత మిత్యాహ హేతికారకః
 వజ్రాయుధకారకః భగవదుదేవేనైవ దధ్యజ్ఞాన్యస్థినా దేవై ర్వజ్రవ్య
 నిర్మితత్వాదితిభావః. కింబహునా భక్తానాం భగవత్పాదాబ్జం వజ్రపంజరవ
 దమతోభయ మిత్యాహ హేతిపంజరభూతాంఘ్రితి నను వజ్రాయుధమేన

కరణీకగణీయ మిందాదివిజయప్రసత్నా గత ఆహ హేతి శక్తిస్యసంహ
ఇతి హేతౌ వజ్రాయుధే యా శక్తిః తస్యైవయావనః తస్మయః సా
శక్తి ర్భగవద్రూపైవ సర్వశక్తి గృహపత శక్తిస్యవర్ణ్యపాత్రపీఠాశ్చక్తి
దితి భావః. [సత్వార్] ౧౪౪॥

శ్లో॥ హేలాభిన్నాఘదనుజో హేలాపీతవవాలః॥

హేలాధ్వస్తతృణావర్తో హేలాధ్వస్తారుణద్రుమః॥ ౧౪౫॥

సను సర్వమపి భగవత్స్త్వైవ తక్తి మతో భగవాంసు స్వతఃసంహ
శక్తిః క్రుతేతి ముహుర్ముహు రుచ్యతే. తత్ర కింకరమిత్యాది
కాయా మనిమథనాదిక ముక మేవ తావత్సంకల్పయా వున శిర
ప్రరాజ్యాహా హేతి శ్లోకత్రయేణ. హేలాభిన్నాఘదనుజః హేలాగ
నుహవిహరక్రీడయా సామాన్యవాచివదానాంప్రకరణ వళా ద్విశేష హ్యు
పాసం. భిన్నః అఘదనుజః అఘానుకః అజగరూపభూగీరిభావః యే
స తథోక్తః. సను బహుళానాం గోపానాం సర్వవిద్రుమనేకా స్తత్సం
కల్పేణ సర్వగర్భోదీగ ఇతి కింకర్యాం కింకారతగ మహా హేలా
పీతవవాల ఇతి. హేలయా భిక్షుక్రీడయా పీతో భక్తితోదవాసలః
దావాగ్ని ర్యేవ స తథోక్తః. సన్వయం దివాసలో మాయయా గల్పిత
ఏవేత్యత ఆహ హేలాధ్వస్తతృణావర్త ఇతి. హేలయా వృశవగోనా
గళపీడనక్రీడయా ధ్వస్తః తృణావర్తః కంపప్రేతోనురవశేషః యేవ స
తథోక్తః. సను కదపి హసన మనుమిత మేవ స చతురోదరం గోపానా
మత ఆహ హేలాధ్వస్తా అర్జునద్రువా యేవ స తథోక్తః. [సత్వార్] ౧౪౬॥

శ్లో॥ హేలాపీతానురీప్రాణో హేలాహింసితకంఠకః॥

హేలాగోవర్ధనోద్ధారో హేలాపాలితతర్జకః॥ ౧౪౭॥

సను సౌవర్ణయోగ్యృక్షయోః పాతనం స చిత్రమత ఆహ హేలా
హేలాపీతానురీప్రాణో హేలాహింసితకంఠకః హేలాగోవర్ధనోద్ధారో హేలాపాలితతర్జకః

నాయాః ప్రాణా యేన స తథోక్తః. న ను స్త్రీహసనం నాద్భుతమత
ఆహ - హేలాహింసితకంసకః హేలయా మల్లక్రీడయా హింసితః కంస
ఏవ కంసకః. యేనాఘాసురాదయః ప్రహితాస్సమరరాజఇత్యర్థః. యేన
స తథోక్తః. నను బలవానపి కంసస్సూర్ధరేవ. అత ఇదమపి నాద్భుత
మత ఆహ - హేలాగోవర్ధనోద్ధారఇతి. హేలయా ఛత్రధారణక్రీడయా
గోవర్ధనస్య పృథవిశేషస్య ఉద్ధారఉద్ధరణం యస్య స తథోక్తః. పర్వతో
హి దురుద్ధర ఇతి భావః. నను హనుమదాదిభిరపి ద్రోణాచలాదయ ఉద్భృతా
ఇత్యత శ్చినుత్కారావహం లింగాంతరమాహ - హేలాపాలితతరకః.
హేలయా పశుపాలనక్రీడయా పాలితాః తరకాః పత్నా యేన స
తథోక్తః. న హి తే పశుపాలనక్రియావిదగః ఆయనాశయః పశు
పాలనం హి బాలగోపాలకృత్యం ప్రాధగోపాలాపి న తత్రేశతే. తథా
సతి రాజానస్తత్ర సుతరామవిదగ్ధావేవ. భగవాంస్తు సర్వేశ్వరోపి తత్ర
నిష్ణాతోఽభూదితీదం మహదద్భుతమితి. [చక్రార్చ] ॥౧౫౦॥

శ్లో॥ హేలావిజితగోపస్త్రీగణో హేలామయాశయః।

హేలాగోపో హేమగర్భవంచకో హేయనాశనః॥ ౧౫౧

నను పరమేశ్వరోఽప్యసా చతుర్భుజత్వాదిస్వాసాధారణచిహ్నోపి
తేన వపుషా పత్నాన్నాపాలయత్, కింతు గోపాలబాలవపుష్టేవేతి
కృత్వా ఇతిరగోపాలబాలసాధారణమేవేదం పత్నపరిపాలనమత ఆహ -
హేలావిజితగోపస్త్రీ గణ ఇతి. హేలయా సుగత క్రీడయా విజితః గోప
స్త్రీణాంగణోయేన స తథోక్తః. యస్మేద్రయం ప్రమథితుం ప్రమదా
న శేషుతి భాగవతాదితి భావః. నను పతి ఏగః భగవతాపి సురతాజౌ
ప్రవృత్తమత ఆహ హేలామయాశయ ఇతి. హేలామయం ప్రచురలీల
మాశయం మనోయస్యస తథోక్తః లీలావకాదేవ ప్రవృత్తమితి భావః.
యద్వా నను కుతస్సురతే భగవాన్ప్రవృత్తోఽత ఆహ - హేలామయాశయ
ఇతి. హేలాః స్త్రీణాం శృంగారచేష్టాః తత్ప్రేమరం హేలామయం
ఆశయంయస్యస భగవన్మనసి గోపస్త్రీణాం శృంగారచేష్టాబహుళో లగ్నాః.

అతివసంసురతే ప్రవృత్త ఇతి భావః. నను జితేంద్రియస్యాసి భగవతో మనసి కథం హేలాలగ్నా అతిభావః. హేలాలగ్నోప శబ్దః. రామచంద్రేణ సాకంక్రిడితుం సాభిలాషానామృషీణాం కానాం పూరియశుమేవ భగవతా కృష్ణరూపేణావతీరం, ఋషిభిః పేయాపేణావతీగత్వాత్. అతో భక్త వాంఛాపూరణాయ భగవానసి లీలయాగోపభూయ ఇంద్రియపాదపశ్యమం గీచకారేతి భావః నను లీలయాపేంద్రియపాదపశ్యమంగీకృతహాసయమిత్వాగో జీవతుల్య ఏవ స్యాత్వావశ్యస్య తుల్యత్వాదితి శంకాయామహ. హేనుగర్భగుచ్ఛక ఇతి. స్వవంచనాయ మత్స్యతిత్వా బాలాన్ హృతవంశం వద్మగర్భం సస్థితమప్యయమనంచయదితి కింభవస్య జీవత్యైవమితి భావః, జీవాః పరమేశ్వరాయా మోహితా ఇంద్రియపాదపశ్యం ప్రపన్నాః ఈశ్వరస్తు న తథా కింతు లీలయేవ. అతివస చతుర్ముఖోభ్యోనేవ వంబిజః చతుర్ముఖస్య భగవన్నాయామోహితత్వాత్కృష్ణత్వే చ స్వాధీవమాయత్వాదితి తత్త్వమ్. నను కథం పునరీవానామింద్రియపాదపశ్యాభావ ఇత్యుక్తః టః హేయనాశన ఇతి. పరమేశ్వర ప్రపత్త్యా జీవానామవిద్యాకామకర్మాది రూపం హేయం నశ్యతి తతః ఈశ్వరతొల్యం భజేతేతి భావః. (వంచ పదాని) || ౧౫౧ ||

శ్లో॥ హేమాంగ భుజ విభ్రాజదూర్జ్ణమాంగ కేతనః

హేమాంగసూరివినుతో హేమాంగోహరితామృతః || ౧౫౨ ||

నను పాణినాం హేయనాశనం ఛందోధీనం ఏతద్వోధీయేత స బ్రహ్మహత్యాత్పతో భవతీత్యాదిశ్రుతేః తత్త్వమస్యాదిమహావాక్యనాం జీవబ్రహ్మైక్యప్రతిపాదకానాం చ తత్ర సత్త్వాత్. బ్రహ్మవిద్బ్రహ్మైవ భవతీతి శ్రుత్యా శ్రుత్యుక్తవిధయా బ్రహ్మయో వేత్తి స ఏవ బ్రహ్మైక్యచ్య మానత్వాచ్చ. భగవాన్ గరుడస్తు ఛందోవయ ఇతి శ్రుత్యానిప్రసిద్ధమ్. గజకచ్చపభక్షణాసురనైవ్యగిశనాదిరూపా లోకాతిక్రాంతోస్య మహిమా చ సర్వత్ర ప్రసిద్ధః అనేనైవ మాత్రగమమృతిమపి సాధితం. తస్మాద్గరుడఏవ సేవ్య ఇతి శంకాయాం మైవం గరుడాధిరూఢో గరుడధ్వజో గరుడాది

నిత్యసూరివినుతశ్చ భగవానేవ సేవ్య ఇత్యాహ - హేమాంగేతి హేమాంగ
స్తార్థ్యవేధసోరితి కోకాద్గరుడో హేమాంగపదవాచ్యః. తస్య భుజయో
ర్విభాజితావూరూ యస్య స తథోక్తః ఊరూ సువరభుజయోరధిశోభ
మానావీతి భాగవతాదితి భావః. స కేవలమయం వాహన స్థానీయః
కింతు ధ్వజస్థానీయోపీత్యాహ - హేమాంగకేతన ఇతి. రాజాం హి వాహన
ధ్వజౌ పృథగ్దృశ్యేతే. భగవతస్తు స తథేతి భావః. స కేవలం ధ్వజ
వాహత్వం కింతు వందిత్యమపీత్యాహ - హేమాంగసూరివినుత ఇతి.
హేమాంగాదయస్సూరయో హేమాంగసూరయః తేర్వినుతః అథ తరి
కిమయమసేవ్య ఇత్యత ఆహ - సేతి. హేమాంగః వైసలేయశ్చ షష్ఠీణౌ
మితి గీతావచనాదరుడో భగవద్విభూతిరేవేతి కృత్వా తస్మాత్ పరమ
భాగవతత్వాచ్చ సేవ్యవేతి భావః. భగవద్విభూతిత్వాదస్య సేవ్యత్వం స
తు భగవత్త్వాదితాత్పర్యం. నను భగవంతమపి యో భుజయోర్ధ్వే స
గరుడస్తోపి బలిష ఇత్యత ఆహ హరితామృత ఇతి. హరితమహరిత
మహృతం యేనసతథోక్తః సర్వాంతర్యామీ సర్వశక్తిర్భగవానయమేవ గరుడే
నాన్యుతం హరితవాక్ స తు కేవలం గరుడోఽమృతాహరణే శక్తః. ఏవమేవ
భగవానేవ స్వవిగ్రహం గరుడేన ధారయతి స తు గరుడస్వృత ఇతి
భావః. (పంచ) ॥ ౧౫౨ ॥

శ్లో॥ హేమాంగకపటచ్చందో బృందనిత్యస్తుతప్రభః

హేమాంగ పత్రావతంసచామర ప్రతివీజితః ॥౧౫౩॥

నను గరుడేన భగవాన్ స్థూయత ఇత్యత్ర కిం మానమత ఆహ -
హేమాంగకపటచ్చందోబృందనిత్యస్తుతప్రభఇతి. హేమాంగస్య కప
టేన యచ్చందోబృందం తేన నిత్యం స్తుతా స్థూయమానా ప్రథా ప్రఖ్యాతి
ర్యస్య స తథోక్తః. గరుడస్య ఛందోమయత్వేన ఛందోబృందస్త్యేవ గరుడ
ఇతి నామమాత్రం. స తు తద్భిన్నః కోపి గరుడోస్తి తద్ధి ఛందోబృందం
భగవంతం నిత్యం స్తూత్యేవ. వేదైశ్చ సర్వైరహమేవవేద్య ఇతి గీతావచనా
దితి భావః. వస్త్యేవం గరుడ ఇతి కశ్చిన్నాస్త్యేవేత్యాపతితమితి చేస్త్రైవ

మత్తాహ హేమాంగవత్రావతంసచామరప్రతివీజిత ఇతి. హేమాంగస్య వత్రావతంసాభ్యామత్తమపక్షాభ్యామేవ చామరాభ్యాం ప్రతివీజితః అతిశయేన వీజితః అయం భావః యథా మృదూపా నేపీరూపా చ భూమిర్వర్తతే. తథా ఛందోరూపః పక్షిరూపశ్చ గరుడోస్తి గరుడస్య ఛందోభిమానిదేవతాత్వాదితి. పక్షివీజిత ఇత్యనేన గరుడమగరుడస్య ప్రయాణసమయే ఇతి వ్యజ్యతే. తతశ్చ ప్రయాణకాలికభగవద్ధ్యానోపయోగినిమిషజ్ఞేయమ్. (ద్వేపదే) || ౧౫౩ ||

శ్లో|| హేమాంగహరిరుద్రాఖ్య త్రిమూర్తిర్హరితాకృతిః

హిరణ్యగర్భప్రథమస్తం బావధి జనాకృతిః || ౧౫౪ ||

నను హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతితక ఆసి దిత్వాదిభిర్బ్రహ్మ నమకచమకాభీరుద్రః పురుషసూక్ష్మస్సూక్ష్మాకాశిభిర్విష్ణుః స్థూలత ఇతి కృత్వా వేదేశ్చ సర్వైరిహమేవ వేద్యఇతి గీతోక్తం. ఛందోబృందనిత్యస్తతప్రథ ఇతి తదనుసారి, త్వదుక్తం చ కథం సంగచ్ఛేత్యేత్యుక్తం ఆహ హేమాంగహరిరుద్రాఖ్యత్రిమూర్తిరితి. హేమాంగో బ్రహ్మ హిరణ్యః రుద్ర ఇతి ఆఖ్యా నామాని యాసాం తాః తిస్రా మూర్తయో విగ్రహాః యస్య స తథోక్తః. ఏక ఏవేశ్వరః స్వావచ్ఛేదకమాయానివ గుణత్రయనశేవ బ్రహ్మవిష్ణురుద్రనామకమూర్తిత్రయం ధర్మస్యగ్రహీయతే. అతస్త్రిమూర్తయోపి భగవద్రూపా ఏవేతి భావః యథా స్వయం త్రిమూర్తిర్ధృతవాలిస్తథేన జీవెరపి ఆకారానాథయామానేత్యాహ ధారిణాకృతిరితి. ధారితాః జీవైః స్వీకారితా ఆకృతయో మనుష్యానిదేహా యేన స తథోక్తః. ఆయతనం నః క్రతిజానీహీతి జీవైః పృష్ఠ ఈశ్వరో గవాశ్వ మనుష్యాదిపూర్వీధాయైర్ద్రాహియామానేతి శూన్యతే. సస్వేతేన జీనేనఏక ఏన దేహా ఏకదా స్వీక్రియతే కథం పునరీశ్వరేజైకదైవ త్రిమూర్తయస్వీకృతా ఇతి శంకాయాం న కించిదేదిత్వాహ హిరణ్యగర్భప్రథమస్తం బావధిజనాకృతిరితి. హిరణ్యగర్భో బ్రహ్మ ప్రథమ ఆదిత్యేషాం తే హిరణ్యగర్భప్రథమాః స్తంబోవధిరంతో యేషాం తే స్తంబావధయః ఉభయో

ర్విశేషణసహస్రః. తే చ తే జనా జీవా లేషామకృతయో యస్య స తథోక్తః. బ్రహ్మాదిస్తంభాస్తసర్వచరాచరశరీరాణ్యపి ఈశ్వరమూర్తయ ఏవ ఈశ్వరస్య సర్వాత్మత్వాదితి భావః. విశ్వమూర్తరీశ్వరస్య త్రిమూర్తి ధారణం నాద్యుత్పత్తి తత్త్వమ్. మాయాయాం సర్వసంభవాదితి రహస్యమ్. (త్రీణి) ||౧౫౪||

శ్లో॥ హేయేతరద్వైతకరో హేయద్వైతవివర్జితః

హేయద్వైతావతస్నిగ్ధో హేయద్వైతహతాంతకః||౧౫౫||

నను హరితాకృతిరితి జీవదేహకర్తుత్వమిశ్వరస్యాసిద్ధం సిత్తుదేహో త్పుత్రదేహో జాయత ఇతి దేహస్యైవ దేహంతరకర్తుత్వం అథవా దేహినః ఇతి ప్రత్యక్షాదత ఆహ-హేయేతరద్వైతకర ఇతి. హేతుం త్యక్తుం శక్యం హేయంతద్భిన్నం హేయేతరమహేయం. హేతుమశక్యమితి యావత్. తస్య ద్వైతస్య ప్రపంచస్య కరః కర్తా అయంభావః బీజాదంకురవన్నహి సిత్తుదేహోత్పుత్రదేహో జాయతే. బీజస్యైవ సిత్తుదేహస్య స్వరూపోపమ ర్దాభావాత్. న చ కులాలో ఘటవదేహో దేహంతరం నిర్మాతీతి వక్తుం శక్యం దేహస్యజడత్వాత్. న చ దేహీ నిర్మాతీతి వక్తుమచితం. ఘటో పాదానమృద్ధ్యవత్. దేహోపాదానపంచభూతసంస్కృప్తద్రవ్యస్య అభా వాత్. న చ దేహీదేహగతం వీర్యం దేహంతరముత్పాదయతి బీజమంకుర మితేతి వాచ్యం పంచభూవీర్యాణా వ్యభిచారాత్. నను భృతీతబీజవద్వంధ్యా వీర్యే దేహోత్పాదనశక్తి క్షయాన్న దోష ఇతి చేతరి న బీజంనాపి వీర్య మంకురోత్పాదనే దేహోత్పాదనే వా శక్తం, కేం తు తన్నిష్ఠా శక్తి రేవ. సైవేశ్వరశక్తిః తదవచ్ఛిన్న ఈశ్వర ఏవ దేహంకురాద్యుత్పాదక ఇత్యభ్యు పేయం. గోమయజస్యవృశ్చికాణా వాయుజస్య కీటాదా చా యమే వ న్యాయస్సం చారయిత్యుః. ఇదంచేశ్వరస్సప్తం భూతభౌతికాత్మకం జగన్ను కేహాపి త్యక్తుం శక్యమ్, అనివార్యత్వాదితి. నను ఈశ్వరస్సప్తే అహేయే ప్యస్మిన్ జగతి జీవవదీశ్వరోపి ప్రవిష్టవీవేతి కృత్వా సోపి బద్ధఏవ స్వాదత ఆహ-హేయద్వైతవివర్జిత ఇతి. హేయం హేతుం శక్యం ద్వైతం జీవస్సప్తం

మదీయమిత్యాద్యభిమానరూపం తేన వివరితః శూన్యః ఆయం భావః ఈశ్వర
 స్మృత్వం ద్వైతం జీవమేవ న బధ్నాతి కింఛైవరీశ్వరం, జీవస్మృత్వం తు జీవమేవ
 బధ్నాతి సత్యీశ్వరమ్. తస్మానంగత్వాదితి, ఆయం సేయాహేయవిభాగః
 పంచదశ్యాం ప్రసిద్ధో ద్రవ్యవృత్త తదర్థభిః. త దేవం ద్వివిధం ద్వైతం
 ప్రద్యుత్య హేయద్వైతేనేశ్వరస్య న కోపి బంధ ఇత్సుక్వా, అథ యే జీవా
 ఏవం హేయద్వైతకూన్యాస్త ఏవ భగవతః స్రీయా ఇత్యాహ సేయద్వైతా
 హతస్మిగ్గ ఇతి. హేయద్వైతేన అహతాః అక్షతాః జానిన ఇతి యావత్.
 తేషామేవ నిరభిమానిత్వాదితి భావః. తే స్మిగ్ధాః ప్రియం యస్య తేషు
 స్మిగ్ధః స్నేహయక్త ఇతి వా తథోక్తః. నను హేయద్వైతహతేషు కిమ
 యముదాసీన ఇతి శంకాయాం నేత్యాహ. హేయద్వైతహతానామంతకః
 మృత్యువద్భయంకరః. జన్మమరణాదినంసారప్రవాహప్రవర్తకత్వాదితి భావః
 అతో జీవైరేహగేహదావీశ్వరవస్తుని. అహమ్మతారూపాభిమనో న కార్య
 ఇతి పరమార్థః (చత్వారి) ||౩౫౫||

శ్లో॥ హేషావిజితదుర్వాదివ్యూహో హేషాకృతశ్రుతిః

హేషాహలహలీభూతసర్వవిద్యో హరోదయః || ౩౫౬ ||

నను జాదసాంఖ్యాదయో ము మహేయ. ద్వైతకరమీశ్వరం
 నాంగీకర్వంతీత్యత ఆహ హేషావిజితదుర్వాదివ్యూహ ఇతి. హేషయేవ
 విజితాః దుర్వాదినాం బాద్ధాదీనాం దుష్టవాదినాం వ్యూహోస్సమూహో యేన
 స తథోక్తః. హేషానిరితదురయప్రతిభటవ్యూహస్ఫురత్కౌశలమితిబ్రహ్మాండ
 పురాణాదితి భావః. సర్వాసపి దుర్వాదినో హేషయేవ జిత్యా మతమిదం
 భగవానేవ వ్యవసాదయామానేత్యర్థః. నను హేషయా కథం విజితా
 ఇత్యుత ఆహ - హేషాకృతశ్రుతిరితి. హేషయా కృతా ఉత్పాదితా
 శ్రుతయో యేన స తథోక్తః. హేషయాస్సకాకాత్కృతా ఉద్భూతా
 శ్రుతయో యస్యేతివా హేషయా శృతిముత్పాద్య తయా దుర్మతాని జిగా
 యేత్యర్థః. తేషాం మతాంతరాజాం శృతివిరుద్ధత్వాదితి భావః. యద్భవ
 విజిత ఇతి జిజ్ఞోత్రవివక్షితః పరాభావిత ఇత్యుక్తిః. భక్తిరితి భావః.

భగవానయం స్వహేషువైభవేన స్వభక్తేన దుర్వాదివ్యూహం పరిభావయ
తీత్యర్థః. హేషయేతి కథమతే ఆహ - హేషకృతశ్రుతిః, హేషయేన
కృతా భక్తేభ్య ఉపదిష్టా శ్రుతయో యేన స తథోక్తః. నను శృత్యా కథం
దుర్మతనిరాసః శృత్యర్థస్య అతిగంభీరత్వేన దుర్జయత్వాదతే ఆహ - హేష
హలహలీభూతసర్వవిద్యుః సర్వా అపి శిక్షావ్యాకరణాద్యాః వేదార్థప్రకా
శికాః విద్యాః హయగ్రీవస్య హేష హలహలవివేత్యర్థః, భగవద్దేవయైవ భక్తా
నాం శృతిస్మృత్యాలాభః భగవద్దేవేన శ్రుతిరూపా స్మృత్యాదిరూపా చ
ఇతి ఫలితార్థః, ఉక్తార్థే లింగమాహ హరోదయ ఇతి. హరస్య శివస్య
ఉదయః విద్యాభివృద్ధిస్సాత్వ తథోక్తః. శ్రీరాయగ్రీవహేషువైభవ
సమగతసర్వవిద్యుర్నర్వజ్ఞో భాగవతమతవ్యవస్థాపనప్రథమాచార్యశివ ఏవేహ
లింగమితి భావః. (చత్వారి) || ౧౫౬ ||

శ్లో॥ హేమశయ్యసుతత్రతా హేమగర్భాండదుర్మితః

హేమశయ్యసుతస్తోత్రశాంతో హేమాంగభీకరః || ౧౫౭ ||

నను తామసస్యాతిక్రూరస్య చ రుద్రస్య కథం భాగవతత్వమితి శంకా
యామఘటిశఘటనాపటియస్తమయాశ్రీశ్రీనివాసమాయయా క్రూరాకృతా
భవంతి భాగవతాశ్చ ఇత్యుత్తరం హృదికృత్య ఉక్తార్థే ప్రహ్లాదచరిత్రం
సంవాదయతి, హేమేతి. హేమశయ్యసుతత్రతా హేమశయ్యో హిరణ్య
కశిపుః లక్ష్మీతలక్షణయాయం ప్రయోగః తస్య సుతః ప్రహ్లాదః తస్య త్రాతా
రక్షకః తామసస్యాతిక్రూరహిరణ్యకశిపుసంభవస్యాపి ప్రహ్లాదస్య మనః స్వపా
దారవిందే ప్రపద్యంత్యా సంసారసాగరాత్తం య ఉత్తారయామాస తస్య
భగవత్స్మీరుద్రస్వభావవిమయకరణం నాద్భుతమితి భావః. తస్య స్వస్వ
రూపసాక్షాత్కారమపి కృపయాదిశదిత్యాహ హేమగర్భాండదుర్మిత ఇతి.
బ్రహ్మాండే అమితః విగ్రహస్య బ్రహ్మాండాదపి విస్తృతత్వాదితి భావః.
సగ్నజత్వమస్యతస్య స్వక రివైభవేనాదిశదిత్యాహ - హేమశయ్యసుతస్తోత్ర
శాంతి ఇతి. ప్రహ్లాదస్య స్తోత్రా శాంతిం ప్రాప్తః కథమన్యథా భగవంతిం
స్తోతుం జాలః ప్రహ్లాదశ్చక్షుర్వాద్భుతవదితి భావః. తం చ ప్రహ్లాదం

స్వభక్తజనాగ్రీవసం చకారేత్యాహ - హేమాంగభీకర ఇతి, హేమాంగ
యోసౌర్యవేధసారపి భీకరః భయంకరః శ్రీనృసింహం ద్రష్టుమేవ తదా
బ్రహ్మాదీనాం భీతత్వాత్, ద్రష్టదస్య నిర్భీతత్వాచ్చ ప్రజ్ఞాం ఏవ మహానా
నీదితి భావః. (చత్వారి) || ౧౫౭ ||

శ్లో! హేమగర్భప్రియాగీతో హేమగర్భాన్వయోద్భవః

హేమగర్భాండరేణోష్ఠుచర్యారోమాంధుజాలకః || ౧౫౮ ||

శ్రీహయగ్రీవ ఏవ సరస్వత్యా అపి గానకాశలం ప్రాదాదిత్యాహ -
హేమగర్భప్రియాగీత ఇతి. సరస్వత్యా గీతః తస్యై సంగీతశాస్త్రముపదిశ్య
తయోపగీతఇత్యర్థః. తదనుగ్రహార్థమేవ తద్వంశేష్యయం జాత ఏవేత్యాహ
హేమగర్భాన్వయోద్భవ ఇతి, బ్రహ్మవంశప్రసూతః నామనాదిరూపేణేతి
భావః. సను బ్రహ్మాండశరీరో హి బ్రహ్మ భగవాంశ్చ తద్వంశే బహు
వారానావిర్భూతేతి స ఏవ మహానిత్యత ఆహ - హేమగర్భాండరేణోష్ఠు
చర్యారోమాంధుజాలకః. హేమగర్భాండనాం బ్రహ్మాండానామేవ
రేణునామోష్ఠస్య సంఘస్య చర్యా సంచారః గమనాగమనరూపః తచ్చాది
రోమాంధుజాలకం రోమకూపరూపగతాబృంధం యస్య స త ధోక్తః
అనంతకోటిబ్రహ్మాండశరీరఇత్యర్థః. (తీజీ) || ౧౫౮ ||

శ్లో! హేమగర్భాన్వయోద్భవస్తో హేమగర్భాన్వయోద్భవః

హిరణ్మయపదత్రాణన్వస్తపాదో హృత్పార్శ్వణః || ౧౫౯ ||

అనంతకోటిబ్రహ్మాండశరీరస్యాపి బ్రహ్మన్వయే ౭ పతారప్రీత్యాహ
బ్రహ్మనుగ్రహయేత్కుక్తం, ఆధావరమపి బ్రహ్మనుగ్రహం వదత్ భగవతో
గరుడావరోహణకాలికం విగ్రహం ప్రసౌతి ధ్యానోపయోగాయ హేమ
గర్భేతి శ్లోకేన. హేమగర్భాన్వయోద్భవస్తో హేమగర్భాన్వయోద్భవః
ఉన్నతాదర్శవదరోహణాయ పురుషాయథా దీప్తస్య పురుషాంతరస్యాంశ

యుగం కరయుగేనావలంబతే తద్వదితి భావః. అహో బ్రహ్మణో భాగ
 ధేయం యద్భగవతో హస్తయోరంసాలంబనం దదావితి తత్త్వమ్. హార
 స్వనాంచితః హారాణాం ధ్వనిభిర్ముక్తః శరీరచలనేన హారచలనాదితి
 భావః. హిరణ్మయపదత్రాణస్వస్తపాదః హిరణ్మయయోః పదత్రాణయో
 రుపాసహోః శేషానీకయోరితి భావః. స్వస్తా పాదౌ యేన స తథోక్తః.
 అహో శేషస్య తత్త్వాదుకయోర్వా భాగధేయమితి కవేర్విస్మయో ధ్వన్యతే.
 హృతారణః హృతం స్వీకృతం అగ్రణమగ్ర్యపాద్యాదిపూజా శ్రీభూ
 నీలాదికృతేతి భావః యేన స తథోక్తః [చత్వారి] ॥౧౫౯॥

శ్లో॥ హేమాంగాంసస్యస్తహస్తో హేమపద్మప్రకంపనః |
 హేమగర్భాదివేదజ్ఞకృతస్వస్త్రియనో హభృత్ ౧౬౦

అధై కేన గరుడారోహణకాలికం భగవంతం ప్రస్తాతి హేమాంగేతి.
 హేమాంగాంసస్యస్తహస్తః హేమాంగస్య గరుడస్య అంసే స్వస్తా హస్తా
 యేన స తథోక్తః. తమారోధుమితి భావః. అహో గరుడస్య భాగధే
 యమితి విస్మయో ధ్వన్యతే, హేమపద్మప్రకంపనః హేమపద్మస్య ప్రకం
 పనం లీలయా చాలనం యస్య స తథోక్తః. గరుడమారుహ్య లీలయా
 పద్మం భ్రమయతీత్యర్థః. యద్వా హేమపద్మానాం హారస్థానాం ప్రకం
 పనం యస్య స తథోక్తః. ఆరోహణసమయే శరీరచలనాదితి భావః.
 హేమగర్భాదివేదజ్ఞకృతస్వస్త్రియనః హేమగర్భాదిభిర్వేదజ్ఞై ర్విజ్ఞైః
 కృతం స్వస్త్రియనం స్వస్తివచనపాతః యస్య స తథోక్తః. ఏవం కరణే
 భగవతః, కేం జాతమత ఆహ నాభృదితి. సుఖం బిభర్షీత్యర్థః యద్వా భక్తా
 నాం సుఖం పుష్టాతీత్యర్థః. బ్రహ్మణి హరాదివికారాభావాదితి భావః.
 భక్తజనవాంఛాపూర్ణాం మేవ భగవత ఇదం గరుడాధిరోహణం నత్వాత్మ
 రమితి తదాశయః. [చత్వారి] ॥౧౬౦॥

శ్లో॥ హస్తప్రదీపహంసాస్తో హరివాహ ప్రభూషణః
 హిమాంశు విధృతచక్రో హేమాంగ విధృతాంఘ్రికః ॥౧౬౧

అథ గరుడోత్సవం ప్రస్తావ్యే కేసకోకేన హస్తేతి. హస్తప్రదీపహంస్తాః హస్తేషు కశేషు ప్రదీపాః యస్య తేన హంసేన సూర్యేణ అప్త స్సేవితః సూర్య ఏవ తత్ర దీపధారీత్యర్థః. అనేన తత్ప్రదీపానాం సూర్యాదపి దీప్త్యతి శయో వ్యజ్యతే హరివాహప్రభుషణః హరే రింద్రస్య వాహః మేఘః తురాషా శ్శేషువాహన ఇత్యమరః తస్య ప్రకృష్టాని ఘోషణాని వాదనాని యస్య స తథోక్తః. తదా మేఘై ర్దండభిమర్దనాదయో వాద్యంత ఇత్యర్థః హిమాంశు చిదృతఛతః హిమాంశునాం విధ్వతం ఛత్రం యస్య స తథోక్తః అనేన చంద్రాదపి ఛత్రస్య శ్వేతత్వం కాంతిమత్త్వం హృద్యత్వంచాస్తీతి ప్రతీయతే. హేమాంగవిధృతాంఘ్రికః హేమాంగేన గరుడేన విధృతో భుజాభ్యాం ధృతో అంఘ్రీ యస్య స తథోక్తః గరుడభుజయుగళవిన్యస్త చరణయుగళఇత్యర్థః (చత్వారి) ॥ ౧౬౧ ॥

శ్లో॥ హేలాకృతాదిమయుగో హేమాహత మహాకలిః

హయత్తురాగ్రసంలగ్న ధూళీభూత ఖలవ్రజః ॥౧౬౨॥

నస్యేవం గరుడాధిరూఢస్య భగవతో హ్యధునా కతామతః ప్రత్యక్షా భావ ఇతిప్రశ్నం భగవతే స్త్రియుగత్వా న్నకల వవతరణ మిత్యుత్తరం చహృదికృత్యే కథ మేతస్య కతారపనయనం కథంవా పునః కృతయుగస్యా గమన మితి శంకాయాం క్రికల్మషతారవేధవా దితి వదత్. తమేవావ తారం ప్రస్తాతి పంచభి ర్నామభిః. హేలాకృతాదిమయుగః హేలయా అనాయాసేనైవ కృతః ఆదిమః ప్రథమాయుగః కృతాఖ్యః యేన స తథోక్తః కథం కృతయుగస్య ప్రవేశోత ఆహ హేమాహత మహాకలిరితి. హేషయా మాతః నాశితః మహాన్ ప్రవృద్ధః కలి ర్యేన స తథోక్తః మహా నిత్యనేన నాధునా కలే ర్నాశః కింతు బహుకాలాంతర మితి సూచ్యతే. నను తదానీ మపి కథం కలే ర్నాశః ఖలనాం భూయిష్టత్వా దత ఆహ హయత్తురాగ్రసంలగ్న ధూళీభూతఖలవ్రజః హయత్సుగచ్ఛ త్సుఖురాగ్రేషు సమ్మగ్నః. ఆతవీన ధూళీభూతాః ఖలనాం వ్రజాన్సమూహో యస్య స తథోక్తః. హయగ్రీవో గ్రీవాయామేవ హయః కల్కిస్తు సద్వాత్మనా పి

హయ ఇతి వివేకః. సకల్ని స్వభూరాగైః ఖలాన్ ఊదీకరిష్యతీత్యర్థః
(త్రిణి) ||౧౬౨||

శ్లో|| హయత్నే సర సంజాత వాతక్షిప్త మహాంబుదః
హేషాకలితకీనాశకాసర శ్రవణజ్వరః ||౧౬౩||

హయద్భ్యః చలద్భ్యః కేసరేభ్యః స్సకాశా త్సంజాతేన వాతేన క్షిప్తః
ఉద్ధూతః మహాన్ అంబుదః యస్య పతథోక్తః అంబుదానామేవోక్షిప్త త్వే
కింపునః క్షుద్రజంతునా మితి భావః. నను యమస్య కాగతిరితి శంకాయాం
నిర్గతి రేవేత్యాహ హేషయా కలితః కృతః కీనాశకాసరస్య యమపాహ
నస్య సైరిభస్య శ్రవణజ్వరః యస్య స తథోక్తః. వాహసైరిభయో స్వహ
జశత్యత్వాదితి భావః. ఆయ మాశయః సర్వే ఖలప్రజా భగవతురక్షతి
వశా స్మృతాః తా దుష్టా నానేతుం సైరిభ మారూఢో యమ ఆగచ్ఛన్
సకా కల్మిహేషావై భవ ఫలాయితవాహనః క్వాప్యగాత్. సహి భగ
వతా హతానాం పున ర్యమలోకప్రాప్తిరితి. అనేన కలియుగే ఖలానాం
భూయిష్ఠత్వా ద్యమస్య రాష్ట్ర మతీన ప్రవృద్ధవతి వ్యజ్యతే [దే] ౧౬౩

శ్లో|| హేషావిభవవిభ్రవ రాక్షసీ గర్భ సంచయః
హేలేరిత గదాజాత వాతోద్ధూతాఖలప్రవః ||౧౬౪||

అహో కల్మిశార్క మితి విస్మయాకులహృదయం ప్రతి శ్రీహయ
గ్రీవశార్కం దర్శయితుం తద్వృద్ధం ప్రస్తాతి హేషేత్యాదిభిః హేషావిభవేన
విభ్రవః రాక్షసీనాం గర్భసంచయః యస్య స తథోక్తః. శ్రీహయగ్రీవ
హేషాధ్యనిం శృత్వా మధుకైటభాద రాక్షససైనితానాం గర్భపిండాట
దరేభ్యో విభ్రష్టా అభవ నిర్మిత్యర్థః. కిం చ హేలయైవ నతు కొపేనేతి భావః.
ఈరితాయాః భ్రామితాయాః గదాయాః కౌమోదక్యా స్సకాశా జాతేన
వాతేన ఉద్ధూతా అఖిలా అసహ రాక్షసాః మధుకైటభ తత్పక్షపాతినః
యస్య స తథోక్తః [దే] ||౧౬౪||

శ్లో॥ హస్తాబ్జచక్రకర్ణజ్వాలాపతంగీభూతదానవః।

హతాకృష్టాసురప్రాణబాణపన్నగకార్యుకః॥ ౧౬౫

హస్తాబ్జే యచ్చక్రకం సుదర్శనం తస్య జ్వాలాసు పతంగీభూతా శ్వలభీభూతా దానవా యస్య స తథోక్తః. గదావాతోద్ధూతాః గావతా ఆవృతాః పునరాపతితాః కేచిద్దానవా శ్చక్రాగ్నోద్ధృతా ఇత్యర్థః. సక్రం న తేషు ప్రయుక్తం కింతు త ఏవ భగవంతం గ్రసేతు మాగతా శ్వలభీతాం ప్రాపుః చక్రాగ్నో ఇతి భావః. దూరస్థానాం రాక్షసానాం గతిమహా హతా ద్వలా త్కరేణ అకస్మాదితివా ఆకృష్టాః అసురాణాం ప్రాణాః యై సే తథోక్తాః బాణా ఏవపన్నగాస్సర్పాః కార్యుతే యస్య స తథోక్తః. శ్రీరామబాణవధయగ్రీవ బాణా అపి అసురాణాం హత్యా పునరాగత్య కార్యుకం ప్రాప్తా ఇతిభావః. యద్వా కార్యుతే శాస్త్రే అను సంధితా ఏవ బాణపన్నగా దూరాదేవ అసురాణాం ప్రాణాన్ జహ్రుః సత్వసురేషు ప్రయుక్తా ఇత భావః.

శ్లో॥ హృష్యజ్జయశ్రీకల్యాణ పాంచజనమహాస్వనః।

హేమాంగస్తోత్రకంజాత మరందాస్వాదనార్దితః॥ ౧౬౬

హృష్యంత్యాః భగవత్ప్రాప్త్యా సంతుప్త్యంత్యాః జయశ్రియో జయ లక్ష్మ్యోః కల్యాణహేతుః. పాంచజన్యస్య శంఖస్య సంబంధీ మహాన్ స్వనో ధ్వనిర్యస్య స తథోక్తః. శత్రూన్ విజిత్య భగవాన్ శంఖం పూరితవాన్ సచ శంఖస్వనో జయలక్ష్మీకల్యాణకరో భాతీత్యర్థః. అగ్రయుద్ధోపర మహేతు మాహ హేమాంగస్య బ్రహ్మణః స్తోత్రేష్యేవ కంబాతేషు యన్మ రందం రసః తస్య ఆస్వాదనేన హేతునా అర్దితః సంభాతద్రవః బ్రహ్మణి స్తుతి సతి కృపయా శీతలోభూత్వా యుద్ధా దుపరరామేతి భావః. హేమాంగస్తోత్రకంజాత ఇత్యుత్పేక్షా ద్రవ్యే ॥ ౧౬౬॥

శ్లో॥ హవ్యభుజ్మేలిమంధార మాలాసవకృతాంఘ్రికః
హృద్యామృతాభిషిక్తాత్మా హృష్టమల్లీస్రజాధరః ౧౨౮

అథవశభి ర్భగవత షోడశోపచారపూజాః భక్తానుగ్రహేణసాకం ప్రస్తాతిహవ్యభుగితి యద్వా ఏవం ధ్యాతస్య హృది ధారితీప్య చ భగవత షోడ శోపచారపూజాః భక్తానుగ్రహం చ ప్రస్తాతి దశభిః హవ్యభుగిత్యా దిభిః పత్యుచూరిధయా భగవంతం మనస్సన్యయేదిత్యుపదిశతీతి వా అర తారికాజ్ఞేయా హవ్యభుజాం దేవానాం మాళిషు యాః మందారమాలాః తానునితేనాసజేన మకరం దేన కృత మంఘ్రికం పాదజలం పాద్య మితి యావత్ యస్మై స తథోక్తః యస్య స ఇతి వా బ్రహ్మ స్తోత్ర వ్యసన్యస్య భగవతోఽయగ్రీవస్య దేవేంద్రాదయో దేవాశ్చరణయోః ప్రణేమంతిభావః హృద్యామృతాభిషిక్తాత్మా హృష్యేనా మృతేనా బ్ధిభవేన అభిషిక్తః ఆత్మా దేహోయస్య స తథోక్తః అమృతేన దేవా ఏన మభిషిక్తవంతి ఇత్యర్థః ఏవం మనసికల్పయేదితిభావః యద్వా హృదిసాధుహృద్యం తేన హృదయోక్ గోచరేణ మనసికల్పితేనేతి యావత్ అమృతేన భక్త రభిషిక్తాత్మా హృష్ట మల్లీ స్రజాధరః హృష్టానాం వికసితానాం మల్లీనాం స్రజాః మాలాః తాసాం ధరోధర్తా భక్తార్చితహృద్యమల్లీమాల్యధర ఇత్యర్థః ఇమాశ్చ మల్లీ స్రజా నందనవనసంబంధిన్య ఇతి హృద్యనసంబంధిన్య ఇతి వా బోధ్యమ్. (తీణి)

శ్లో॥ హిమాంశుమండలరుహశ్వేతపంకేరుహతనః
హరిస్థానోపలోద్భవుఃపంచద్రచందనచర్చివః॥ ౧౨౯

హిమాంశోర్మండలే జలమయే ఇతి భావః. రుహంశ్వేతపంకేరుహం కమలమేవాసనం యస్య స తథోక్తః. తత్ర నిష్ణా ఇత్యర్థః. హరిస్థానం గగనమేవోపలః పాషాణః తస్మిన్ ఉద్భవుః కాలచక్రేణేతి భావః. చంద్రస్య సంబంధినా చందనేన జ్యోత్సాన్నిరూపేణేతి భావః. చర్చితః లిప్తః సర్వాంగే ఇతి భావః. భక్త రిత్యేవ తథా తథా మనసి కల్పయితవ్య మితి తత్త్వమ్. (ద్వేపదే) ॥౧౩౦॥

శ్లో॥ హృదానందరుహక్షౌజధేనుగంధాజ్యధూపితః

హృదయానందరసజశ్వేతపద్మాభిపూజితః॥

౧౬౯

హృది య ఆనందః తస్మిన్ సముద్రతుల్య ఇతి భావః రుహయోః ఉదితయోః క్షౌజధేన్వోః కల్పవృక్షకావధేన్వోః గంధాజ్యాభ్యాం ధూపితః కృతధూపః తథాహృదయే య ఆనందః స ఏన రసో జలం తజ్జై తస్మిన్నుద్భితైః శ్వేతైః పద్మైరభిపూజితః భక్తరిత్యేవ. (ద్వే) ॥౧౬౯॥

శ్లో॥ హాసోబింబమయాదర్శో హాసోంశుగ్రధితాంబరః

హాసోరసాబ్ధిమధనప్రభూతామృతసారణః॥

౧౭౦

హాసాశ్చంద్రః తస్య బింబమయః మండలరూప ఆక్షరశ్చ ముకుగో యస్య స హాసోబింబ మయాదర్శః హాసోంశుగ్రధితాంబరః హాససశ్చంద్ర స్సాంశుభిః కిరణై రేవ తింతుభిర్గ్రధితం విధినేతి భావః అంబరం ఖమేవ కనకం యస్య స తథోక్తః హాసాశ్చంద్ర ఏవ ర సా బ్ధి రమృతా బ్ధిః క్షీరాబ్ధి రితి యావత్ తస్య మధనాత్ప్రభూతస్య జాతస్య అమృతస్య సుధాయాః పాణం భోజనం యస్య స తథోక్తః సముద్రమధనాజాతం చంద్రరూపమమృతం సక శంకమితి తద్విహాయ మనోమందరేణ చంద్రాబ్ధిం మధిత్వా తిదుదితమమృత మస్మై భక్తా నివేదయాంచక్రరితి భావః. (త్రీణి) ॥ ౧౭౦ ॥

శ్లో॥ హరిణీదత్త తాంబూలచర్వణారుణితాధరః

హృతాకారశ్రుతిసతీవహళిమాణిక్యదీపితః॥

౧౭౧

హరిణ్యా లక్ష్మ్య దత్తస్య తాంబూలస్య చర్వణేన హేతునా అరుణి తస్సంజాతారుణః అధర ఓష్ఠో యస్య స తథోక్తః హృద్యత్వాతిశయా య హరిణీ దత్తేత్యుక్తిః ప్రియయా దత్తం హి వస్తు హృద్యం భవతి తథా హృతః

స్వీకృత ఆకారో యాభిస్తాసాం శ్రుతిసతీనాం మాఖిషు వర్తమానైశ్చాణీశ్చై
రీపతుల్యైరితి భావః దీపితః నీరాజితః వేదాంతైశ్చవేద్యత్వాద్భగవత ఇతి
భావః (దేవ) || ౧౭౦ ||

శ్లో॥ హిమాంశులలనా హేమమంత్రపుష్పేషసేవితః

హరికాననసంచారిచమరీచామరార్చితః॥

౧౭౧

హిమాంశోర్లలనాస్తారా ఏన హేమమంత్రపుష్పేణి సువర్ణదన్యమంత్ర
పుష్పేణి తైరుపసేవితః ప్రాప్తః విధిర్భక్తా వా నక్షత్రాణ్యేవాస్త్రై మంత్ర
పుష్పతయా అర్చితవంత ఇత్యర్థః. తథాహారేర్విష్ణోః కాననము పవనం
వైకుంఠపురగతం తత్ర సంచారిణీనాం చమరీణాం చామరైర్వాలశోమకృత్తై
రర్చిత స్సేవితః భూనీలాదయో రమణ్యః వైకుంఠపురవనవిహారకాలిచమరీవాల
భారమానీయ చామరీకృత్యైర్భగవంతం వీజయంతీత్యర్థః. హరికాననేత్య
నేన దివ్యత్వం చామరాణాం వ్యజ్యతే. (దేవ) || ౧౭౨ ||

శ్లో॥ హరిమాహితసూర్యేందుతాళవాదనతోషితః

హరిప్రియాదృగ్విలాసనర్తనామోదితాంతరః॥

౧౭౩

హరిమా కాలః తేన హేతేన కృతేన సూర్యేంద్రోరేవ తాళయోస్స్వ
గ కాంస్యమయయోరితి భావః. వాదనేన తోషితః సంతోషితః కాలవశా
దేవ సూర్యేందుసంగమస్య ప్రత్యమావాస్యం జాయమానత్వాదితి భావః,
తథా హరిప్రియాయా లక్ష్మ్యైర్దృశాం నర్తకీతుల్యానామితి భావః. విలాస
యుక్తేన నర్తనేన ఆమోదితమానందితమంతరం మనో యస్య స తథోక్తః.
లక్ష్మీస్తం సాభిలాషం పశ్యతీతి యవత్. (దేవ) || ౧౭౩ ||

శ్లో॥ హిందోళసుందరీగీతో హీరాలీలాశుకస్తుతః

హిమాంశుకిరణాపాంగహృష్టభూమిశోరధృక్॥

౧౭౪

హిందోశసుందరీగీతః భ్రమరీభిర్గంధర్వాంగనాతుల్యాభిర్గీతః హిందోశ
 లాశుకస్తుతః హీరాయా లక్ష్మ్యస్సంబంధినా లీలాశురేన స్తుతః హీరాయ
 తాపచ్ఛుకవాణీ తయా పోషితశుకస్య వాణీ తు కింపునరితి భాగవతము
 శుకాదీనామపి మనుష్యవాక్త్వాత్ శుకస్తుతి ఇత్యుక్తం అథ భక్తానుగ్రహణ
 వస్తు తాపత్ప్రియానుగ్రహమాహ ద్వాభ్యాం పదాభ్యాం హిందోశో
 కిరణతుల్యైః కిరణరూపైర్వా అపాంగ రహస్యై తోషితా భూమిని చిహ్న
 దృక్ చకోరాక్షీ చకోగస్య దృష్టిరితి చ యస్య స తథోక్తః శ్లో
 సహాపవన్మమితి బ్రహ్మాండపురాణాత్ హయగ్రీవస్య పక్షిణపాశ్చ్యే శ్లో
 వామే తు భూదేవీ వరతే తథా చ వామాపాంగ దృశ్యమనందయశ్చిత్త్యో
 భూదేవ్యా ఆతిత్వరితత్వాత్ దనుగ్రహమాదావేవోక్త వానితి శ్లోయం (త్రీనా)

శ్లో॥ హీరాహృదయకంజాతహర్షప్రదదృగంచలః
 హవిర్ధానీవయః ఘనప్రసాదగాహితైః వతః॥ ॥౧౨౫॥

హీరాయాః హృదయకంజాతశ్చ హృత్పద్మస్య హర్షప్రదాః ఆనంద
 ప్రదా వికాసప్రదాశ్చ దృగంచలః దక్షిణదృగంతాః సూర్యకీణభూతా
 ఇతి భావః యస్య స తథోక్తః భగవతస్సూర్యచంద్రనయనత్వాదయముక్తః
 అథ దేవానుగ్రహమాహ హవిర్ధాన్యాః కామధేన్వాః పయస్సుల్యం ఘనమేన
 ప్రసాదమనుగ్రహవిషయం వస్త్యపి లక్షణయా ప్రసాదశబ్దేన స్యనహియతే
 గృహ్యతీతి ప్రసాదగ్రాహిణీతానాం సమాహా దవతం యస్య స తథోక్తః
 దేవేభ్యః ప్రసాదత్వేన ఘనం దత్త వాన్నచాసౌ ఘనో వ్యర్థః కామ
 ధేనుపయః ఘనపదభిలషితసర్వార్థప్రదానక్షమత్వాదిభి భావః (దేవ)

శ్లో॥ హేమావృత్తిశృతాత్మాంఘ్రిశరణాగతరక్షణః
 హృద్యోదరవరధాన్వనభక్తానుజ్ఞాప్రదాయకః॥ ॥ ౧౨౬ ॥

అథ భక్తానుగ్రహమాహ శ్లోకేనైకేన హేమయా ప్రతిశ్రుతం ప్రతి
 జ్ఞాత మాత్మాంఘ్రిశరణాగతరక్షణం స్వచరణం శరణం ప్రాప్తానాం పరి

పాలనం యేన స తథోక్తః యే మదంఘ్రిం శరణం ప్రపద్యంతే తానహం
పాలయామితి హేషాధ్వనినా ప్రతిజాతవానిత్యర్థః. హృద్యముదరం యస్య
తస్య హృద్యోదరస్య తౌకికానాం శంఖానాం తు న తథేతి భావః. చరస్య
శంఖస్య ధ్వానేన భక్తానామనుజాప్రదాయకః గమనానుజాం దదానః
శంఖం పూరయిత్వా ముఖైష్ట భద్రం వ ఇతి భక్తాన్దమనాయానుజాతవాని
త్యర్థః (ద్వేపదే) || ౧౭౬ ||

శ్లో॥ హైమవత్యువనంగీతనామా హైమవతీగతిః

హైమవత్యవనవ్యగ్రో హైమనత్యాత్మగోచరః || ౧౭౭ ||

ననుస్థితానాం భాగవతానామేవ హృది భగవదారాధనం భవతు
నామ కా గతిః పునరస్యేషామితి శంకాయా భగవన్నామపతనమేవ గతి
రితి హృదికృత్య తత్ర వృద్ధాచారం ప్రమాణయతి. హైమవత్యువనంగీత
నామా హైమవత్యా పార్వత్యా ఉపసంగీతం నామ రామేతిపదం యస్య స
తథోక్తః పూజిష్వాగ్రసంచారేతి శివస్తప్రాగేవ దర్శితః అత ఇతి వా భ్యాం
గృహీతోయమాచారో రామనామపతనాత్మతో లోకానుగ్రహార్థమితి భావః
నను స్త్రీణాం పతిరేవ పరిమోగుయరీశ్వరశ్చేతి శాస్తాంత్ర స్త్రీణాం పతి
రేవగతిరితి పతినామైవ జప్తవ్యమత ఆహ హైమవతీగతిరితి. హైమవత్యా
గతిః ప్రాప్యః కింగభంగానంతరమితి భావః. అవ్యాకృతం భాగవతోధ
వైవచః పదం యథాహం విబుధాః కలాత్యయే ఇతి భాగవతే. రుద్రైవ
లింగభంగే సతి వయం పగమపదం ప్రాప్స్వామ ఇత్యుక్తత్వాదితి భావః.
యద్వా గతిః పదవమితి యావత్. అయం భావః. ఈశ్వరబుద్ధ్యా పతిం
సేవేతేతి నారీణాం పతిసేవా విహితా న తు పతినామైవ జప్తవ్యం పతి
రూపమేవ ధ్యాతవ్యమితి క్వాపి విహితం భార్యావద్భర్తృరపి జీవత్సేవ పర
తింత్రత్వాదితి భావః. అన్యథా దేవహూతే, కపిలేన భక్తి మహోనోపది
శ్చేత ఇతి నేద్యం, భగవన్నామపతనే విహికం ఫలమాహ హైమవత్యువన
వ్యగ్ర ఇతి, విషపానభస్మాసురాద్యుపద్రవేభ్యో భర్తాగం రక్షిత్వా పార్వత్యా
స్సాభాగ్యం రక్షితవానితి కృత్యా పార్వతీరక్షణతత్పరఇత్యుక్తం. ఏవం

నామపారాయణే క్రియమణేతి క్రమేణ మనో పితపీత భగవతి సక్తం
స్యాదిత్యాహ ప్రేమవత్సాత్మగోచర ఇతి. పాగ్నోతీహృదయగోచరః
తస్యా మనసి ప్రతిత ఇత్యర్థః. యద్వా వైకుంఠగతో హరిః కలసగతాం
పార్వతీం కథం రక్షతీత్యుత ఆహ - హైమవత్సాత్మగోచర ఇతి. తస్యా
మనస్యేవ పితః సర్వాత్మత్వాదితి భావః. (చత్వారి) || ౧౭౭ ||

శ్లో॥ హైమవత్సాదయాంఘ్ర్యభౌ ప్రేమవత్సాత్మభూగతిః
హైమవత్సాపమాపాంగధారో హైమవతీగతిః. || ౧౭౮ ||

నను అంబ త్వద్దేహాశ్మక్తిర్మ జానే స్నానజం ఫలం స్వర్గారోహణ
సోపానాం మహాపుణ్యతగంగిణీమితి స్మరణాత్ సర్వేషామపి గంగాన
నేవ్యా విశేషతః ప్రీతామ్నాధానాం చేత్యాశంకాయావహ హైమవత్స
దయాంఘ్ర్యబ్ధ ఇతి. హైమవత్సా ఉదయో యస్మాత్ప్రదమవత్సృదయమం
ఘ్ర్యబ్ధం యస్య స తథోక్తః. భగవత్పాదాబ్జప్రభవత్సాదేవ గంగాయాస్మా
దృశం వైభవమితి భావః నన్వస్తు నామ తథాపి ముక్తిప్రదా సైవ సేవ్యే
త్యుత ఆహ - హైమవత్సాత్మభూగతిరితి హైమవత్సా గంగాయా ఆత్మ
భూస్థనయః త్వ గతిర్ముక్తిర్వస్మాత్స తథోక్తః. భీష్మముక్తిప్రదాయక
ఇత్యర్థః. యది గంగాముక్తిదా స్యాత్తర్థ గంగాపుత్రస్య భీష్మస్య ముక్తిర్భం
ప్రీకృష్టానుసరణం న స్యాత్. అతః గంగాయాః ముక్తిప్రదత్వవచనం
ప్రతిపచనమేవ న తు తాత్త్వికమితి భావః. నను ముక్తిర్మా భూన్నామ.
స్వర్గాదికం స్యాదత ఆహ - హైమవత్సాపమాపాంగధార ఇతి, గంగాతుల్య
కటాక్షుపరంపరః భగవత్కటాక్షుధారాపి గంగావదహికాముష్మికసర్వాధ
నరణధరీతైవేతి భావః. నను గంగాముత్సృజ్య కిమితి తత్తుల్యకటాక్షుధా
యాస్సేవసమత్వత ఆహ - హైమవతీగతిరితి, గంగాయా అపి రక్షకః
గంగా హి స్వసంక్రాంతఖలజనదురితం భగవత్సేవయా భాగవతసేవయా చ
వాకయతీతి భగవతో గంగారక్షకత్వమితి భావః, అనేన య ఏష గంగాయాః
గాంగేయస్య చ గతిస్స ఏవావాస్మకమపి గతిః కిమవాంతరగంగాద్యాశ్రయ
జేనేతి వ్యక్తమ్. (చత్వారి) || ౧౭౮ ||

శ్లో॥ హైమవత్యవనీజాతఫలభుక్సాత్కృతాకృతిః

హైమవత్యవనీజాతమూర్తైర్హైమవతీప్రియః ॥ ౧౭౯ ॥

నను ధాత్రీఫలకృతస్మానో ధాత్రీఫలవిలేపనః ధాత్రీఫలకృతాహారో
నశో నారాయణో భవేదితి వచనాద్ధాత్రీతరుస్సేవ్య ఇత్యుత ఆహ . హైమవ
తీతి అవనీజాతస్తరుః హైమవతీత్యవనీజాతః ధాత్రీతరుః అథ హైమవతీ
గంగా పద్మా శుక్లవచాప్యమా ఇతి రత్నమలా. తస్య ఫలాని భంజిత
ఇతి ఫలభుజః తేషాం సాత్కృతా ఆధీనీకృతా ఆకృతిరాకారో యస్య స
తథోక్తః. హైమవతీతరుఫలభుజాం నారాయణాకారం దాతుం న హైమ
వతీ త్తమతే స్వస్త్విర తదాకారాభావాత్. కిం తు భగవానేవేత్స్యిద్ధః.
సన్వేపనం నింబాదిఫలభుజాం కిమితి నారాయణాకారం న దదాతీత్యుత ఆహ
హైమవత్యవనీజాతమూర్తిరితి. ధాత్రీస్వరూపః స ధాత్రీనిరుగ్భగవన్మూర్తి
రేవ విష్ణోదిమూర్తివదితి భావః. కృతేషాం తత్రాహ హైమవతీప్రియ ఇతి.
హైమవతీతరా ప్రీతియుక్తః తత్తరుప్రీత్యా తద్రూపస్సన్ తత్ఫలభుజామా
తాత్కారం విశతీతి సముదాయార్థః. అక్రేదం తత్త్వం యే కార్తికే మాసి
ధాత్రీతరుం భగవద్బుద్ధ్యా సేవంతే తే విష్ణుసారూప్యం భజంతి యే తు తరు
బుద్ధ్యా తే తు స్థావరతాం ప్రపద్యంతే తిలో భగవానేవ సేవ్యః. న ధాత్రీ
తరురితి (త్రీణి) ॥ ౧౭౯ ॥

శ్లో॥ హైమవత్యంబునిర్మగ్నజనదత్తనిజాలయః

హైమవత్యసకూలస్థసాధుబృందావనోద్యమః ॥ ౧౮౦ ॥

అసేనైవ న్యాయేన గంగాపి సేవ్యేత్యాహ హైమవతీతి యే జనా
గంగాజలే భగవద్బుద్ధ్యా నిర్మగ్నాః తేభ్యో భగవానయం స్వపదం విశతీన
చామీషామాముష్మిక ఫలలాభవీనకింతు విహికలాభోపీత్యాహ హైమవతీతి
భగవద్బుద్ధ్యా సదాపి గంగాం సేవీతుం యే గంగాయాః కూలే వారాణ
స్యావౌ పసంతి తాన్ సాధుగణాన్ భగవానేవాద్భుతైర్వాప్సారైరతీతి

158 హాకారాదిహయగ్రీవసహస్రనామావళివ్యాఖ్యా

రక్షణస్య వినుపదదానస్య చ విష్ణుకృత్యత్వాదిభానః యద్వాభగవద్భక్త్యా భగవత్పుత్రికౌత్విబుద్ధ్యా వా గంగాపీ నేవ్యా తస్యామపి నేనాయాంభగవతీవ స ఫలప్రదత్వాదిత్యాహ ప్లేమవతీతి. (ద్వే) || ౧౨౦ ||

శ్లో|| హోమో హోతా హోమఫలం హోమహో హోమపావనః
హోరా హోరాకరో హోరాధీశో హోరాశలాత్మకః||

నను ఏతావతా గంగాస్నానాదిభ్యో భగవన్నామజపవినోరమ ఇతి నిర్ధమి. గంగాస్నానమపి భగవద్భక్త్యా కర్తవ్యమిత్యుక్తత్వాత్. అతః తజహంగతయా హోమోపి కర్తవ్య ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః. హోమఇతి జహంగభూతస్సహోమః స చ హోతా ఉభయమపి భగవద్రూపమేన. అతః బ్రహ్మగర్భణం బ్రహ్మహఃగ్నిహోగ్నో బ్రహ్మ తా మా త మి తి న్యాదేవ బ్రహ్మైవ బ్రహ్మణం బ్రహ్మణి జహోతీతి బుద్ధ్యా హోత్రా హోమః కర్తవ్య ఇతి భావః. హోమకరా హోతా యశమానః యతే ను హోతా యజమానాద్భిన్నః స త్వత్ర యేవ జప్తం తేనైవ హోతవ్యత్వాదీతి బోధ్యం కిం చ యదుద్భవ్య హోమః క్రియతే తదపీశ్వర ఏవేత్యాహ హోమఫలమితి బ్రహ్మైవ తేన గంతవ్యమితి గీతావచనాద్భ్రహ్మబుద్ధ్యా కృతస్య హోమస్య బ్రహ్మైవ ఫలమితి భావః. స కేవలం హోమస్య ఫలం కిం తు గత్వానోప సవేత్త్యాహ హోమప ఇతి. స చ హవరావళిపాలక ఇత్యనేన పునరుక్తః యజగత్క్షణం తత్ర జపకాలః హోమరక్షణమత్రేతి భేదాత్. తస్యేవ హోమస్య నారాయణస్మరణపశాదేవ పవిత్రతేత్యాహ హోమపావన ఇతి. స హి కర్మణః కర్మాంతరేణ పవిత్రతా అసహధావోపాత్ ఇతి భావః. నను జపహోమాదికం సర్వమభ్యుత్తరాయాశుకపక్షాదిశుభకారే కర్తవ్యమ్. అతః కాలజ్ఞానాయ జ్యోతిశ్శాస్త్రసూత్రావశ్యకమితి కృత్వా తదేవాదావధ్య సనీయమత ఆహ. హోరేత్యాది. హోరేత్యహోరాత్రవికల్పమేతే వాంఛంతి పూర్వార్థపరపల్లాపాదితి జ్యోతిశ్శాస్త్రస్య హోరా కా స్త్ర మి తి నామ యచ్చ హోరాశాస్త్రం యచ్చ తత్కర్తా బృహస్పతిః యచ్చ తదధీశమూర్త్యః యచ్చ తత్ఫలం శుభాశుభజ్ఞానం తత్సర్వం భగవానేవ “పురోధసాం చ

ముఖ్యం నాం విద్ధి పార్థ బృహస్పతిమితి బృహస్పతేర్భగవద్విభూతిత్వం
స్మర్యతే. సర్వస్యాపి భగవన్మయత్వం వేదాంతశాస్త్రసిద్ధమేవేతి భావః.
(నమ) || ౧౨౧ ||

శ్లో|| హోరాదురాపో హోరాభూగ్గోరాశాస్త్రఫలప్రదః

హోరాముఖాంగతనుభృగ్గోరాచక్రవ్రవశ్చకః || ౧౨౨||

ఏవం హోరాయా భగవదాత్మకత్వేపి భగవత్ప్రసక్త్యం నాస్తి
భగవత్త్వప్రతిపాదనాభావాత్. అతోనతదభ్యసనీయమిత్వాహ
హోరాదురాపృతి హోరయా దుష్ప్రభుః నను భగవత్ప్రసయే ఇదమ
భ్యసనీయమితి నాస్మాభిః ప్రతిపాద్యతే కింతు తదుపయోగికుభకాలజ్ఞానా
యైత్యత ఆహ - హోరాభుగతి. హోరాల్పార్థం తాం భుక్తే ఇతి
హోరాభుక్ అయమేవేశ్వరస్సూర్యచంద్రరూపేణ హోరాం భుంక్తే సూర్య
చంద్రాద్ధీనైవ హి కాలస్య శుభాశుభపదధిరితి భావః. నను కేవలం
సూర్యచంద్రానేన ఫలప్రదో కింతు రవ్యాదయస్సప్తగ్రహా అపి తే హి
లగ్నస్య నవాంశాధికతయః తంతముశమాశ్రిత్య ఫలం దిశంతి, నృణామత
ఆహ - హోరాశాస్త్రఫలప్రద ఇతి రవ్యాదిసప్తగ్రహాంతరాత్మా అయమేవ
తత్తద్రూపేణ తత్తత్ఫలం దిశతి. తే తు నిమిత్తమాత్రమేవ. యో యో
యాం యాం తనుం భక్త్యేతి గీతావచనాదితి భావః, నస్యేవం తత్తద్ద్రోహరూ
పేణ తత్తదంతర్యామిరూపేణ వా భగవానేన ఫలం దిశతు నామ తథాపి
శాస్త్రమిదం శుభికాలప్రదర్శనాయావశ్యకమేవేత్యత ఆహ - హోరాముఖాంగ
తనుభృదితి హోరాముఖమాదిర్యేషాం తాని అంశాని వడంగాని యస్య స
హోరాముఖాంగో వేదః తమేన తనుం విభిర్తితి తథోక్తః ఛందోమయో
ముఖమయోఽభిలషేతాత్మేతి భాగవతాద్భగవత్తత్సందోమయత్వం ప్రసిద్ధమ్.
తతశ్చ వేదమయస్య భగవతోంగాస్యేవ... (శిక్షాదీని) భగవదుపాసనయేవ
ఉపాసితాని భవంతి. న హి తేషాం పృథగభ్యాస అవశ్యకః. దేవే
చలతి సతి కరచరణాదిచలనపదితి భావః. అనేన శ్రీహయగ్రీవసేవయైకయైవ
వేదవేదాంగసిద్ధిరితి సిద్ధమ్. ఉక్తం హి హయగ్రీవదండకే తస్య పాతంజలం

స్వాజలమిత్యాదినా అపి చేతోపి న హో గాతాస్తాన్యాయ సమావశ్యకమ్.
హోరాచక్రప్రవర కః జ్యోతిశ్చక్రమయమేన ప్రవర్తయతి భ్రమయతీత్యర్థః.
యదాజయా జ్యోతిశ్చక్రం సర్వం భ్రమతి తి తేనోదయ సర్వః కాల
శ్శుభోభవతి. తారాబలం చంద్రబలం తి నేన లక్ష్మీసేతే తేంఘ్రియుగం
స్మతామితి స్మరణాదితి భావః. అనేన శ్రీహయగ్రీవసేవా యదా చిక్కిరి
తా తదైవ కర్తవ్యా న తు కాలనిరీక్షా దుష్టం మాను ౧౦ జన్మ తదప్య
ధ్రువమర్థమితి భాగవతాద్దేహస్యాకాశ్చితత్వాదితి సిద్ధిమ్. (పంచ) ||౧౦౨

శ్లో॥ హోతాహోతృస్తుహో హూత్రం హూత్రగోహూత్రనాయకః
హూత్రోద్ధాత్రాద్యవిషయో హూత్రాశ్రయఫలనదః॥

నస్వేనం జపహోమర్థం హోరాశాస్త్రప్రాయనావశ్యక శ్వేపి వేదస్తాన
దావశ్యకః వేదమూలత్వాత్సర్వవిగ్నజామిత్యాశంకాయాం వేదవేద్యాదికం
సర్వమపి భగవానేవేత్త్యాం హోతేతి. హోతా ఋగ్వేది వేదేషు ప్రధమ
త్వాదృగ్వేదస్య హోమేఋచాయుపయంత్రత్వాచ్చ ఋగ్వేదిన ఇహ గ్రహణం
కృతం తతశ్చ ఉపలక్షణతయా యజుర్వేదాదీనానుపి గ్రహణం సంభవతి.
సర్వేపి వేదినో భగవద్రూపా ఏవేత్యర్థః. అయమేవ హోతృభిసూయతే
ఇత్యాహ హోతృస్తుత ఇతి. సర్వే వేదా యత్పదమామసంతీతి శ్రుతే. వేదినో
వేదైర్భగవంతమేన స్తుతంతీతి భావః. న చ వేదో భగవానేవేత్త్యాహ
హూత్రమితి, హూతురిదం హూత్రం ఋగ్వేదః ఉపలక్షణమిదం యజురాదీ
నామ్. కుతోస్య హోతృస్తుతత్వమత ఆహ హూత్రగ ఇతి. హూత్రం
వేదం గచ్ఛతి ప్రాప్నోతీతి హూత్రగః ప్రతిపాద్యప్రతిపాదక భావసంబంధేన
ఈశ్వరో వేదే వర్తత ఇత్యర్థః. వేదైశ్చ సర్వైగహమేవవేద్య ఇతి శ్రుతే
రితి భావః. అయమేవ వేదా నాం వందిభూతానాం ప్రభుశ్చేత్త్యాహ
హూత్రనాయక ఇతి. వస్తుతస్తత్త్వమాహ హూత్రోద్ధాత్రాద్యవిషయ ఇతి.
హూత్రం ఋగ్వేదః ఔద్ధాత్రం ఉదాతురిదం సామవేద ఇత్యర్థః. ఆది
శబ్దేన యజురధర్మవేష్యార్థగ్రహణం, తేషామవిషయః అగోచరః యతో
చాచో నివర్తంతే ఇతి శ్మతే. శ్రుతయో హి భగవంతం నేతి నేతీతి నిశ్చ.

ధముభేనైవ ప్రతిపాదయంతి నిరుణమ్ సగుణం తు విధిముఖేనైవేతి శ్రుతి
గీతాను ప్రతిపాదితత్వాదితి భావః. వస్తుతః అవివయోపీశ్వరః వ్యవహార
తోవిషయ ఏవేతి కృత్వా వేదాధ్యయనశ్రవణాదితత్పరాణాం వేదవిహితం
తత్తత్ఫలమయమేవ దిశతీత్యాహ హౌత్రాశ్రయఃఫలప్రద ఇతి. హౌత్రమాశ్ర
యః ఆధానో యస్య తత్ హౌత్రాశ్రయం వేదగతమిత్యర్థః తత్ఫలం వేదా
ధ్యయనాదికర్తృణాం భవతీతి వేదేనైవ ప్రతిపాదితం తత్తత్ఫలం సర్వమపి
భగవానేన దిశతి. న తు వేదః తస్య జడత్వాత్, న చ వేదాభిమానిదేవ
తాశ్చ తేషాం భగవద్వందిత్యేన ముక్త్యాదిఫలదానాసమర్థత్వాత్ ఇతి భావః.
అనేన శ్రీహయగ్రీవచరణధ్యానాసమర్థానాం తన్నామజపావిశ్వాసానాం
మూఢానామేవ వేదాధ్యయనాదికమ్. యత్ర క్వాపి నిషీద్య యాదవక్షలో
త్తరంస్య కంసద్విషసాస్మరంస్మరమఘంహరామితడలంమన్యేకిమన్యేన వే ఇతి
కుకవచనాత్. సకృదుచ్ఛారితం యేన హరిత్కృత్తరద్వయం బహుః చరిక
రస్తేన మోక్షాయ గమనం ప్రతీతి పాండవగీతావచనాత్. నారాయణో
నామ సరో న రాణాం ప్రసఙ్గాచోరః కథితః పృథివ్యామై, అనేక
జన్మార్జితపాపసంచయం దహత్యకేషం స్మృతమాశ్రమేవేతి వచనాచ్చ. యే
తు ప్రాజ్ఞానేపి వేదమధీయత ఏవ, కిం తు ఏభిర్వేదవాక్యైర్భగవంతమేవా
మాం స్తోమీతి మన్యంతే, తదర్థంచ విచార్య భగవత్సేవరమంతే న తు
వేదే. అతః ప్రాజ్ఞానాం వేదాధ్యయనం నావశ్యకం కిం తు యయా
కయాపి విధయా భగవద్ధ్యానాదికమేవ అతః భగవన్నామజపతత్పరాః
హోమమపి భగవన్నామభిరేవ స్వాహంతైర్విదగతీతి న తేషాం వేదాధ్యయ
నమత్యంతావశ్యకం యే త్వధీతవేదాస్తే వేదవాక్యైరేవ హోమం కుర్వంతు
ఇతి ఫలితార్థః. (సప్తపదాని) ||౧౦౩||

శ్లో॥ హ్రస్వో హ్రస్వవరో హ్రస్వదీర్ఘ భావవివర్జితః
హ్రస్వేతరభుజో హ్రస్వచరణో హ్రస్వభిన్నదృక్. ౧౦౪

ససుస్థిరచిత్తైర్భాగవత్తైర్నైర్నద్యేన భగవానాగాధ్య ఇత్యుక్తం. తత్ర
ద్యేయస్య ప్రమాణమావశ్యకమతస్తద్వక్తవ్యమత ఆహ - హ్రస్వ ఇతి. అంగు

సమాత్రః పురుషో మధ్య ఆత్మని తిషఠీతి అంగుష్ఠప్రమాణత్వాన్మన్యః స
 భూమిం విశ్వతో వృత్వాఽత్యతిష్ఠద్గళాంగులమితి శృణోగి శ్చేత్వానా
 హ్రస్వపర ఇతి. హ్రస్వభిన్నో దీర్ఘః అచోరణీయాన్ ముగధో మహీయా
 నితి శృతేర్నిరతిశ యహ్రస్వత్వం నిరతిశయదీర్ఘత్వం చ భగవతోస్తీతి వా.
 నను ఏకవైవ హ్రస్వత్వతీర్ఘత్వయాపవర్ధ్యద్భిన్నత్వయానానాధకరణ్యభిన్న
 మత ఆహ-హ్రస్వదీర్ఘభావవసరిత ఇతి. పరిమాణహ్రస్వ భగవతి హ్రస్వత్వ
 దీర్ఘత్వే ఆరోపితే న తు తాత్త్వికే అతో న దోష ఇతి భావః. ఈశ్వరో
 నాప్యణుర్నాపి మహాన్ కింతు విభురేవేతి వా ఇదమత్ర తత్త్వం. ఈశ్వ
 రస్తు ననుతో విభురేవ గగనవత్ తస్య మనోగతత్వాదణోజీవస్త్వం తస్మి
 న్నేవ చ నర్యస్య జగతోవర్తనాన్మహతో మహీయస్త్వం చేత్యుభయం సంగ
 చ్చతే తత్రతాయమణోరణీయానంతరాత్మా వా మహతో మహీయా-
 బ్రహ్మ వా ధ్యానగోచరతాం నోపయాతి మనసోప్యవిషయత్వాన్మన్యః. అగ్గా
 వైవిపోహసనార్థమంగుష్ఠపరిమితరూపం విశ్వరూపం చేత్యుభయం హ్రస్వత్వ
 కల్పితం తత్ర ప్రథమతో విశ్వరూపమేవోపాసితస్త్వం ఉపాసకానామగో
 తత్రాశేషేనైవ బుద్ధిప్రవేశసంభవాత్. అతః పశ్చాత్తు హృత్పుండ్రీకే
 అంగుష్ఠపరిమితేభగవద్రూపం తావత్పరిమితం పురుషాకాగపరిమితం వాధ్యానా
 న్నేచ్ఛయా పరికల్పయేత్. శ్రుతిస్తు హృత్పుండ్రీకపరిమాణమాశ్రిత్య అంగుష్ఠ
 మాత్రః పురుష ఇతి బ్రవీతి ఇతి. ఏనం హృది స్వకగ్నితస్య పురుషస్య అంగాసీ
 కానిచిద్వక్త్ర హ్రస్వేతరభుజ్య దీర్ఘబాహుః ఆజానుబాహురితి యావత్ .
 హ్రస్వచరణః దీర్ఘచరణత్వస్య దౌర్భాగ్యచిహ్నత్వానితి భావః. హ్రస్వ
 భిన్నదృక్ ఆయతాక్షః ఆకరాంతనయన ఇతి యావత్. ఏనమేవ విశాల
 నక్షున్నత్వాదికం ప్రకల్ప్యం దర్శితం చ తదపి ప్రాగేవ తత్ర తత్రేతి
 బోధ్యమ్. (షట్) ॥ ౧౦౪ ॥

శ్లో॥ హ్రదాధిరాజనిలయో హ్రదాధీశసుతాపతిః

హ్రదాధిరాజశ్వశురో హ్రదేశస్థితకృద్ధవశః॥

౧౦౫

నను అస్తాం పరిమాణచింతా ఈశ్వర ఏన తావదస్థి, తథాహి

జన్మాద్యస్య యత ఇతీదం హీశ్వరలింగం న త్విదముదపద్యతే. జాయతే
 లీయతే యత్రజగత్ జలముచ్యతే. ఇతి వచనాత్. సముద్రమధ్యే జగత్స్థితి
 దగ్ధనాత్. నిర్వేలసముద్రజలేనైవ జగతః ప్రళయసంభవాచ్చ జలాధీపతి
 స్సముద్ర ఏవేశ్వరః ఇతి శంకాయామాహ హ్రదేతి. హ్రదాధిరాజ
 స్సాగరః తస్మిన్ నిలయః నివాసో యస్య స తథోక్తః. సముద్ర
 కాయాత్స్వరః. సముద్రో యమేశ్వరం హృది బిభర్తి స ఇత్యర్థః. కించ
 హ్రదాధీశుతాపతిః స చ సముద్రో యస్మై స్వకన్యాం సమర్పితవాక్ స
 ఇత్యర్థః. అపి చ హ్రదాధిరాజశ్వశురః యస్య పుత్రీం గంగాం సముద్ర
 ఉపయేమే స ఇత్యర్థః. హ్రదాధిరాజో నైవేశ్వరః. కింతు శుద్ధస్థిలయః
 తస్య జామాతా శ్వశురశ్చ భగవానేవేశ్వరః. నను యథా జగత్సముద్రేస్థి
 తథా విష్ణురచ్యస్తే. న తావతా సముద్రస్యేశ్వరత్వభంగః అథ స ముద్ర
 పుత్రీంవిష్ణుః తత్పుత్రీరసాగరశ్చ గృహీతవంతావితితదుభయత్రాపి తుల్యమేవే
 త్యాశంకాయాం హేత్వంతరమాహ-హ్రదేశస్థితికృద్ధవతి. హ్రదేశస్థస్థితికృత్
 వేలాకాశీహన ఆజా యస్య స తథోక్తః. యదాజాయా బద్ధస్సముద్రో
 వేలాత్రిక్మేన త్విమతే స ఏవేశ్వర ఇత్యర్థః. మేఘుదేయస్సాగరసన్నివృత్తి
 ర్విష్ణోర్విచిత్రాః ప్రభవంతి మాయా ఇతి వచనాదితి భావః. (చత్వారి)

శ్లో॥ హ్రదేశమధ్యనగరో హ్రదేశమణిభాగ్గుళః

హ్రదేశకన్యానికరకృతనర్తనతోపిత్తమ్

॥ ౧౮౬ ॥

కించ సముద్రస్యాపి జలమయం స్తంభయిత్వా తస్మధ్యే ద్వారకా
 నగరం నిర్మితవానిత్యాహ హ్రదేశమధ్యనగరః ఇతి. హ్రదేశస్థమధ్యే
 నగరం యస్య స తథోక్తః. నను సముద్రః కృపయై వాధునా వేలాం
 వాతిక్రామతి. కృష్ణాయ నగరస్థలం చ దిశతీత్యతి ఆహ-హ్రదేశమణిభా
 గ్గుళ ఇతి. హ్రదేశమణిః కాన్తుభరత్నం తం భజతీతి హ్రదేశమణిభాగ్
 గళో యస్య స తథోక్తః. సముద్రం నిర్మధ్య తదంతరతం కాన్తుభర
 గృహీతవానిత్యర్థః. అపి చ సముద్రకన్యా అపరస్పృశ్యైగ్రే నృత్యంతి
 పతోషాయేత్వాహ హ్రదేశేతి, అనేన హృది భగవద్దశే కాన్తుభం భగవ

జగ్రో అప్పగోజననర్తనం చ సంకల్ప్య ధ్యాతవ్యమిష్టుపదేనో వ్యభిక్తే.
(త్రీణి) ॥ ౧౮౬ ॥

శ్లో॥ హ్రదేశరుహవృక్షాగ్రవల్లనశ్రీలసత్కరః
హ్రదేశజనుధాదానతోసి శేంద్రాదిదేవతః ॥ ౧౮౭ ॥

నను సముద్రభవః కల్పవృక్ష ఆశ్రితాభిలషితసంచయం దిశతీశ్చైతి
అహ - హ్రదేశేతి. హ్రదేశే రోహతీతి హ్రదేశరుహః స గాసా వృక్షః
కల్పతరుః తస్య అగ్రం నూతనం యత్పల్లవం కిసలయం తస్యేన తదినేతి వా
క్రియా శోభయా లనకా కరో యస్య స తథోక్తః కల్పతరునూతనకిసలయ
వస్త్రపురుషస్సర్వార్థప్రదశ్చ భగవత్కర ఇతి. న తడంతే సముద్రాన్మూలనతా
కిం తు ఆధిక్యమేవ సముద్రః కల్పకిసలయద్వారా ఆశ్రితాభిలషితం దిశతి
భగవాంస్తు స్వయమేవేతి సిద్ధత్వాత్. నను సముద్రస్సాక్షాద్దేవార్థవస్తుతం
దదావిత్యేతి అహ - హ్రదేశేతి. హ్రదేశబాయస్సుధాయా దా నేన
తోపితాః ఇంద్రాదయో దేవతా యేన స తథోక్తః. సముద్రోఽమృతం స
దదౌ కిం తు సముద్రం బలాన్మృధిత్యా తతోమృతముత్సాద్య రాక్షసా ప
హృతం తచ్చ రాక్షసఞ్చనద్వారా ఆసీయ దేవతాజనాయ భగవానయమేవ
దదౌ న తు బుద్ధో జడశ్చ సముద్ర ఇతి భావః. (ద్వే) ॥ ౧౮౭ ॥

శ్లో॥ హ్రదేశసంస్థాపితాద్విర్హ్రదేశకలుషాపహః
హ్రదాధిరాజతనయో హ్రదరాజసముద్భవః ॥ ౧౮౮ ॥

నాపి సముద్రో జగతీం విభరీతి యుక్తం వక్తుం, జలస్య స్వోచరి
నతీతవస్త్యధరీకరణస్వాభావ్యాత్ కిం తు భగవానేవ స్వకక్త్యా తాం
సముద్రే సావయామాన. ఉక్తార్థే సముద్రే మంధరస్థాపనం లింగమిత్యాహ
హ్రదేశసంస్థాపితాద్విరితి. మంధరముత్సాద్య దేవాసురగణా జలధిం ప్రత్యా
క్షేతుమశక్త్యాస్తంభః మధ్యేమార్గం మందకోచరివతనేన కేచిదప్రియంత,

తతో దేవగణప్రార్థితో భగవాన్ గరుడో మందరం స్వాపయిత్వా స్వయం
మమృతవిశ్వ జలధిం ప్రత్యాసీయ జలధౌ సంస్థాప్య యయావతి భాగ వ త
మత్రానుసంధేయం. నన్వయం సముద్రో గ్రహణాదౌ పర్వణి స్వ స్మృక్
కృతస్నానానాం జనానాం కలుషరాశిమపహంతీత్యత ఆహ ప్రాదేశకలుషా
మగా ఇతి. సముద్రం నిర్మధ్య తతస్తత్కలుషభూతం హాలాహలం బలా
న్నిర్గమ్య తం నిర్మలం కృతవానిత్యర్థః. అతః య ఏవ సముద్రస్యాపి
కల్మషనాశకస్సవసాస్మాకమపీతి భావః. అపి చాయం సముద్రో భగవతా
పున్నామనరకాదపి త్రాత ఇత్యాహ ప్రాదాధితాజతనయ ఇతి. ధన్వంతరి
నామ్న సముద్రాజ్ఞాతో భగవానిత్యర్థః. నన్వేషం భగవతోపి కాణం
సముద్రవేష్యర ఇత్యత ఆహ మైవమితి. ప్రాదరాజ సముద్భవః ప్రాద
రాజస్య సముద్భవ ఉదయో య స్మా త్న తథోక్తః. ఆ ప ఏ వ ససరాదౌ
తాను పీర్వమపాపృజదితి భాగవతాత్సముద్ర ఈశ్వరేణైవ సృష్టః భగవత
సముద్రాదావిరాభవస్తు లీలయా రామకృష్ణాదివదితి భావః. (చత్వారి)

శ్లో॥ ప్రాదాధిరాజప్రళయో ప్రాదాధీశ్వరవర్ధనః

ప్రాదేశకృతసంత్రాసో ప్రాదేశకృతసత్పుథః ॥౧౮౯॥

సముద్రస్య సప్తిరేవ శేషరాధీనా కింతు లయస్థితీ అపీత్యాహ ప్రాదేశీ
ప్రాదాధిరాజస్య ప్రళయో యస్మాత్స ప్రాదాధిరాజప్రళయః ప్రళయే చతు
ర్ముఖనిశ్వాసపీతత్వాదంబుధేరితి భావః. ప్రాదాధీశ్వరస్యవర్ధనః వృద్ధికరః
చంద్రోదయాదిస్వీతి భావః. సహి కేవలం చంద్రసముద్రం వర్ధయితుం
శక్నుయాత్ స్వస్యైవ క్షయగ్రస్తత్వాత్, కింతు తద్వ్యాజేన భగవానే
వేతి తత్త్వమ్ ఏవమీశ్వరత్వాదేవ సముద్రోస్మాద్భిభేతి వాయునూర్యా
దివదిత్యాహ ప్రాదేశకృతసంత్రాస ఇతి. ప్రాదేశాయ కృత ఉత్పాదితః
సంత్రాసః యేన స తథోక్తః. కథమన్యథా సముద్రస్య వేలానుల్లంఘనమితి
భావః. యద్వా శ్రీరామవతారే ఇతి భావః. శ్రీరామే చాపమానో
పితవతి సతి సముద్రః క్షుబ్ధఇతి రామాయణమ్. త్రాసఫలమాహ ప్రాదేశ
కృతసత్పుథ ఇతి. ప్రాదేశే కృతస్సక్ ధృథః పంథాః మార్గః సేతురూప

ఇతి భావః యేన స తథోక్తః. న చ హేమకూటాదిధరణీధరబద్ధపయోనిధి
రిత్యనేన పునరుక్తిః. పయోనిధిగ్బద్ధ ఇతి పయోనిధా నేతుః కృత
ఇతి చార్థభేదాత్. ఫలభేదాభావేపి న దోషః అన్యత్ర స్రాదేశ కృతసత్త్వగః
సత్కృతమార్గో యేన స తథోక్తః. చంద్రనక్షత్రాదయో హి సముద్రా
దుదయంతి సముద్రం ప్రవిశంతి చ అతస్తేమమస్తి సముద్రే సంచార ఇతి
భావః అతశ్చంద్రాదీనాం సంచారక్షమమనకాశం సముద్రోభగవ త్.
భీత్యాదిశతీతి జ్ఞేయమ్. (చత్వారి షదాని) ||౧౦౯||

శ్రీ॥ ప్రాదేశగర్భగూఢాత్మా ప్రాదేశపరిపూజితః

ప్రాదేశవిహృతో హ్రస్వగుల్ఫో హృన్వేతరాననః ౧౯౦

న కేశలం చంద్రాదీనామేవ సముద్రో విపరం నికలి కింతు భగవ
తోపీత్యాహ ప్రాదేశగర్భగూఢాత్మా ప్రాదేశస్య గర్భే గూఢః అప్రకటిః
త ఆత్మా కమతవిగ్రహా యస్య స తథోక్తః. యద్వా సముద్రస్యావ్యయ
మేవాంతగాత్రేత్యాహ ప్రాదేశి, ప్రాదేశస్య గర్భే గూఢః ఆత్మా స్వరూపం
చైతన్యమితి యావత్. యస్య స తథోక్తః. గూఢశ్చాసావాత్మేతి వా.
ఏకోదేవస్యగృభాతేషుగూఢ ఇతి శ్రుతేరితి భావః. అతఏవ సముద్రే
కావ్యయం పూజిత ఇత్యాహ ప్రాదేశపరిపూజిత ఇతి. శ్రీరామస్య విహారః
కృష్ణస్య చ సముద్రేణ పూజితత్వం పురాణేషు ప్రసిద్ధమేవ. అపిచ
ప్రళయే మత్స్యరూపేణ భగవాన్సముద్రే విహృతవానిత్యాహ ప్రాదేశవి
హృత ఇతి. ప్రాదేశే విహృతం విహారో యస్య స తథోక్తః. అనేన
సముద్రస్య గృహతౌల్యం భగవతో గృహితౌల్యం చ వ్యజ్యతే. తతస్సము
ద్రేశ్వరయోక్తేషు కేశిభావో వ్యజ్యతే సమ సముద్రే దివ్యః కమతోస్తి
హయగ్రీవవిగ్రహే తు న ఇతి శంకాయాం సమత్కారావహం ప్రక్షాను
గుణముత్తరమాహ హ్రస్వగుల్ఫ ఇతి. హ్రస్వో గూఢో గుల్ఫో కమరాకారే
యస్య స తథోక్తః భగవచ్ఛరణయోః కమతద్వయం దివ్యమస్త్యేత్యోపి

సముద్రాదీశ్వరో మహానితి భావః. కించ సముద్రస్య నైతాదృశ రూప సంపత్తి రిత్యాహ హ్రస్వేతరాననః దీర్ఘముఖః హయముఖత్వాదితి భావః. సముద్రస్తు నైవంవిధ ఇతి బోధ్యమ్. (పంచ) || ౧౯౦ ||

శ్లో॥ హ్రదనిష్కానితాహీంద్రో హ్రదాధీశగభీరహృత్

హ్రదాధిరాజజతరో హ్రదినీమత్కచోత్కరః || ౧౯౧ ||

అపిచ సముద్రస్సర్వాదిభిర్దూషితః ఆయం తు సర్వాదిభయఃపహర్తే త్యాహ హ్రదనిష్కానితాహీంద్ర ఇతి. హ్రదాత్ నిష్కానితః అహీంద్రః కాళీయో యేన స తథోక్తః. శ్రీకృష్ణవతార ఇతి భావః. నను సముద్రో గంభీర ఇత్యేత ఆహ హ్రదాధీశగభీరహృత్ సముద్ర ఇవ గంభీరహృదయః అపిచక్వ భగవద్భుజయస్య గాంభీర్యం క్వ వా సాగరస్యేత్యాహ హ్రదాధిరాజ జతర ఇతి. హ్రదాధిరాజాస్సముద్రాస్సప్త జతరః కుక్షీర్యస్య స తథోక్తః. కుక్షీస్సముద్రా గిరయో లసిసంఘా ఇతి భాగవతాదితి భావః. నను సముద్రో మేఘాః విభరీ త్యేత ఆహ - హ్రదినమత్కచోత్కరః హ్రదినీమత్తో మేఘా వీవ కచోత్కరః కేశపాశో యస్య స తథోక్తః. ఈశస్య కేశాః విదు రంబువాహానితి భాగవతాదితి భావః. (చత్వరి) || ౧౯౧ ||

శ్లో॥ హ్రదినీమత్కచవ్రాతకృతకేశవనామకః

హ్రదినీమత్తాపహరో హ్రదినీమయభూషణః || ౧౯౨ ||

నను అన్నాద్భూతాని జాయంతే జాతాస్యన్నేన జీవంతీతి శ్రుతేః అన్నం బ్రహ్మ స వా వీష పురుషోన్నరసమయ ఇతి పురుషస్య చాన్నరసమ యత్వం శ్రూయతే ఇదం చాన్నం వృన్వ్యధీనం సా చ వృన్వీః పర్జన్యసంభవా పర్జన్యాదన్వృన్వీసంభవః వృన్వీరన్నం తతః ప్రజా ఇతి వచనాత్. అతః పర్జన్యవీశ్వరః తత్కృపయైవ కాలస్య సుభిక్షత్వం తత్కృపాభావేనైవ దుర్భిక్షత్వం చ, అతః పర్జన్యసేవ్య ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః. హ్రదినీమత్క

చవ్రాతకృతకేశననామకః హ్రది నీ మాన్ తటిత్వాన్ స ఇ వ కచవ్రాతః
 కేశోత్కరః తేన కృతం కేశన ఇతి నామ యస్య స తథోక్తః. కేశా
 ద్యోస్యశరస్యామితి సూత్రేణ ప్రశంసాయాం మత్స్యరే కేశాద్వ్య ప్రత్యయే
 కృతే కేశన ఇతి నామ భవతి. శద్ధి నామ శ్రీనివాసం బ్రూతే, తస్య
 ప్రశస్తి కేశనత్వాత్. కేశానాం ప్రశస్తిశ్చ మేఘతుల్యనైల్యకృతా. అతః
 కేశవస్యాస్య కేశా ఏన మేఘతుల్యా ఇతి కృత్వా కిం మేఘాంతరసేవయేతి
 భావః. నను మేఘోదయే తాపశాంతిగృహతీత్యత ఆః హ్రది నీమత్రాపహగ
 ఇతి. హ్రది నీమాన్ మేఘుఇవ తాపహరః సంతాపహర. అయం భావః.
 మేఘో గ్రీష్మజన్యమేన తాపం హరతి. నతు సాంసారికం భగవాంస్తు
 ఆధ్యాత్మికాదితాపత్రయమపీత్యయమేవ నేద్య ఇతి. నను మేఘే విద్యు
 ద్రూపం భూషణమస్తీత్యత ఆహ-హ్రది నీమయభూషణ ఇతి. హ్రది నీమ
 యాని విద్యుద్రూపాణి విద్యుద్భిః కృతానీతి వా వికారార్థ మయద్విధా
 నాత్. భూషణాని యస్య స తథోక్తః. మేఘే విద్యుచ్చనైవ భగవతః
 తు నీతేతి. తత్రావ్యయమేవోత్కృష్టః కిం చ ప్రతి మేఘం యా యా
 విద్యుతః ప్రభవంతి తాస్తాస్సర్వా అపి క్రోడీకృత్య భగవతో భూషణాని
 కృతా ఇత్యహో మహిమోత్కర్ష ఇతి ప్రతీయతే. (త్రీణి) ||౧౯౨||

శ్లో॥ హ్రది నీహృద్గతో హ్రదిన్యదయో హ్రది నీలయః
 హ్రది నీభీతికృద్ధాదిన్యయుతద్యుతిసంస్తవః || ౧౯౩ ||

అపి చ మేఘస్య హృది హ్రది నీ వర్తతే. హ్రదిన్యా హృది తు న
 మేఘః, భగవానయం తు హ్రదిన్యా అపి హృది వర్తతే ఛాయాయా పేణ
 అంతర్యామిరూపేణ వేత్త్యాహ హ్రది నీ హృద్గత ఇతి. విద్యున్మధ్యస్థితః.
 నను మేఘాద్విద్యుజ్జాయతే మేఘే లీయతే చ న తు భగవత ఇత్యత ఆహ
 హ్రదిన్యదయః హ్రది నీలయః హ్రదిన్యా ఉదయో యస్మాత్సః హ్రదిన్యా లయో
 యస్మిక్ ఇతి చ. వాయువశా గ్నేహూనాం పరస్పరసంఘాతే సంభవతి సతి
 పాపాణ్యోరివ తద్దా తటిద్భవతీతి ప్రసిద్ధం. ఇదం చ భవనం న మేఘచ్ఛా
 కృతం మేఘస్య జడత్వాత్. కింత్యశ్చరేచ్ఛాకృతమేవ. ఈశ్య రే జైవ

మేఘేషు తాదృశశక్తిః కృతా. మేఘవాయుసంబాధం ప్రత్యపి ఈశ్వర
 ఏవ హేతుః అతః ఈశ్వరా దేవ విద్యుదుదయః మేఘసు నిమిత్త మాప్ర
 మిత్యభ్యుపేయం. ఏవం లయోపి విద్యుతాం మేఘనిక్షేపశక్త్యాపేవ.
 శక్తిజన్యాయాస్తస్యా శక్తికావేవ లయ్య న్యావృత్త్యాదితి భావః. అ
 ఏవ మేఘాన్న విభేతి విద్యుత్ కిం త్వీశ్వరాదేవేత్వాహ హ్రాదినిభీతికృదితి.
 భీతిత్వే లింగం చాంచల్యమేవేతి బోధ్యం. స్వస్థుష్టిలయయోరీశ్వరాధీన
 త్వాదేవ విద్యుతామిశ్వరాద్భీతిరితి న కింతు బహుళప్రభత్వాదీశ్వరస్యైత్య
 పిత్యాహ హ్రాదిన్యయుతద్యుతిసంస్తవః హ్రాదినినామయతస్య ఆనంతఃద్యు
 తామిత్యర్థః యా ద్యుతిః తస్యాస్సంస్తవః పరిచయో యస్య స త థో కః
 విద్యుత్కృతికాంతిత్యర్థః. ప్రభూతతేజసః పురుషాత్సకాశాదబ్జితేజా
 యథా విభేతి తద్వదితి భావః. అతఏవ సేమా విద్యుత ఇతి శ్రుత్యా ఈశ్వరాగ్రే
 విద్యుతామభానం చోధితమితి బోధ్యమ్. (పంచ) || ౧౯౩ ||

శ్లో|| హ్రాదినిమాన్ హ్రాదినిశో హ్రాదినిహ్రదనాభికః

హ్రాదినిమత్కృష్ణతనుర్హ్రాదినిమద్భవాప్యయః || ౧౯౪ ||

సన్వేతావతాపి పూర్వపక్షస్య సమాధానం నైవాయాతమత
 అహ హ్రాదినిమాన్ మేఘః స చ మేఘో భగవద్రూప ఏవ. హ్రాదినిశః
 తితితాంఈశ్వర ఏవప్రభుర్నతు మేఘః ద్యుదుదయాదీనాం మేఘానధీనత్వాదితి
 భావః. హ్రాదిని సాపి తితిద్భగవద్రూపైర. హ్రద ఇవ నాభి ర్యస్య స
 హ్రదనాభికః హ్రదవద్భగవద్రూపైర. అంతరిక్షరూపే భగవన్నాభావేవ
 మేఘాస్త టితస్య వర్తంతే హ్రదే మత్స్యదయ ఇవేతి భావః. హ్రాదినిమా
 నిన కృష్ణతనుర్నిలాంగః హ్రాదినిమతోపి కృష్ణతనురితి వా మేఘాదధికం నీల
 మస్యాంగమశ్చ్యర్థః. అసేవ వరేపి నే శ్వర తౌల్యం మేఘస్యేతి సిద్ధమ్.
 హ్రాదినిమద్భవాప్యయః హ్రాదినిమతో మేఘస్య భవాప్యయా ఉత్పత్తిలయా
 యస్మాత్స తథోక్తః. అయం భావః. అన్న హేతుభూతాయ వృష్టేః
 కాగణభూతౌ త టి స్నే హూ భగవద్రూపావేవ. అతఏవ తయోసాదృశం
 నై భవమ్. తే చ తితిత్వంతో భగవదధీనసత్తాకాః భగవన్నాభావేనాంత

రిక్షే వర్తంతే. భగవత్సకాశాదేవ తే జాయంతే భగవత్స్యేవ లీయంతే. అహః పరస్యహేతుభూత ఈశ్వరవచాస్మాకనువీత్సరః ఇతి అత్ర ఈశ్వర వగ సంబంధాదేవ పరస్యస్యాపి కృష్ణవర్ణత్వమితి చ మత్కారాయోక్తం. కార్యాదధికం హి కారణం భవతి ఇతి. (పక్ష) || ౧౬౮ ||

శ్లో|| హ్రదిసీహరిశీతాంశుజ్వలనద్యుతివరితః

హ్రదిసీరుచికృద్ధాదిన్యంబరో హ్రదిసీరమః

|| ౧౬౯ ||

నను భగవతో విద్యున్మేఘజన్మహేతుత్వం కథమితి శంకాయాంతతః ప్రాక్తిన్ధత్వాఽత్యాహ హ్రదిసీతి. హ్రదిసీహరిన్యూగ్రః శీతాంశుః జ్వలనః ఏతేషాం ద్యుతిభిర్వర్జితశూన్యః సృష్టేః ప్రాగితి భావః. కింఽమేఘజలం హ్రదిన్యం రుచిం చాయమేవ కృతవానిత్యాహ హ్రదిసీరుచికృదితి. ఉపలక్షణమిదం మేఘజలకృత్స్య ఈశ్వర తేజస్సైవ సర్వం తేజోవత్. న తు స్యతః తస్య భాసా సగ్యమిదం విభాతీత్వ శ్రుతేంతి భావః. ఏవం భగవతి విద్యున్మేఘేశ్వరత్వం ప్రదర్శ్య అథాద్భుతమేఘత్వసూహ ద్వాభ్యాం పదాభ్యామ్. హ్రదిన్యంబరః హ్రదిసీవాంబరం యస్య స తథోక్తః భగవాన్హ్రదిసీతుల్యమంబరం వస్తే. మేఘస్సు హ్రదిసీం న వస్తే కింఽ హ్రదిసీరమః హ్రదిసీవ రమా యస్య స తథోక్తః. మేఘేఘ హ్రదిసీ ప్రయా వర్తత ఏవ న తు సా స్థిరా అతోఽయమద్భుతమేఘః ఇతి భావః (చత్వారి) || ౧౭౦ ||

శ్లో|| హ్రదిసీబంధకృద్బాహుసహస్రసృపగర్భహృత్

హ్రదిసీశచతుష్కాంతయోతలక్షత్రిజాతిహృత్

|| ౧౭౧ ||

మేఘానాం పోషకోపి భగవానేవేత్యాహ ద్వాభ్యాం హ్రదిన్యా సర్పదాయాః బంధకృత్ బాహూనాం సహస్రం యస్య తస్య సృపస్య కార్తవీర్యార్జునస్య దర్పం గర్వం హరతీతి తథోక్తః. తథా హ్రదిసీకానాం

సముద్రాణాం చతుష్కం చతుష్టయమంతోఽచధ్యవ్య తస్మిన్ త్వాతలే
 వర్తనానాం త్విత్తజాతిం హరతితి తథోక్తః. ఆయంభావః ఆగ్నో
 ప్రాస్తాపతిస్సవ్యగాదిత్యముపతిష్ఠతే ఆదిత్యాజ్ఞాయతే వృష్టిర్వృష్టేనైవ
 తతః ప్రజా ఇతి వచనాద్విజ్ఞయగాదయో మేఘానామత్పదకాః బ్రహ్మ
 హత్యాధేన్వపహరణాయస్తు తన్నాశకాః. ఏవం సితే కార్తవీర్యార్జునో
 హవిర్ధానీమపహృత్య ఇతరే రాజానో జమదగ్నిం హత్వా చ వృష్టిప్రతిబంధ
 ముక్యంతే. భగవాన్ పరశురాముస్తు తాన్ తజాతిం చ ఏకవింశతివారిం
 హత్యా భువి యజాదికం ప్రవర్తయ్య పునర్మేఘాన్ పుషోషేతి, యద్వా
 నను దత్తాత్రేయప్రసాదాబ్ధయోగధర్మగవాన్ కార్తవీర్యార్జునో ధ్యాయ్య
 తదీయశ్చ మంత్రో జప్తవ్యఇత్యతి ఆహ హాదినీశీ. కార్తవీర్యార్జునో న
 భగవాన్ కింతు భగవతా పరశురామేణ నిరలవీవ. య ఆత్మానమేవ
 రక్షితుం నాశకతో సోఽర్జునః కథమన్యాన్ రక్షయేదతస్త త్సేవాదికం వ్యర్థ
 మితి భావః నన్వయం విప్రః పరశురామః కథమరుణం జఘాన? ఇతి
 ఆహ హ్రాదినీశేతి. స్వా ప కారణ ఏవ న జఘాన కింత్వికృతాపకారానపి
 గర్భస్థానపీతి మహాకూరో హి పరశురామ ఇతి భావః. త్విత్తజాతిం
 జాతిపదేన గర్భస్థానామపి ఘాతనం సూచ్యత ఇతి జేయమ్. అనేన బ్రాహ్మ
 ణేపి పరశురామే భగవత్తేజః సితం సత్ తథా తథా చక్రే శ్రీరామేణ
 తత్తేజసి గృహీతే తు పశ్చాత్స బ్రాహ్మణమాత్ర ఏవాభూదితి వ్యజ్యతే.
 కించ భగవాన్ శ్వరః పరశురామాదిరూపేణాపతీర్య మధ్యేమధ్యే భూభార
 భూతదుష్టసంఘం హంతీతి దుష్టక్షణం శిష్టరక్షణం చాన్వేష కృత్యమితి
 వ్యజ్యతే. (ద్వే) || ౧౯౬ ||

శ్లో॥ హ్రాదినీనాథహృచ్చల్ల్యదనుజావళిసూదనః

హ్రాదేశసప్తకాంతస్థద్వీపసప్తకనాయకః

|| ౧౯౭ ||

న కేవలమయంభువ్యేవకంటకానపాహరతోకింతుసముద్రేషీత్యాహ్రాది
 నీతిహ్రాదినీనాథస్య నదీపతేర్నృపి శల్యభూతానాం దనుజావళిసూదనా నాథనో
 నాశకః శ్రీరామేణ సాగరముద్దిశ్య గృహీతో హి బాణస్సాగరస్య శరణా

శ్రవ్య వాచా సముద్రగర్భస్థదనుజేషు ప్రయుక్తః తేన చ తే విదళితా ఇతి
 హయగ్రీవః ఏవం భువి సముద్రే చ దుష్టశిక్షణార్థం శిష్టశిక్షణార్థం చ భగవ
 త్ప్రత్యక్షత్వాద్భగవానేవ సర్వభూమండలాధిపతిరిత్యాహ ప్రాచీనేతి స స
 ముద్రాణాం తస్మగ్భస్థసప్త ద్వీపానాం చ ప్రభుః. (ద్వీ) || ౧౯౭ ||

శ్లో॥ హ్రాదినీతనయోదారప్రతిజ్ఞాపరిపాలకః

హ్రాదినీమధ్యగాక్రూరదగ్నితస్వపవోత్తమః || ౧౯౮ ||

ఏవం దుష్టశిక్షణమక్వా అథ శిష్టానుకంపనహా ద్వాభ్యాం పదా
 బ్యం హ్రాదినీతనయో భీష్మః తస్య ఉ దా రా మ హ తీ ప్ర తి జ్ఞా యు క్తి
 స్తస్మై హయగ్రీవం గ్రాహయిష్యామిత్యాకారకస్యప్రతిజ్ఞామభ్యుత్సృజ్య
 యోజ్యే నాహ మా యుధం గ్రహీష్యామిత్యాకారకస్యప్రతిజ్ఞామభ్యుత్సృజ్య
 యోజ్యే నాహ మా యుధం భగవాన్ భీష్మప్రతిజ్ఞా మేవ చ గ్నిపాలయ ది త్యర్థః.
 హ్రాదినీమధ్యగాయ యమునాజలమగ్నాయ అక్రూరాయ విద్యితం స్వప
 వోత్తమం నైకుంఠః స్వస్వరూపం వాయోన స తథోక్తః. టోశే ఉదారా
 ద్వాభ్యాం యాచితం స్వశక్త్యనుసారేణ దిశంతి న త్వయాచితం భగవాన్సు
 అక్రూరాయాచితమలభ్యమప్యాత్మచదదర్శనమనిశదిత్యహో ఆశ్రితేషుభగ
 వో కృతేతి భావః. (ద్వీ) || ౧౯౮ ||

శ్లో॥ హ్రాదినీనాథసంహృతరగోమరంద్రో హృదింధనః

హ్రాదినీనాథజతరక్షోభకృచ్ఛాప్యసపద్ధతిః || ౧౯౯ ||

న చ పంచాశతోక్తపిసీ రమిదం భూమండలమేక ఏవేగ్నఃపాతుం
 శక్తిం శిష్ట యా ది తి వాచ్యం. మతః? హ్రాదినీనాథసంహృతరగోమరంద్రః
 హ్రాదినీనాథేన దుష్పూరాణి పూరయితుమశక్త్యాని గోమరంద్రాణి యస్య స
 మ్రాంతః పరాహవత్తే ఇతి భావః. యద్రోమరంద్రపరిపూర్తి విధానదత్త
 హ్రాదినీనాథస్య ని బభూవురమీ సముద్రా ఇతి లీలాశుకోక్తే. యద్రోమగ

శ్రేష్ఠ విలిల్వ్యబద్ధయశతి భాగవతాచ్చ. సర్వపతి భూమండలం దంష్ట్రాగ్రే నిధాయ సాగరం చ నోమరంద్రేష్ఠ విలాప్య కృతవిహరస్య భగవతః కియదిదం భూమండఃపరిపాలనమితి భావః. నను భువం దంష్ట్రాయాం నిధాయ సముద్రాక్ నోమకూషేష్ఠ విలాప్య భగవానయం క్వ వా స్థిత ఇత్యాకంకాయా మాహ ప్లాదింధనఇతి హృది మనసి ఇంద్రే దీప్యతీతి తథోక్తః. యథా మనసి విభుపద్ధానే ఏతాదృశస్యభగవతస్త్రిశుస్సులభా తద్దేవ ఓహరాకాశేపి విభుపద్ధానే ఇతి భావః. ఈశ్వరస్యానుభావాంతరమాహ ప్రాధినీనాథజః రస్య త్తోభం కుర్వంతీతి త్తోభకృతః శ్వాసానాం ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసానాం పుష్పతయో యస్య స తథోక్తః. కూర్మవతారే ఇతి భావః. యచ్ఛాస్త్రైశ్చేన సముద్రస్సర్వోపి క్షుభితోదగః తస్య కియదిదం భూమండలపాలనమితి భావః. (తీర్తి) || ౧౯ ||

శ్లో॥ హ్రోదనిర్భిన్నపద్మాంధో హ్రోదభీతదిశాగజః

హ్రోదాంతరో హ్రోదశూన్యో హ్రోదభూర్హృదసంక్షయః

అనుభావాంతరమాహ హ్రోదేతి. హ్రోదేన సింహనాదేన నిర్భిన్నపద్మాంధో బ్రహ్మాంధో యస్య స తథోక్తః తథా హ్రోదేన భీతాః దిశాం గజా దిగజా యస్య స తథోక్తః. నరసింహవతారే ఇతి భావః. యస్య భృనినైవ బ్రహ్మాంధో నిర్భిన్నః దిగజాశ్చ కలాయితాః తస్య దుష్టతక్షణ పూర్వకభూమండలరక్షణమకించిత్కర మేవేతిభావః. నవీశ్వరస్య నాదేన దిగజా భీతా ఇత్యుక్తం తతశ్చ ఈశ్వరస్యాప్యాంతరో నాద ఇత్యాపతిత మితి చేన్త్రైవమిత్యాహ హ్రోదాంతర్మితి. హ్రోదస్యాంతరః అంతర్గతః గ్వ నేరంతరతం జ్యోతిరితి వచనాదితి భావః. ఇదమత్ర తత్త్వమ్. ఈశ్వరోపి మాయయా సృసింహాదిగ్రహం భృత్యా ననాదేతి స నాదో నిగ్రహస్యైవాంతరః స త్వీశ్వరగన్యేతి. అతఏవ హ్రోదశూన్యః బ్రహ్మాణి నాదాహ్వానాత్. తత్కృతః హ్రోదభూః హ్రోదోస్మాద్భవతీతి హ్రోదభూః యస్మాద్భవ నిరజా యత తస్మిక్ కుతో గ్వనిరితి భావః. నారాయణాధిష్ఠితప్రాణ వాయుసకాశాచ్చబుప్రాదుర్భవ ఇతి భాగవతే ప్రసిద్ధమ్. హ్రోదోదయాత్రాప్తి

గృధ్రా వర్తతే హ్రోదనాకాత్పశ్చాదపి స తథేత్యాహ హ్రోదసంక్షయ ఇతి. హ్రోదస్య సంత్యయో లయో యస్మిన్ స తథోక్తః. కార్యస్య సర్వ స్యాపి కారణే బ్రహ్మణి క్రమేణ లయాదితి భావః. (షట్) ॥ ౨౦౦ ॥

శ్లో॥ హ్రోదబ్రహ్మతనుర్హృదబ్రహ్మనందానుసంధికృత్.

హ్రోదప్రియో హ్రోదరూపో హ్రోదవిద్ధాదదూరగః ॥ ౨౦౧ ॥

ను కేచిద్యోగినో నాదబ్రహ్మపాసతే ఆనందజనకత్వాత్తదపి భాగవతైః కార్యమిత్యతి అహ - హ్రోదేతి. హ్రోదబ్రహ్మతనుః నాదాత్మకం తన్నస్మాత్ భగవతోస్య శరీరమేవ భగవతస్తదంతరితత్వాదితి భావః. యత్ప్రేషం విద్వాత్ బ్రహ్మశరీరతయా నాదం బ్రహ్మేత్వమనుసంధతే సోపి భగవానేవేత్యాహ హ్రోదబ్రహ్మనందానుసంధికృత్ జ్ఞానినానపి భగవద్విభూతిత్వాదితి భావః. యద్వా హ్రోదమేవ బ్రహ్మేత్వవివేకాద్యోననుసంధతే స ఈశ్వరమేవ అనుసంహితస్య నాదస్య బ్రహ్మభీష్మత్వేపి అనుసంధిధాన్య జీవస్య వస్తుతో బ్రహ్మత్వాదితి భావః ఆనందవచం బ్రహ్మవచం చైక్యావచ్చిగీతతః బ్రహ్మనందోనామ బ్రహ్మేత్వేవాగ్ధ్యం. అగవా యోగిభిర్హృదబ్రహ్మణి అనుసంధీయమానే సతి యస్తత్రానందో జాయతే తస్మానందస్యానుసంధికర్తా భగవానేవ. భగవత్కృపయైవ తత్రానందోదయాదితి భావః. యద్వా హ్రోదబ్రహ్మణ్యేవ ఆనందమనుసంధతే విధత ఇత్యర్థః. అయంభావః తుష్యతు దురసఇతి న్యాయేన యోగిమతానుసరిణే యది నాదో బ్రహ్మ స్యాత్తస్మాత్తత్రానుభూయమాన ఆనందః కిం స్యాత్ ? స హి నాదాదాంతరః తస్మాన్నాదో స బ్రహ్మ నాపి తత్ర ప్రతీత ఆనంద ఏవ బ్రహ్మ. తస్య భగవతా నాదేఽపీతత్వాత్. చైతన్యేనాభూయమానత్వాత్. చైతన్యాత్పృథగుచలం ాచ్చేతి. వస్తుతేషు హ్రోదబ్రహ్మణి య ఆనందఃస్ఫురతి తం చ యోనుసంధతే స ఆత్మైర, బ్రహ్మేతి తదగః. హ్రోదబ్రహ్మణి య ఆనందః తదనుసంధికృత్ తమనుసంధధాన ఇతి పదారాత్. అతఏవ హ్రోదప్రియః నాదాత్మీయతమః నాదాదానందః ప్రియః తేతోపి తదనుభవచైతన్యం ప్రియమితి భావః. ఏవమానందస్ఫురణహేతుస్సోపి నాదో భగవద్రూప ఏవేత్యాహ

అవినియున్న నిర్వాణభూమి నందుంజనే. తేనైవైర్వాణభూమి తాని భగవతా
దీయంతే ఇత్యాహ హస్సమితి. సర్వా విద్యోః పేషేహం దయాః శాస్త్ర
లరాః భర్తా కావః సర్వాణి భావకాని వివాహపుష్కరే దయాదీసునాన.
(త్రీణి) || ౨౦౬ ||

శ్లో॥ హస్సంబీజకేయో హస్సంబీజఫలం హస్సంబీజసంభవః
హస్స బీజవై భవాభిజ్ఞో హస్సంబీజగురుదేశికః || ౨౦౭ ||

అపి చ మంత్రోదః హం బ్రహ్మ ఒమిన్యక్షేణే గాయంతి, శ్రీ
హయగ్రీవసంబ్రహ్మ చ హస్సంబీజే గాయంతి. ఏతద్బీజవై హస్స
గాతుం యోగ్యత్వాత్ ఇత్యాహ హస్సంబీజేయ ఇతి. కించ హస్సంబీజ
రూపమిదిం బీజం శ్రీహయగ్రీవరూపం వాధుం శ్లేతం చ ఫలం జన
యాంబహునేత్యాహ హస్సంబీజఫలమితి. అపివాన్య పయగ్రీవీహస్య
పదే ఇతి భావః నను తద్బీజంకుత్రాభూదత ఆహ హస్సంబీజసంభవ
ఇతి. హస్సంబీజస్య సంభవ ఉచ్చిర్తిర్వస్థస్థాత్స ఉభోక్తః. యథా బీజా
తరుస్సంభవ బీజంభవ త్వదితి భావః. ఇమత్ శ్లోకమ్. అన్య
కృతిం పుబ్రహ్మ ఆదామయయా బీజరూపేణ సితంత స్మాన్దేయగ్రీవ ససీతో
స చ తద్బీజముచ్చాగయామాన ఆయం హయగ్రీవో వస్తుతః పుబ్రహ్మైక
తేన బీజహయగ్రీవయోః కార్యకారణభావోఽన్యస్థ ఇతి అహో అస్య
బీజస్య వైభవం యద్దయగ్రీవఫలం జనయామానేతి స్మయమాన మానసం
ప్రత్యాహ హస్సంబీజవైభవాభిజ్ఞ ఇతి. ఏతద్బీజస్య మహిమానం వేతుం
కే హయం క్షుద్రాః కింతు హయగ్రీవఏకఏవ వేదేత్స్యః. ఏతద్బీజమంత్ర
సంప్రదాయప్రకారకార్యః క ఇత్యాశం కాయం భగవానేవేత్యాహ
హస్సంబీజమనుదేశికఇతి. భగవానాదౌ బ్రహ్మణ ఇదమపదిదేశ, స తు
శివాయేత్యేవం హంపరాత్రబోధ్యా-భగవతైవాదౌ బీజమిదిం మన సా
స్మృతం వాచోచ్చారితం చేతి కృత్వా హయగ్రీవ ఏవ ప్రథమగురురితి
భావః. (పంచ) || ౨౦౭ ||

శ్లో॥ హస్సాంబీజజపసంప్రాప్త సృష్టిశక్తి చతుర్ముఖః

హస్సాంబీజజపసంప్రాప్త లయశక్తి మహేశ్వరః ॥ ౨౦౮

అదేన లీ జస్య వైభవం క్రిచ్చిద్భూతానాం సగ్రహదాయం నామా
హస్సాంబీజజప హాస్య ప్రాప్తా శక్తిశక్తి శక్త్యనః చతుర్ముఖో యస్య స
తతోక్తః శ్రీహయగ్రీవాదేతి జోషదేశం లబ్ధ్యా ఇదం జపిత్యా వేధాః
జగత్సంజ్ఞాసామ్యం లేభే ఇత్యుక్తం. తదా చతుర్ముఖాత్మనాకాదీశ్వరగ నీత
లబ్ధ్యా జపిత్యా చ జగత్సంహారసామ్యం లేభే ఇత్యాహ హస్సామితి.
మహేశ్వర ఇతి పదం శివే రూఢం శంభుశః విశువతిశ్చరశ్మాల్ మహే
శ్వర ఇతి తోకాత్. (దేవ) ॥ ౨౦౮ ॥

శ్లో॥ హస్సాంబీజజపసంప్రాప్త త్రిజగద్రాజ్యవాసవః

హస్సాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధతేజోవిరోచనః ॥ ౨౦౯ ॥

అథ చతుర్ముఖాదింద్ర ఇదం లబ్ధ్యా జపిత్యా చ త్రిలోకాధిపత్యం
ప్రాప్త్యాహ హస్సామితి కింన సప్తీంద్యుర్గా అసీదం చతుర్ముఖా
లబ్ధ్యా జపిత్యా చ తామసనిగననణం తేజో లేభిరే ఇత్యాహ హస్సామితి.
సప్తీంద్యుర్గా విరోచనా ఇత్యుక్తం. (దేవ) ౨౦౯

శ్లో॥ హస్సాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధబ్రహ్మ మునివజః

హస్సాంబీజజపసామర్థ్యభూరిసత్త్వభృగూద్భవః ॥ ౨౧౦ ॥

అపీచ మోచ్యాదయో మునయః చతుర్ముఖాత్పితురిదం లబ్ధ్యా జపిత్యా
చ వేదాక్ పరమాత్మనం చ ప్రాపుః పరశురామశ్చ. శంకరాదిదం లబ్ధ్యా
జపిత్యా ప్రభూతం బలం ప్రాప్త ఇత్యాహ హస్సామితి శ్లోకేన. బ్రహ్మ
వేదస్తవస్తత్త్వమితి తోకః. (దేవ) ॥ ౨౧౦ ॥

శ్లో॥ హస్నంబీజజపనామర్థ్యలబ్ధమృతిబుధోత్కరః

హస్నంబీజజపనామర్థ్యలబ్ధమృతిబుధోత్కరః ॥ ౨౦౦ ॥

శకుపతేస్స కాశాదిదం లబ్ధ్యా జపిత్యా చ కుమాస్వామీ తానకా
సురజిజయాహమా శౌగంధేజే ఇత్యాహ హస్నమితి కించ శుకాదయో
యే బాధాః వ్యాసాదిధ్వదం లబ్ధ్యా జపిత్యా చ ముక్తిం ప్రాపురిత్యాహ
హస్నమితి. అథవా చతుర్మూర్త్యాత్మకాదేవ, గణానాం లబ్ధ్యా జపిత్యా
చ సుధాం భేజరే ఇత్యాహ హస్నమితి. (దేవ) ॥ ౨౦౦ ॥

శ్లో॥ హస్నంబీజజపనామర్థ్యలబ్ధకామయమాద్భవః

హస్నంబీజజపనామర్థ్యలబ్ధధర్మచరేతవః ॥ ౨౦౧ ॥

ఏవమేతద్బీజజపానోక్తపురుషార్థసిద్ధిం క్రదగ్య అధాస్మిక్ శ్లోకే
కానుధాత్రియోస్సిద్ధిం దగ్యయతి. యదుచంశసముద్భవక్రీకృష్ణః సాంగీష
నాదిదం లబ్ధ్యా జపిత్యా చ పాదశరణానగోపికాజనసంభోగరూపం కామ
పురుషార్థం భేజే. యమః సూర్యాదిదం లబ్ధ్యా జపిత్యా చ నగ్వజీవకృతీధర్మా
ధర్మనిర్ణయపాండిత్యరూపం ధర్మపురుషార్థం భేజే ఇతి పదద్వయార్థః (దేవ)

శ్లో॥ హస్నంబీజజపనామర్థ్యలబ్ధాథోరధిక్వతిః

హస్నంబీజజపనామర్థ్యలబ్ధాథోరధిక్వతిః ॥ ౨౦౨ ॥

శకుపతేస్స కాశాదిదం కుశేరో లబ్ధ్యా జపిత్యా చ నవనిధిరూపమిర
పురుషార్థం భేజే ఇత్యాహ హస్నమితి. ఏవం పురుషార్థ చ తువయసిద్ధిం
నిరూప్య అథశత్రుజయాదిసిద్ధిం దగ్యయతి హస్నమితి. అరుణక్రీకృష్ణాదిదం
లబ్ధ్యా జపిత్యా చ కర్ణాదీక శత్రూక విజితవానిత్యర్థః. (దేవ) ॥ ౨౦౨ ॥

శ్లో॥ హాస్సంబీజచసామర్థ్యహృతరావణరాఘవః
హాస్సంబీజచసామర్థ్యసిద్ధతిత్సౌతలోరగః ॥౨౦౫॥

విశ్వమిత్రాత్మకాకాదిదంలభ్యా జపిత్యా చ ధాశరథీరావణం జహూ
శేష్తాం హాశాని. న న కథం శ్రీరామస్య సంతోష విష్ణుశ్వాత్కం
వేదజు ఇతి వాచ్యమ్ విశామిత్రవసీష్ఠాధ్యస్యకాశాదామస్య ధనుర్వే
హ్యాయుః స్త్రీయాస్యపుష్పవనతేరితి చతురు పుష్పాపి పగూపదేణం వినా
ఇదం బీజం పుష్పత్వేన రక్షణశక్తిం భేజే ఇతి జేయం భగవత్పవ వశద్వీ
జస్య నిత్యపుష్పత్వేన త్యాత్. అన ఆదికేహావ్యానారాయణాదిం లభ్యా
జపిత్యా చ హాస్సంబీజమంలభరణసామర్థ్యం భేజే శ్యాహాహాసాంమితి;

శ్లో॥ హాస్సంబీజచసామర్థ్యనిస్సృతాబ్ధిముసీత్వః
హాస్సంబీజచసంలభవాచస్పత్యబృహస్పతిః ॥౨౦౬॥

అథ హాస్సంబీజ చతుర్మఖాదం హాశాని జపిత్యా చ అంబుధిపాన
సామర్థ్యం భేజే బృహస్పతిశ్చ అంగిరోమునేస్సకాకాదిదం లభ్యా జపిత్యా
చ హాస్సామ్రాపాండితీం భేజే ఇత్యాహ హాసాంమితి శ్లోకేన. (దేవ) ౨౦౬

శ్లో॥ హాస్సంబీజవానితరసాజాతసత్సవితద్విజః
హాస్సంబీజరసనాకీర్తిపతాళో హాస్సమనూదయః ॥౨౦౭॥

అథ వాల్మీకిః పి నారదాగదం లభ్యా జపిత్యా చ కఠితాం భేజే
ఇత్యాహ హాసాంమితి. హాసాంబీజేన వాసితాయాం చరిమలితాయాం
అధిష్ఠితాయామితి వారసాయాం రసనాయాం జాతా సతీ నిరవద్యా
పథురా వా కవితా యస్య సద్విజో బ్రాహ్మణో వాల్మీకిరితి యావత్.
యస్య స తథోక్తః యస్య సంబంధినా హాసాంబీజేన వాసితాయాం ద్విజస్య

అనినియున్న విద్యావిధు నినియుంజనే. వేద్యుఁడు విద్యుఁడని తానీ భగవతా
దీయంతే ఇత్యాహ హామితి. సర్వా విద్యాః వేదవేదాంతాదీనిఁ దత్వా
అర్థాః ధర్మాధికారాః సంస్థానీ భావకాని నివాహభ్యుదయాదిసుగం.
(త్రీణి) ॥ ౨౦౬ ॥

శ్లో॥ హ్మాంబీజగేయో హ్మాంబీజఫలం హ్మాంబీజసంభవః
హ్మాంబీజవై భవాభిజ్ఞో హ్మాంబీజమచదేశికః ॥ ౨౦౭ ॥

అపి చ మంత్రఃకదః హం బ్రహ్మ ఒమ్యత్తు కేణ గాయంతి, శ్రీ
హయగ్రీవహంబ్రహ్మ తు హ్మాంబీజే గాయంతి. ఏతద్బీజేన గాయ
గాతుం యోగ్యత్వాత్ ఇత్యాహ హ్మాంబీజశ్చ ఇతి. కించ హ్మాంబీజ
రూపమిదం బీజం శ్రీహయగ్రీవరూపం వాధుం క్షేత్రం చ ఫలం జన
యాంబఘావేత్యాహ హ్మాంబీజఫలమితి. అవీవాస్య హయ గ్రీవబీజస్య
పదేజ ఇతి భావః నను తద్బీజంకుత్రాధూరిత ఆహ హ్మాంబీజసంభవ
ఇతి. హ్మాంబీజస్య సంభవ ఉచ్ఛిన్నస్థాత్మని సభోక్తః. యథా బీజా
తరుస్సంభవ్య బీజంభవని త్వదితి భావః. ఇమశ్చ తత్త్వమ్ అన్య
క్వతం హంబ్రహ్మ ఆదౌమయయా బీజరూపేణ స్థితంతస్మాద్దయగ్రీవ ఆసీత్
న చ తద్బీజముచ్చాయామాస అయం హయగ్రీవో వస్తుతః హంబ్రహ్మార
జేన బీజహయగ్రీయో కార్యకారణభావోఽవ్యుత్థ ఇతి అహో అస్య
బీజస్య వైభవం యద్దయగ్రీవఫలం జనయామానేతి కస్మయ మాన మాన సం
ప్రత్యాహ హ్మాంబీజవైభవాభిజ్ఞ ఇతి. ఏతద్బీజస్య మహిమానం వేత్తుం
కే నయం త్రిద్రాః కింతు హయగ్రీవపకవీవ వేదేత్సోక్తః. ఏతద్బీజహంత్ర
సంప్రవాదప్రవర్తకాచార్యః క ఇత్యాశం కాయం భగవానేవేత్యాహ
హ్మాంబీజమనుదేశికఇతి. భగవానాదౌ బ్రహ్మణ ఇదముపదిశేత్, స తు
శివాయేత్యేవం పరింపరాత్రజోధ్యాభగవత్తవాదౌ బీజమిదం మన సా
స్మృతం వాచోచ్ఛారితం చేతి కృత్వా హయగ్రీవ ఏవ ప్రధమగురరితి
భావః. (పంచ) ॥ ౨౦౭ ॥

శ్లో॥ హస్సాంబీజజపసంప్రాప్త సృష్టిశక్తి చతుర్ముఖః

హస్సాంబీజజపసంప్రాప్త లయశక్తి మహేశ్వరః ॥ ౨౦౮ ॥

అనేక బీజస్య వైదికం కి చిత్సద్బ్రహ్మయోగసంప్రదాయం చానా
హస్సాంబీజస్య జపాత్సంగప్రాప్తా సృష్టిశక్తి శక్త్యం చ చతుర్ముఖో యస్య స
తపోక్తిః శ్రీహయగీనాదేశ్యబోధోపదేశం లబ్ధ్యా ఇదం జపిత్యా వేధాః
జగత్సృజనసామ్యం లేభే ఇత్యుక్తం. తదా చతుర్ముఖాత్సంకాశాదీశ్వర ఏత
ల్లబ్ధ్యా జపిత్యా చ జగత్సంహారసామ్యం లేభే ఇత్యాహ హస్సామితి.
మహేశ్వర ఇతి పదం శివే రూఢం శంభుశః పరపతిశ్చినశ్శూల మహే
శ్వర ఇతి కోశాత్. (దేవ) ॥ ౨౦౮ ॥

శ్లో॥ హస్సాంబీజజపసంప్రాప్త త్రిజగద్రాజ్యవాసవః

హస్సాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధ లేజోవిరోచనః ॥ ౨౦౯ ॥

అథ చతుర్ముఖాదింద్ర ఇదం లబ్ధ్యా జపిత్యా చ త్రిలోకాధిపత్యం
ప్రాప్తేత్యాహ హస్సామితి కించ చక్షీంన్ద్యర్కా అపీదం చతుర్ముఖా
ల్లబ్ధ్యా జపిత్యా చ తామసనిగసనచణం లేజో లేభిరే ఇత్యాహ హస్సామితి.
చక్షీంన్ద్యర్కా విరోచనా ఇత్యుక్తం. (దేవ) ౨౦౯

శ్లో॥ హస్సాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధ బ్రహ్మమునివజః

హస్సాంబీజజపసంప్రాప్త భూరిసత్త్వభృగూద్భవః ॥ ౨౧౦ ॥

అపీచ మరీచ్యాదయో మునయః చతుర్ముఖాశ్చితురిదం లబ్ధ్యా జపిత్యా
చ వేదాక్ పరమాత్మానం చ ప్రాచుః పరశురామశ్చ శంకరాదిదం లబ్ధ్యా
జపిత్యా ప్రభూతం బలం ప్రాప్త ఇత్యాహ హస్సామితి శ్లోకేన. బ్రహ్మ
నేదస్తప్తస్త్వమితి కోశః. (దేవ) ॥ ౨౧౦ ॥

శ్లో॥ హస్నాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధభూరిశౌర్యపదాననః

హస్నాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధామృతిబుధోత్కంఠః ॥ ౨౦౧ ॥

చతుషశ్చేస్సకాకాదిదం లబ్ధ్యా జపిత్యా చ కుమాస్వామీ తాకా
సురవిజయాచహా శౌర్యం భేజీ ఇత్యాహ హస్నామితి కించ కుకాదయో
యే బుధాః వ్యాసాదిశ్శబ్దం లబ్ధ్యా జపిత్యా చ ముక్తిం ప్రాపురిత్యాహ
హస్నామితి. అథవా చతుర్విఖ్యాత్యం దేవ, సహాంధు లబ్ధ్యా జపిత్యా
చ సుధాం భేజిరే ఇత్యాహ హస్నామితి. (దేవ) ॥ ౨౦౧ ॥

శ్లో॥ హస్నాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధకామయమాద్భవః

హస్నాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధధర్మపరేతవః ॥ ౨౦౨ ॥

ఏకమేతద్బీజజపాన్మోక్షపురుషార్థసిద్ధిం క్రదర్థ్య ఆధాస్మిక్ శ్లోకే
కానుధృత్యోస్సిద్ధిం దర్శయతి. యదుంకసముద్భవశ్రీకృష్ణః సాందీప
నాదిదం లబ్ధ్యా జపిత్యా చ మోక్షశరణస్సగోపికాజనసంభోగరూపం కామ
పురుషార్థం భేజీ. యమః నూన్యాదిదం లబ్ధ్యా జపిత్యా చ సర్వజీవకృతధర్మా
ధర్మనిర్ణయపాండిత్యరూపం ధర్మపురుషార్థం భేజీ ఇతి పదవ్యయార్థః (దేవ)

శ్లో॥ హస్నాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధాన్మోక్షరదిక్పతిః

హస్నాంబీజజపసామర్థ్యలబ్ధజితారిధనంజయః ॥ ౨౦౩ ॥

చతుషశ్చేస్సకాకాదిదం కుశేరో లబ్ధ్యా జపిత్యా చ నవనిధిరూపసుర
పురుషార్థం భేజీ ఇత్యాహ హస్నామితి. ఏవం పురుషార్థం తుప్తయశ్శిద్ధిం
నిరూప్య అథశత్రుజయాదిసిద్ధిం దర్శయతి హస్నామితి. ఆరుణశ్రీకృష్ణాదిదం
లబ్ధ్యా జపిత్యా చ కర్ణాదీక శత్రూక విజితవానిత్యర్థః. (దేవ) ॥ ౨౦౩ ॥

శ్లో॥ హస్సంబీజజపసామర్థ్యహృతగావణరాఘవః

హస్సంబీజజపసామర్థ్యవిధృతయౌతలోరగః

॥౨౦౪॥

విశ్వామిత్రతస్య కాశాదిదంలభ్యా జపిత్యా చ ధాశరథీరావణం జహూ
సేన్నామ హానితి. స చ కథం శ్రీరామస్య స్మృతవన విష్ణుత్వాత్కృద్ధ
మేజజప ఇతి వాన్యమ్. విశ్వామిత్రవసిష్ఠానిధ్యస్య కాశాదామన్య ధనుర్దే
ద్యావ్యయవల్లీయాస్య పుష్పజలేతి చ సుతసు శిష్టసాపి మహాపదేశం వినా
ఇదం బీజం స్మృత్యైవ గతుణశక్తిం భజే ఇతి జేనం. భగవదేవ ఏతద్వి
జస్య నీతచ్ఛక్తిస్తత్త్వాత్. అథ ఆదిశేషోవ్యాసనాగాయణాదిదం లభ్యా
జపిత్యా చ స్వమహీమండలభరణసామర్థ్యం భజే ఇత్యాహౌసాంమితి;

శ్లో॥ హస్సంబీజజపసామర్థ్యనిష్ఠితాబ్ధిమునీశ్వరః

హస్సంబీజజపసంలబ్ధవాచస్పత్యబృహస్పతిః

౨౦౫

అథ అగస్త్యోపి చతుర్ముఖాదిం చ లభ్యా జపిత్యా చ అంబుధిపాన
పామర్థ్యం భజే బృహస్పతిశ్చ ఆంగిరమునేస్య కాశాదిదం లభ్యా జపిత్యా
చ స్వకాస్త్రపాండితీం భజే ఇత్యాహౌసాంమితి శ్లోకేన. (ద్వీ) ౨౦౫

శ్లో॥ హస్సంబీజవాసితరసాజాతసత్క-నిలద్విజః

హస్సంబీజరసనాకీర్తివతాకో హస్సామనూదయః ॥౨౦౬

అథ వాల్మీకిఃపి వారదాసిదం లభ్యా జపిత్యా చ కలితాం భజే
ఇత్యాహౌసాంమితి. హాసంబీజేన వాసితాయాం పరిమళితాయాం
అధిష్ఠితాయామితి వారసాయాం గవనాయాం జాతా సతీనిరవద్యా
మధురా వాకవితా యస్య సద్విశో బ్రాహ్మణో వాల్మీకిరితి యావత్.
యస్య సతథోక్తః యస్య సంబంధినా హాసంబీజేన వాసితాయాం ద్విజస్య

రసనాయాం కవితా జాతా స ఇత్యన్యయో విగ్రహవాక్యస్య తోద్యః
 ఏవం పూర్వవాక్యేద్యపి ఉక్తార్థేషు ప్రమాణశ్లోకాన్నిభామి. యస్య ప్రహ
 దాద్రుహ్మపి బ్రహ్మత్వమగమత్పురా కంభుత్పంభుత్వమాపన్నశ్శక్తశ్శక్రత్వ
 మాగతః జప్త్యా యక్షేతతాం ప్రాప్తః మతేః పంజరీత్రమం జప్త్యా బృహ
 స్పతిస్సమ్యగ్గ్రియగ్రీవస్య వంజకంహయగ్రీవప్రహదేవ వాచస్పత్యమవాప్త
 వాక్. లభ్యోపదేశం గిరిశాస్సేనాపత్యం గతో సహః సర్వక్షత్రవధం
 చక్రే గామత్పాస్య జపాస్మినే రాజా బభూవ. సత్యేషాం శకాంశోస్య
 ప్రభావతః సూర్యదైవస్వదాం ప్రాప్తే లభ్యేదం బ్రహ్మణోంతికాత్.
 భగ్నగంజ - తి ష్వానిం యదాసి గతివాక్ భరిమం. దర్శార్థకామమోక్షా
 జాంబవతే న హామిమిహ నారదపురాణే నాదేనోక్తత్యాత్. న
 చేదం ప్రణవమాహాత్మ్యం కంఠం పంజామాహాత్మ్యమిహి వాచ్యం. దదర్శాగ్ని
 పరిణం పంజరీద్యహతి. తత్రైవోక్తజ్యేన ఏతత్పూర్వకత్యాత్పంజర
 స్వేతి ఏవాద్యశబ్దైశ్చపత్యైదేవ హాసాంబీజజపవిష్ణుశానాం పురుషజాం
 జప్త్యా సూర్యగ్రీవస్య క్రిత్యతాక ఇవ భాంతిత్యాహ హాసాంబీజపనాకీర్తి
 పతాః ఇతి హాసాంబీజమూర్తా రసనా ఇతి మధ్యమపదలోపః తా ఏవకీర్తి
 పతాకా యస్య స తిథోక్తః. శాద్యతైర్భక్తైర్భగవత్కీర్తేర్వ్యవస్థాప్యమాణ
 త్యాదితీ భావః. కించ యే ఏతద్వీజజపానికాస్తేషాం భగవత్సాక్షాత్కా
 గోపి నులభ ఇత్యాహ హాసామనూదయ ఇతి. హాసాంబీజమనుసృత్య
 ఉదయ ఆవిగ్భాహో యస్య స తథోక్తః. (తీర్తి) ||౨౦౬||

శ్లో॥ హ్నాంబీజసాధో హ్నాంబీజనాథో హ్నాంబీజసన్నతః
 హ్నాంబీజాంకూరదాకారో హ్నాంబీజాంతర్గతాఖిలః

ఇవమేవ బీజ. భగవతః ప్రియం భగవతోత్త్రేవ విహాగాదిత్యాహ
 హాసాంబీజ ఇతి. హాసాంబీజమేవ సాధం యస్య స తథోక్తః. హాసాంబీజ
 రూప ఇత్యనేన హ్నాంబీజమస్య శరీమిత్కుక్కుమహ తు సాధమిత్యర్థభే
 దా న్న పునఃకీ. ఏతద్వీజస్యామేవాధిపతిత్యాహ హ్నాంబీజనాథ
 ఇతి. అశ్వినాముమిదం బీజ. స్తోత్రిత్యాహ హ్నాంబీజసన్నత ఇతి

ఏతద్బీజస్య సప్రాణత్వాత్ స్తుతియపపద్యత ఇతి త్థేయం కించ భగవానయం ప్రళయే సర్వమపీదం జగదస్మిక్ బీజే ఉపసంహృత్య తచ్చ బీజం తదంకుర భూశి ఆత్మ శ్చ ససంహృత్య స్వయమేవావీచ్యతే ఇత్యాహ హాసామితి. హాసాంబీజస్య అంకురః అంకురః స ఇవాచరక్ అంకురః ఆకాశో యస్య స తథోక్త. హవ్సంబీజస్యాంతర్గతమఖిలం యస్య స తథోక్త శ్చ బీజాంకుర జాతే సతి తద్బీజాంతస్మిన్నంకురేంతగ్భవ లీతి ప్రత్యక్షం. తద్వత్ హాసాంబీజరూపాద్బీజాధ్యయ గీవశరీగరూపాంకురగో జాతః తస్మిన్నేవ శరీరపరితే చేత్సుక్తమితి బోధ్యమ్. స చ హాసాంబీజేఫలవిశ్చ్య సేవాస్య పురుషిర్జితి వాచ్యం తత్ర ఫలత్వేన అత్రాంకురత్వేన చ వచనేన భేదాత్. వస్తుతస్తు హాసాంబీజజసక్యతాం గతిః రక్షక ఇత్యర్థముక్త్యా హాసాంబీజగమ్య ఇత్యర్థవచనే స యోప దోష ఇతి బోధ్యమ్. (పంచ)

శ్లో॥ హాసంబీజగర్భోహాసంబీజోచ్చారోహాసంబీజవాచ్యమిత్
హాసంబీజవాచ్యోహాసంబీజావిషయోహాసంబ్ధునూదయః

హాసాంబీజాంకురవాచారా ఇత్య నేన ధ్వనితమగ్గం స్ఫుటమా హాసాంబీజగర్భ ఇతి. హవ్సంబీజం గర్భో యస్య స తథోక్తః. యద్వా హాసాంబీజమేవ గర్భో యస్య సః హాసాంబీజే సర్వం స్థితమితి ప్రాగుక్తం భగవాన్ హి విశ్వంభిః ఆతః భగవత్కుక్షౌ సర్వం జగత్ స్థితమ్యమ్ నేన హాసాంబీజమేవ భగవతః కక్షిరిత్యుక్తమ్. హాసాంబీజస్య భగవద్గర్భ గత్యమేవాహ హాసాంబీజోచ్చార ఇతి. హాసాంబీజస్యోచ్చారో ఉచ్చారణం యస్మాత్స తథోక్తః. భగవద్గర్భే బీజస్యావిద్యమాన్యై కథం తస్మాత్తద్బీజ జస్యోదయస్సాస్యత్. సత్కార్యవానిమతేన హ్యుద్యమై జాయతే. మృది నూత్నరూపేణ వర్తమానమేవ ఘటః కలాలాదిపాజ్జాయతే బీజే నూత్న రూపేణ వర్తమాన ఏవాంకురగో జాయశి. తద్వ్యతిభావః. వస్తుతస్తు సగోపి శబ్దః ఉచ్చారణాత్పాక్ మనసి వర్తతమేవ. సహి మనసా శబ్దమనన సుధాయ శక్తిరపి వాచాపదతి ఇతి బోధ్యమ్ అథవా నారాయణాశ్రిత ప్రాణగాయోగ్నికాశాదేవ శబ్దస్యోత్పత్తిరితి కృత్వా ప్రకృతీవసమపి నారా

యశ్చేదైవోచ్చార్యత ఇతి త్థేయమ్. నను భగవానపి వయమివ హాసాంబీజం
 కేవలం వదతి ఉత అర్థం విదిత్వా వదతీత్యుత ఆహ హాసాంబీజవాచ్యవిదితి.
 స ఏక ఏవ తదిదం జానాతి సతస్యే ఇతి భావః. తత్ర హేతు మాహ
 హాసాంబీజవాచ్య ఇతి. భగవానేన తస్మాద్ధ్యః. అతస్యయమేవాత్మానం
 వేద, న హ్యేవే వయం భగవంతం వేదితుమిశ్యహే తస్య మనోవాగగోచర
 త్వాత్. యది మన్యసే సువేదేతి దభ్రమేవాపి మానమితి శ్రుతేశ్చేతి
 భావః. నను హ్యమితి బీజస్యాపి వాగాత్మకస్యేన వాచామగోచర
 బ్రహ్మాణి కర్షణ తస్మాదే ప్రవృత్తిరతి శంకాయామాహ హాసాంబీజవిష
 యఇతి. అయం భావః సమాధ్యతో బ్రహ్మ న బోధయంత్యేవ, యే శేపి
 శబ్దః సమాధ్యదశాయా శబ్దానామేవాభావాత్ వ్యవహారతో బ్రహ్మతత్
 సల చిత్ ఆనందః ఏవ హాసామే ఆత్మా నారాయణ ఇత్యాదయః మిథ్యా
 వస్తుబోధ కాశ్చ్యోః సమాత్మానంబోధయంత్యేవ. దేవదత్తాశబ్దానాం
 దేవదత్తాదివ్యక్తిభోధకత్వం యథా వ్యవహారికత్వం తద్వద్రుప్తమృదిశబ్దానా
 మపి బ్రహ్మబోధకత్వం వ్యవహారికత్వమేవ. ఇయం చ కల్పనా న జీవ
 కృతా కింతు శ్రుతిశ్చైతేతి బ్రహ్మాణి బోధ్యత్వంతత్సదాదిశబ్దేషు భోధకత్వం
 చేత్యుగ్రయం వ్యవహారికత్వమేవేతి నిర్ణయః. తస్మాత్ హాసాంబీజమపి
 న్యవహారతః సహమాత్మానం బోధయతి సమాధ్యస్తు తత్ర నాస్యేవాస్య
 ప్రచార ఇతి భావః. ఆధాయం మనుష్యశేనైవాభివృద్ధిం నీత ఇత్యాహ
 హాసాసమృత్తాదయ ఇతిహావసమితిమనుషావసమృత్తతస్యోదయోభివృద్ధిరన్య
 స్మాత్సత్తీక్షణః చతుర్ముఖ నారదాదిగురుశిష్యవరంపరావ్రవర్తకత్వాదితి
 భావః. (పట్) || ౨౦౦ ||

శ్లో॥ హాసాంబీజపాఠం సికజిహ్వసింహాగునసితః
 హాసాంబీజయుక్తప్రణవోద్గీఢో హాసాంబీజవై భవః

అతఏవాస్య ఏతద్బీజజపకర్మషు పక్షపాత ఇత్యాహ హాసామితి
 హాసాంబీజపాఠం సికాయా జిహ్వ భక్తానాం రసనా నైవ సింహాసనం
 తస్మిన్ స్థితిః. అధ్యాసేనతుంగవక్త్రవిలసజ్జిహ్వగ్రసింహాసనాదాచారా

అతి సంకల్పకాశోవయః యథా ఓమిత్యస్యాప్రదతా తథాస్యాపీత్యాహ
హాస్సాంబీజయుక్త ప్రణవోద్గీధ ఇతి, హాస్సాంబీజయుక్తః ప్రణవః హాస్సాంబీజ
ప్రణవః ఓం హాస్సామిత్యయమిత్యర్థః ఉద్గీఢో మంత్రవిశేషో యస్య స
తథోక్తః అస్య బీజస్యేదం చ ప్రాగుక్తం వైభవం మహిమా యస్మాత్స
తథోక్తః. (ప్రతి) || ౨౦౯ ||

శ్లో॥ హాస్సాంబీజవైభవమయో హాస్సాంబీజమృతలగ్నకః
హాస్సాంబీజవర్మితాకారగోస్తా హాస్సాంబీజవర్మితః || ౨౧౦ ||

శబ్ద వైభవం భగవాన్సేవేష్వాహ హాస్సాంబీజవైభవమయ ఇతి
స్వాప్తే మయన్ ఈశ్వరకర్తృవ శబ్దస్య సత్త్వికత్వాత్ప్రవృజసిస్థాకత్తిరిపీ
శ్వరాత్మితేవేతి భావః. ఏతిద్వీతేన భక్తేభ్యోమృతమయమేవ దాపయతి
త్వాహ హాస్సాంబీజమృతలగ్నక ఇతి. హాస్సాంబీజస్య అమృతస్య చ లగ్నకః
ప్రతిభూః యథా ప్రతిభూయత్యుద్ధాతవర్ణే సంగమయతి తద్వత్ప్రాణా
బీజం కార్యమమృతం చ భగవాన్యమేవ సంగమయతి అంత్యామీ అయ
మీశ్వరః పురుషో హాస్సాంబీజజపే ప్రాయిత్యా శేన పురుషాయామృతం
దాపయతీత్యర్థః. స చ కారణాదేవ కార్యం భవతీతి సంయోజక స్వా
నర్థక్యం దాత్యం కులాశనవినాసి మృత్తికాతో ఘటజ నెనప్రపంగాతో వస్తు
తస్మై న విద్యతే మృతం మృతిర్వస్య స అచ్యుతో జీవః. ఆగో నిత్య త్వా
శ్వతో ౨యం పుగాణ ఇతి శ్రవణాత్. బుధస్థానియో మోక్షః ఉత్త
మగ్ధస్థానియం బీజం అధమగ్ధస్థానియో జీవః, యథా ప్రతిభూయత్యుద్ధాతవర్ణే
సంగమయ్య అధమగ్ధాయోత్తమగ్ధే బుధం దాపయతి తన్నిర్వృజతేహ
సంగమయ్య భగవానయం బీజేన జీవాయ మోక్షం దాపయతీతి భావః ఆత్ర
అమృతం జలం బీజజలయోస్సంయోజకః కృషీవహనితిధ్వన్యతే. హాస్సాంబీజ
జపకృతా మివ కక్కుతకవచానామపి రక్షక ఏవాయమిత్యాహ హాస్సాంబీజ
వర్మితాకారగోస్తేతి. హాస్సామితి బీజేన అంగన్యాసం కన్యాసం చ ఘో
శగ్గోతి తేజః రక్షకః, హాస్సాంబీజైతద్వర్మితః. శవచిత్ర ఆకాశోయేషం

తేమం గోప్రేత్యక్షురార్థః స్వయమపి తాదృశ ఏవేత్యాహ హస్సాంబీజవర్మిత
ఇతి. శంఖచక్రాదిధారణవద్భగవతోపి కవచధారణమావశ్యకమేవ తచ్చ
హస్సాంబీజైః క్రియత ఇతి భావః. యద్వా యస్తథా హస్సాంబీజవర్మితస్స
పురుషస్సాక్షాద్భగవానేవేతి భావః, మంత్ర మూర్త్యైర్భగవన్మయత్వాదితి
తత్త్వమ్. (చత్వారి) ||౨౨౦||

శ్లో॥ హస్సాంబీజోక్తాత్మజీవైశ్చో హస్సాంబీజార్థోపదేశకః
హస్సాంబీజతత్త్వహృదయో హస్సాంబీజార్థమయాకృతిః

అథతద్బీజార్థమాహ హస్సాంబీజేనోక్త మాత్మజీవైశ్చ క్యం బ్రహ్మజీవా
భేదః యస్య స తథోక్తః. యదీయమిదం బీజం తత్త్వమస్యాదివాక్యచక్రా
మహంసాదిమంత్రవచ్చ జీవబ్రహ్మైశ్చ క్యం బ్రూతే. తిథా హి హాకారో
ః పువాచీ సకారో వాయువాచకో లక్షణయా ప్రాణవాాయుభృద్జీవవాచీ
ఔషమ్యవాచీ ఔకారః ఉభయోరైశ్చ లక్షణయా బోధయతి హస్సాంబీ
నిష్పన్న శబ్దః అస్య చ సువిభక్తా సోరమి అమిపూర్వరూపే చ కృతే హస్సాంబీ
ఇతి భవతి. నన్వయమర్థః కథం జ్ఞాత ఇత్యత ఆహ హస్సాంబీజార్థోపదేశక
ఇతి. అంతర్యామి భగవానయం హృదాయమర్థముపదిష్టవానిత్యర్థః యద్వా
పిష్టుర్బ్రహ్మణేఽముమర్థమపదతో స శివాయేత్యేవం పరంపరయా ప్రాప్తోయ
మర్థః ప్రథమోపదేష్టా తు భగవానేవేతి భావః. నను భగవతాపి కథం
జ్ఞాతోయమర్థ ఇత్యత ఆహ హస్సాంబీజతత్త్వహృదయ ఇతి. హస్సాంబీజస్య
తత్త్వం యాధార్థ్యం బ్రహ్మైతి యావత్. హృదయం యస్య స తథోక్తః
బ్రహ్మణా భగవతా బ్రహ్మ కథం దుర్జ్ఞేయం స్యాన్న కథమపీత్యర్థః అతస్మి
జ్ఞేయ ఏవాయమర్థో భగవతేతి భావః. కించ హస్సాంబీజార్థమయాకృతిః
హస్సాంబీజస్యార్థో బ్రహ్మ తన్మయ ఆకృతిర్యస్య స తథోక్తః. హయగ్రీ
వస్య హృదయమేవ స బ్రహ్మ కిం త్యాకృతిరపి బ్రహ్మగందమయత్వాత్తస్య
ఇతి భావః. (చత్వారి) ||౨౨౧||

శ్లో॥ హ్సంబీజలతికాభూతహీరాలింగనమంగళః

హీరామకృతసాహస్రనామపద్మసజాధరః

౨౨౨॥

న కేవలం భగవత ఆకార ఏవ హ్సంబీజం కుర భూతః కింతు లక్ష్మ్య ఆపి లక్ష్మీనారాయణయోర్ద్వయోరపి బ్రహ్మదిత్యాహ హ్సామితి హ్సామితి బీజమేవ బీజం శిష్టరూపకం తస్య లతికాభూతాయాః లతా భూతాయాః హీరాయా లక్ష్మ్య ఆలింగనరూపం మంగళం శుభం యస్య స తథోక్తః. తాదృశలక్ష్మ్యలింగనేనాస్మాకం మంగళకర ఇతి చ ప్రతీయతే. విద్యాశక్త్యైవ భగవానస్మాకం క్షేమం కర్తుం క్షమతే న తు కేవలం ఉదాసీనత్వాద్భ్రష్టానైస్త్యేతి భావః. గ్రంథసమాప్తా మంగళవదనిర్దేశ శ్శుభావహ ఇతి జ్ఞేయమ్.

ఇతి సమాప్తం సహస్రమ్.

ఏవం స్వకృతం నామ పద్మ సహస్రం కృపయా భగవతా గృహీత మిత్యాహ హీరామేతి. హీః లజ్జా బ్రహ్మాండపురాణాదిగత విష్ణుసహస్ర నామాదినర్వోత్తమకస్తుదర్శనాత్. స్వకృత సహస్రనామకస్యాతద్విధత్వా చేతి భావః. తద్వ్యక్త స రామేణ కవినా కృతాయాః సహస్రమేవ సాహస్రం నామాన్యేవ పద్మాని నామాని పద్మానీవేతి వా తేషాం స్రజాయా మాలాయాః ధరః ధరా. హీణజనత్రాణస్య స్వకార్యత్వాదితి భావః.

శ్లో॥ హృద్యైతన్నామసాహస్రపాతకప్రత్యస్తృదః

హృత్పద్మశాశ్వతావాసతుష్టరామనమీడితః ॥౨౨౩॥

అథ ఫలస్తుతిమాహ హృద్యేతి. హృద్యస్య ఏతస్య నామసాహస్రస్య నామ్నాం సహస్రస్య పాతకేభ్యః పాతకర్తుభ్యః పాతకారయిత్వభ్యః

ప్రత్యం దత్తం సత్ శాశ్వతం పదం పరమపదం యేన స తథోక్తః. అథ
కవిస్సాన్నిధిలక్షితం క్యంగ్యమర్యాదయా బృవాణస్తేతి. హృత్పద్మే శాశ్వతేన
సిరేణావాసేన భగవన్నివాసేన తుష్టేన రామేణ సహ్యగీడితః సుఖః రామస్య
హృదయే సదాపి భగవానేనం నివసత్వీతి ప్రార్థనా వ్యజ్ఞాన్య. ||౨౨౩||

ఇతి బెల్లంకొండోపనామక రామరాయకృత
శ్రీహయగ్రీవభగవద్ధకారాది సహస్రనామావళివ్యాఖ్యా
శ్రీ హయగ్రీవార్పణమస్తు
క్రొధిసంవత్సర కార్తిక కృష్ణపక్షే లిఖతేయం
దత్తా చ శ్రీ హయగ్రీవ పరబ్రహ్మణే
శ్రీ శ్రీ శ్రీ

నవ్యభారతీప్రింటింగ్ ప్రిస్

ఫోటోప్రింటింగ్స్ అండ్ బుక్ బైండింగ్స్

నరసరావు పేట.

శ్రీమతే హయగ్రీవాయ నమః

హయగ్రీవ నవరత్నస్తోత్రం, సవ్యాఖ్యా:

శ్లో. ఓం జగదలక్ష్మిత మహోమయ సన్నఖాంశుం
నక్షత్రపూజిత సహస్ర దళాంఘ్రియుగ్మమ్,
మోదావహాదికమతాయిత గుచ్ఛదేశం
లక్ష్మీహయానన మహం శరణం ప్రపద్యే.

వ్యా. అథ రామో నామకవిః స్వాశీష్ట శ్రీ హయగ్రీవ
దేవతాం నవభిః శ్లోకైః పంచద్యమానః తస్మయగతైః
ఓంకారాభిః షడ్వింశత్యక్షరైః చరమేణాంకారేణ చ తస్మాత్త్ర
దేవతాయాః సఖాదికీరీటాంతా న్యుగాని కల్పయత్వా తాంచ
కల్పవాం వ్యంగ్యమర్యాదయా భాసయన్ శ్రీ హయగ్రీవ
వ్రత్యంగః పర్ణసం సంక్షేపేణ విధత్తే ఓమిత్యాదిభిః :- ఓంకార
లక్ష్మిత మహోమయ సన్నఖాంశుం ఓంకారేణ ఓమిత్యక్షరేణ
'వర్ణాక్షర ఇతికారః, లక్ష్మితం = లక్షణయా ప్రతిపాదితం,
అసిద్ధేశ్వర్య హ్రమాణః సాక్షాన్నిర్దేశాసంభవా దితిభావః
మహాః = తేజః చైతన్య మిత్యర్థః బ్రహ్మేతి యావత్, తస్య
వికారాః తస్మయాః. వికారార్థే మయత్' నిష్కారస్య
బ్రహ్మణః వికారాసంభవాత్ ఉక్తేష్యేత్యం ఓంకారలక్ష్మిత
మహోమయా ఇవ స్థితా ఇత్యర్థః సంతః = ప్రశస్తాః అప్రా
కృతత్వాన్నిత్యా ఇతివా, సఖాః అంశః = సూక్ష్మకిరణ ఇవ
అంశుశబ్దస్య తత్రైవ రూఢత్వాత్. యస్య తంతథోక్తమ్. అంశవ

ఇవేత్యుచమా. అనేన కుంకారస్థానీయా నఖా ఇతి గమ్యతే. తథానక్షత్రపూజిత సహస్రదళాంఘ్రియశ్శం. నక్షత్రైః నిగీర్ణాతిశయోక్త్యాజేవతామసుతైః పూజితం=అస్థితం. యుక్త మితియావత్. సహస్రదళయోః చ్ఛయోరివ అంఘ్ర్యూః చరణయోః, యుగం = ద్వయం యుగ్యతం తథోక్తమ్. అనేన నకారస్థానీయ మంఘ్రియుమితిసూచ్యతే. ఏవముత్తరత్రాపి మోకారాఽస్థానీయం గుల్ఫానిక మవగమ్యత ఇతి ఊహ్యమ్. మోదావహాది కమతాయిత గుల్ఫదేశం, మోదావహః = అతి సుందరత్వాత్ సంతోషకారీ ఆదికమతాయితః = ఆదికూర్మ ఇవాచరితః గుల్ఫదేశః యస్యతం తథోక్తం ఉపమా. లక్ష్మీ హయాననం = లక్ష్మీయుక్తం హయగ్రీవం అహం శరణం ప్రపద్యే=ప్రార్థామి. ప్రజాయాం పితృరపి మాత్రైవ వగ్నుత రేతి న్యాయాత్ ఆదా లక్ష్మీ రేవ ప్రవత్తకేతి లక్ష్మీవిశిష్టత్వ నిర్దేశః. విశేష్యస్య విశేషణజ్ఞానాధీనతయా విశేష్యజ్ఞానా దాదావేవ యథా విశేషణజ్ఞాన మావశ్యకం తద్వద్ధయగ్రీవ ప్రవత్తే రాదా వేవ లక్ష్మీప్రవత్తిరావశ్యకేతి భావః॥ ౧

శ్లో. భద్ర స్మరేషుధి విలాసమనోజ్ఞ జంఘం

గన్ధద్విపామలశిరోరుచిహారి జానుమ్,

వశ్యామరాసితకటాక్షరమార్చితోరుం

లక్ష్మీహయానన మహం శరణం ప్రపద్యే. ౨

వ్యా. భద్ర స్మరేషుధివిలాసమనోజ్ఞ జంఘం. భద్రే = మంగళకరే స్మరస్య = మన్మథస్య ఇషుధిః = తూణిరః తస్యేవ

విలాసః=విభ్రమః తేన మనోజ్ఞే=చనోహరే జంఘే యస్యతం
తథోక్తం. గవ్య ద్విపామల శిరోరుచి హరిహనుం గాః = సర్గః
గార్ణాస్వరేబలీవర్దే ఇత్సభిభావమ్ తత్రభవః గవ్యః దిగా
దిత్వాద్యత్ సచాసాద్విశః విరాజితః తస్యయత్ అమలం=
శ్వేతం శిరః=కుంభస్థలం తస్యరుచి హత ఇతి రుచిహరిణీ
జానునీయస్యతం తథోక్తం, వశ్యామరాసితకటాక్ష రమాన్వి
తోరు, వశ్యా అమరా యేషాంతే వశ్యామరాః అసితాః
కటాక్షాః యస్యాః తయా రమణూ అర్చితః=పూజితః అలంకృత
ఇతియావత్ ఊహః నామ ఇతిభావః యస్యతం తథోక్తం
కటాక్షలీలయైవ సర్వా వింద్రాపీ స్వశీకృతజాతీ లక్ష్మీః యస్య
వామోరు మధితిష్ఠతి త మిత్యర్థః అనేన సర్వజేహోత్తమత్వం
హయగ్రీవస్య వ్యజ్యతే.

శ్లో. తేజోఽంబుదాంబర విడంబీ నితంబబింబం

హర్యాశయద్యుతిభరస్పృగువారసాభిమ్,

యష్టిచ్ఛరన్మణి మయాభిధునీ వలీకం

లక్ష్మీహయానన మహం శరణం వ్రపద్యే!

3

వ్యా. తేజః=వ్యతిః శారదచంద్ర సంబుధీతిభావః,
హయగ్రీవస్య శ్వేతదుకూలధారిత్యా దితిభావః తద్యుక్తః
అంబుదః శారదచంద్రద్యుతి ప్రతిఫలిత స్వచ్ఛతరమేఘ
ఇత్సర్థః స ఇవ అంబరం=దుకూలం తద్విడంబతే=అనుకరోతి
ధత్తే ఇతియావత్. తేజోఽంబుదాంబర విడంబీ నితంబ బింబః=
కటిమండలం యస్యతం తేజోఽంబుదాంబరవిడంబీనితంబబింబం

తథాహరీణాం భేదానాం ఆశయః చిలయః జలాశయఇత్యర్థః,
 తస్యద్యుతిభరం స్పృశతీతి హర్యాశయ ద్యుతిభరస్పృక్
 చంద్రకాంత మణిమయ జలాశయతుల్య ఇత్యర్థః. యద్వా
 హారేః=సర్వస్య ఆశయే=హృదయే యః ద్యుతిభరః గర్వాతి
 శయః తంస్పృశతి హరతీతియావత్ తథోక్తా సర్వతుశ్యేత్యర్థః.
 రోమరాజిరితిభావః తయా ఉదారం. అథవా హః సర్పః
 అతిశయోక్త్యా రోమరాజిః తస్యాశయే గచ్ఛే మధ్యే ఇతి
 యావత్ యః ద్యుతిభరః=సుషమాతిశయః తంస్పృశతీతి
 తథోక్తః ఉదారః నాభిః యస్యతా. తథోక్తం, యద్వా
 హరా=విష్ణో ఆశయః=చిత్తం యస్యతస్యహర్యాశయస్య విధేః
 ద్యుతిభరం స్పృశతీతి తత్ స్పృక్ జహ్మ తేజస్సంత్రాస్తఇత్యర్థః
 భగవన్నాభినడనికేతనత్వా ద్విధే రితిభావః, స్వతశ్చేవోస్య
 నాభేః విధికాన్తిసంక్రమణేన అతిశ్వైత్యలాభా దనుగణా
 లంకారః అన్యత్ప్రయమ్. తథా యష్టిస్ఫురన్మణిమయూఖధురీ
 వలీకం. యష్టయః=హారా, యష్టిరండే హరిభేదే ఇతిరత్న
 మాలా. తత్ర స్ఫురతాంమణీనాం మయూఖానాం=అంశూనాం
 ధూయః=లహర్యః వలీమ=భంగీత్రయే యస్యతం తథోక్తం
 శేషాద్విభాషేతి జహుప్రేహా కః, వలీనాం స్ఫుటతరత్వేన
 తదన్తః కాంతినదీనాం ప్రసారః సులభ ఇతిభావః. 3

శ్లో. గ్రీవాలయంశురసభాస దురోజభాగం
 వాచామమార దునివత్ప్ర విశాలవత్సమ్,
 యక్షేశుత్న సజగుక్స నురత్నకంఠం
 లక్ష్మీహయానన మహం శరణం ప్రపద్యే.

వ్యా. గ్రీవామూం=కంఠే అలం=భూషణాని మాస్త్ర
మవ్యయం తేషాం అంశుసేస = కిరణపూరేణ భాసకా
ఉరోజభాగః = స్తనదేశః యస్యతం గ్రీవాలమంశుసభాస
దురోజభాగం, కింతాధరణరుచిః స్తనయోః ప్రసూతీత్యర్థః.
వాచావిదూరా = వాచామగోచరా వాచేతిఅబన్ధనః రుచిః
యస్యాస్స వాచావిదూరరుచిః శ్రీఃతియావత్ తస్యావత్స
ఇవ వాచా విదూర రుచివత్సః శ్రీఃత్వలాంచన మితియావత్
తద్యుక్తం విశాలవత్సం ఎత్తః యస్యతం వాచావిదూర
రుచివత్సం విశాలవత్సం యద్వాన్తమైకదేశే నామగ్రవాణాత్
వత్స ఇత్యేనైవ శ్రీవత్సార్థలాభః తస్య వాచావిదూర
రుచిరితి విశేషణం యక్షేశితత్వ సజగుప్స సురత్నకంఠం
యక్షేశస్య=కుబేరస్య నిధివతేతి భావః రక్షేషు సుజగుప్సం
సఘ్నణం న్వాసేక్షయా తేషాం న్యూత్వా దితిభావః చేతన
ధృష్టస్య ఘ్నణాయాః అచేతినే రక్షే చరోవః.. యథాహ
శ్రీహర్షః:— అథారివక్షేషు యదంఘ్రిశా ఘ్నణ ఇతి.
రత్నం=కౌస్తుభ నామః కంఠేయస్య తంతథోక్తమ్ ౪

శ్లో. విశ్వప్రపంచ రుగుదంచన చంచుబాహుం

ష్టపత్యుపేత కృపదార్థరు గర్థచక్రమ్,

వేదాస్తసద్రసజహస్తహంసశంఖం

లక్ష్మీహయనసమహం శరణం ప్రపద్యే.

౫

వ్యా. విశ్వప్రపంచ రుగుదంచన చంచుబాహుం
విశ్వస్య=సర్వస్య ప్రపంచస్య రుచాం ఉదంచనేన=ఉల్లాసనేన

విత్తాః ఉదంచన చుంచవః బాహవః చత్వాః యస్యతం
 తథోక్తమ్. యద్బాహు రక్షిత స్సర్వోఽపి ప్రపంచః శోభా
 వాస్భవతి త మిత్యర్థః 'తేన విత్త ఇతి చుంచ ప్రవృత్తయః' యద్వా.
 యద్బాహవః కేయూరవలయాదిభిః సర్వమపి ప్రపంచం భాస
 యంతి త మిత్యర్థః అథవా రుక్ ప్రీతిః తథా చ యద్బాహవః
 సర్వస్యాపి ప్రపంచస్య స్వేషుప్రీతిం జనయన్తి సుందరత్వా
 దితి భావః తథా. స్థావరత్వ పేత కృశదార్థ రుగర్థ చక్రం. మేన =
 స్థావరదేన వ్రత్యు పేతం వశ్యాన్యతం కృ ఇతి పదం కృష్ణశబ్ద ఇతి
 యావత్ తస్య అర్థః అభిధేయ భూతం అగ్ని రిత్యర్థ స ఇవ రుగర్థం
 రుక్ = తేజ ఏవ అర్థః ధనం యస్య తత్ చక్రం సువర్చనం
 యస్యతం తథోక్తం వహ్న్న్య జ్వల సువర్చనధారిణ మిత్యర్థః,
 వేదాంత సద్రసజహంత గహంశంఖం వేదాంతేషు ఉపనిషత్సు
 సకావర్తమానః రసః శాంతరసః జలంచ త్రతజాయత ఇతి తజ్జః
 కమలమితి చ తాదృశం హస్తంగచ్ఛతి ప్రాప్నోతి తీహస్తః
 హంసః = క్షిప్రశేషః స ఇవ శంఖః యస్యతం తథోక్తం ఉపనిష
 త్సాసారగత శాంతరస జలజాతహస్త కమలగత హంసాయమాన
 శంఖ మిత్యర్థః అనేన వేదాంత వేద్యత్వం భగవతో గమ్యతే. ౫

శ్లో. మధ్వాది దైత్యరుధిరాప్తః సద్గతేతం

హ్యస్తక్మభావన సకంకణంజహస్తమ్,

మేధానుధాంబుధిజ ఘన విశోభనోష్ఠం

లక్ష్మీహయానన మహా శరణం ప్రపద్యే.

౬

వ్యా. మధుః ఆదిః యేషాం తేషాం మధ్వాదీనాం
 దైత్యానాం కైటభాదీనాం రాక్షసానాం సంబంధిః దుధిరస్య

అప్ర్యా=ప్రాప్త్యాహేతునా లసంత్యా=అతిశయేన స్ఫురంత్యా
 గదయా=కౌమోదక్యా ఇతంప్రాప్తం సేవిత మితియాచత్.
 అరాతిగణశోణిత కర్ణమితగదాధారిణమిత్యర్థః, మధ్యాక్షిదైత్య
 రుధిరాప్తలసద్గజేతం. తథా హిః ప్రసిద్ధా అన్తర్ముఖావన
 సకంకణ కంఠమాస్తం అన్తర్ముఖాః=ప్రత్యే జ్యేష్ఠాః హృదయే
 భగవంతం ధ్యాయంతోవాతేషాం అవనే = రక్షణే విషయే
 సకంకణం ధృతఃకంకణం కంఠమిషమాస్తః యస్యతం తథోక్తం.
 అన్తర్ముఖానహ మవామితి ధృతదీక్షోబంధ ఇవసమణీవలయః
 తస్యహస్తః భాతీతిభావః శంఖచక్రగదా ధారిహస్తత్రయం
 ఏకస్తులభయదానోద్యత ఇతితత్త్వం. మేధాసుధాంబుధిజఘేన
 విశోధనోష్ఠం మేధావసుధా తస్యా అంబుధౌ భగవద్రూపే
 ఇతిభావః జేన=జాతేన ఘేనేన=దిండిరేణ విశోధనః=విశేషేణ
 శుభః ఓవః=అధరః యస్యతం తథోక్తమ్.

శ్లో. ధాన్తగ్వనస్ఫురిత కుండవిభేదస్తం

ద్రస్యీశవాగమృత కీర్తి వటిరసాలమ్,

జ్ఞాన్తర్వక్సురభిత శ్రుతిలోలనాసం

లక్ష్మీహయానన మహం శరణం త్రవద్యే.

2

వ్యా. ధాన్తగ్వనస్ఫురితకుండ విభేదస్తం. ధా=బుద్ధిః
 గ్రహణధారణ త్తమా ప్రజ్ఞేతి యాచత్ సైవస్త్రీ తస్యా
 అన్తర్వనే = ఉద్యానవనే స్ఫురితాః వికసితాః కుందా ఇవ
 మాఘృకుసుమానీవ స్థితాః పభేవాః అభేవాః ఏకాకారేణ
 ద్రవీయమానా ఇత్యర్థః. రంధ్రరాహిత్యాదితిభావః దన్తాః

యస్యతం తథోక్తం. క్రస్పీశవాగమృత కీర్తి పటీరసాలం,
 క్రస్పీశస్య = కమ్పద్ధ్య వాగమృతస్య సంబంధినీ కీర్తికటివ
 యశః పతాకే రసాలా = జహ్వ యస్యశం తథోక్తం రసాలా
 మార్జికా దూర్వా జహ్వ ఇతి ర్నమాలా భగవద్విన
 వదనస్య అంతర సాధారణస్య వాగమృతస్య సావ్యభామా
 యినిస్య కీర్తిపతాకే తజ్జన్య భాతశ్శ్లోః. జ్ఞ త్వః సుభిత
 శ్రుతిలోలనాసం జాన నీతిజ్ఞాః విద్వాంసః తేహం అన్తః = మన
 వవ వసీ = అన్వనం సురభితా యాభిస్తాభిః శ్రుతిభిః శ్వాస
 రూపాదిభిః లాలా = చంచలా నానా యస్యశం = తథోక్తం.
 అనేన శ్రుతీనాం పుష్పత్వం గమ్యతే. 2

శ్లో. క్రజ్ఞాన సింధుః చరాప్త దరశ్రుతీంద్రం
 యజ్ఞశనావసచణారుణ నేత్రయుగ్మమ్,
 ఛన్మాతిగామృతమయాభిశాలః ఫాలం
 లక్ష్మీహయానన మహం శరణం ప్రపద్యే. 3

వ్యా. క్రజ్ఞాన సింధుః చరాప్త దరశ్రుతీంద్రం క్రజ్ఞాన
 సింధుః = చైతన్య సాగరః జ్ఞాన ఘన ఇతి యావత్, కచరాప్త
 దరశ్రుతిః కచరేణ = జలచరేణ మఃరేణేన యావత్
 కుండలాయితే నేతిభానః అప్తే = ప్రాప్తే దరాశ ఖావివ శ్రుతి
 శ్రోత్రేయస్యతం తథోక్తం. ఇంద్రః = చర మేశ్వరః ప్రయాణం
 విశేషణనమాసః తం తథోక్తం. అత్రసింధౌ ప్రళయసాగరే
 కచరే = మత్స్యసతారేణ అప్తా = అనీతాః దరశ్రుతయః =
 సోమకాసురాత్ భీతియక్తాః వేదాః తానాం ఇంద్రం ఈశ్వరం

శ్రుతి పరిబృథం శ్రుతి రక్షణంచేతి భావః ఇతి ప్రతీయతే.
 యజ్ఞశనావనచణాదుణ వద్మనేత్రం యజ్ఞశనావాం=దేవానాం
 ఇంద్రాదీనాం అవసేన=రక్షణేన విస్తే=అవసచణే తేన విత్త
 ఇతి చణవ్, అరుణే = మహాపురుషత్వా ద్రక్షరేఖాశాలినీ
 వద్మే ఇవనేత్రే యస్యతం తథోక్తమ్. అరుణేత్యనేన
 హయగ్రీవస్య నేత్రే మనాగ్రక్తే సతి దేవద్రోహిణః రాక్షసా
 భీతాః పలాయంత ఇతి ధ్వస్యతే అత ఏవ దేవరక్షాచణతా
 ప్రోక్తా సంగచ్ఛతే. ఛద్మాతిగా మృతమయూఖ విశాలసాలం
 ఛద్మాతిగాః నిష్కపటః నిష్కశంక ఇతి యావత్, అమృత
 మయూఖః = చంద్రః, స ఇవ విశాలం సాలం = లలాటస్థలం
 యస్యతం తథోక్తం కళంకేతు చంద్ర స్ఫుటచిత ఇవవర్తతే
 అతో న తస్య హయగ్రీవవదనాపమ్యం ఘటత ఇతి కృత్వా
 ఛద్మాతిగేత్యుక్తమ్.

శ్లో. స్వాధీనపద్మ మధుమత్త విశేషమాళిం

హర్దస్ఫురద్భగణ కైతవ రత్నకూటమ్,

ఓంకారవంజర వికార హరిప్రకాశం

లక్ష్మీహయానన మహా శరణం ప్రపద్యే.

౯

వ్యా. స్వాధీనే = చంద్రమేఘాది ప్రియైకసంకోచాద్య
 భావాదాత్మాధీనవికాసే ఇత్యర్థః. చక్రహంసాది స్వామ్యం
 తరా భావా దాత్మాధీన ఇతివా పూర్వాధేన్వవదం పద్మవాచి
 ఇదాసీన్తు భృంగవాచీతివివేకః. పద్మేనర్తమానేన మధునా =
 మకరందేన తత్పానేనేతి భావః. హేతునా మత్తః విశేషకం =
 చిత్రకంఠదివలిః = భ్రమరం యస్యతం స్వాధీనపద్మమిదం

తన్మధుమత్తో ద్విరే వశ్చాయ మిత్యర్థః అత్రముఖ సౌందర్య
యో రుపమేయయో రగ్రహణే పద్మమధునోరుపమానయో
ర్గ్రహణా దతిశయోక్తిః; అలిరివవిశేషక మిత్యనుక్తావై పరీత్య
నిర్దేశాత్ప్రతీపం. హర్దేన స్నేహేన హయగ్రీవస్యచంద్రమండల
గతత్వాత్ సక్షత్రాణాం చ చంద్రప్రియార్యా దితిభావః స్ఫు
రతో భగణస్య సక్షత్రపూగస్యకైతవేన మిషేణ రత్నకూటః
మణికిరీటం యస్యతం తథోక్తం భగవతి స్నేహేన సన్నిహితః
తారాగణ ఇవకూటో భాతీత్యర్థః. అత్ర రత్నకూటకైతవేన
భగణో భాతీత్యనుక్తావై పరీత్యనిర్దేశాత్ ప్రతీపభేదః యద్వా
హర్దస్ఫురన్భగణః కైతవరత్నకూటః మిథ్యాకిరీటం యస్యతం
అస్యకిరీటప్రధా మిధ్యేన కింతు తాత్కాలిక చంద్రబింబమేవే
దం అథవాసుమేరుశిఖరమేవేదం కథ మన్యథా అస్మిన్సానురా
గం భగణః స్ఫురేదితిభావః. మేరుశిఖరచారిత్యాద్భానాంతత్ర
హర్దమితిజ్ఞేయం. మణిగణస్థానేభగణనిర్దేశాత్ అతిశయోక్తిశ్చ
వ్యజ్యతే, తథా ఓంకారే ఏవమంజరే విహారో యస్యతం అత
ఏవహరి ర్విష్ణుః కీరశ్చ ఇతిప్రకాశః ప్రధానస్యతం ఓంకార
మంజరవిహారహరి ప్రకాశః ఏవం విధలక్ష్మీహయానన మహం
శరణం ప్రపద్యే.

ఇతి బెల్లంకొండ రామకవి కృతిషు

శ్రీహయగ్రీవ నవరత్న స్తుతిః

శాలివాహన శకే. ౧౮౨౫ తమే శ్రోధి

నిజశ్యామ శుద్ధ ౧౮ దినే కృతా

శ్రీహయగ్రీవార్చనమస్తు.

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

శ్రీ హయగ్రీవాష్టోత్తర శతనామస్తోత్రమ్ సవ్యాఖ్యానమ్.

శ్లో. హయగ్రీవో హరిర్హంసో హవ్యవాహముఖప్రభుః,
హవిస్తాతా హవిరోభీక్తా హవిర్దాతా హవిర్మయః. ౧

వ్యా. హరిహంసశబ్దౌ విష్ణువరాయా హరిశబ్దవాచ్యౌ
హంసశబ్దవాచ్యశ్చేత్యర్థః. హవ్యవాహముఖాదేవాః హవి
స్తాతేతి క్రతుసంరక్షకత్వాచ్ఛ్రి మహావిష్ణోః హవిరోభీక్తేతి
హవిరుద్దిశ్యేంద్రాది దేవతానాం విష్ణుమయద్వాదితిభావః, హవి
ర్దాతేతి యజమాన రూపఇత్యర్థః హవిర్మయః, 'ఛందోమయో
ముఖమయోఽఖిలదేవతాత్మేతి' భాగవతా న్ముఖమయ ఇత్యర్థః.

శ్లో. హవిర్ముఖసమాజాత్మా హవ్యవాహో హవిఃప్రియః
హవనాత్మా హవిర్హేతు ర్హవిఃపూతి ర్హవిఃఫలమ్. ౨

వ్యా. హవిర్ముఖసమాజాత్మా ఇంద్రాదినిఖిలదేవతా
రూపః హవ్యవాహో యజ్ఞపురుషః. హవిఃప్రియః హవిరివ
ప్రియంయస్యసః బ్రహ్మహవిరితిన్యాయేన స్వప్రియ యజ్ఞకర్త
వ్యతాయా స్నేహనైవ వ్రతిపాదితత్వాత్. హవనాత్మా హోమ
క్రియారూపః. హవిర్హేతుః యజ్ఞసాధన ద్రవ్యాదిరూపః, హవిః
పూతిః హవిసాంపూతిః పవిత్రతా యస్మాత్సః హవిఃఫలం
ప్రాప్యత్వాదితిభావః.

శ్లో. హంసవాహముఖోద్భూతో హంసప్రాణో హతాగురః,
హతభక్తాశయధ్వాన్తో హతహేయో హతాశివః. 3

వ్యా. హంసవాహోబ్రహ్మ హంసానాం జ్ఞానినాం
ప్రాణః ప్రాణవత్ప్రియః హతాసురా మధుకైః భాదయోయే
నన హతాసురః హతహేయః నిరవద్యః హతాశివః నిరస్తభక్తా
మంగళః.

శ్లో. హరిమణ్డలమధ్యస్తో హరిమధ్యో హరిప్రియః

హరివక్త్రో హరియశా హరిశాయీ హరీశ్వరః.

వ్యా. హరిమణ్డలం చంద్రబింబం హరిమధ్య స్సింహ
మధ్యతుల్యమధ్య దేశః హరిప్రియః ఇంద్రప్రియః. దానవాంత
కత్వాదితిభావః హరివక్త్రః చంద్రముఖః. హరియశాః=చంద్ర
తుల్యకీర్తిః యద్వాహత్యాశ్రిత సంసారమితి హరియస్యసః.
హరిశాయీ శేషశయనః హరీశ్వరః హరిణామింద్రయమానిల
చంద్రార్ధాణా మిశ్వరః ప్రభుః సర్వేంద్ర సంకర్షణ పూహ
రూపత్వాదితిభావః. అథవా హరిణా మశ్వానాం ఈశ్వర
ఇత్యర్థః యద్వా హరిశ్చసావీశ్వరశ్చ హరీశ్వరః విష్ణుశివ
విగ్రహైత్యర్థః.

శ్లో. హరిత్పతి ర్హరిన్మూర్తి ర్హరిణాంబర ధారయః,

హరిత్కూలంకషరుచి ర్హరిణీహృదయంగమః.

వ్యా. హరితాంధశాంపతి స్సూర్యరూపఇత్యర్థః హరి
న్మూర్తిః దిగ్రూపః హరిణాంబరధారయః శ్వేతవసనధారి హరి
త్కూలంకషరుచిః దిగంతవ్యాపిదీప్తిః హరిణీశ్రీః హరిణీతుహరేః
వత్సితీగోళాత్.

శ్లో. హరికృతమహావేదో హరిణాంకాయుతద్యుతిః

హరిప్రభో హరిమయో హర్యక్షో హరిపుంగవః.

వ్యా. హరికృతః=వాహీకృతః మహాన్వేదః యేనసః
 ఘండోమయగదుడ వాహనఇత్యర్థః, హరిణాంకా శృండ్రాః
 హరిప్రభః హవ్యోస్సూర్యచంద్రయోః ప్రభాయస్సాత్మనః హరి
 మయః చంద్రరూపః, హర్యక్షః=సూర్యచంద్రనయనః హరి
 పుంగవః=సింహశ్రేష్ఠః సృసింహరూపఇత్యర్థః యద్వా హరతీతి
 హరిః పుమాన్ గౌరివపుంగవః ఆశ్రితదుఃఖహరః పురుషోత్తమ
 ఇత్యర్థః. ౬

శ్లో. హరినాసాసముద్భూత సామవేదో హతోపమః,
 హరినక్షత్రసంజాతో హరిణాక్షీదృశార్చితః. ౭

వ్యా. హరే రశ్వస్యనానేవనాసా తస్యాస్సకాశాత్సము
 ద్భూతః సామవేదోయస్యసః, హతోపమః అనుపమః హరి
 నక్షత్రం శ్రవణం 'శ్రవణే శ్రావణే మాసిజాతో హయశిరా
 హరిః' ఇతిస్మరణాత్, హరిణాక్షీణాం దివ్యాంగనానాం
 దృశాభిదృగ్భి రర్చితః. ౮

శ్లో. హరిమహాళిమణిశ్రేణీ నీరాజితవదాంబుజః,
 హరిహీరగురాహార తుషారస్మేరభాగురః. ౯

వ్యా. హరేరింద్రస్య ఉపలక్షణమిదం దిక్పాలకానాం
 హరిశృండ్రః వజ్రం నురాహార=స్పృధా తుషారం హిమం. ౧౦

శ్లో. హరివాహక రాభోరు ర్హరిచూడసమీడితః,
 హరిశత్రుహరాంభోజ చక్రాంకితపదద్వయః. ౧౧

వ్యా. హరివాహః ఐరావతః హరిచూడ శృండ్రశేఖరః
 హరిశత్రుం వజ్రాయుధమ్. ౧౨

14 హయగ్రీవాస్తోత్ర శతనామ స్తుతిః, సవ్యాఖ్యా.

శ్లో. హరిణాంక ప్రభాసారవటీర పరిచర్చితః,
హరిణోపలభూమీ భృత్ప్రత్యర్థిశుభవిగ్రహః. ౧౦

వ్యా. హరిణాంక ప్రభా జ్యోతస్ని తస్యా ఇవ సారో
యస్య తేన వటీరేణ చందనేన ప్రభాయా స్సారభూతేనేతివా
హరిణోపలభూమీభృత్ వజ్రమణివర్వతః. ౧౦

శ్లో. హవిర్ధానీవయః పూరసారడిండిరపాండురః,
హవిర్భుజమహీజాత సుమమాలాదృగంచలః. ౧౧

వ్యా. హవిర్ధానీకామధేనుఃతస్యావయః పూరస్యసారః
స్థిరాంశః నవనీతం తత్తుల్యేన డిండిరేణ పాండురః అతీవశుభ్రః
హవిర్భుజమహీజాతః కల్పద్రుమః తస్య సుమమాలేవ దృగంచ
లాని కటాక్షౌ యస్య సతథోక్తః. ౧౧

శ్లో. హరిచందనలిప్తాంగో హంసకాలంకృతాంఘ్రికః
హసితాపహృతారౌఘశోక సాగరసంప్లవః. ౧౨

వ్యా. హరిచందనం కర్పూరరజః హంసకైర్నూపురైః.

శ్లో. హర్యక్షవిక్రమో హస్తిగమనో హస్తిరక్షణః,
హస్తికుంభోల్లసజ్జానుర్హవ విష్ణురితేక్షణః. ౧౩

వ్యా. హర్యక్షస్య నృసింహస్యేవ విక్రమాయస్యనః
హస్తిరక్షణః గజేంద్రరక్షకః. ౧౩

శ్లో. హస్తవంకజకింబల్క శంఖవిద్యోతితాంబరః,
హరిశత్రుప్రాణపాతజ్వలితారి ధనంజయః. ౧౪

వ్యా. హస్తేపంకజతుల్యేనకింజల్కుతుల్యేన శంఖేన
హరిశత్రూణాం ఇంద్రాదీణాం ప్రాణవాతై ర్జ్వలితః హరిధనం
జయః చక్రకాగ్నిర్యస్యః. ౧౪

శ్లో. హరితశ్వేతకంజాతవదనో హరిణాలకః,

హరిభూబీజసంపూత హవిర్భుక్సాత్కృతశుశచిః. ౧౫

వ్యా. హరితం వికసితం హరిణాలకః శ్వేతచికురః
హరిభూబేజైః మదనబీజైః క్లింక్తారైః సంపూతం అభిమంత్రితం
హవిర్భుతం భుజంతీతి హవిర్భుజః తత్ సాత్కృతాః శేభ్యో
దత్తా ఇత్యర్థః శ్రుతయః యేనసః. ౧౬

శ్లో. హరిప్రియాకు చోద్భృష్టవామవక్షో హసన్ముఖః,

హరిణోవలసోరాభి రామవక్షస్థలోజ్జ్వలః. ౧౭

వ్యా. హరిప్రియా శ్రీః వామవక్షః వక్షోవామభాగః
హసన్ముఖః వ్రసన్నవదనః. ౧౮

శ్లో. హరిసోదరసద్రత్న రమ్య కంఠో హతాధికః,

హరమకాలీందురేఖారుక్పార. మృష్టసఖేందుకః. ౧౯

వ్యా. హరిసోదరసద్రత్నం చంద్రదానుజరశ్మివత్సనిల
యః కౌస్తుభః, హతాధికః నిరస్తాధికః. ౨౦

శ్లో. హరిదశ్వలసత్కూటో హస్తదత్తో భయాభయః,

హరితోత్పలమల్లజ్జ మాలాజాలో హరప్రియః. ౨౧

వ్యా. హరిదశ్వ న్యూర్య ఇవ హస్తేన దత్త ఉభయే
భ్యో భక్తేభ్యో జ్ఞానిభ్యశ్చ అభయం యస్యసః అభయవ్రద

16 హయగ్రీవాష్టోత్తర శతనామ స్తుతిః, సవ్యాఖ్యా.

హస్తఇత్యర్థః హరప్రియః హరస్య ఉత్తమభక్తత్వా దితి
భావః. ౧౮

శ్లో. హల్లకాలంకృతశ్రోత్రో హస్తపుస్తో హరాంతరః,
హయమేధశతోద్భూత సుకృతాతిగతాహ్వయః. ౧౯

వ్యా. హస్తే పుస్తకం యస్య సహస్తపుస్తకః హరాంతరః హరా చ్ఛివాదప్యాంతరః, ముఖ్యః శివస్యాపితద్భక్తత్వా దితిభావః, యద్వా హరస్యాపిలంతరః హృదయగతః అధవా హరస్యాంతంనాశం రాతిదదాతీతి హరాంతరః హరఇత్యుప లక్షణమ్, బ్రహ్మరుద్రావప్యాత్మన్యృ వసంహృత్య స్వయమేవ మహావ్రళయే వర్తత ఇత్యర్థః హయమేధశతోద్భూతమపి సుకృత మతి గత మతిక్రాంతం యేనస తథోక్త ఆహ్వయో నామ యస్య స తథోక్తః. ౧౯

శ్లో. హరిణీకరకంజాతసఖాభారంజితాంఘ్రికః,
హరిలోకాబలాముక్త సుమవర్షాప్లుతాకృతిః. ౨౦

వ్యా. హరిణీశీః హరిలోకస్వర్గః ఆప్లుతాసిక్తా. ౨౦

శ్లో. హరిణాంభోజాసనస్థః హరిణ్యంసలసద్భుజః,
హరిభోగమహాబాహు ర్హరిధామసమో హరిః. ౨౧

వ్యా. హరిణాంభోజాసనస్థః శ్వేతవద్యాసనస్థః హరి భోగా స్సర్పకాయా ఇవ మహస్తో దీర్ఘా బాహవో యస్య స్థః, హరిధామసమః గగనసదృశః తద్వన్నిర్దేవ ఇత్యర్థః హరిః శతమాత్రా. ౨౧

శ్లో. హరిశ్వాసో హరిభుజో హర్యాస్తో హరినూనః,
హరిదంష్ట్రో హరివచా హరిధామార్మిగోళః. ౨౨

వ్యా. హరి శ్వాసోఽపి శ్వాసో యస్య హరయః ఇం
ద్రాద్యా దిక్పాలవీణ భుజా యశ్యహరి రగ్నిరేవ ఆస్యం
ముఖం యస్య. హరిశ్చంద్ర ఏవ హరిశ్చంద్రో యస్య. హరి
ర్యమవీణ దంష్ట్రాఽనుస్య. హరయః శుకాః పశ్యంతపలక్షణ
మిదం పక్షిణాం వచః వ్యాహరః యస్య. హరిదామ నిష్ణ
పదమేన అక్షిగోళకం నేత్రగోళకం యస్య. తథోక్తః నిశ్చ
రూపధ్యాన మిదమ్. అత్ర ఇంద్రాదయో బాహవ ఇతి
దంష్ట్రాయమిత్యాది చానుసంధేయమ్. ౨౨

శ్లో. హవనూత్రసమాధ్యసర్వలోకసుమోత్కరః,
హతసర్వకరిచ్ఛేదో హతకాలో హతాపధిః. ౨౩

వ్యా. హవ అజ్ఞా 'అజ్ఞాహ్వనాధ్వరాహవ' ఇత్యమరః
సవనూత్రం తేనసమంబధః సర్వలోకవీణ సుమోత్కరః
పుష్పబృందః యస్య సతథోక్తః హతసర్వకరిచ్ఛేదః త్రివిధపరి
చ్ఛేదశూన్యః హతకాలః కాలాబాధస్వయయాః హతాపధిః
స్వవైశ్వసర్వాపధిత్వేన స్వస్య న కోశ్యపథాత్పరః. ౨౩

శ్లో. హరిద్దేశాదిసకలనిషేధవరమాపధిః,
హంసహృద్యోమనిలయోహంసధీర్హంసచోదనః. ౨౪

వ్యా. హరిద్దేశాదేః సకలస్యాపి నిషేధస్య వరమా
పధిః సర్వస్య తత్తైవ కల్పితత్వాత్తత్తైవలీయమానత్వాచ్చేతి
(3)

18 హయగ్రీవాష్టోత్తర శతనామ స్తుతిః, నవ్యాఖ్యా.

భావః, హంసానాం దేహినా మితి యావత్, హృద్వ్యోమ
దహరాకాశం నిలయం స్థానం యస్యసః హృత్పుండరీకే విమలే
బ్రవిష్టఇతిశ్రుతిః హంసచోదనః జీవప్రేరకః శాస్తా జనానాం,
ఇతిశ్రుతేః హంసధీః హంసానాం జ్ఞానినాం ధీః యత్రస తథోక్తః
భక్తవరాయణః, హంసేవరమాత్మని స్వస్థిధీః యస్యేతివా
చత్వారామ ఇత్యర్థః. ౨౪

శ్లో. హంసాయుతాకృతి ర్హాసవ్రభవో హంసదై వతమ్,
హంసాంతరో హంసరూపీహంసపోహంసమూర్తిభృత్.

వ్యా. హంసాయుతాకృతిః మదనరోటిసుందరః, హంస
వ్రభవః మదనజనకః హంసస్య మంత్రవిశేషస్యదైవతం హం
సాంతరః సూర్యమండలమభ్యవర్తీతేజోమయత్వాదితి భావః,
హంసరూపీ మన్మథరూపః వ్రద్యుమ్నపూహాకృతి రిత్యర్థః
హంసానీవా న్నాతి రక్షతీతి హంసః హంసమూర్తిభృత్,
మన్త్రమయ విగ్రహః. ౨౫

ఇతి శ్రీ హయగ్రీవాష్టోత్తర శతనామ స్తుతిః

బెల్లంకొండోపనామక రామరచితం

శ్రీ హయగ్రీవాచార్యతం.

శ్రీమతే హయగ్రీవాయ నమః.

హకారాది హయగ్రీవ అష్టోత్తర శతనామావళిః.

ఓం హయగ్రీవాయనమః

హరయే నమః

హంసాయ నమః

హవ్యవాహముఖవ్రభవే

నమః

హవిస్తాత్రే నమః

హవిర్దాత్రే నమః

హవిర్మయాయ నమః

హవిర్ముఖసమాజాత్మనే

నమః

హవ్యవాహాయ నమః

హవిగప్రియాయనమః. 10

హవనాత్మనే నమః

హవిర్హేతవే నమః

హవిగపూతయే నమః

హవిగఫలాయనమః

హంసవాహముఖోద్భా

తాయ నమః

హంసప్రాణాయ నమః

హతానురాయ నమః

ఓం హతభక్తాశయ

ధ్వంతాయ నమః

హతహేయాయ నమః

హతాశివాయనమః

హరిమండలమధ్యస్థాయ

నమః

హరిమధ్యాయనమః

హరిప్రియాయ నమః

హరివక్త్రాయ నమః 25

హరియశసే నమః

హరిశాయినే నమః

హరిశ్వరాయ నమః

హరిత్పతయే నమః

హరిస్మార్తయే నమః

హరిణాంబరధారయాయ

నమః

హరిత్కాలంకషరుచయే

నమః

హరిణీ హృదయం

గమాయ నమః

ఓం హరీశ్చత్రచూపేచాయ
 నమః
 హరిణాంకాలయతద్యశి
 యేనమః
 హరిత్రభాయ నమః
 హరిమయోమయ నమః
 హర్యక్షాయ నమః
 హరిపుంగవాయ నమః
 హరినానానంద్యుత
 నామనమః
 హతోపమాయ నమః
 హరినక్షత్ర సంజాతాయ
 నమః
 హరిణాక్షీ దృశ్యాత్మాయ
 నమః
 హరిమూళినద్యైవేపిరాజిత
 వదాంబుజాయ నమః
 హరిహీన సురాహరతమ
 రస్మైభానురాయ నమః
 హరిహవాక రాభోరవే
 నమః
 హరిచూడ సమీడితాయ
 నమః

ఓం హరిశస్త్రహలాంభోజ
 చక్రాంకితపదద్వయాయ
 నమః
 హరిణాంకప్రభాసారవటీర
 పరిచిత్సితాయ నమః
 హరితోపలభూమిభృత్ప్ర
 త్యర్థిశుభ విగ్రహాయ
 నమః 50
 హవిర్ధానివయగపూరసార
 డిండిరపాండరాయ
 నమః
 హవిర్భుజమహీజాతసుమ
 మాలాదృగంచితాయ
 నమః
 హరిచందనలిప్తాంగాయ
 నమః
 హంసకాలంకృతాంఘ్రి
 కాయ నమః
 హరితాపహృతార్తాఘ
 శోకసాగరసంస్థవాయ
 నమః
 హర్యక్ష విక్రమాయనమః
 హస్తీగమనాయనమః

ఓం హస్తిరక్షణాయనమః
హస్తికుంభోల్లసజ్జనవే
నమః
హర్షవిష్పారికేక్షణాయ
నమః
హస్తివంకజకింజల్కశంఖ
విద్యోతితాగబరాయ
నమః
హరిశత్రుప్రాణవాతజ్వలి
తారిధనంజయాయ
నమః
హవితశ్వేతకంజాత
వదనాయ నమః
హరిణాలకాయనమః
హరిభూభీజసంపూతహవి
ర్భుకాన్తకృత్కృత్తయే
నమః
హరిప్రియాకుచోద్భవుప్త
వామవక్షసేనమః
హరిసన్నభాయనమః
హరిణోపలహారాభిరామ
వక్షసలోజ్వలాయ
నమః

ఓం హరిసోదరసద్రతస్వరమ్య
కంఠాయనమః
హతాధికాయనమః
హరమాళిందురేఖా
రుక్మారమృష్టనఖేందు
కాయనమః
హరిదశ్వలసత్కూటాయనమః
హస్తదిత్యోభయా
భయాయ నమః
హరిణోత్పలమృజ్జమా
లాజాలాయనమః
హరప్రియాయనమః 75
హల్లకాలంకృతశ్రోత్రాయ
నమః
హస్తపుస్తాయనమః
హయమేధశత్రోద్భూత
సుకృతాతిగతాహ్వ
యాయనమః
హరిణీకరకంజాతనఖా
భారంజితాంఘ్రికాయనమః
హరిలోకాబలాముక్తనుమ
వర్షాప్లుతాకృతయే
నమః

22 . హాకారాది హయగ్రీవ అష్టోత్తర శతనామావళి.

ఓం హరిణాంభోజాననస్థాయ
 నమః
 హరిణ్యాంననలనద్భుజాయ
 నమః
 హరిభోగమహాబాహ వే
 నమః
 హరిధామనమాయ నమః
 హరయే నమః
 హరిశ్వాసాయనమః
 హరిభుజాయనమః
 హర్యాస్థాయ నమః
 హరిమానసాయనమః
 హరిదంష్ట్రాయ నమః
 హరివచసేనమః
 హరిధామాక్షీ
 గోళకాయ నమః
 హవనూత్ర సమాబద్ధసర్వ
 లోకసుమోత్కరానమః

ఓం హతసర్వవరిచ్ఛేదాయ
 నమః
 హతకాలాయనమః
 హతావధయేనమః
 హరిదేశాదిసకలనిషేధ
 పరమావధయేనమః
 హంసహృద్వ్యోమ నిల
 యాయ నమః
 హంసధియే నమః 100
 హంసచోదనాయ నమః
 హంసాయతాకృతయే
 నమః
 హంసవ్రభవాయ నమః
 హంసదైవతాయ నమః
 హంసాంతరాయ నమః
 హంసరూపిణే నమః
 హంసపాయ నమః
 హంసమూర్తిభృతే నమః

ఇతి శ్రీహయగ్రీవ జేవతాకహవర్ణాద్యష్టోత్తరశతం
 బెల్లంకొండోపనామక రామరచితం
 శ్రీ హయగ్రీవాయార్పితం
 పద్విజయ తేతరామ్.

త్రోధి క్రావణశుద్ధ పూర్ణిమాయాం కృతాచేయం స్తుతిః నామావళిశ్చ.

శ్రీమతే హయగ్రీవాయ నమః.

హ కా రా ది హ య గ్రీ వ స హ స్ర నా మా వ శిః

హరిః ఓమ్.

ఓం 1. హయగ్రీవాయ నమః
హయాధ్యక్షాయ నమః
హయవాహసమర్పితాయ
నమః

హయమేధ సమాభి
ఖ్యాయ నమః
హయేంద్రియ ముఖాయ
నమః

హయినే నమః

2. హయమేధాయుతా
నాప్యాయ నమః
హయగాయ నమః
హయమానవాయ నమః
హయారివాహనిజ
యాయ నమః
హయవాహన సోదరాయ
నమః

3. హయమేధాయ నమః

ఓం హయత్రాతే నమః
హయాయ నమః
హయనదాయకాయ
నమః
హయశీర్షగణోద్ధతాయ
నమః
హయవేద ముఖాయనమః
హయాయ నమః

4. హయస్థాయ నమః
హయమేధాదియాగ
యజ్ఞనిధయే నమః
హయినే నమః
హయాద్యుదయ హృద్య
జ్ఞాయ నమః
హయకాంతాన లోల్బ
ణాయ నమః

5. హరిణాంక వ్రసన్నా
స్థాయ నమః

ఓం హరిణాంకాంతర స్థితాయ

నమః 25

హరిణోహృద్య వామోరవే

నమః

హరిణాధిప మధ్యమాయ

నమః

6. హరిణాంకాయ నమః

హరిన్నాథాయ నమః

హరిదాన్వపినే నమః

హరిస్మయాయ నమః

హరిద్ధజకరాభోరవే నమః

హరిద్ధజమహో బలాయ

నమః

7. హరిదంతాతివిశ్రాంత

కీర్తయే నమః

హరిశత వ్రజాయ నమః

హరిస్మేర పరతొమాయ

నమః

హరిభాస్కరలోచనాయ

నమః

8. హరిదశ్వాంతరాళ

స్థాయ నమః

హరిదశ్వప్రభామయాయనమః

ఓం హరిదశ్వజ్వలచ్చక్రాయ

నమః

హరిదశ్వ సమీడితాయ

నమః

9. హరిదశ్వ సుతశ్రీదాయ

నమః

హరిదశ్వసుతార్ద నాయ

నమః

హరిదశ్వసుతా నాథాయ

నమః

హరి దశ్వకృత వ్రభాయ

నమః

10. హరయే నమః

హరిముఖ శ్రీదాయ నమః

హరిమానవ విగ్రహాయ

నమః

హరిసత్త్వాయ నమః

హరిప్రాణాయ నమః 50

హరణాత్మనే నమః

హరిప్రియాయ నమః

11. హరిశ్వరాయ నమః

హరిధరాయ నమః

హరిశాయి నే నమః

ఓం హరిక్రుధాయ నమః
హరిబాహవే నమః
హరిద్వేషిణే నమః
హరిగ్రాహిణే నమః

12. హరయే నమః
హరిగుణాయ నమః
హరే నమః
హరిస్థానాయ నమః
హరివ్యయాయ నమః
హరిపుత్రవరప్రీతయే నమః
హరిపుత్రజయ ప్రదాయ
నమః

13. హరిమండల సంత్రాతే
నమః
హరిస్థానసమాకృతయే
నమః
హరిసంతర్పిత భూణాయ
నమః
హరిజీవనకృద్రసాయ
నమః

14. హరయే నమః
హరిణదండాత్మనే నమః
హరిదండాయ నమః

ఓం హరిక్రభవే నమః
హరిపుత్రమహాబంధవే
నమః
హరిలోకాహృతార్థ
కాయ నమః

15. హరయే నమః
హరివదభ్రష్టగంగా కీలిత
శంకరాయ నమః
హరాయ నమః
హరిశిరశ్చంద్రిచంద్రికా
క్షౌణ్డితాంఘ్రికాయనమః

16. హరత్రాతే నమః
హరసఖాయ నమః
హరపుత్రోత్తమాభిభువే
నమః
హరకార్ముకవిధ్వంసినే
నమః
హరిమూర్తి పితామహాయ
నమః
హరిజిహ్వగ్రసంచారిణే
నమః
హరిగోత్రసమున్నతాయ
నమః

ఓం హరధైర్యాద్విదంభోశయే

సమః

ఓం హరహృద్వన సామజాయ

సమః

18 హరతూణీరనిల యాయ

సమః

హరి బాణాయనమః

హరప్రియాయనమః

హరనేత్రస్యస్తతేజసేనమః

హరస్యగ్రోధవత్ర గాయ

సమః

19 హరసాత్కృత శూలేం

ద్రాయనమః

హరపాప సమాపనాయ

సమః

హరనేత్ర హతాసంగాయ

సమః

హరజాయా సహోద

రాయ సమః

20 హర పాషండ దూర

స్థాయ సమః

హర పాషండ ఖండనాయ

సమః

ఓం హర ద్వేషవిహీనాత్మభక్త

ప్రాప్తాయ సమః

హరప్రభవే సమః

హరాత్మనే సమః

హరహృతే సమః

హర్తృగణపాయ సమః

హరదైవతాయ సమః

హరాత్మాశ్లేష దృగ్దత్త

దీప్తాయస్యాయ సమః

హరాభిభవే సమః

22 హరిత్పాలభుజవ్రతాయ

సమః

హరశాంకహృదం

బుజాయ సమః

హరిస్థానాక్షి కమలాయ

సమః

హరిభుగైవద్య నాసికాయ

సమః

23 హరితక్ష్ణాయ సమః

హరిద్దేశకాలవస్త్ర పరి

చ్ఛిదాయ సమః

హరిద్దేశాదిరహితాయ

సమః

ఓం హరినామాదిమశ్శతయే

నమః

24 హరిణాంకప్రియ సఖాయ

నమః

హరిణాంక తనూభవాయ

నమః

హరిణాంకార్ద్రసుప

మాయ నమః

హరిణాంక కలాసఖాయ

నమః

25 హరిద్రామయ రామాంగ

చిత్రితాయ నమః

హరిణాంతకాయ నమః

హయ్యంగవీన మృదు

ళాయ నమః

హరిణోపల విప్రరాయ

నమః

26 హరిణాశ్శస్తంభ సభా

మంటపస్థాయనమః

హనై పుణాయనమః

హరిణీనయనాం భోజవతి

తశ్వేతబంభరాయ

నమః

ఓం హరిసంహసనాయ నమః

హస్తప్రమాణోరసేనమః

హరాగ్రజాయ నమః

హరిస్ఫురద్రత్నకూటాయ

నమః

28 హరితారాసముద్భవాయ

నమః

హరులాయ నమః

హరిదేశేశాయ నమః

హవ్యకవ్యవివర్ధనాయ

నమః

హరులాశయ దూరస్థాయ

నమః

హరిమేనమః

హరిమాకరాయ నమః

29 హర్మ్యావాసాయ నమః

హర్షపూర్ణాయనమః

హర్షాయ నమః

హర్షవ్రదస్మృతయే నమః

హతాకృష్టార్య దృగ్వి

త్రాయ నమః

30 హరిణీ భూతకొస్తుభాయ

నమః

- ఓం హరేణుగంధాంబుసిక్త
సాలగ్రామశిలా
మయూయ నమః
హాకారవాచ్యాయనమః
హాకరాయ నమః
హరిచందన చర్చితాయ
నమః
31 హరిచందన పుష్పస్తాయ
నమః
హరితాంబుజ లోచనాయ
నమః
హరితశ్వేతపద్మస్థాయ
నమః
హరితాబ్జ నిభాననాయ
నమః
32 హలపద్మతికాస్తేశాయనమః
హలకోక్షిప్తపత్తనాయ
నమః
హలజీవన సంత్రాతేనమః
హలినే నమః
హలధరప్రియాయనమః
33 హలధ్వజ నుభద్రాప్త
పార్శ్వాయ నమః

- ఓం హలిధనావనాయ నమః
హల్లకాలంకృత శ్రోత్రా
యనమః
హలా హల్యాం కురోద
యాయ నమః
34 హవిషే నమః
హవిష్యాయనమః
హననాయ నమః
హవిష్కృజే నమః
హవిరాశ్రయాయ నమః
హవిష్యాశినే నమః
హవిర్ధేనవేనమః
35 హవనావళి పాలకాయ
నమః
హవనేంద్ర వశవేనమః
హవ్యపాత్రాయ నమః
హవన పూరుషాయ నమః
హసన్ముఖాయ నమః
హవిర్ధానకుయోధా
రాయతేక్షణాయ
నమః
36 హరాయనమః
హతకరగ్రాహ్యాయనమః

ఓం హతయోగోపదేశకాయ
 నమః
 హతయోగఫలీ భూతాయ
 నమః
 హతయోగి కరప్రియాయ
 నమః
 37 హతయోగా శ్రయీ
 భూతాయ నమః
 హతయోగసమాప
 నాయ నమః
 హతయోగైక నిరత
 దురాపాయ నమః
 హతదూషకాయ నమః
 హస్తినాథాయ నమః
 హస్తిపాలాయ నమః
 హస్తికుంభాభజాను
 కాయ నమః
 హస్తివక్త్రసితాయ నమః
 హస్తిగమనాయ నమః
 హస్తిమాకరాయ నమః
 39 హస్తివక్త్రైకదంతముక్తా
 భరణభూషితాయనమః
 హస్తిజితే నమః

ఓం హస్తిఘటికావిశ్రాంతిద
 రదద్వియాయ నమః
 హస్తపుస్తకదాశంఖ
 చక్రకాయ నమః
 హస్తపయోరుహాయనమః
 హస్తదత్తాభయో
 దారాయ నమః
 హస్తపద్మాండజధ్వజాయ
 నమః
 41 హస్తపద్మాతపత్ర
 శ్రీసేవితాయ నమః
 హస్తకంకణాయ నమః
 హస్తసంస్పర్శవిభవపండితీ
 కృతబాలిశాయ నమః
 42 హస్తకీలితచిన్మద్రాయ
 నమః
 హస్తపద్మాస
 నామృతాయ నమః
 హస్తస్తనసమానంగ
 యుభితశ్రీచలేక్షణాయ
 నమః
 43 హతశత్రవే నమః
 హతస్వాఘాయ నమః

ఓం హతకాలాయ నమః
 హతవ్యయాయ నమః
 హతమృతయే నమః
 హతభవాయ నమః
 హతావద్యశుభోదయాయ
 నమః

44 హతదుష్టారిషడ్వర్గాయ
 నమః

హతమధ్వాదిదానవాయ
 నమః

హతాస్యతేజోవిభవాయ
 నమః

హతాఞ్జనాయ నమః

హతేతరాయ నమః

45 హతహంతృ గుణాతీతాయ
 నమః

హతమాయామహా

బలాయ నమః

హరయిత్నవే నమః

హత్నుహరే నమః

హత్నుకృతే నమః

హత్నువద్దనాయ నమః

46 హత్నువే నమః

ఓం హత్నుహతత్రాతే నమః
 హత్నుభువే నమః
 హత్నువర్జితాయ నమః
 హనుద్వయమహాదీర్ఘాయ
 నమః

హనుమతే నమః

హనుమద్రథాయ నమః

47 హననాయ నమః

హననాతీతాయ నమః

హస్తే నమః

హననసాధనాయ నమః

హన్యమానజనత్రాతే
 నమః

హన్త్వసాక్షిభవద్రుచయే
 నమః

హాయ నమః

హాయుజే నమః

హాయుతచ్ఛేత్రే నమః

హాహీనజనమానదాయ
 నమః

హాహీనాయ నమః

హాకరాయ నమః

హచ్చిదే నమః

ఓం హయగ్రీవ రాయ నమః

హహోషకాయ నమః

49 హాయ నమః

హయజే నమః

హయత భంశాయ నమః

హయగ్రీవ రాయ నమః

హహోషకాయ నమః

హహృతే నమః

హదూరాయ నమః

హరతాయ నమః

హకృద్రూపాయ నమః

హవర్జితాయ నమః

50 హరిత్సద్మోహకృద్వేణు

గానాయ నమః

హయ్యంగవీనభుజే నమః

హవిర్ముఖమయాయ నమః

హన్తుహీనాయ నమః

హన్తునివారణాయ నమః

హన్తుజన్మాది హరణసు

ధాకలశదాయకాయ

నమః

హవ్యభుష్ణురతరళాయ

నమః

ఓం హసితాబ్జశ్రుతిద్వయాయ .

నమః

52 హంసోదయాయ నమః

హంసలయాయ నమః

హంసభృతే నమః

హంసవాసరాయ నమః

హంసకన్యావిహరణాయ

నమః

హంసారోగ్య ప్రదాయ

కాయ నమః

53 హంసాయ నమః

హంసగతాయ నమః

హంసాయ నమః

హంసపాయ నమః

హంసగోచరాయ నమః

హంసాన్తరాయ నమః

హంసకేతవే నమః

హంసకాలం కృతాంఘ్రి

కాయ నమః

54 హంసాయ నమః

హంసప్రియాయ నమః

హంసాధీశాయ నమః

హంసమనోగతాయ నమః

- ఓం హంసశ్రియే నమః
 హంసధవళాయ నమః
 హంసవిద్యోవదేశ
 కృతేనమః
 55 హంసవిద్యాయ నమః
 హంసముక్తయే నమః
 హంసవిద్యోవదేశ
 కృతే నమః
 హంసబంధవే నమః
 హంససఖాయ నమః
 హంసమూర్తి చతుష్ట
 యాయ నమః
 56 హంసాయ నమః
 హంసగురవే నమః
 హంసానందాయ నమః
 హంసప్రియంకరాయనమః
 హంసాత్మనే నమః
 హంసనిర్యాణాయ నమః
 హంసిణే నమః
 హంసజనస్థలాయ నమః
 57 హంసాయ నమః
 హంసప్రవవే నమః
 హంసానందాయ నమః

- ఓం హంసప్రియంకరాయనమః
 హంసాత్మనే నమః
 హంసనిలయాయ నమః
 హంసహృతే నమః
 హంసజన్మభువే నమః
 58 హంససాక్షిణే నమః
 హంసగతయే నమః
 హంసాంశాయ నమః
 హంసభోధనాయ నమః
 హంసహీనాయ నమః
 హంసవృతాయ నమః
 హంసగర్భవయోరు
 హాయ నమః
 59 హంసకృతే నమః
 హంసశృతే నమః
 హంసాయ నమః
 హంసాతీత స్వయం
 ప్రభాయ నమః
 హంసకల్యాణకృతే నమః
 హంసముక్తిదాయ నమః
 హంససోదరాయ నమః
 60 హంసబంధవే నమః
 హంససఖాయ నమః

ఓం హింస్రఘాతుకాయ నమః

హింస్రపూర్ణారణ్యవాసి

మునిత్రాణాయ నమః

హిమాశయాయ నమః

104 హిమాంశుముఖ విద్యో

తత్కిర్తికాంతోవ

గూహనాయ నమః

హిమాంశుసుమభృత్కిర్తి

వల్లభఘ్న భుజ

వజ్రాయ నమః

105 హరితాంభోజవదన పుష్పి

కాంతోవ లాలి తాయ

నమః

హరిప్రియాహృష్టి పుష్పి

కీర్తికాంతా జనా

వృతాయ నమః

106 హరినీలవతతికాసీలాసీ

రాజితాత్మకాయ

నమః

హర్దలావణ్యపాదోధిపోతీ

భూతాహినాయకాయ

నమః 540

107 హీనాఖలాయ నమః

ఓం హీరమణిక్షృభృత్సృతి

భటాయనమః

హితాయనమః 543

హితకృతేనమః

హితహృతేనమః

హీరశకలాయితసద్ర

దాయ నమః

108 హీనభ్రమజనప్రాణాయ

నమః

హీనలాంఛనచంద్రమనే

నమః

హీనాధిభిదాభావరహి

తాయనమః

హీనపావనాయనమః

108 హీరాస్తనస్వర్ణకుంభ

కుంకుమాంతోత్తరీయ

కాయనమః 550

హీరాధరామృతాస్వాద

పూర్ణకాయ

నమః

హీరణ్యకృతేనమః

110 హీరాపాంగోత్పలా

వృష్టాయనమః

ఓం హిమవద్వత్సగోదోగ్రా
 నమః
 హిమానీభిదురప్రభాయ
 నమః
 హిమవత్పక్ష సంఘేతే
 నమః 510
 హిమాంశుగ్రహణ
 ప్రదాయ నమః
 98 హిమాంశురుచిడిండి
 రాయ నమః
 హిమలిప్తాఖిలాంగకాయ
 నమః
 హిమాచలా నిల
 శ్వాసాయ నమః
 హిమాపాంగ పరమ్మ
 రాయ నమః
 99 హిమనాటుకికాత్వేతాయ
 నమః
 హిమదీధితి సోదరాయ
 నమః
 హిరణ్యరేతః ప్రభవ
 ద్రావదీ మానరక్ష
 ణాయ నమః

ఓం హిందోలకేశాయ నమః
 హిందోళనీలాయ నమః
 హిందోళసేవితాయ నమః
 హిందోళనారీరుచిర
 ధన్వినే నమః
 హిందోళగానహృదే నమః
 101 హిందోళనాభీతిలకాయ
 నమః
 హిందోళనివహాలకాయ
 నమః
 హిందోళఝంకృతిస్పర్శ
 రమ్యవేణు స్వనా
 మృతాయ నమః
 102 హింస్రజస్తు కశు
 శ్రోణయే నమః
 హింస్రసౌమ్య స్వభావ
 కృతే నమః
 హానీభూత మహా
 మాయాయ నమః
 హింసితగ్రహ వల్లభాయ
 నమః
 103 హింసా కథాహీన జన
 ప్రియకృతే నమః 581

ఓం హిరణ్యగర్భోపదిష్ట సర్వ
వేదాయ నమః

హిరణ్యహృతే నమః

హిరణ్య గర్భతనయ గీయ
మానా పదానకాయ

నమః

92 హిరణ్య గర్భ వినుతాయ
నమః

హిరణ్య జఠ రాధ రాయ
నమః

హిరణ్య గర్భ క్రుభవాయ
నమః

హిరణ్యక్షిబలవ్యయాయ
నమః 488

93 హిరణ్యపీతవసనాయ
నమః

హిరణ్యధరణీధరాయ
నమః

హిరణ్యవర్ష జనకాయ
నమః

హిరణ్యయలతావళయే
నమః

94 హిరణ్యగర్భాయ నమః

ఓం హిరణ్యదండచ్చత్రాయ
నమః

హిరణ్యదృశే నమః

హిరణ్య గర్భాద్యవగాయ
నమః

హిరణ్య స్ఫటికా వళయే
నమః

95 హిరణ్య రేఖోహుతసత్తాం
డవాయ నమః

హిమశీతలాయ నమః

హిమాంశుభావుకాయ
నమః 500

హిమ్యాయ నమః

హిమాలయ మహా
లయాయ నమః

96 హిమాలయాయ నమః
హిమస్తోమ విగ్రహాయ
నమః

హిమధామధృతే నమః
హిమవత్సుతసంత్రాతే
నమః

హిమధామసముద్భవాయ
నమః

ఓం హతోపధయే నమః
 హాసాంశు కేసరాయ నమః
 హాసకప్రభవాయ నమః
 హార్దపూరితాయ నమః
 85 హిరణ్యవర్ణాయ నమః
 హిరణ్యగర్భ సత్రసము
 ద్భవాయ నమః
 హిరణ్యకశిపుచ్ఛేత్రే నమః
 హిరణ్యక్ష నిషూదనాయ
 నమః
 86 హిరణ్యగర్భా రమణాయ
 నమః 460
 హిరణ్యత్మనే నమః
 హిరణ్యదాయ నమః
 హిరణ్య గర్భాయ నమః
 హిరణ్యగర్భగర్భవయోరు
 హాయ నమః
 87 హిరణ్యకాంచీ కటికాయ
 నమః
 హిరణ్యయమహాండగాయ
 నమః
 హిరణ్యవర్ణశ్రీనిత్యసవా
 సారసే నమః

ఓం హిరణ్యభుజే నమః
 88 హిరణ్యరత్నాభరణాయ
 నమః
 హిరణ్య కమలార్చితాయ
 నమః
 హిరణ్య చలకూటాగ్ర
 కృతావాసాయ నమః
 హిరణ్యసువే నమః 464
 హిరణ్య కమలానీనాయ
 నమః
 హిరణ్య వ్రతిమా
 ప్రియాయ నమః
 హిరణ్యరత్న ప్రాసాదగర్భ
 శోభినే నమః
 హిరణ్యపాయ నమః
 90 హిరణ్యయశ్మే శ్రుజలాయ
 నమః
 హిరణ్యకమల స్రజాయ
 నమః
 హిరణ్యలోష్ఠ సమధీసేవిత
 వ్యాయ నమః
 హిరణ్యగాయ నమః

ఓం హానాత్మనే నమః
 హాన సన్యాస తత్త్వవిదే
 నమః
 హాత్మప్రియాయ నమః
 హాత్మసఖాయ నమః
 హాత్మజ్ఞాన వివర్ధనాయ
 నమః
 హాత్మబంధవే నమః
 హాత్మపతయే నమః
 హాత్మద్రవ్య వివర్ధనాయ
 నమః
 హాత్మకీర్తిమయాయ నమః
 హాత్మదూరాయ నమః
 హాత్మవరాయనాయ నమః
 80 హాతవ్యహేతవే నమః
 హాతవ్యాయ నమః
 హాతవ్య ప్రతిపాదకాయ
 నమః
 హాతవ్యహీనాయ నమః
 హాతవ్యభిన్న పాదపయోరు
 హాయ నమః
 81 హాతవ్యవస్తు రహితాయ
 నమః

ఓం హాతవ్యజనపావనాయ
 నమః
 హాతవ్యరూపాయ నమః
 హాతవ్యభిన్నాయ నమః
 హాతవ్యదుర్గహాయ నమః
 82 హాలాహల సమాహరే
 నమః 440
 హానిలేశవివరితాయ నమః
 హాసయే నమః
 హానివరీహరే నమః
 హాన్యతీతాయ నమః
 హావేదవిదే నమః
 83 హాహాహూహూముఖో
 దీతాయ నమః
 హాస్యాభిజ్ఞాయ నమః
 హాపూజితాయ నమః
 హానివృద్ధ్యతియారాత్మనే
 నమః
 హాటకేశ్వర సంస్తుతాయ
 నమః
 84 హాసోయశసే నమః
 హాసనితకుండ దంతాయ
 నమః

ఓం హిమవద్వత్సగోదోద్ధృత
 నమః
 హిమానీభిదురప్రభాయ
 నమః
 హిమవత్పక్ష సంఘేతే
 నమః 510
 హిమాంశుగ్రహణ
 ప్రదాయ నమః
 98 హిమాంశురుచిడిండి
 రాయ నమః
 హిమలిప్తాఖిలాంగకాయ
 నమః
 హిమాచలా నిల
 శ్వాసాయ నమః
 హిమాసాంగ పరమ్మ
 రాయ నమః
 99 హిమవాలుకికాశ్వేతాయ
 నమః
 హిమదీధితి సోదరాయ
 నమః
 హిరణ్యరేతః ప్రభవ
 ద్రౌపదీ మానరత్న
 కాయ నమః

ఓం హిందోలకేశాయ నమః
 హిందోళనీలాయ నమః
 హిందోళనేవితాయ నమః
 హిందోళనారీరుచిర
 ధన్వినే నమః
 హిందోళగానహృదే నమః
 101 హిందోళనాభీతిలకాయ
 నమః
 హిందోళనివహాలకాయ
 నమః
 హిందోళఝంకృతిస్పర్శ
 రమ్యవేణు స్వనా
 మృతాయ నమః
 102 హింస్రజన్తు పశు
 శ్రోణయే నమః
 హింస్రసౌమ్య స్వభావ
 కృతే నమః
 హానీభూత మహా
 మాయాయ నమః
 హింసితగ్రహ వల్లభాయ
 నమః
 103 హింసా కథాహీన జన
 ప్రియకృతే నమః 531

ఓం హిరణ్యగర్భోవదిష్ట సర్వ
వేదాయ నమః

హిరణ్యహృతే నమః

హిరణ్యగర్భతసయ గీయ
మానా వదానకాయ
నమః

92 హిరణ్యగర్భ వినుతాయ
నమః

హిరణ్యజత రాధ రాయ
నమః

హిరణ్యగర్భత్రభవాయ
నమః

హిరణ్యక్షిబలవ్యయాయ
నమః 488

93 హిరణ్యప్రీతవసనాయ
నమః

హిరణ్యధరణీధరాయ
నమః

హిరణ్యవర్ష జనకాయ
నమః

హిరణ్యయలతావళయే
నమః

94 హిరణ్యగర్భాయ నమః

ఓం హిరణ్యదండచ్చత్రాయ
నమః

హిరణ్యదృశే నమః

హిరణ్యగర్భాద్యవగాయ
నమః

హిరణ్యస్ఫటికా వళయే
నమః

95 హిరణ్యరేఖోహుతసత్తాం
డవాయ నమః

హిమశీతలాయ నమః

హిమాంశుభావుకాయ
నమః 500

హిమ్యాయ నమః

హిమాలయ మహా
లయాయ నమః

96 హిమాలయాయ నమః
హిమస్తోమ విగ్రహాయ
నమః

హిమధామధృతే నమః
హిమవత్సుతసంత్రాతే
నమః

హిమధామసముద్భవాయ
నమః

ఓం హానాత్మనే నమః
 హాన సన్యాస తత్త్వవిదే
 నమః
 హాత్మప్రియాయ నమః
 హాత్మసఖాయ నమః
 హాత్మజ్ఞాన వివర్ధనాయ
 నమః
 హాత్మబంధవే నమః
 హాత్మపతయే నమః
 హాత్మద్రవ్య వివర్ధనాయ
 నమః
 హాత్మకీర్తిమయాయ నమః
 హాత్మమారాయ నమః
 హాత్మవరాయణాయనమః
 80 హాతవ్యహేతవే నమః
 హాతవ్యాయ నమః
 హాతవ్య ప్రతిపాదకాయ
 నమః
 హాతవ్యహీనాయ నమః
 హాతవ్యభిన్నపాదవయోరు
 హాయ నమః
 81 హాతవ్యమస్తు రహితాయ
 నమః

ఓం హాతవ్యజనపావనాయ
 నమః
 హాతవ్యరూపాయ నమః
 హాతవ్యభిన్నాయ నమః
 హాతవ్యదుర్గ్రహాయ నమః
 82 హాలాహల సమాహరే
 నమః 440
 హానిలేశవివర్జితాయ నమః
 హాసయే నమః
 హానివరీహరే నమః
 హాస్యతీతాయ నమః
 హావేదవిదే నమః
 83 హాహాహూహూముఖో
 ద్గీతాయ నమః
 హాస్యాభిజ్ఞాయ నమః
 హాపూజితాయ నమః
 హానివృద్ధ్యతియాతాత్మనే
 నమః
 హాటకేశ్వర సంస్తుతాయ
 నమః
 84 హాసోయశనే నమః
 హాసనితకుంద దంతాయ
 నమః

ఓం హతోపధయే నమః
 హసాంశుకేసరాయ నమః
 హాసఃప్రభవాయ నమః
 హార్దపూరితాయ నమః
 85 హిరణ్యవర్ణాయ నమః
 హిరణ్యగర్భ సత్రసము
 ద్భవాయ నమః
 హిరణ్యకశిపుచ్ఛేత్రే నమః
 హిరణ్యాక్ష సింహాదనాయ
 నమః
 86 హిరణ్యగర్భా రమణాయ
 నమః 460
 హిరణ్యత్మసే నమః
 హిరణ్యదాయ నమః
 హిరణ్యగర్భాయ నమః
 హిరణ్యగర్భగర్భవయోయ
 నాయ నమః
 87 హిరణ్యకాంచీ కటికాయ
 నమః
 హిరణ్యయమహాండగాయ
 నమః
 హిరణ్యవర్ణశ్రీనిత్యుపవా
 సాయ నమః

ఓం హిరణ్యభుజే నమః
 88 హిరణ్యరత్నాభరణాయ
 నమః
 హిరణ్య కమలార్చితాయ
 నమః
 హిరణ్య చలకూటాగ్ర
 కృతావాసాయ నమః
 హిరణ్యసువే నమః 464
 హిరణ్య కమలాసీనాయ
 నమః
 హిరణ్య వ్రతీమా
 ప్రియాయ నమః
 హిరణ్యరత్న ప్రాసాదగర్భ
 శోభినే నమః
 హిరణ్యపాయ నమః
 90 హిరణ్యయశ్మ శ్రుజలాయ
 నమః
 హిరణ్యకమల స్రవాయ
 నమః
 హిరణ్యలోష్ఠ సమధీసేవిత
 వ్యాయ నమః
 హిరణ్యగాయ నమః

ఓం హంసగాయ నమః

హంసభువే నమః

హంసాయ నమః

హంసప్రణవవంజరాయ

నమః

67 హంసాయ నమః

హంసోదయాయ నమః

హంసదూరాయ నమః

హంసాయతాకృతయే

నమః

హంసావనాయ నమః

హంసజయినే నమః

హంసగాయ నమః

హంసజోధనాయ నమః

68 హంసప్రియాయ నమః

హంసశాస్త్ర ప్రవీణాయ

నమః

హంసశాస్త్రీకృతే నమః

హంసశాస్త్రాంత్యవిష

యాయ నమః

హంసశాస్త్రఫలప్రదాయ

నమః

హంసశాస్త్రాయ నమః

ఓం హంసశాస్త్రప్రవేయాయ

నమః

హంసశాస్త్ర విదేనమః

హంసశాస్త్ర ప్రమా

ణాత్మనే నమః

హంసశాస్త్ర విదూష

కాయ నమః

70 హంస చూడామణయే

నమః

హంస శిష్యాయ నమః

హంసో వరిస్థితాయ నమః

హంసజితే నమః

హంసదశకవదాయ నమః

హంససముద్భవాయ నమః

71 హంసదండ హరిచ్ఛ

త్రాయ నమః

హంసచామర గామరాయ

నమః

హంసధ్వజావతర భాజే

నమః

హంస బాణాయతా

ధరాయ నమః

72 హంసాయ నమః

ఓం హంసధ్వజాయ నమః

హంసవతంసగణజిత్వ

రాయ నమః

హంసభూత సురాధీశక

కుత్స్థితస్యపాగ్రజ్యే

నమః

73 హంసోదయాయ నమః

హంసపాలాయ నమః

హంసీహంసగణ వృతాయ

నమః

హంసగాయ నమః

హంస మోదకాయ నమః

74 హామనాయ నమః

హాయనారీశాయ నమః

హాటకాచలనన్నిభాయ

నమః

హాత్మనే నమః

హాకృతే నమః

హాఫలాత్మనే నమః

హాయుగన్మృతఫలవ్రదాయ

నమః

401

75 హానాదానాద్య విష

యాయ నమః

ఓం హానైక నిరతప్రియాయ

నమః

హానగోచర వస్తాత్మనే

నమః

హాత్మయన్త్రే నమః

హాత్రకియాయ నమః

76 హాతసర్వాయ నమః

హాతసర్వఫలత్యాగ కర

ప్రియాయ నమః

హాతాయ నమః

హాతేతరాయ నమః

హాతమాయా భోగాయ

నమః

హాతశ్రమాయ నమః

77 హాత్మ స్వరూపాయ నమః

హానస్థాయ నమః

హానపావన నామకాయ

నమః

హాతడవ్య పరిత్రాత్రే

నమః

హానదూషక నాశకాయ

నమః

78 హానోపదేశే నమః

ఓం హంసగోచరవైభవాయ
నమః
హంసబింబాయ నమః
హంసశనవే నమః
హంసభుక్తాన్నభోజనాయ
నమః

61 హంస బంధకరాయ నమః
హంసభీతికృతే నమః
హంసశాసనాయ నమః
హంసోత్తమాయ నమః
హంసదిత్తయే నమః
హంసానందరసోదధయే
నమః

62 హంసఖేలాయ నమః
హంసలోలాయ నమః
హంసాద్యష్టానువర్తనాయ
నమః
హంససత్తామయాయ
నమః
హంసధ్యేయాయ నమః
హంసతమోహరాయ
నమః

63 హంసోహంసమనవే నమః

ఓం హంసోహంసమంత్ర జపా
శ్రయాయ నమః
హంసారామాయ నమః
హంసరతయే నమః
హంసదృశే నమః
హంసవిభ్రమాయ నమః

64 హంసద్వ్యయుతసహస్ర
షట్పత ప్రతిపూజ
తాయ నమః

హంసాలయాయ నమః
హంసలయాయ నమః
హంసభువే నమః
హంసదుర్గహాయ నమః

65 హంసశావభ్రష్టభృత్య
కృతసంగరి కేళికాయ
నమః

హంసోపడిష్టాత్మ తత్వ
భృత్యానురహృతి
ప్రియాయ నమః
హంసోపసృక్ష్మ పాదా
బ్జాయ నమః
హంస జిహ్వోగ్రవిష్టరాయ
నమః

ఓం హీరాలింగితకంధరాయ

నమః

హీరావేణీసక్తకరాయ

నమః

హీరాచుంబితలోచనాయ

నమః

556

111 హీరావక్షోరుహంభోజ

కోశశాయిమధువ్రతాయ

నమః

హీరావిలోలతాటంకరత్న

నీరాజితాననాయ

నమః

112 హీరాసంవాహిత వదా

యనమః

560

హీరోపలమయోవధయే

నమః

హర్షయుక్తంజవర్యంక

శాయినేనమః

హంసనిలినహృదేనమః

113 హర్షమాలితనేత్రాబ్జాయ

నమః

హీరశ్వాసానిలాద్భితాయ

నమః

(6)

ఓం హరిదిగ్భాసికూటార్ద్రాయ

నమః

హర్షమల్లీసుమాంబరాయ

నమః

114 హుతాశనజ్వలత్రేజసే

నమః

హుతాయనమః

హుతభుగన్తరాయనమః

హుతాగ్నహుతభుజ్జ్వా

యేనమః

హుతభుజేనమః

హుతభుజ్నిభాయనమః

115 హూతాయనమః

హూతయేనమః

హూతికర్త్రేనమః

హూత్యర్థాయనమః

హూతికారణాయనమః

హూత్యతీతాయనమః

హూతిగతాయనమః

హూతిక్రోత్రేనమః

హుతాత్మకాయనమః

116 హృదయాశనేనమః

హృదయగాయనమః

ఓం హంసగోచరవైభవాయ

నమః

హంసబింబాయ నమః

హంసతనవే నమః

హంసభక్తాన్నభోజనాయ

నమః

61 హంసబంధకరాయ నమః

హంసభీతికృతే నమః

హంసశాసనాయ నమః

హంసోత్తమాయ నమః

హంసచిత్తయే నమః

హంసానందరసోదధయే

నమః

62 హంసఖేలాయ నమః

హంసలోలాయ నమః

హంసాద్యష్టానువర్తనాయ

నమః

హంససత్తామయాయ

నమః

హంసధ్యేయాయ నమః

హంసతమోహరాయ

నమః

63 హంసోహంసమనవే నమః

ఓం హంసోహంసమంత్ర జపా

శ్రయాయ నమః

హంసారామాయ నమః

హంసరతయే నమః

హంసదృశే నమః

హంసవిభ్రమాయ నమః

64 హంసద్వ్యయుతసహస్ర

వట్కుత వ్రతిపూజ

తాయ నమః

హంసాలయాయ నమః

హంసలయాయ నమః

హంసభవే నమః

హంసదుర్గ్రహాయ నమః

65 హంసశాఖభ్రష్టభ్యత్వ

కృతసంగం కేళికాయ

నమః

హంసోపదిష్టాత్మ తత్వ

భృత్యానురూప

ప్రియాయ నమః

హంసోపసృక్య పాదా

జాయ నమః

హంస జిహ్వోగ్రవిష్టరాయ

నమః

ఓం హీరాలింగితకంధరాయ

నమః

హీరావేణీసక్తకరాయ

నమః

హీరాచుంబితలోచనాయ

నమః

556

111 హీరావక్షోరుహాంభోజ

కోశశాయిమధువ్రతాయ

నమః

హీరావిలోలతాటంకరత్న

నీరాజితాననాయ

నమః

112 హీరాసంవాహిత వదా

యనమః

560

హీరోపల మయోవధయే

నమః

హర్షయుక్తంజవర్యంక

శాయినేనమః

హంసనిలీనహృదేనమః

113 హర్షమూలితనేత్రాబ్జాయ

నమః

హీరశ్వాసానిలార్చితాయ

నమః

ఓం హసిదిగ్భాసికూటార్ధాయ

నమః

హర్షమల్లీసుమాంబరాయ

నమః

114 హుతాశనజ్వలత్తేజసే

నమః

హుతాయనమః

హుతభుగన్తరాయనమః

హుతాన్నహుతభుజ్మూర్త

యేనమః

హుతభుజేనమః

హుతభుజ్నిభాయనమః

115 హూతాయనమః

హూతయేనమః

హూతికర్త్రేనమః

హూత్యర్థాయనమః

హూతికారణాయనమః

హూత్యతీతాయనమః

హూతిగతాయనమః

హూతిక్రోతేనమః

హుతాత్మకాయనమః

116 హృదయాళవేనమః

హృదయగాయనమః

ఓం హృద్యాయ నమః
 హృదయద్భుతహాయనమః
 హృదయాయనమః
 హృదయాకాశాయనమః
 హృద్యాసాయనమః
 హృదయేశ్వరాయనమః
 హృతస్వజన సంసారాయ
 నమః

591

హృతభక్తమనోధనాయ
 నమః

హృతభక్తాప్తస్వాదునై
 వేద్యాయనమః

హృతజ్ఞనాయనమః

118 హృతసామ్యాయనమః

హృతాంభోధయేనమః

హృతాంభోనిధి దేశికాయ
 నమః

హృతభీష్మసుతారత్నాయ
 నమః

హృతవేదగణాహృతయే
 నమః

119 హృతసర్వజగన్మాలాయ
 నమః

600

ఓం హృద్యహక్యాయనమః
 హృతాస్వయాయనమః
 హృతగోపాంగనావస్థాయ
 నమః

హృతవత్ససుతాకృతయే
 నమః

120 హృషీకేశాయనమః

హృతఃకాయనమః

హృతస్వర్గాలయద్రుమా
 యనమః

హృతభూపాబలా రాశయే
 నమః

హృతభూతనయానుకాయ
 నమః

121 హృతభూభార భూపాఘా
 యనమః

610

హృతబాణసురాత్మజాయ
 నమః

హృతబాణభుజాదర్పాయ
 నమః

హృతగర్వసురేశ్వరాయ
 నమః

122 హృద్యప్రియాయనమః

ఓం హృద్యరూపాయ నమః
హృష్టభక్తైక సోచరాయ
నమః
హృదయానందపం నాయకే
నమః
హృన్నాదీమఃఖి సంస్థి
తాయ నమః

123 హృష్టిప్రియాయ నమః
హృష్టిసఖాయ నమః 620
హృష్టిబంధవే నమః 621
హృతక్లమాయ నమః
హృష్టిమిత్రే నమః
హృష్టిపాయ నమః
హృష్టాయ నమః
హృష్టిశాయ నమః
హృష్టి మానదాయ నమః

124 హృష్టప్రియాయ నమః
హృష్ట సఖాయ నమః
హృష్ట బంధవే నమః
హృతాసుఖాయ నమః
హృష్ట సేవ్యాయ నమః
హృష్ట శాలాయ నమః

ఓం హృష్టసౌఖ్య ప్రదాయ
కాయ నమః

125 హృష్టభక్తాయ నమః
హృష్టకాంతాయ నమః
హృష్టరాష్ట్రాయ నమః
హృష్టిజితే నమః
హృతమస్తాయ నమః
హృతా ధర్మాయ నమః
హతద్విజసుతాననాయ
నమః 641

హృతశంకు సుతా
పత్నాయ నమః
హృతఃస్మృతశోధనాయ
నమః
హృతదుర్గోధన శ్రీకాయ
నమః

హృత శంబర దాననాయ
నమః

127 హృదస్తర్కిత జగన్మా
లాయ నమః
హృద్యోత్తరీయభాజేనమః
హృతఃస్మృతచక్రశ్రువా
లాయ నమః

ఓం హృద్యో రుఖేలనాయ
నమః

128 హృత్కల్ప ప్రశమ
నాయ నమః

హృదయజ్ఞాన దీపనాయ
నమః

హృస్కందురాన్తర్వహృ
తయే నమః

హృదయాధీన విగ్రహాయ
నమః 653

హృద్గంధి భేదనాయ
నమః 654

హృద్గ వితర్క వినిపితకా
నమః

హృద్వాసనాఃరీహర్త్రే
నమః

హృత్కోశదహన
ప్రభాయ నమః

130 హరిప్రభవ చక్షు
ష్కాయ నమః

హర్యగ్ని ప్రభవాననాయ
నమః

హరిహేతుప్రాణవాయవేనమః

ఓం హృద్యనాభీభవాంబ
రాయ నమః

131 హృద్యపాదభవక్షోణయే
నమః

హరిజన్మ కరశ్రుతయే
నమః

హరిద్వేషాదిజగతీ మాలైక
చరణోత్తమాయ నమః

132 హృతాఘల హృతాశాస్య
నమస్తారాయనమః 665

హృదిక్షమాయ నమః

హృద్ధానీ బ్రాహ్మణౌఘ
హితకృతే నమః

హవ్యభుగ్గతయే నమః

133 హతసంఖ్యశిరసే నమః

హృద్వాసంఖ్యేయ నయ
నాంబుజాయ నమః

హతసంఖ్యవదాయ నమః

హృద్వాసంఖ్యేయ భుజ
మండలాయ నమః

హతసంఖ్యాభిధాయ నమః

హృద్యబహురూపాయ
నమః

ఓం హృషీకభృతే నమః
 హత సంఖ్యోరుయుగ
 భృతే నమః
 హతకాలపరాక్ర మాయ
 నమః
 135 హృతరక్షః పతిస్తానాయ
 నమః
 హృతలోక త్రివిక్రమాయ
 నమః
 హిరణ్యగర్భ కామాయ
 గృహీను తాత్పర్యుతా
 కృతయే నమః 680
 హస్తాబ్జావత చరణాంగుళి
 పాయముఖాం బుజాయ
 నమః
 హృదయాస్త ర్భహిర్భూ
 యోదర్శితాకల్పకల్ప
 కాయ నమః
 137 హేషాహల హలీభూత
 వేదాయ నమః
 హేరంబపూజితాయనమః
 హేయవ్రతిభటాయ నమః
 హేతయే నమః

ఓం హేతిపజ్జకధారయాయ
 నమః
 136 హేతవే నమః
 హేతుయుతాయ నమః
 హేతుహేతవేనమః 690
 హేతు వివర్జితాయ నమః
 హేతవే నమః
 హేతుక రాయ నమః
 హేతుసాక్షిణే నమః
 హేతు సమా పనాయ
 నమః
 138 హేతుశూన్యకృపాపాం
 గాయ నమః 697
 హేతుహీనజనప్రియాయ
 నమః 698
 హేతుహీన జగత్కృ
 త్యాయ నమః
 హేత్వధిష్ఠాన చేతనాయ
 నమః
 140 హేతుయుజే నమః
 హేతుభుజే నమః 701
 హేతవే నమః
 హేతుకృతే నమః

ఓం హేతువేదనాయ నమః

హేతుహృత్ నమః

హేతుభృతే నమః

హేతవే నమః

హేతుయుచే నమః

హేతు చోదనాయ నమః

141 హేలాకృత జగచ్చి
త్రాయ నమః 710

హేళితాంశు గుండ

లాయ నమః

హేయూహేయోధయా

త్రాయ నమః

హేళివంశకృతో

దయాయ నమః 713

142 హేమస్తమానాయ
నమః 714

హేమస్తత్రియాయ నమః

హేమస్తవిభ్రమాయ

నమః

హేమ కూట కృతస్థా

నాయ నమః

హేమపుష్ప నాసికాయ
నమః

ఓం హేషా హత మహా

దైత్యాయ నమః

హేతివిధ్వస్తతామ

నాయ నమః

హేతిపింగ జటాపాశాయ

నమః

హేమనర్భతపః ఫలాయ

నమః

144 సోషాసమస్తారి
జిహ్వాయ నమః

హేలోన్మూలిత చాలి

కాయ నమః

హేతి భిన్న ద్యుసోపా

నాయ నమః

హేతి నిర్భిన్న సాలకాయ
నమః 726

145 హేతి పీతానీ సైన్యాబ్ధ
యేనమః 727

హేలాకృతదిశాజయాయ
నమః

హేమకూటాది ధరణీ ధర

బద్ధ పయో నిధయే

నమః

ఓం హేమాంగదప్రభాచిత్ర
బాహవే నమః
హేమాద్రి నాయ కాయ
నమః

హేమాద్రి ముఖ్యా చలా
స్థి సంఘాతా నమః
హేమాత్పల ప్రజాయ
నమః

142 హేరా కృతసు వైకుం
తాయ నమః

హేమ యజ్ఞోపవీత
ధృతే నమః
హేలాశృతాద్ధి మధ
నాయ నమః

హేలావజ్ఞిత దానవాయ
నమః

148 హేతిగ్రుర పృష్ఠస్థ
మందరాయనమః 748

హేతి కారకాయ నమః
హేతి పల్లవ భూతాంఘ్ర
యేనమః

హేతిశక్తి స్వరూప కాయ
నమః

ఓం హేలాభిన్నాఘ దను
జాయ నమః
హేలా పీత దవానలాయ
నమః

హేలా ధ్వస్తకృణా
వర్తాయ నమః
హేలాధ్వస్తార్జు
ద్రుమాయ నమః

హేలాపీతాసుర
ప్రాణాయ నమః
హేలాహింసితకంఠకాయ
నమః

హేలాగోవర్ధనోద్ధారాయ
నమః
హేలా పాలిత తేర్ణకాయ
నమః

151 హేలావిజితగోప స్త్రీగ
ణాయ నమః 760

హేలామయాశ యాయ
నమః 761

హేలాగోపాయ నమః
హేమ గగ్ధ పంచకాయ
నమః

ఓం హేయనాశనాయ నమః

152 హేమాంగభుజ విభ్రాజ

దూరవే నమః

హేమాంగ కేతనాయ

నమః

హేమాంగమూరి విను

తాయ నమః

హేమాంగాయ నమః

హేరితామృతాయ నమః

153 హేమాంగ కపటచ్ఛం

దో బృందనిత్య

వ్రథాయ నమః 770

హేమాంగ క్షత్రావతంస

చామరవ్రతివీజితాయ

నమః

154 హేమాంగ హరిరుద్రా

ఖ్యత్రీమూర్తయే నమః

హేరితాకృతయే నమః 773

హిరణ్యగర్భ వ్రథమస్తం

బావధిజనాకృతయే

నమః

774

155 హేయేతర ద్వైతకరాయ

నమః

ఓం హేయద్వైతనిర్జితాయ

నమః

హేయద్వైతా హతస్ని

గ్ధాయ నమః

హేయద్వైత హతాస్త

కాయ నమః

156 హేషావిజితదుర్వాడి

వ్యూహాయ నమః

హేషాకృత శ్రుతయే

నమః

హేషాహలహలీభూత

సర్వవిద్యాయ నమః

హరోదరాయ నమః

157 హేమశయ్య సుతతాత్రే

నమః

హేమగర్భాండ దుర్జితా

నమః

హేమశయ్య సుతస్తోత్ర

శాంతాయ నమః

హేమాంగ భీకరాయ

నమః

158 హేమగర్భ ప్రియా

గీతాయ నమః 777

ఓం హేమగర్భాన్వయోద్భి
 వాయ నమః
 హేమగర్భాడ రేణోఽఘ
 చర్యారోమాంధు
 జాలకాయ నమః
 159 హేమగర్భాంస విన్యస్త
 హస్తాయ నమః 780
 హారస్వనాంచితాయనమః
 హీరణ్మయ వదత్రాణన్య
 స్తపాదాయ నమః
 హృత్పాదాయ నమః
 160 హేమాంగాంస స్యస్త
 హస్తాయ నమః
 హేమగర్భ ప్రకంపనాయ
 నమః
 హేమగర్భాది వేదజ్ఞ
 కృతస్వస్త్వయ నాయ
 నమః
 హాభృతే నమః
 161 హస్తప్రదీపహంసాస్తాయ
 నమః
 హరివాహ క్రఘోప
 నాయ నమః

ఓం హిమాంశు విన్యస్త
 చ్చత్రాయ నమః 790
 హేమాం విన్యతాంఘ్రి
 కాయ నమః
 162 హేమాన్యతా మయ
 గాయ నమః
 హేమాహత మహాకలయే
 నమః
 హయత్తురాగ్ర సం లగ్న
 ధూళీమూలఖిల
 ప్రజాపత్య నమః
 163 హయతే సరి సాజాత
 పాదక్షిప్త మహాంబు
 దాయ నమః
 హేమాంలిత కీనాశకాసర
 శ్రవణద్వరాయ
 నమః
 164 హేమావిభవవిభవ
 రాక్షసీగర్భ సంఘ
 యాయ నమః
 హేలేరితగదాజాతవాహో
 ధూతాఖిలా ప్రసాయ
 నమః

ఓం హస్తాబ్జ చక్రక జ్వాలా
వతంగీభూతదానచాయ

సమః

హతాత్కృష్టాగురప్రాణ
బాణవన్నగ కార్ము
కాయ సమః 800

166 హృష్యజ్జయ శ్రీకల్యాణ
పాంచజన్య మహా
స్వనాయ సమః

హేమాంగస్తోత్ర కంజాత
మరందా స్వాదనార్ద్రీ
తాయ సమః

167 హవ్యభుక్తోలి మందార
మాలానవకృతాంఘ్రి
కాయ సమః

హృద్యామృతాభి
షిక్తాత్మనే సమః

హృష్టమల్లీ స్రజాధరాయ
సమః

168 హీమాంశు మండలరు
హశ్వేత వంకేరుహాస
నాయ సమః

ఓం హరిస్థా నోవలో ద్భ్రష్ట
చంద్రచందన చర్చి

తాయ సమః

169 హృదానందరు హస్తో
జధేశుగంధాజ్య ధూపి
తాయ సమః 808

హృదయానందరసజ శ్వేత
వద్మాభి పూజితాయ
సమః 809

170 హాసోబింబ మయాదర్శా
యసమః

హాసాంశుగధితాంబ

రాయసమః

హాసోరసాబ్ధిమదన ప్రభా
తామృత పారణాయ
సమః

హరిణీ దత్త తాంబూల
చర్వణాదుణితాధ
రాయసమః

హృతాకార శ్రుతి సతీ
మాళి మాణిక్యదీపి
తాయసమః

ఓం హిమాంశు లలనాహేమ
మంత్రపుష్పేష నేవి
తాయనమః

హరికాననసంచారి చమరీ
చామరాచ్ఛితాయనమః

173 హరిమాహిత సూర్యేందు
తాళవాదన తోషి
తాయనమః 817

హరిప్రియా దృగ్విలాసన
ర్తనామోడితాంతరా
యనమః 818

174 హిందోళసుందరీగీతాయ
నమః
హీరాలీలాశుకస్తుతాయ
నమః

హిమాంశుకిరణా పాంగ
హృష్ట భూమిచకోర
దృశేనమః

175 హీరాహృదయకంజాత
హర్షప్రదదృగం చలా
యనమః

హవిర్ధానీపయః ఘేనప్రసాద
గ్రాహిదైవతాయనమః

ఓం హేషావ్రతిశ్రుతాత్మాం
ప్రే శరణాగతరక్షణా
యనమః

హృద్యోదరదరభావభ
క్తానుజ్ఞావదాయకా
యనమః

177 హైమవత్సవపంగితనా
మేనమః

హైమవతీగతయేనమః
హైమవత్సవన వ్యగ్రాయ
నమః 828

హైమవత్యాత్మ గోచరా
యనమః

178 హైమవత్సవ యాం
ప్రభుజ్ఞాయనమః
హైమవత్యాత్మ భూగతా
యనమః

హైమవత్సవ మాపాంగ
ధారాయనమః

హైమవతీ గతయేనమః

179 హైమవత్సవనీజాత ఫల
భుక్త్యాత్మతా కృత
యేనమః

ఓం హైనుపశ్యిషీజాతమూర్త
యే నమః

హైమ శ్రీయాయ నమః

180 హైమశ్యాంబుర్మగ్న
జ ప్తస్త్రిజాలయాయ నమః

నమః

హైమశ్శత్రుపకుంభసహధు
బృహదానంద్య
మాయనమః

హోమా నమః

హోమే నమః 840

హోమోఽఫలామయ నమః

హోమోఽపామయనమః

హోమోఽపావనాయనమః

హోరా దైవ నమః

హోరేపేరా నమః

హోరా గీశాయనమః

హోరా ఫలప్రదాయ
నమః

182 హోరాదుగాపాయ నమః

హోరాభుజే నమః

హోరాశాస్త్ర ఫలాత్మ
కాయనమః

ఓం హోరాముఖాంగ తను
భృతేనమః

హోరాచక్రప్రవర్తకా
యనమః

183 హోత్రే నమః

హోతృస్తుతాయనమః

హోత్రాయ నమః

హోత్రాగాయ నమః

హోత్రనాయకాయ నమః

హోత్రాద్గ్రాత్రాద్యవిష
యనమః 858

హోత్రాశయఫలప్రదా
యనమః

184 హ్రస్వానమః

హ్రస్వకరాయనమః

హ్రస్వదీర్ఘభావ వివర్జితా
యనమః

హ్రస్వతరభుజాయనమః

హ్రస్వచరణాయనమః

హ్రస్వాభిన్నదృశే నమః

185 హ్రదాధిరాజ నిలయా
యనమః

హ్రదాధీశుతాపతయేనమః

ఓం హ్రదాధిరాజశ్వశుగాయ
నమః

హ్రదేశస్థితీకృద్ధవాయ
నమః

186 హ్రదేశమధ్యగరాయ
నమః

హ్రదేశ మణి భాగళాయ
నమః

హ్రదేశ కన్యా నికరకృత
నర్తనతోషితాయ
నమః

187 హ్రదేశమహాపుత్రాగ్ర
వల్లవశ్రీలసత్కరాయ
నమః 873

హ్రదేశజ సుధాదానతో
షితేంద్రాదిదేవతాయ
నమః

188 హ్రదేశ సంస్థాపితాద్ర
యేనమః

హ్రదేశ కలుషావహాయ
నమః

హ్రదాధిరాజ తనయాయ
నమః

ఓం హ్రదరాజసముద్భవాయ
నమః

189 హ్రదాధిరాజ వ్రళయా
యనమః

హ్రదాధీశ్వర వర్ధనాయ
నమః

హ్రదేశకృతసంత్రాసాయ
నమః

హ్రదేశకృత సత్పథాయ
నమః

190 హ్రదేశగర్భ గూడాత్మనే
నమః

హ్రదేశ వరిపూజితాయ
నమః 884

హ్రదేశవిహృతాయ నమః

హ్రస్వగుల్ఫాయనమః

హ్రస్వేతరాసనాయనమః

191 హ్రదేశమౌసితా హీం
ద్రాయనమః

హ్రదాధీశ గభీర హృదే
నమః

హ్రదాధిరాజ జతరాయ
నమః

ఓం హ్రదిసీమ త్క-చోత్కరా

యనమః

192 హ్రదిసీమత్క-చ వ్రాత

కృత కేశవ నామకా

యనమః

హ్రదిసీమత్తావ హారాయ

నమః

హ్రదిసీమయభూషణాయ

నమః

193 హ్రదిసీమహృద్గతాయనమః

హ్రది న్యుదయాయ నమః

హ్రదిసీలయాయనమః

హ్రదిసీభీతకృతేనమః

హ్రదిస్యయుత ద్యుతిసంస్త

వాయనమః

194 హ్రదిసీమతే నమః 900

హ్రదిసీశాయనమః

హ్రదివైశ్యనమః

హ్రదనాభికాయనమః

హ్రదిసీ మత్కృష్ణ తనవే

నమః

హ్రదిసీమద్భవాప్యయా

యనమః

ఓం హ్రదిసీహాశీతాంశు

జ్వలనద్యుతీవర్జితాయ

నమః

హ్రదిసీరుచికృతేనమః

హ్రదిస్యంబరాయ నమః

హ్రదిసీరమాయనమః

196 హ్రదిసీబంధకృద్భాహు

సహస్రపుష్పదర్ప హృ

తేనమః

హ్రదిసీశ చతుష్కాంతా

తలక్షత్ర జాతి హృతే

నమః

197 హ్రదిసీనాథహృచ్ఛల్య

దనుజావళిసూదనాయ

నమః

హ్రదేశసప్తకాంతస్థివర

ప్రకనాయకాయనమః

198 హ్రదిసీతనయోదారవ్రతి

జ్ఞాపరిపాలకాయ

నమః

హ్రదిసీమధ్యగాక్రూరదర్శి

తస్యవదోత్తమాయ

నమః

ఓం హ్రదిసీనాథదుష్పూర
 రోమరంధ్రాయ నమః
 హృదింధనాయనమః
 హ్రదిసీనాథ జతరక్షోభ
 కృచ్చాప్సవద్ధత యేనమః
 200 హ్రదనిర్భన్న పాదాత్మాండా
 యనమః
 హ్రదభీతదీక్షాగజాయ
 నమః
 హ్రదాస్త్ర రాయనమః
 హ్రదశూన్యాయనమః
 హ్రదభువేనమః
 హ్రదసంక్షయాయనమః
 201 హ్రదబ్రహ్మతనవేనమః
 హ్రదబ్రహ్మనన్దాను సంధి
 కృతేనమః
 హ్రదప్రియాయనమః
 హ్రదరూపాయనమః
 హ్రదవిదే నమః
 హ్రదదూరగాయనమః
 202 హ్రసవత్కృష్ణమీ చంద్ర
 ఫాలాయనమః
 హ్రసనివారకాయనమః

ఓం హ్రసాన్యవత్ప్రభవాయ
 నమః
 హిమాంశు హ్రసవృద్ధిక్ర
 తేనమః
 203 హ్రసవృద్ధాదివికృతిషట్క
 హీనాయనమః
 హృతాంజనాయనమః
 హ్రదసోపాన లలితవళిత్ర
 యదళోదరాయనమః
 204 హ్రీమతేనమః
 హ్రీణజన త్రాణాయనమః
 హ్రీమూరాయనమః
 హ్రీకరోదరాయ నమః
 హ్రీప్రియాయ నమః
 హ్రీసఖాయనమః
 హ్రీశాయనమః
 హ్రీబంధవేనమః
 హ్రీనిరోధకృతేనమః
 205 హ్రీశ్రీకీర్తిధరాపుష్టితుష్టి
 దృష్టిధృతస్వకాయ
 కాయనమః 947
 హ్సాంబీజరూపాయనమః
 హ్సాం బీజాయనమః

ఓం హ్సాంబీజజవకృత్ప్రియా
యనమః

206 హ్సాం బీజజవనిష్ణతా
యనమః

హ్సాంబీజజవకృద్గతయే
నమః

హ్సాంబీజ జవకృద్గతై
ర్వవిద్యార్థభావుకాయ
నమః

207 హ్సాం బీజ కేయాయ
నమః

హ్సాంబీజ ఫలాయనమః

హ్సాంబీజసంభవాయనమః

హ్సాం బీజ వైభవాభిజ్ఞా
యనమః

హ్సాంబీజమనుడేశికాయ
నమః

208 హ్సాంబీజజవసంప్రాప్త
సృష్టిశక్తిచతుర్ముఖా
యనమః

హ్సాం బీజ జవ సంప్రాప్త
లయశక్తిమహేశ్వరాయ
నమః

960

ఓం హ్సాంబీజజవసంప్రాప్త
త్రిజగద్రాజ్యవాసనా
యనమః

హ్సాం బీజజవసామర్థ్య
లబ్ధతేజో విరోచ
నాయనమః

210 హ్సాం బీజజవసామర్థ్య
లబ్ధబ్రహ్మముని వ్రజా
యనమః

హ్సాం బీజజవసంలబ్ధభూ
రిసత్త్వభృగుదృవా
యనమః

211 హ్సాం బీజ జవసంప్రాప్త
భూరిశౌర్యషడాన నా
యనమః

హ్సాం బీజజవ సామర్థ్యల
బ్ధామృత బుధోల్క
రాయనమః

212 హ్సాం బీజజవ సామర్థ్య
లబ్ధకామయదూదృవా
యనమః

967

హ్సాం బీజజవ సామర్థ్య
లబ్ధధర్మవరేతయనమః

ఓం హ్సాం బీజజప సామర్థ్య
లభ్యాగోతర ది కృత
యేనమః

హ్సాం బీజజప సామర్థ్య
విజితారిధనంజయాయ
నమః

214 హ్సాం బీజ జపసామర్థ్య
హృతరావణరాఘవా
యనమః

హ్సాం బీజజపసామర్థ్య
విధృతక్షౌతలోర
గాయనమః

215 హ్సాం బీజ జప సామర్థ్య
నిష్ప్రేతాభి మునీశ్వరా
యనమః

హ్సాం బీజజప సంలబ్ధవా
చస్పత్యబృహస్పతయే
నమః

216 హ్సాం బీజవాసిత రసా
జాతసతవిత్కద్వీజాయ
నమః 975

హ్సాం బీజ రసనాకీర్తి
వతాకాయనమః

ఓం హ్సాం మనూషయాయ
నమః

217 హ్సాం బీజ సౌధాయ
నమః

హ్సాంబీజనాథాయనమః
హ్సాంబీజసన్నతాయ
నమః

హ్సాంబీజంకూరదాకా
రాయనమః

హ్సాం బీజాన్తర్గతాఖిలా
యనమః

218 హ్సాం బీజ గర్భాయ
నమః

హ్సాం బీజోచ్ఛారాయ
నమః

హ్సాం బీజవాచ్యవిదే
నమః

హ్సాం బీజ వాచ్యాయ
నమః

హ్సాం బీజా విషయాయ
నమః 987

హ్సాం మనూష యాయ
నమః

ఓం హ్సాం బీజ పాతరసిక జి
హ్వాసింహాసనస్థితాయ
నమః

హ్సాంబీజయు క్షత్రణవో
ద్గీధాయనమః

హ్సాంబీజ వైభవాయ
నమః

220 హ్సాంబీజవైభవమయూ
యనమః

హ్సాంబీజమృత లగ్న
కాయనమః

హ్సాం బీజ వర్జితా కార
గోప్త్రీ నమః

హ్సాంబీజవర్జితాయనమః

221 హ్సాం బీజోక్తాత్మజీవై
క్యాయ నమః

హ్సాం బీజార్థోపదేశకా
యనమః

ఓం హ్సాం బీజత త్వహృద
యాయనమః

హ్సాం బీజార్థమయాకృత
దేవనమః

222 హ్సాం బీజలలికా భూత
హీరా లింగన మంగ
ళాయనమః 1000

హీరామ కృత సాహస్ర
నామపద్మసజా ధరా
యనమః

223 హృద్యైతన్నామ సాహ
స్రపాతక వ్రత సత్స
దాయ నమః

హృత్పద్మశాశ్వతావా స
తుష్ట రామసమీడితా
యనమః 3

ఇతి బెల్లంకొండోప నామక రామారాయ విరచిత
హయగ్రీవ సహస్రనామావళి స్సమాప్తా.

శ్రోధి సంవత్సర కార్తీకశుద్ధ తృతీయాయాం లిఖితేయమ్.

శ్రీ హయగ్రీవాభిషేకము.

